

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YALOVA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

YIL: 8, SAYI: 17, EKİM 2018

e-ISSN: 2146-1406

Derginin Sahibi / Owner

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR

Editör/ Editor

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Bekir DİLEK

Editör Yardımcıları /Asistant Editors

Arş. Gör. Ahmet Fethi GÜN
Arş. Gör. Enes ATAY

Mizanpaj

Arş. Gör. Muhammed Ömer TÜRKOĞLU

Redaktörler

Rabia Kevser EROL
Gürbüz BÜYÜKBAYRAM

**YAYIN KURULU /
EDITORIAL BOARD**

Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Habip TÜRKER, İbn Haldun Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem ES, Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdülbasit SALTEKİN, Batman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYDIN, Bilecik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KIZIL, Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muammer ARANGÜL, Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed BEYLER, Yalova Üniversitesi

Web Sayfası:

dergipark.gov.tr/yalovasosbil

Derginin Tarandığı İndexler:

**DANIŞMA KURULU /
ADVISORY BOARD**

- Prof. Dr. Suat CEBECİ, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Alican DAĞDEVİREN, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Ersin KAVİ, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi**
Prof. Dr. Habip TÜRKER, **İbn Haldun Üniversitesi**
Prof. Dr. İsmail HİRA, **Sakarya Üniversitesi**
Prof. Dr. Kadir CANATAN, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi**
Prof. Dr. Mahmut YEŞİL, **Necmettin Erbakan Üniversitesi**
Prof. Dr. Mehmet ADAK, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN, **Sakarya Üniversitesi**
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Selami ÖZCAN, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**
Prof. Dr. Yusuf BALCI, **İstanbul Üniversitesi**
Doç. Dr. Ali KUMAŞ, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi**
Doç. Dr. Bedrettin KESGİN, **Yalova Üniversitesi**
Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ, **Yalova Üniversitesi**
Doç. Dr. Ramazan TİYEK, **Kırklareli Üniversitesi**
Dr . Lilia Bensouilah, **The University of 8 MAI 1945 Cezayir**
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇETİNTAŞ, **Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi**

17. SAYI HAKEMLERİ /
THE REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Ayşe TANSEL ÇETİN, **Yalova Üniversitesi**
- Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL, **İzmir Katip Çelebi Üniversitesi**
- Prof. Dr. Kaya BAYRAKTAR, **Yalova Üniversitesi**
- Prof. Dr. Murat ÇAK, **İstanbul Üniversitesi**
- Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN, **İstanbul Üniversitesi**
- Prof. Dr. Selami ÖZCAN, **Yalova Üniversitesi**
- Prof. Dr. Şükrü YAPRAKLI, **Atatürk Üniversitesi**
- Doç. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ, **Düzce Üniversitesi**
- Doç. Dr. Bedrettin KESGİN, **Yalova Üniversitesi**
- Doç. Dr. Esra İlkay İŞLER, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi**
- Doç. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ, **Afyon Kocatepe Üniversitesi**
- Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ, **Yalova Üniversitesi**
- Doç. Dr. İsmail YILDIRIM, **Hitit Üniversitesi**
- Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ, **Sivas Cumhuriyet Üniversitesi**
- Doç. Dr. Ramazan TİYEK, **Kırklareli Üniversitesi**
- Doç. Dr. Reşat AÇIKGÖZ, **Muş Alpaslan Üniversitesi**
- Doç. Dr. Sibel FETTAHOĞLU, **Kocaeli Üniversitesi**
- Doç. Dr. Sema OĞLAK, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi**
- Doç. Dr. Sevcan GÜNEŞ, **Pamukkale Üniversitesi**
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAMACI, **Bartın Üniversitesi**
- Dr. Öğr. Üyesi Aysun Atagan ÇETİN, **Trakya Üniversitesi**
- Dr. Öğr. Üyesi Baki DEMİREL, **Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi**
- Dr. Öğr. Üyesi Bilal YORULMAZ, **Marmara Üniversitesi**
- Dr. Öğr. Üyesi Burcu BERKE, **Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi**
- Dr. Öğr. Üyesi Davut ELMACI, **Amasya Üniversitesi**

Dr. Öğr. Üyesi Eda ORUÇ ERDOĞAN, Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ela ATAÇ, Ted Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Engin KÜÇÜKSİLLE, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Enver Sinan MALKOÇ, Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞAR EKİCİ, İstanbul Sabaattin Zaim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nuray ATSAN, Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Günay Deniz DURSUN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin TAYLAN, Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Talha UZUNER, Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet GÜNLÜK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meltem OKUR DİNÇSOY, Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZ, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAZICI, Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Nasuhi Şahin, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Pelin Mastar ÖZCAN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selma ÖNER, İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ÇAPUK, Nişantaşı Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZ YILDIZ, Polis Akademisi

Dr. Öğr. Üyesi Taner ERSÖZ, Karabük Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Turgut BAYRAMOĞLU, Bayburt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇAKIR ÖZSERVET, Marmara Üniversitesi

Editörden

Saygıdeğer **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi** okurları,

Dergimizin 17. sayısı (Ekim 2018) ile karşınızdayız. Bu sayının hazırlanmasında emeği geçenlere ve kıymetli eserleriyle katkıda bulunanlara ayrı ayrı şükranlarımızı arz ederiz.

İşletme, finans, yönetim, iktisat, pazarlama, üretim yönetimi, muhasebe, maliye, ilahiyat, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, sosyal hizmet ve ilgili diğer alanlardaki güncel çalışmaları yayınlamayı amaçlayan dergimizin ULAKBİM tarafından taranması için gerekli müracaatlar yapılmış olup, şu an değerlendirme için beklemektedir. Dergimiz kabul aldığı takdirde bu sayımız da taranma işlemine tabi olacaktır.

Bu sayının ilk makalesi, Hüseyin Naci BAYRAÇ ve Başak ÖZARSLAN'a ait, "*Biyokütle Enerjisi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği*" adlı çalışmadır. Yazarlar bu çalışmada, ekonomik büyüme ile biyokütle enerjisi arasındaki ilişkinin varlığını, 1991-2015 yılları verilerini kapsayan ARDL modeli ile sınamakta, biyokütle enerjisi, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücü değişikliklerinin, Türkiye'nin reel GSYH üzerindeki etkisini inceleyerek, bunların ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Mehmet KARAKAŞ'ın, "*Bölgesel Farklılıkların Mükelleflerin Vergi Tanımı Üzerindeki Etkileri: Diyarbakır ve Yalova Örneği*" adlı makalesinde, Diyarbakır ve Yalova'da mükelleflerin vergi tanımına, vergi oranlarının düşürülmesine, vergi adaletine, vergilerin ödenmemesinin nedenlerine ve vergilerin artması halinde verilecek tepkilere ilişkin yapılan analizler değerlendirilmiştir.

Ahmet YETER, "*Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği*" isimli çalışmasında, STK'ların evsizlere sunduğu hizmetleri İstanbul'da hizmet gösteren beş STK ile yapılandırılmış anket formuyla görüşme gerçekleştirerek incelemiştir.

Hakan ÖNER, "*Kırılgan Beşli Ülkelerin Döviz Kuru Açısından Nedensellik Analizi*" adlı çalışmasında, Standard and Poor's (S&P) kredi derecelendirme şirketinin "Kırılgan Beşli" (Fragile Five) olarak adlandırdığı; Türkiye, Arjantin, Mısır, Katar ve Pakistan ülkelerinin para birimlerinin birbirleri arasındaki ilişkilerini ortaya koymaktır.

Hakan BOSTAN, “*Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Yalova*” adlı makalesinde, 1935-2017 yılları arasında Yalova nüfusunda yaşanan değişimlerin neden ve sonuçlarını nüfus coğrafyası açısından değerlendirmiştir.

Mustafa Talha UZUNER, “*Dünya Ham Petrol Piyasalarının Ekonomi Politikası Üzerine Bir İnceleme*” adlı çalışmada, ham petrol fiyatlarının belirlenmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğunu tespit etmiştir.

Tevfik Şükrü YAPRAKLI, Gülşah KORKMAZ ve Musa ÜNALAN, “*Dağıtım Kanallarında İlişki Kalitesi ve İlişki Sürekliliği*” isimli çalışmalarında, sigorta acentelerinin ana sigorta firmaları ile ilişkilerinin sürekliliğinde; firma itibarı, adaptasyon, güvenilirlik, değer birliği ve ilişki kalitesinin etkisi olduğu; iletişim yeteneği ve bilgi paylaşımının bu ilişki üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Günay Deniz DURSUN ve Gizem ENGİN, “*Marmara Bölgesindeki Üniversitelerin Muhasebe Yüksek Lisans Programlarındaki Derslerinin Bağımsız Denetçilik Sınavına Denkliği*” adlı çalışmada, denetçi adaylarının yüksek lisans seviyesinde aldıkları teorik eğitimin, bağımsız denetçilik sınavındaki konularla uyumlu olup olmadığını tespit amacıyla, Marmara Bölgesi’ndeki yüksek lisans derslerinin, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu bağımsız denetçilik sınav konuları ile ilişkisini ele almışlardır.

Cem GÜRLER’e ait, “*Online Finansman Yöntemi Olarak Kitleli Fonlama: Planlanmış Davranış Teorisinin Analizi*” isimli çalışmada güven, karmaşıklık, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün bireylerin kitleli fonlamaya katılma niyetlerini anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiş, tutumun ise bireylerin niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmemiştir.

Veysi AKA ve Fethi GÜNGÖR tarafından kaleme alınan, “*Çocuklara Yönelik Belediye Hizmeti Uygulamaları: Esenler Belediyesi Örneği*” adlı çalışmada, kentlerin sosyal boyutunu imar etmekle yükümlü olan belediyelerin, özelde ise Esenler Belediyesi’nin çocuklara yönelik gerçekleştirmekte olduğu faaliyetler ele alınmıştır.

Raziye PEKŞEN AKÇA ve Gülen BARAN’ın, “*Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: “Pepee Örneği”*” adlı çalışmada, çizgi filmlerin bir kültür aktarım aracı olarak nasıl kullanıldığı konusu, Türk yapımı bir çizgi film olan Pepee üzerinden örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Aytaç KAYA, Fatemeh ROSTAMİ’ye ait “*İlhanlıların Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü*” isimli çalışmayı Türkçe’ye kazandırmıştır. Bu çalışmada Cengiz

İmparatorluğu'nun ordu yapısında olan ve ona dostluk andıyla bağlı bulunan Oyrat ümerasının İlhanlılar ile siyasi münasebetleri açıklanmaktadır.

Bir sonraki sayıda buluşmak dilediğiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Bekir DİLEK

İçindekiler

Araştırma Makaleleri

Biyokütle Enerjisi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği

Hüseyin Naci Bayraç - Başak Özarslan.....1-17

An Empirical Analysis of Relationship Between Biomass Energy and Economic Growth: The Turkey Case

Bölgesel Farklılıkların Mükelleflerin Vergi Tanımı Üzerindeki Etkileri: Diyarbakır ve Yalova Örneği

Mehmet Karakaş.....18-33

The Effects of Regional Differences on Tax Definition of Tax Payers: Diyarbakır and Yalova Case

Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği

Ahmet Yeter.....34-60

Evaluation of Civil Society Organizations Services For The Homeless: The Case of Istanbul

Kırılgan Beşli Ülkelerin Döviz Kuru Açısından Nedensellik Analizi

Hakan Öner.....61-74

The Causality Analysis Between Fragile Five Countries in Terms of Exchange Rates

Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Yalova

Hakan Bostan.....75-105

A Case Study Population Geography: Yalova

Dünya Ham Petrol Piyasalarının Ekonomi Politigi Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Talha Uzuner.....106-127

A Study On The Political Economy of World Crude Oil Markets

Dağıtım Kanallarında İlişki Kalitesi ve İlişki Sürekliliği

Tevfik Şükrü Yapraklı, Gülşah Korkmaz, Musa Ünal.....128-155

Relationship Quality and Relationship Continuity in Distribution Channels

Marmara Bölgesindeki Üniversitelerin Muhasebe Yüksek Lisans Programlarındaki Derslerinin Bağımsız Denetçilik Sınavına Denkliği

Günay Deniz Dursun, Gizem Engin.....156-168

The Equivalence of The Courses of Marmara University's Accounting Master's Program to The Independent Auditing Exam

Online Finansman Yöntemi Olarak Kitlese Fonlama: Planlanmış Davranış Teorisinin Analizi

İkram Daştan, Cem Gürler.....169-186
Online Financing Method As An Analysis of The Theory of Planned Behavior The Massively Funding

Çocuklara Yönelik Yerel Yönetim Uygulamaları: Esenler Belediyesi Örneği

Veysi Aka, Fethi Güngör.....187-214
Local Government Services for Children: Sample of Esenler Municipality

Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: “Pepee Örneği”

Raziye Pekşen Akça, Gülen Baran.....215-224
Examining Cartoon Movies In Terms of Properties of The Turkish Culture: “Sample of Pepee”

Çeviri

İlhanlıların Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

Aytaç Kaya.....225-242
The Role of Oirats Governors in Political Relations of the Ilkhanate

Makale Gönderim Tarihi: 09.06.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Biyokütle Enerjisi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği¹Hüseyin Naci BAYRAÇ²
Başak ÖZARSLAN³**Özet**

Dünya nüfusundaki artışla beraber çoğalan enerji ihtiyacını karşılamada, fosil yakıtların yetersiz kalması dikkatleri yenilenebilir enerji kaynaklarına çevirmektedir. Biyokütle enerjisi ise son yıllarda dünyada en yaygın kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları arasında bulunmaktadır. Türkiye'nin enerji konusunda yaşadığı sorunlar ve enerji ithalatında yüksek oranda dışa bağımlı olması, alternatif enerji kaynaklarının önemini daha da artırmaktadır. Türkiye'de tarımsal potansiyelin yüksek olmasından dolayı, biyokütle enerjisinin söz konusu enerji sorunlarına bir çözüm getireceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmada ekonomik büyüme ile biyokütle enerjisi arasındaki ilişkinin varlığı, 1991-2015 yılları verilerini kapsayan ARDL modeli ile sınımlanmaktadır. Çalışmada, biyokütle enerjisi, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücü değişikliklerin reel GSYH üzerindeki etkisi incelenmektedir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre, Türkiye'de, biyokütle enerjisi, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücünün ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Biyokütle, Enerji, Türkiye, ARDL.

An Empirical Analysis of Relationship Between Biomass Energy and Economic Growth: The Turkey Case**Abstract**

The inadequacy of fossil fuels to meet the growing energy need with the increase in the world population is turning attention to renewable energy sources. Biomass energy is among the most widely used renewable energy sources in the world in recent years. Turkey to be highly dependent on foreign energy imports and the difficulties in the field of energy, further increases the importance of alternative energy sources. Due to the high agricultural potential in Turkey is thought of biomass energy will bring a solution to the energy problem. In this context, the existence of relationship between economic growth and biomass energy is tested in this study with ARDL model which contains data between 1991-2015. This study examines the effects of changes in biomass energy, real fixed capital investments and labor force on real GDP. In respect of empirical findings, indicate that biomass energy, real fixed capital investments and labor force have turned out to significant and positive impact on real GDP of Turkey.

Keywords: Renewable Energy, Biomass, Energy, Turkey, ARDL.

¹ Bu çalışma Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından 26-28 Nisan 2018 tarihleri arasında düzenlenen I. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Finansal Analiz Kongresi – 2018” (PEFA-2018)’de sunulan “Türkiye’de Biyokütle Enerjisinin Potansiyeli ve Ekonomik Etkileri” başlıklı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nbayrac@ogu.edu.tr.

³ Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, basakozarslan05@hotmail.com.

Giriş

Dünya ekonomisinde yaşanan hızlı nüfus artışı; ülkelerin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin hemen her alanında enerjiye olan talebi giderek artırmaktadır. Söz konusu talep artışı büyük oranda fosil kökenli enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Enerji talebinde oluşan artışın karşılanmasında; fosil kaynak rezervlerinin dünya coğrafyasında düzensiz dağılmasına bağlı olarak üretim ve dağıtım konularında bazı problemler yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra, fosil enerji kaynaklarının iklim değişikliği, küresel ısınma ve CO₂ emisyonunu artırması gibi çevresel sorunlara da neden olduğu görülmektedir.

İklim değişikliği, fosil yakıt kullanımından kaynaklanan sera gazı emisyonlarının atmosferde hapsedilmesi ve yeryüzünün sıcaklık değerini artırmasıyla iklimler arasında görülen sürekli değişimi ifade etmektedir. Bu açıdan fosil kökenli enerji kaynaklarının yerine, yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanılması büyük önem taşımaktadır.

Dünya’da enerji ihtiyacının yüksek oranda kömür, petrol, doğalgaz gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarından elde edilmesi, bu kaynakları elinde bulduran ülkelerin lehine bir durum yaratırken, bu kaynakları ithal eden ülkelerin aleyhine bir durum ortaya çıkarmaktadır. Birçok gelişmiş ülke enerji politikalarını güneş, rüzgâr, hidroelektrik, dalga, biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde yoğunlaştırmışken, gelişmekte olan ülkeler bu konuya daha yeni önem vermektedirler.

Yenilenebilir enerjiler arasında bulunan ve son yıllarda oldukça dikkat çekici bir enerji kaynağı da hammaddesini tarımsal ürünler ve atıkların oluşturduğu biyokütle enerjisidir. Tarımsal ürün ve atıklar belirli aşamalardan geçerek enerji açığa çıkarmakta ve bunun sonucunda biyoyakıtlar ortaya çıkmaktadır. Biyoyakıtların atık kontrolü sağlanması, bölgesel gelişmişlik ve kalkınma düzeyini artırması, enerjinin ihtiyaca göre ayarlanabilmesi ve enerji alternatiflerini çeşitlendirmeye yardımcı olması gibi sebeplerden dolayı önemi giderek artmaktadır.

Çalışmada Türkiye’de, biyokütle enerjisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1991-2015 yılları verilerini kapsayan ARDL modeli ile araştırılmaktadır. Biyokütle enerjisi, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücü değişikliklerinin reel GSYH üzerindeki etkisi incelenmektedir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre; Türkiye’de biyokütle enerjisinin, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücü, ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

1. Biyokütle Tanımı ve Kaynakları

Genel anlamı ile biyokütle enerjisi, 100 yıldan daha az zamanda kendini yenileyebilen, karada veya suda yetişen her türlü bitkiyi içeren, kentsel, ormansal ve besin endüstrisi tarafından ortaya çıkarılan atıkların oluşturduğu organik maddelerin işlenmesiyle ortaya çıkan enerjiyi ifade etmektedir(Acaroğlu vd., 2015: 1166). Biyokütle kavramı, genel olarak canlı organizmalardan üretilen maddeyi ifade etmektedir.

Dünya ekonomisinde giderek çoğalan nüfus, kentleşme ve sanayileşme sonucu, sürekli artan enerji ihtiyacını çevreyi kirletmeden ve sürdürülebilir biçimde

sağlayacak kaynaklar arasında en önemli yeri biyokütle almaktadır. Biyokütleden enerji üretiminde, doğal enerji kaynağı olan rüzgâr ve güneş enerjisi gibi hava koşullarına bağlı bir üretim dalgalanması yaşanmamaktadır. Biyokütle, yerli ve yenilenebilir bir enerji kaynağı olması ve ülkenin her coğrafyasında üretilebilmesi nedeniyle kırsal bölgelerdeki ekonomik kalkınmaya büyük oranda katkı sağlayan bir enerji kaynağıdır.

Yeryüzündeki yenilenebilir enerji kaynaklarının önemli bir bölümünü oluşturan biyokütle (biomass), enerji üretmek için kullanılan bitkisel, hayvansal ve organik kökenli kentsel atıklardan oluşan canlı ya da cansız biyolojik maddelerden oluşmaktadır (BAKA, 2012: 6). Biyokütle enerjisi; yeşil bitkilerin güneşten aldıkları enerjiyi, fotosentez aracılığı ile kimyasal enerji biçiminde depolamalarıyla oluşmaktadır. Biyokütle kaynakları ülkelerin coğrafi konumları, iklim ve bitki örtülerine göre farklılıklar göstermektedir.

Biyokütle enerji kaynakları; genellikle heterojen yapıda, yüksek su ve oksijen içeren, düşük yoğunluk ve ısıl değere sahip olduklarından, yakıt kalitesi de bu niteliklerden olumsuz yönde etkilenmektedir (Kaplukan, 2014: 103). Biyokütlenin bu olumsuz nitelikleri, çeşitli fiziksel ve dönüşüm süreçleri aracılığı ile giderilmektedir. Biyokütleden, kırma, boyut küçültme, pelletleme, birikitleme, öğütme, filtrasyon ve ekstraksiyon gibi fiziksel süreçlerin yanı sıra biyokimyasal ve termokimyasal dönüşüm süreçleri aracılığı ile biyoyakıt üretilmektedir (Bayraç, 2011: 185).

Biyokütle enerji kullanıldığı sektöre göre geleneksel ve modern formları olarak başlıca iki ana gruba ayrılmaktadır. Geleneksel biyokütle; genellikle gelişmekte olan ülkelerde ve kırsal alanlardaki evlerde, ısınma ve yemek yapma amaçlı kullanılan hayvansal ve tarımsal atıklardan üretilmekte ve düşük verimlilikte enerji sağlayan doğrudan yakma yöntemi kullanılmaktadır. Modern biyokütle ise, ileri kimyasal dönüşüm teknikleri aracılığı ile meydana getirilen, elektrik üretimi ve akaryakıt amacıyla kullanılan biyoetanol, biyodizel, çöp gazı, sentetik yağ ve biyogaz gibi biyoyakıtları oluşturmaktadır (Yılmaz, 2012: 46).

Geleneksel biyokütle, emek yoğun ve yoğunlukla hane halkı tarafından yapılan üretimi ifade ederken, modern biyokütleden sermaye yoğun bir üretimle, yüksek verimlilikte ısıl ve elektriksel enerji elde edilmektedir. Günümüzde enerji tarımı olarak adlandırılan, yeni ortaya çıkan bir tarım türünde C4 olarak adlandırılan enerji bitkileri (şeker kamışı, şeker pancarı, mısır, tatlı darı, sorgum, aspir, kolza vs.) yetiştirilmektedir (http://www.emo.org.tr/ekler/d72907230afa546_ek.pdf). Verimi az olan arazilerde bile hızla yetiştirilebilen, mevsimsel kuraklıklara dayanıklı ve yüksek verimliliğe sahip olan C4 enerji bitkileri, modern biyokütle enerjisinin temel hammaddelerini oluşturmaktadır.

Modern biyokütle sektörünün gelişimi, ülkeler arasında çeşitli farklılıklar göstermektedir. Biyokütle enerjisinde alt yapıya sahip olan ve teşvik politikaları uygulayan Finlandiya, İsveç, Fransa, Almanya, Avusturya, Çin, Hindistan, Brezilya ve ABD'nin içinde bulunduğu az sayıdaki ülke, ormansal ve tarımsal kaynaklara dayalı biyokütle enerjisi sektörüne sahiptir. Bu ülkelerin uyguladığı politikalar, küresel biyokütle piyasalarının işleyişinde önemli rol oynamaktadır (Saraçoğlu, 2017: 142).

2. Dünya’da ve Türkiye’de Biyokütle

WEC’e (Dünya Enerji Konseyi) göre, 2014 yılında biyokütle, dünya birincil yenilenebilir enerji arzı içinde sahip olduğu % 73’lük pay ile en büyük paya sahip enerji kaynağıdır. Dünya toplam birincil enerji arzında ise, 59.3 EJ (Eksajul) ile % 10.3’lük bir paya sahip olmuştur (WEC, 2016: 2).

2000 ile 2014 yılları arasındaki dünya birincil biyokütle arzı Tablo 1’de yer almaktadır. Dünya toplam biyokütle üretimi sürekli artarak 43.0 EJ’den 59.2 EJ’e yükselmiştir. 2000 yılından itibaren biyokütle arzı yıllık ortalama % 2,3 oranında artış göstermiş ve bu artışın önemli bir kısmı sıvı biyoyakıtlardan kaynaklanmıştır.

Tablo 1: Dünya Toplam Biyokütle Arzı (EJ)

Yıllar	Toplam	Belediye Atıkları	Sanayi Atıkları	Katı Biyokütle	Sıvı Biyokütle	Biyogaz
2000	43.0	0.74	0.47	41.1	0.42	0.28
2005	47.4	0.94	0.40	44.7	0.85	0.50
2010	54.2	1.15	0.68	49.1	2.44	0.84
2014	59.2	1.32	0.80	52.6	3.21	1.27

Kaynak: WBA, 2017; 30.

Dünya toplam enerji tüketiminin % 14’ünü biyokütle enerjisi karşılamaktadır. Bunun % 4’ü işlenmiş bitkisel yağlar, % 22’si biyodizel ve % 74’ü etanol’dan oluşmaktadır. Dünya biyokütle enerjisi üretiminde, ABD % 46 ile ilk sırayı alırken bunu % 24 ile Brezilya izlemektedir (Karagöl ve Tavas, 2017: 18).

IEA’nın yaptığı projeksiyonlara göre; 2050 yılına kadar biyokütle talebinin hızlı bir şekilde artacağı ve elektrik üretimi için bu kaynaklara olan talebin yaklaşık 3 kat artacağı tahmin edilmektedir. Biyokütlenin dünya elektrik üretiminin % 7.5’ini ve ulaşımda kullanılan yakıtın da % 27’sini karşılama potansiyeline sahip olabileceği beklenmektedir (IEA, 2012).

Türkiye, güneşlenme süresi, tarım arazisi potansiyeli, su kaynakları ve iklim koşulları gibi nitelikleri ile biyokütle üretimine uygun bir ülkedir. Türkiye’de geleneksel yöntemle bağlı olarak biyokütle enerjisi ticari olmayan yakıt biçiminde kullanılmaktadır. Ancak, son yıllarda giderek artan miktarlarda modern biyokütlenin kullanılmaya başlanması, yerel kalkınmanın sağlanması, istihdam yaratılması ve küresel ısınmanın azaltılması açılarından önemli bir gelişmedir. Türkiye için biyokütle enerjisi kullanımı, dışa olan enerji bağımlılığının azaltılmasının yanı sıra, tarımsal ve endüstriyel atıklardan kaynaklanan kirliliğin de önlenmesine yardımcı olmaktadır.

Türkiye nüfusunun % 35’inin tarım sektöründe istihdam edilmesi, tarım alanlarının % 55.6’sının ekilebilir nitelikte olması ve % 15’inin ormanlarla kaplı olması sonucunda, 77 milyon ton’luk tarımsal biyokütle potansiyeline sahiptir

(<https://enerjienstitusu.org>). Biyokütle enerjisi üretim teknolojileri devreye alınmasına bağlı olarak üretilecek katı, sıvı ve gaz biyoyakıtlar, fosil yakıt tüketen mevcut enerji yapılarında ya olduğu gibi ya da küçük değişikliklerle kullanılabilir. Bu durum, mevcut yapının tümünden tasfiye edilmesini zorunlu kılan teknolojilerle karşılaştırıldığında, biyokütle enerjisinin ekonomik olarak daha avantajlı ve kısa vadede etkili bir çözüm olduğunu ortaya koymaktadır. Biyokütle enerjisinin başka bir avantajı da, Türkiye'nin tarım ve sanayi altyapısına uygun süreçlere sahip olmasıdır. Biyoyakıt üretimiyle ilgili üretim sistem gereksinimlerinin halen mevcut olan tarım, makine ve kimya endüstrilerinin altyapısıyla karşılanması mümkündür.

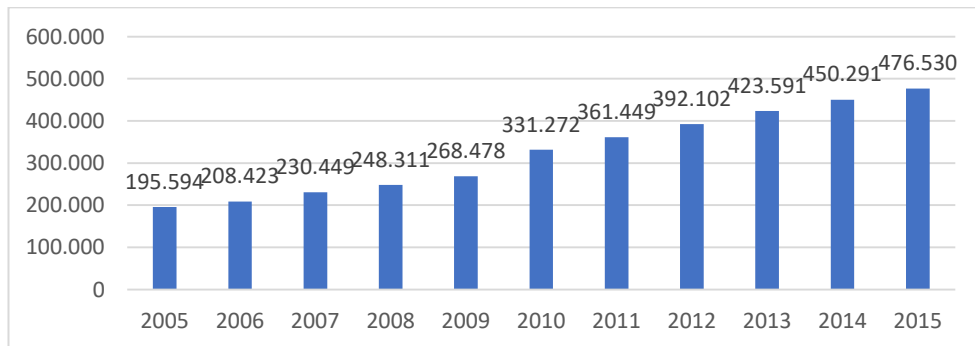
3. Biyokütle Enerjisinden Elektrik Üretimi

Küresel enerji kaynaklarının büyük bir bölümü, enerjinin en fazla kullanılan formu olan, elektrik enerjisi üretimi için harcanmaktadır. Biyoyakıtlardan ulaştırma sektöründe taşıt yakıtı olarak yararlanıldığı gibi, elektrik üretimi ve ısı elde edilmesinde de kullanılmaktadır (Dağdelen, 2015: 5). Modern yaşamın temel bir unsuru olan elektriğin yakın gelecekteki talep miktarının kesintisiz olarak karşılanabilmesine yönelik araştırmalar sonucu, biyokütleyle dayalı elektrik üretiminin (biyoelektrik) bu alanda büyük katkı sağlayacağı görülmüştür (IEA and FAO, 2017: 8).

IEA'na göre, 2035 yılına kadar küresel elektrik talebinin % 70'den fazla artarak 32000 TWh'e ulaşacağı beklenmektedir. Bu artışın önemli bir bölümünün başta Çin ve Hindistan olmak üzere, OECD dışındaki ülkelere kaynaklanacağı düşünülmektedir. OECD ülkelerinde ise, kömür kökenli elektrik üretimi giderek azalmaktadır. 2035 yılına kadar doğalgaz ve yenilenebilir enerjilere dayalı elektrik üretiminin 2010 yılına göre üç kat artarak, % 20'den % 31'e yükseleceği öngörülmektedir. OECD ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynakları payının yükselmesinde, rüzgârın % 47, biyoenerjinin % 16, güneşin % 15 ve hidrolik enerjinin ise, % 11 dolayında katkı yapacağı ifade edilmektedir (IEA, 2012: 4).

Çin'in dünyada en büyük petrol tüketicisi olarak 2030 yılında ABD'yi geride bırakacağı, Ortadoğu ülkelerindeki tüketimin AB'ni geçeceği, Hindistan'ın petrol talebinin en hızlı arttığı ülke haline geleceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık; artan petrol fiyatlarına bağlı olarak, ikamenin olanaklı olduğu sektörlerde biyoyakıt ve doğalgazın, petrolünü yerine tercih edileceği düşünülmektedir (IEA, 2013: 5).

Şekil 1: Dünya'da Biyokütle Enerjisi Elektrik Üretimi (2005-2015) (GWh)

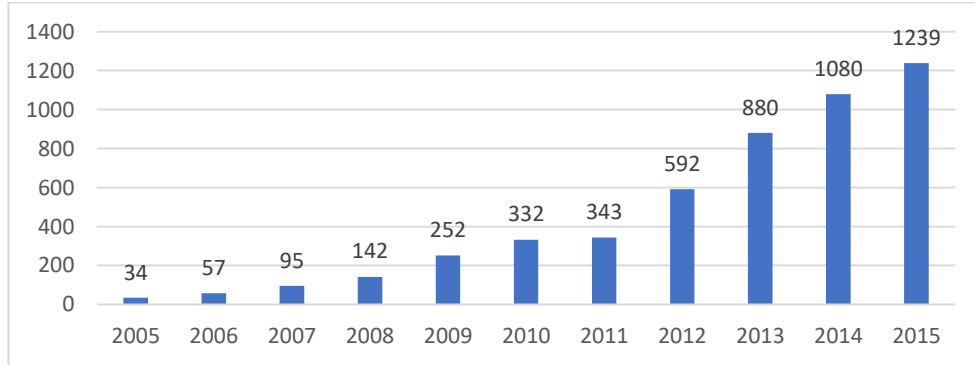

Kaynak: IRENA (<http://www.irena.org/bioenergy>).

Şekil 1’de büyük ölçüde odun yongaları, odun peletleri, tarım ve orman artıkları vb. katı biyokütle kaynaklarına dayalı biyoelektrik üretim miktarlarının 2005-2015 yılları arasında dünyadaki gelişimi yer almaktadır. Şekil 1’e göre, dünyada 2005 yılında biyokütleden yaklaşık 195 bin GWh elektrik üretimi yapılırken, 2015 yılında bu rakam yaklaşık 480 bin GWh’a ulaşmıştır. Biyokütle dünyada en çok kullanılan enerji kaynaklarının başında gelmektedir. Özellikle ABD, İsveç ve Finlandiya gibi gelişmiş ülkelerde biyokütle, geleceğin ana enerji girdisi olarak kabul edilmektedir. Biyoelektrik üretimi çoğunlukla OECD ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca son yıllarda Çin ve Brezilya gibi enerji talebinin giderek arttığı ülkelerde de özellikle tarımsal atıklara dayalı biyoelektrik üretimi giderek çoğalmaktadır.

Türkiye, coğrafi konumu nedeni ile birçok yenilenebilir enerji çeşidinin bir arada bulunduğu bir ülkedir. 2017 yılı üçüncü çeyrek sonu verilerine göre, Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak üretilen elektrik enerjisi, miktarı toplam elektrik üretiminin yaklaşık % 31’lik bölümünü oluşturmaktadır (ETKB, 2018). Coğrafi konumunun avantajını yenilenebilir enerji alanında özellikle de biyokütle enerjisi için sınırlı ölçüde kullanan Türkiye’de, toplam elektrik üretiminin yaklaşık % 0,95’i biyokütle kaynaklarından elde edilmektedir (ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/>). Türkiye’de biyokütle enerjisinden elde edilen elektriğin yıllar itibariyle durumu Şekil 2’de ifade edilmektedir.

Şekil 2: Türkiye’de Biyokütle Enerjisi Elektrik Üretimi (2005-2015) (GWh)

Kaynak: IRENA (<http://www.irena.org/bioenergy>).

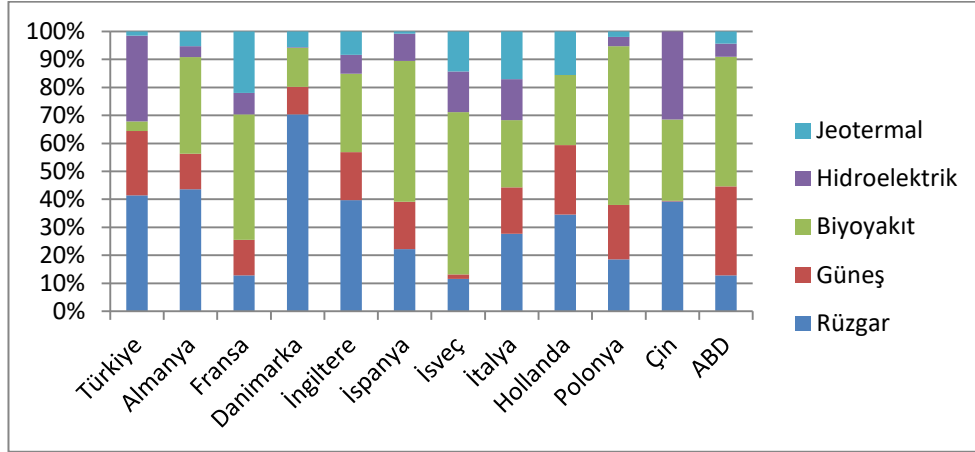
Şekil 2’ye göre, biyokütle enerjisinden üretilen elektrik 2005 yılında 34 GWh olarak ifade edilirken, 2015 yılına gelindiğinde 1239 GWh olarak belirtilmiştir. Bu artışın sebebi, yenilenebilir enerjinin farkındalığının artmasıyla beraber 2005 yılından sonra yürürlüğe giren 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerjiden Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” olarak gösterilebilir. Ayrıca, 2009 yılında fosil enerji kaynakları kullanımının zararlı etkilerini minimize etmek için, BMİDÇS’ne taraf olunmuş ve Kyoto Protokolü imzalanmıştır (Bayraç vd., 2018: 60). Özellikle çevre ve hava kirliliğinin bertaraf edilmesi amacıyla 2010 yılından itibaren, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi, sera gazı emisyonlarının azaltılması, biyoenerji kaynaklarının kullanımının

artırılması ve çevre dostu teknolojilere yatırım yapılması için bir dizi önlemler alınmıştır.

Dünyada biyokütle enerjisi kullanımının artmasına bağlı olarak yarattığı işgücü potansiyeli de oldukça yüksektir. Şekil 3’de biyokütle ve diğer yenilenebilir enerji çeşitlerinin seçili ülkelerdeki işgücü dağılımı yer almaktadır.

Şekil 3: 2012-2015 Yılları Arası Yenilenebilir Enerjinin İşgücü Dağılımı (Bin Kişi)

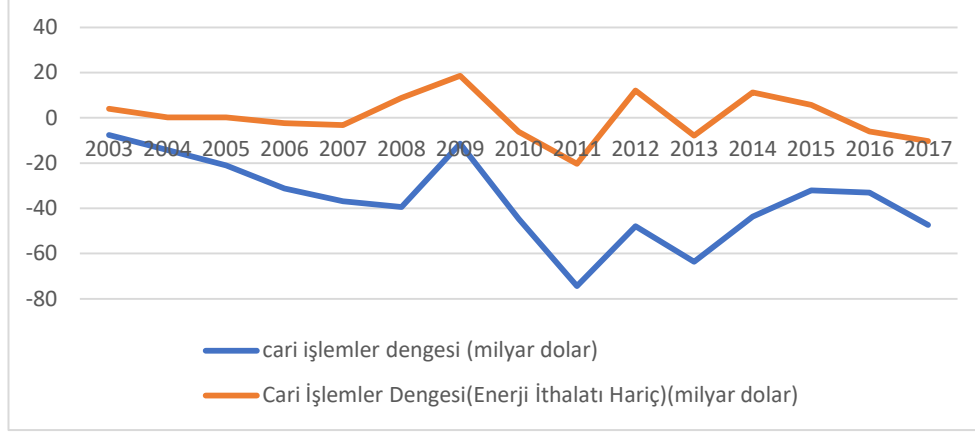
Kaynak: IRENA, (<http://resourceirena.irena.org/gateway/dashboard/?topic=7&subTopic=10>).

Şekil 3’de görüldüğü üzere, seçilen ülkelerde en fazla işgücü biyoyakıt sektöründe ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Türkiye’de, biyokütle potansiyelinin yüksek olmasına rağmen seçili ülkelerin oldukça altında seyretmektedir.

Türkiye’de enerjiye ulaşma ile cari açık arasında paralel bir ilişki söz konusudur. Enerji ithalatında büyük oranda dışa bağımlı olan ülkemiz, günlük hayatını devam ettirmek için kullanılan enerjiden sanayi üretiminde kullanılan enerjiye kadar hayatın tüm alanında kullanımına ihtiyaç duyulan enerjiyi dünya ülkelerinden ithal etmektedir. Çoğunlukla ithal edilen enerjiyi ise petrol ve doğalgaz gibi fosil kökenli enerji kaynakları oluşturmaktadır.

Türkiye’nin en önemli makroekonomik sorunlarının başında cari açık gelmekte ve bu açık, büyük oranda enerji ithalatından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de 2017 yılı itibariyle elektrik üretiminin % 37’si doğalgazdan, % 33’ü kömürden, % 20’si hidrolik enerjiden ve geri kalan % 10’luk kısım ise diğer yenilenebilir enerjilerden üretilmektedir (ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik>). Türkiye’de üretilen enerjinin % 70 oranında dışarıdan ithal edilen enerji kaynaklarına bağlı olması, cari açığı her yıl artırmaktadır. Şekil 4’de, Türkiye’de cari işlemler dengesi ve enerji ithalatı hariç cari işlemler dengesi ifade edilmektedir.

Şekil 4’de, 2003-2017 yılları arası cari işlemler dengesi büyük oranda açık vermekte ve enerji ithalatı çıkarıldığında bu etki tersine dönmektedir. Bu sonuç, Türkiye’nin kalkınmasındaki en önemli sorunların başında enerji ithalatının yer aldığını göstermektedir.

Şekil 4: Türkiye’de Enerji İthalatının Cari Denge Üzerindeki Etkileri (2003-2017)

Kaynak: TCMB (<https://evds2.tcmb.gov.tr/>) ve TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=631).

Türkiye, yenilenebilir enerji kaynakları bakımından oldukça yüksek potansiyele sahip bir ülke konumundadır. Ancak, enerji yatırımlarında yaşanan istikrarsızlık nedeniyle, enerji üretiminde özellikle yenilenebilir kaynaklar açısından atıl kapasite ile karşı karşıya kalmaktadır (Kapluhan, 2014: 15). Türkiye zengin tarımsal potansiyele sahip bir ülkedir ancak, yüksek oranda enerji üretimi için gerekli olan bitkiler üretilememektedir. Türkiye’de biyokütle kaynaklı atık potansiyeli yaklaşık 8,6 milyon TEP (Ton Eşdeğer Petrol) olup, üretimi sağlanacak biyogaz miktarının ise yaklaşık 1.5-2 milyon TEP olduğu tahmin edilmektedir (ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Biyokutle>).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de biyokütle enerjisinin ekonomik büyüme üzerindeki olası etkilerini ARDL modeli ile istatistiki olarak incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk olarak konuya ait literatür incelemesi yapılacaktır. Daha sonra araştırmada kullanılacak veri seti ve yöntem tanıtılacak ve son olarak da araştırma sonucunda elde edilen bulgular açıklanacaktır.

4. Literatür İncelemesi

Payne (2011), 1949-2007 yılları veri setiyle Amerika için yaptığı çalışmada, biyokütle enerjisi tüketiminden GSYİH’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ifade etmiştir.

Yıldırım vd. (2012), 1960-2010 dönemi verileriyle Amerika için yaptıkları çalışmalarında, biyokütle enerjisinin % 6 kullanım oranının olmasına rağmen, biyokütle atıklarından elde edilen enerjiden GSYİH’ya doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu çalışmalarında ifade etmişlerdir.

Bildirici (2013), 1980-2013 yıllarını kapsayan veri setini kullanarak Arjantin, Bolivya, Küba, Kosta Rika, El Salvador, Jamaika, Nikaragua, Panama, Paraguay ve Peru ülkeleri için yaptığı çalışmada, gözlem yapılan on ülkeden sadece birinde biyokütle enerjisi kullanımı ile GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcut olmadığını, geri kalan 9 ülkede biyokütle enerjisi kullanımı ile GSYİH arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bilgili ve Öztürk (2015), 1980-2009 dönemi verilerini kullanarak G7 Ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında, biyokütle enerjisi kullanımının büyüme hipotezini doğrulayarak, ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Aslan (2016), Amerika için 1961-2011 yılları veri setini kullanarak yaptığı çalışmada, uzun ve kısa dönemde biyokütle enerjisi tüketiminin GSYİH'yı pozitif etkilemekle beraber, Büyüme Hipotezinin geçerli olduğu sonucunu çalışmalarında elde etmişlerdir.

Ali vd. (2017), 1980-2012 yılları verilerini kullanarak Sahraaltı Afrika Ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında, biyokütle enerjisinin kullanımı, sabit sermaye yatırımları ve beşeri sermayedeki artış, GSYİH'yı pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Shahbaz vd. (2016), BRICS Bölgesi için, 1991Q1-2015Q4 dönemini kapsayan veri setini kullanarak yaptığı çalışmada, biyokütle enerjisi kullanımı ile GSYİH arasında çift yönlü ilişkinin mevcut olduğunu ifade etmiştir.

Shahbaz vd. (2017), ABD için yaptıkları çalışmalarında Çevresel Kuznets Eğrisinde biyokütle enerjisinin rolünü Bound Test yaklaşımı ile araştırmışlardır. 1960-2016 yılları döneminin incelendiği çalışmada, biyokütle enerjisinin CO₂ emisyonlarını azaltıcı etki yaptığı bulunmuştur.

Toklu (2017), Türkiye'nin biyokütle enerjisi potansiyelini araştırdığı çalışmada, Türkiye'de yaklaşık 33 MTEP biyokütle enerjisinin bulunduğunu, bunun 17 MTEP' sinin kullanılabilir düzeyde olduğunu ve bu potansiyel, yaklaşık 280.000 kişiye istihdam olanağı sağlayacağını çalışmada ifade etmiştir.

Adewuyi ve Awodumi (2017), 11 Batı Afrika ülkesi için 1980-2010 yılları veri setini kullanarak yaptıkları çalışmada, Gana, Senegal, Benin, Burkina Faso, Gambiya, Mali ve Togo için biyokütle enerjisi kullanımı GSYİH'yı pozitif etkilediğini, Nijerya'yı negatif etkilediğini ve Fildişi Sahili, Nijer ve Sierra Leone'de ise katsayının istatistiki olarak anlamsız olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

5. Model, Veri Seti ve Yöntem

Biyokütle enerjisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışmada, Pesaran vd. (2001)'nin ortaya koymuş olduğu ARDL (Autoregressive Distributed Lag Model) modeli ekonometrik yöntem olarak tercih edilmiştir. Söz konusu model, diğer modellerle karşılaştırıldığında birtakım avantajlara sahiptir. Bu avantajlardan birisi, ARDL Modelinde değişkenlerin durağanlık derecelerine bakılmaksızın model analiz edilebilir. Yani söz konusu modelde kullanılan değişkenler I(2) olması durumu dışında I(0) veya I(1) olması durumuna bakılmaksızın eşbütünleşme analizine dahil olabilmektedir (Pesaran vd., 2001: 290; Pamuk ve Bektaş, 2014: 82). ARDL Modelinin bir diğer avantajı ise, modelde UECM (Unrestricted Error Correction Model) kullanıldığından istatistiki açıdan Engle-Granger'a göre daha anlamlı ve kullanışlı sonuçlar elde edebilmesidir (Narayan ve Narayan, 2005: 429). Bunların yanı sıra gözlem sayılarının kısıtlı olduğu modellerde de yine Engle-Granger'dan daha anlamlı sonuçlar çıkarmaktadır (Narayan ve Smyth, 2005: 103).

Çalışmada kullanılan zaman serisi verileri, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Dünya Bankası (WB) veri tabanından elde edilmiş olup 1991-2015 dönemini kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışmada biyokütle enerjisini temsilen biyoyakıt kullanımının yanı sıra büyümenin temel dinamiklerini oluşturan reel sabit sermaye yatırımları, işgücü ve reel GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılacak model 1 no'lu eşitlikte gösterilmektedir:

$$\text{LNGDP} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNBİO} + \beta_2 \text{LNİNVEST} + \beta_3 \text{LNLABOR} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik 1'de ifade edilen GDP; kişi başına düşen reel GSYİH'yı, BİO; biyoyakıt kullanımını, İNVEST; reel sabit sermaye yatırımlarını ve LABOR ise işgücünü temsil etmektedir. Model, Solow (1956) tarafından geliştirilen Neoklasik Büyüme Modeline dayanmaktadır. Solow (1956)'a göre, ekonomik büyümenin en temel belirleyicilerini reel sabit sermaye yatırımları ve işgücü oluşturmaktadır. Bu bağlamda modelde biyoyakıt kullanımına ek olarak işgücü değişkeninin yer almasındaki amaç; verimli bir işgücünü artışının ekonomik büyümeye olumlu katkı yapacağı beklentisidir. Bu durum iktisat literatüründe genişçe yer bulmaktadır. Reel sabit sermaye yatırımlarının modele dâhil edilme sebebi ise, bu değişkenin ekonomik büyüme düzeyinin en önemli ölçütlerinden biri olarak kabul edilmesidir. Ülkedeki reel sabit sermaye miktarındaki artış, ekonomik büyümede de artış sağlayacaktır.

Biyokütle enerjisinin GSYİH üzerindeki ekonomik etkisinin incelendiği çalışmada, eşbütünleşme ilişkisine ait model 2 no'lu eşitlikte ifade edilmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta \text{LNGDP} = & \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_1 \Delta \text{LNGDP}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_2 \Delta \text{LNBİO}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_3 \Delta \text{LNİNVEST}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_4 \Delta \text{LNLABOR}_{t-p} \\ & + \beta_5 \text{LNGDP}_{t-1} + \beta_6 \text{LNBİO}_{t-1} + \beta_7 \text{LNİNVEST}_{t-1} + \beta_8 \text{LNLABOR}_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (2)$$

2 no'lu eşitlikte, Δ terimi denklemdeki değişkenlerin birinci farkını, β_0 eğim katsayısını, β_1 , β_2 , β_3 ve β_4 kısa dönem dinamik ilişkiyi, β_5 , β_6 , β_7 ve β_8 ise uzun dönemli dinamik ilişkileri ifade etmektedir.

Sınır testi yaklaşımının uygulanabilmesi için, 2 no'lu eşitlikte ifade edilen gecikme uzunluğunun (p) belirlenmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonraki aşamada, eşbütünleşme ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla modelde kullanılan değişkenlerin birinci gecikmeleri elde edilerek F istatistik değeri elde edilmektedir. Söz konusu F istatistik değeri elde edilirken kullanılan hipotezler ise şu şekildedir;

$$H_0: \beta_5 = \beta_6 = \beta_7 = \beta_8 = 0$$

$$H_1: \beta_5 \neq \beta_6 \neq \beta_7 \neq \beta_8 \neq 0$$

ARDL Sınır Testi Yönteminde iki tane kritik sınır değeri kullanılmaktadır. Hesaplanan F istatistik değeri, Pesaran vd. (2001) tarafından hesaplanan alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılır. Eğer hesaplanan F istatistik değeri kritik alt değerden düşükse boş hipotez reddedilemez ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığından söz edilemez. Eğer hesaplanan F istatistik değeri üst kritik değerden yüksekse, boş hipotez reddedilerek seriler arasında eşbütünleşme

ilişkisinin mevcut olduğuna karar verilir. Eğer F istatistik değeri alt ve üst kritik değer olarak hesaplanan iki kritik değer arasında ise, eşbütünleşme hakkında yorum yapabilmek için başka testler uygulanmaktadır.

2 no'lu eşitlik yoluyla hesaplanan F istatistiğine göre boş hipotez reddedilir ve eşbütünlemenin varlığı bulunursa, 3 ve 4 nolu eşitlikler tahmin edilerek değişkenlerin uzun ve kısa dönem katsayı analizleri yapılabilmektedir.

$$\Delta \text{LNGDP} = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta \text{LNGDP}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta \text{LNBİO}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_{3i} \Delta \text{LNİNVEST}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_{4i} \Delta \text{LNLABOR}_{t-p} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta \text{LNGDP} = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta \text{LNGDP}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta \text{LNBİO}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_{3i} \Delta \text{LNİNVEST}_{t-p} + \sum_{i=1}^p \beta_{4i} \Delta \text{LNLABOR}_{t-p} + \beta_5 \text{ECT}_{t-1} \quad (4)$$

6. Ampirik Bulgular

ARDL yaklaşımında, değişkenlerden birinin durağanlık seviyesi I(2) olması diğer bir anlatımla değişkenlerin durağanlık derecelerinin I(0) ya da I(1) olmaması durumunda, Pesaran vd. (2001) ve Narayan (2005) tarafından hesaplanan alt ve üst kritik değerler kullanılamamaktadır (Öztürk ve Acaravcı, 2013). Bu nedenle kritik değerlerin kullanılması için değişkenlerin durağanlık derecelerinin I(1) ve I(0) olması gerekmektedir. Bu sebeple analizin ilk kısmında, değişkenlerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada serilerin durağanlıklarının belirlenmesinde en çok kullanılan yöntemlerden Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) (1981) ve Philips-Perron (PP) (1988) birim kök testleri uygulanmış olup ulaşılan sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: ADF ve PP Test İstatistiği Sonuçları

Değişkenler	ADF	%1	%5	%10	PP	%1	%5	%10
LNGDP	-1.92	-4.39	-3.61	-3.24	-2.00	-4.39	-3.61	-3.24
Δ LNGDP	-4.81	-4.14	-3.62	-3.24	-4.81	-4.41	-3.62	-3.24
LNBİO	-1.25	-4.39	-3.61	-3.24	-1.43	-4.39	-3.61	-3.24
Δ LNBİO	-4.67	-4.41	-3.62	-3.24	-4.69	-4.41	-3.62	-3.24
LNİNVEST	-3.26	-4.39	-3.61	-3.24	-3.25	-4.39	-3.61	-3.24
Δ LNİNVEST	-6.64	-4.41	-3.62	-3.24	-6.68	-4.41	-3.62	-3.24
LNLABOR	-0.61	-4.39	-3.61	-3.24	-0.61	-4.39	-3.61	-3.24
Δ LNLABOR	-5.74	-4.41	-3.62	-3.24	-5.73	-4.41	-3.62	-3.24

Tablo 2'de değişkenlere ait birim kök test sonuçları belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre, kişi başına düşen GSYİH (GDP), biyoyakıt kullanımı (BİO), reel sabit sermaye yatırımları (İNVEST) ve işgücü (LABOR) değişkenlerinin seviyede durağan olmadığı ve birinci farklarında durağanlaştığı görülmektedir. Bu sebepten dolayı değişkenlerin durağanlık düzeyleri I(1) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Eşbütünleşme Test Sonuçları

K	F-İstatistiği	Alt Sınır (%5)	Üst Sınır (%5)
3	11.25	3.23	4.35

Tablo 3'e göre hesaplanan F-istatistik değeri, Pesaran vd. (2001) tarafından hesaplanan kritik alt ve üst değerden büyüktür. Bundan dolayı değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu kabul edilmektedir. Bir sonraki aşamada, değişkenler arasında uzun dönem katsayılarını ve kısa dönem ilişkiyi ortaya koyabilmek için ARDL Modeli kurulmaktadır. Bu doğrultuda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiler tahmin edilebilecektir.

Değişkenlere ait uzun dönem katsayılarının ifade edilebilmesi için, öncelikle değişkenlerin en büyük gecikme uzunluklarına karar verilmelidir. Bu doğrultuda en uygun gecikme düzeylerine göre hesaplanan ARDL uzun dönem katsayıları Tablo 4'de ifade edilmektedir.

Tablo 4: ARDL Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	P Değeri
D(LNBİO)	0.018864	0.0443**
D(LNLABOR)	0.514303	0.0329**
D(LNİNVEST)	0.318379	0.0000*
C	0.016980	0.0164

Not: * ve ** sırası ile % 1 ve % 5 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'e göre biyoyakıt kullanımı, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücü değişkenlerinin GSYİH üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki belirlendikten sonra, uygun gecikmenin belirlenmesiyle değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisini ifade eden Hata Düzeltme Modeline dair ulaşılan tahmin sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5: Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	T istatistiği	P Değeri
D(LNBİO)	0.013970	2.543117	0.0273
D(LNLABOR)	0.220844	1.444100	0.1766
D(LNLABOR)(-1)	-0.365305	-3.634168	0.0039
D(LNİNVEST)	0.292746	22.911654	0.0000

D(LNİNVEST)(-1)	0.019751	0.825493	0.4266
D(LNİNVEST)(-2)	0.028152	2.764384	0.0184
ECM(-1)	-0.740521	-7.699953	0.0000

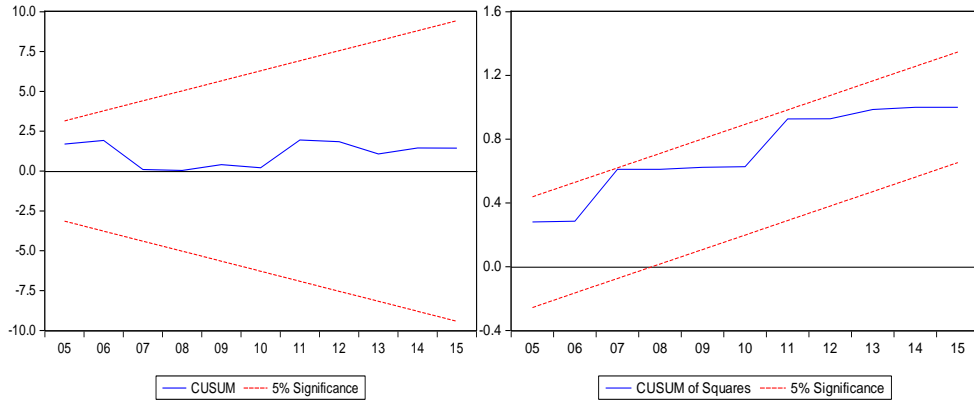
Tablo 5’de ifade edilen ECM katsayısı, kısa dönem dinamikleri ifade etmektedir. Hata düzeltme mekanizmasının çalışabilmesi için hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkması gereklidir. -0.74 olarak ifade edilen ECM katsayısı beklendiği gibi istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Buna göre elde edilen bu sonuç modeldeki değişkenler arasındaki uzun dönemli sapmaların, kısa dönemde hata düzeltme mekanizmasının çalışmasıyla düzeltilerek ortadan kalkacağına işaret etmektedir.

Tablo 6: Tanısal Test İstatistikleri

R ²	0.98	AIC	-6.46
Log likelihood	77.86	SIC	-5.96
Breusch-Godfrey LM Testi	0.01 (0.91)	ARCH Testi	0.62 (0.60)
F istatistiği	68.6 (0.00)		

Çalışmada tanısal testlere yönelik olarak yapılan istatistiklere Tablo 6’da ve modelin istikrarlı olup olmadığına ilişkin CUSUM ve CUSUM of Squares Testlerine ise Şekil 5’de yer verilmiştir. Elde edilen tanısal test sonuçları kurulan modelin oldukça kabul edilebilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 5: CUSUM ve CUSUM of Squares Testi

CUSUM ve CUSUM of Squares Testleri, tıpkı Chow testindeki gibi kırılma noktasının belirlenmesine ihtiyaç duymadığı için kırılma tarihlerinin önceden belirlenmesine gerek duymamaktadır. Şekil 5’de model ait yer verilen CUSUM ve CUSUM of Squares Testleri de % 5 anlamlılık düzeyinde modelin

incelenen dönemde istikrarlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç

Enerji ekonomik büyüme üzerinde anahtar bir rol oynamaktadır. Bu yüzden ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde ele alınıp incelenmesi, çalışmanın yapıldığı ülkeye oldukça önemli katkılar sunmakta fayda sağlayacaktır. Literatürde enerji tüketimi ve ekonomik büyümeye ilişkin çok sayıda çalışma olmasına rağmen, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme ve hatta yenilenebilir enerjinin çeşitleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Türkiye yenilenebilir enerji kullanımını son yıllarda artırmasına rağmen, bu konuda dünya ülkelerinin altında kalmaktadır. Ülkemizde 2017 yılı Temmuz ayı itibarıyla üretilen elektriğin yaklaşık % 70'i fosil kökenli enerji kaynaklarından, yaklaşık % 20'si hidrolik enerjiden ve geri kalanı ise yenilenebilir enerji kaynaklarından temin edilmektedir. Nüfus artışı, sanayileşme, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin her geçen gün artması sonucu, enerji harcamalarının GSYİH içindeki payı da giderek artmaktadır.

Bu çalışmada biyokütle enerjisi kullanımı, reel sabit sermaye yatırımları ve işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1991-2015 dönemi verileriyle ARDL yaklaşımı çerçevesinde Türkiye için incelenmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre; biyokütle enerjisi kullanımındaki artış reel sabit sermaye yatırımlarındaki artış ve işgücü artışı, GSYİH'da pozitif bir artışa neden olmaktadır. Biyokütle enerjisinin üretim ve kullanımının artması, enerjide dışa olan bağımlılığı azaltacak ve bu yolla enerji ithalat maliyetlerinde yaşanan azalış da üretimin ve dolayısıyla GSYİH'nın artmasına neden olacaktır.

Dünya nüfusundaki hızlı artışa bağlı olarak, giderek artan enerji talebini karşılamak için kullanılan fosil yakıtların neden olduğu çevresel ve enerji arz güvenliği ile ilgili sorunların çözümünde yenilenebilir enerji kaynakları önemli bir yere sahiptir. Biyokütle enerjisi, son yıllarda dünyada yaygın kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Türkiye'nin enerji talebini karşılamada yaşadığı sorunlar ve enerji ithalatında yüksek oranda dışa bağımlı olması, alternatif enerji kaynaklarının önemini giderek artırmaktadır. Türkiye'de tarımsal potansiyelin yüksek olmasından dolayı, biyokütle enerjisinin söz konusu enerji sorunlarının çözümüne önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Toklu (2017)'nin çalışmasında belirttiği gibi, Türkiye'de yaklaşık 33 MTEP biyokütle enerjisi potansiyelinin bulunduğu ve bunun 17 MTEP'inin kullanılabilir düzeyde olması nedeniyle ülkemiz, biyokütle enerjisi potansiyeli bakımından birçok ülkeden daha üstün durumdadır. Söz konusu enerjiden daha fazla yararlanmak, uluslararası rekabete katılabilmek ve ekonomik açıdan gelişmiş ülkelere yaklaşabilmek için var olan biyokütle potansiyelini en iyi şekilde kullanması gerekmektedir. Türkiye çoğunlukla klasik biyokütle üretimi yapmaktadır. Klasik biyokütle üretimi yerine modern biyokütle üretimine geçmesi, bu alanda daha fazla katma değer yaratacaktır. Bunu sağlamak için devletin enerji tarımını özendirici politikaları devreye alarak, biyoyakıt üreten üreticinin gelir

kaybını önleyecek düzenlemeler yapması ve üreticiyi bu alana yönlendirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Adewuyi, A. O., ve Awodumi, O. B. (2017). Biomass Energy Consumption, Economic Growth and Carbon Emissions: Fresh Evidence from West Africa Using a Simultaneous Equation Model, *Energy*, 119, 453-471.

Acaroğlu, M. ve Koçar, G. ve Eryılmaz, A. ve Acar, M., ve Dok, M. (2015). Biyoyakıtların Türkiye'deki Durumu Geleceği ve Yasal Sorunlar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı II*, 12-16 Ocak 2015, Ankara, s. 1165-1199. (www.zmo.org.tr/resimler/ekler/ccc76acbfd6b3e5_ek.pdf, Erişim Tarihi: 02.04.2018).

Ali, H. S., Law, S. H., Yusop, Z., Chin, L. (2017). Dynamic İmplication of Biomass Energy Consumption on Economic Growth in Sub-Saharan Africa: Evidence from Panel Data Analysis, *GeoJournal*, 82 (3), 493-502.

Aslan, A. (2016). The Causal Relationship between Biomass Energy Use and Economic Growth in The United States, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 57, 362-366.

BAKA, (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı), (2012). *Biyokütle Sektör Raporu*, (<https://www.baka.org.tr/uploads/1349952570BiYOKUTLE-SEKTOR-RAPORU-11EYLUL.pdf>, Erişim Tarihi: 03. 05. 2018).

Bayraç, H. N. (2011). Küresel Biyoyakıt Politikaları ve Türkiye, 6. *Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, MMO Yayını No: E/2011-565, 21-22 Ekim 2011, Kayseri, s: 182-196.

Bayraç, H. N. ve Çelikay, F. ve Çildir, M. (2018). *Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Enerji Politikaları*, Ekin Yayınevi, Bursa.

Bildirici, M. E. (2013). Economic Growth and Biomass Energy, *Biomass and Bioenergy*, 50, 19-24.

Dağdelen, D. (2015). Küresel Biyoyakıt Politikalarının AB ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

ETKB, Çevrimiçi, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Biyokutle>. Erişim Tarihi: 06.05.2018.

ETKB, (2018). <http://www.enerji.gov.tr>, Erişim Tarihi: 06.05.2018.

IEA, (2012). Technology Roadmap-Bioenergy for Heat and Power, (http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/2012_Bioenergy_Roadmap_2nd_Edition_WEB.pdf, Erişim Tarihi: 03.06.2018).

IEA, (2012). World Energy Outlook (WEO) Executive Summary 2012, <http://www.iea.org/Textbase/npsum/weo2012sum.pdf>, Erişim Tarihi: 04.06.2018).

IEA (2013). World Energy Outlook (WEO) Executive Summary 2013, <http://www.iea.org/Textbase/npsum/WEO2013SUM.pdf>, Erişim Tarihi: 04.06.2018).

IEA and FAO, (2017). Technology Roadmap: How Guide for Bioenergy Roadmap-Development and Implementation, (www.iea.org, Erişim Tarihi: 03.06.2018).

Kapluhan, E. (2014). Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Biyokütle Enerjisinin Dünyadaki ve Türkiye'deki Kullanım Durumu, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 30, s: 97-125.

Karagöl, E. T. ve İ. Kavaz (2017). Dünya'da ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji, *SETA Analiz*, Sayı: 197, Ankara.

Narayan, P. K. ve S. Narayan (2005). Estimating Income and Price Elasticities of Imports for Fiji in a Cointegration Framework, *Economic Modelling*, C: 22, 423-438.

Narayan, P. K. ve R. Smyth (2005). Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji An Empirical Assessment Using the ARDL Approach, *Journal of The Asia Pacific Economy*, C: 10, No: 1, 96-115.

Ozturk, I. ve A. Acaravcı (2013). The Long-run and Causal Analysis of Energy, Growth, Openness and Financial Development on Carbon Emissions in Turkey, *Energy Economics*, 36, 262-267.

Ozturk, I., ve Bilgili, F. (2015). Economic Growth and Biomass Consumption Nexus: Dynamic Panel Analysis for Sub-Sahara African Countries, *Applied Energy*, 137, 110-116.

Pamuk, M., ve H. Bektaş, (2014). Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), s: 77-90.

Payne, J. E. (2011). On Biomass Energy Consumption and Real Output in the US, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*, 6 (1), 47-52.

Pesaran, M. H., ve Y. Shin ve R.J. Smith (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

Saraçoğlu, S. (2017), Yenilenebilir Enerji Kaynağı Olarak Biyokütle Üretiminin Dünya'da ve Türkiye'deki Durumu, *Fiscaeconomia*, 1 (3), s: 126-155.

Shahbaz, M., ve G. Rasool ve K. Ahmed, ve M.K.Mahalik (2016). Considering the Effect of Biomass Energy Consumption on Economic Growth: Fresh Evidence from BRICS Region, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 1442-1450.

Shahbaz, M., ve S.A. Solarin ve S. Hammoudeh ve S.J.H. Shahzad (2017). Bounds Testing Approach to Analyzing the Environment Kuznets Curve Hypothesis: The Role of Biomass Energy Consumption in the United States with Structural Breaks, (https://mpra.ub.uni-muenchen.de/81840/1/MPRA_paper_81840.pdf, Erişim Tarihi: 18.05.2018).

Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65-94.

Toklu, E. (2017). Biomass Energy Potential and Utilization in Turkey. *Renewable Energy*, 107, 235-244.

WBA (World Bioenergy Association), (2017). Global Bioenergy Statistics 2017, (www. worldenergy. Org, Erişim Tarihi: 18.05.2018).

WEC, (2016). World Energy Resources: Bioenergy, (www. worldbioenergy.org, Erişim Tarihi: 18.05.2018).

Yıldırım, E. ve Ş. Saraç ve A. Aslan (2012). Energy consumption and economic growth in the USA: Evidence from renewable energy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16 (9), 6770-6774.

Yılmaz, M. (2012). Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4 (2), s. 33-45.

http://www.emo.org.tr/ekler/d72907230afa546_ek.pdf, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

<http://enerjiinstitusu.org>, Erişim Tarihi: 04.06.2018.

<http://www.irena.org/bioenergy>, Erişim Tarihi: 04.06.2018.

<http://resourceirena.irena.org/gateway/dashboard/?topic=7&subTopic=10>, Erişim Tarihi: 04.06.2018.

<https://evds2.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=631, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Makale Gönderim Tarihi: 21.09.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Bölgesel Farklılıkların Mükelleflerin Vergi Tanımı Üzerindeki Etkileri: Diyarbakır ve Yalova Örneği

Mehmet KARAKAŞ¹

Özet

Yeni bir verginin konulması veya mevcut olan bir vergiye ilişkin yapılacak değişikliklerde, tepkilerin iyi bir şekilde analiz edilmesi ve dolayısıyla vergiden istenen gelirin elde edilmesi açısından yapılan ampirik çalışmalar önemlidir. Mükelleflerin vergiye ilişkin bakış açılarının tespit edilmesi ve gereken tedbirlerin alınması bütünlüklü bir yapının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmada, Diyarbakır ve Yalova İllerinde mükelleflerin verginin tanımına, vergi oranlarının düşürülmesine, vergi adaletine, vergilerin ödenmemesinin nedenlerine ve vergilerin artması halinde verilecek tepkilere ilişkin yapılan analizler değerlendirilmiştir. Anket iki ilde toplam 465 kişi ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Ahlakı, Vergi Mükellefi, Diyarbakır, Yalova

The Effects of Regional Differences on Tax Definition of Tax Payers: Diyarbakır and Yalova Case

Abstract

Empirical researches are important especially in placing a new tax or changing of existing tax regime in terms of realizing a good analysis of responses of taxpayers' and obtaining expected income from taxation. Determination of tax-related perspectives of taxpayers and taking necessary measures provide a sound taxation system completely. In this study, responses of taxpayers to tax description, to reduction of tax rates, to tax justice and the reasons for not paying taxes have been taken into account in Yalova and Diyarbakır. The survey was conducted with 465 people in the above mentioned provinces.

Keywords: Tax, Tax Ethics, Taxpayer, Diyarbakır ve Yalova(city that the research was done in)

JEL Classification Codes: H20, H26

¹ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, karakasmehmet34@gmail.com

Giriş

Vergiye tarihsel süreçte bakıldığında, bireylerin kullanılabilir gelirlerinde, servetlerinde ve harcamalarında azalmalara neden olduğu ve aynı zamanda tasarruf yapabilme potansiyellerini de daralttığı görülebilecektir. Vergi bu özelliği nedeniyle bireyler tarafından hoş karşılanmaz ve genellikle bir yük ve külfet olarak kabul edilir. Bu nedenle Poujade Hareketi gibi toplumsal tepkilerin üst düzeye çıktığı zamanlar da olmuştur. Tepkilerin bir takım ekonomik ve sosyal sonuçları doğurduğu bir gerçekliktir. Bunları gözardı ederek vergi uygulamalarına başlamak vergiden beklenen optimal hasılatı sağlama amacını engelleyebilecektir. Aynı zamanda birçok ekonomik ve sosyal sorunun da doğmasına neden olabilecektir. İyi bir vergi yönetimi vergi kanunlarının çıkarılmasından sonra, etkin bir yapılanma ve denetim sistemini kurmanın yanında, yükümlüleri tanımak açısından alacaklı-borçlu ilişkisinden farklı bir ilişkiyi kurmalıdır. Yukarıda bahsedilenler nedeniyle, yükümlülerin vergilere ve vergilemeye bakış açıları alan çalışmaları aracılığıyla ölçülmeli ve vergi sisteminde doğabilecek aksaklıklar zamanında tespit edilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu bağlamda, vergilere ilişkin yükümlüler üzerinde yapılacak olan ampirik araştırmaların önemi yadsınamayacak derecede büyüktür. Çünkü yükümlülerin tutum ve davranışlarının nedenleri olabildiği ölçüde tespit edilmiş olacaktır.

Devletin sunmakla yükümlü olduğu mal ve hizmetlerin boyut ve niteliklerindeki gelişmeyle bağlantılı olarak gelire olan ihtiyacında da artışlar olmuştur. Bu anlamda finansman kaynakları içerisinde en büyük payı vergilerin aldığı bilinmektedir. Özellikle son yıllarda kamunun sunması gereken mal ve hizmetlerin artmasına (e-devlet, siber güvenlik vb.) paralel olarak finansman ihtiyacının artması sonucu bu etkileşim daha da artmış ve verginin, psikolojik ve sosyolojik yönden ele alınması gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda çalışmamız kapsamında 2015 yılında Diyarbakır ve Yalova illerinde mükelleflerin vergiye ilişkin bakış açılarını ortaya koymak açısından toplam 465 (Diyarbakır 235, Yalova 230) kişi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Ancak anketteki her soruya, ankete katılan her bir mükellef cevap vermemiştir. Bu nedenle, anket sorularının yer aldığı tablolarda yalnızca ilgili soruya cevap veren mükellef sayısı görülmektedir. Makalenin ölçeğinin sınırlılığı nedeniyle, elde edilen bulguların bir kısmı sunulacaktır.

Çalışmada; teorik kısım, literatür özeti, elde edilen bulgular üzerinde durulacak ve sonuç kısmı ile tamamlanacaktır.

1. Teori

Vergiler bireylerin gelir, servet ve harcamalarında azalmaya neden olan, tasarrufları sınırlayan ve karşılıksız olarak kamu kesimine aktarılan fonlardır. Bireyler kazançlarının bütününe kendileri kullanmak istediklerinden, vergi yoluyla bir kısmını devlete aktarma konusunda her zaman tepki gösterirler. Bu konuda ya yasal yollarla (vergiden kaçınma), ya da yasal olmayan yollarla (vergi kaçakçılığı) vergi yüklerini azaltmaya çalışırlar. Yükümlülerin kamu harcamalarını algılayış biçimi, vergi bilincinin yerleşmiş olması, kültür düzeyi gibi sosyal ve psikolojik faktörler yükümlülerin vergiye bakışını etkileyebilmektedir (Yüce ve Gerçek,1998: 21–22).

Vergi yükümlüleri tarafından bir yük olarak görülmeyle birlikte, bütün vergi yükümlüleri tarafından aynı ağırlıkta hissedilmemektedir. Söz konusu yükü azaltmak için, farklı vergi yükümlüleri aynı vergi türü ve oranı karşısında farklı tutum ve davranışlar içerisine girebilmektedirler. Bu bağlamda, yükümlülerce vergi yükünün farklı hissedilmesine yol açan faktörlerin tespiti, maksimum düzeyde vergi hâsılatı elde edebilmek için amaçlanan vergi uyumunu yakalamak bakımından önemlidir. Bu nedenle, bu faktörler dikkate alınarak hazırlanacak bir vergi sistemine yükümlülerin hem daha istekli bir şekilde katılacağı, hem de aidiyet duygusunu arttıracaklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yükümlülerin vergiye bakış açısını belirleyen unsurlar arasında, psiko-sosyal faktörler ile birlikte ülkelerin gelişmişlik düzeyi, vergi sisteminin ve gelir idaresinin yapısı ve etkinliği gibi faktörler de yükümlülerin vergiye yaklaşımlarını etkileyebilmektedir (Çiçek, Karakaş, Yıldız, 2008; 25). Vergi politikası sosyal adaletin sağlanması konusunda önemli bir araç olarak kullanılabilir. Bu konuda spesifik olarak bir amaç güdülmese dahi sosyal sınıfların iktisadi durumları üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkileri olacaktır.

Yükümlülerin vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirirken, kendi çıkarlarını maksimize etmek isteyeceği ilk planda kabul edilse dahi, bireyin toplumun bir parçası olması nedeniyle, toplumun kültüründen ve değerler sisteminden etkilenmesi ve davranışlarını buna göre şekillendirmesi söz konusu olacaktır (Önder, 1993: 180).

Mali olayların sadece hukuki, ekonomik ve politik boyutlarının ele alınması eksik bir bakış açısı olacaktır. Bunlara ilave olarak konunun mükellef psikolojisi açısından da ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım daha bütünlükçü bir bakış açısını ortaya koyacaktır.

Vergi ile ilgili olarak, merkezi idare ve vergilendirme yetkisine sahip diğer idareler ile kişi ve kuruluşların davranışlarının araştırılması da vergi psikolojisi kapsamına girmektedir (Öncel, 1974:10). Gerek yeni bir verginin konulması gerekse mevcut olan bir vergiye ilişkin yapılacak değişikliklerde, tepkilerin iyi bir şekilde analiz edilmesi vergiden istenen gelirin elde edilmesi açısından önemlidir.

Vergi karşısında yükümlünün göstereceği tepkiyi iki şekilde ele alabiliriz. Birincisi; Vergi yükümlüsünü, her konuda kendi faydasını maksimize etmeye çalışan insan olarak ele almak. İkincisi; insan davranışlarını etkileyen gerçek sebepleri araştırmak ve ortaya koymaktır. Burada amaç, yükümlüler tarafından verginin algılanış şeklini ve bunun sonucunda davranışın oluşmasında hangi tutumların rol oynadığını anlayabilmektir. Bunun için vergi psikolojisi araçlarını kullanmak gerekmektedir (User, 1992 a:24–25).

2. Literatür Özeti

Yükümlü psikolojisine ilişkin ilk çalışmalar Almanya'da G. Schmolders tarafından 1958 ve 1963 yıllarında yapılmıştır. Bu çalışmalar aracılığıyla, toplumların vergiye bakış açısı ve tahammül düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Çeşitli Avrupa ülkeleri ve ABD'de yapılan çalışmalarla, sosyo-psikolojik yöntemler ışığında yükümlülerin vergiye ilişkin görüş ve tutumları saptanmaya çalışılmıştır (User, 1992 a:26). Bu alanda yapılan çalışmalara ilişkin aşağıdaki örnekler verilebilir:

Paul Webley, Michaela Cole, Ole-Petter Eidjar: “The Prediction of Self-reported and Hypotetical Tax Evasion: Evidance From England, France and Norway”, **Journal of Economic Psychghology**, 22, 2001, 141–155; Norman Gemmill, Oliver Morrissey, Abuzer Pinar: “Tax Perceptions and the Demand for Public Expenditure: Evidance from U.K. Micro-Data”, **European Journal of Political Economy**, 19, 2003, 793–816 (İngiltere’de yaklaşık 3500 katılımcı kullanılmıştır) ve Michael Wenzel: “An Analysis of Norm Processes in Tax Compliance”, **Journal of Economic Psychghology**, 25, 2004, 213–228 (Avustralya’da 1300 civarında katılımcı ile yapılmıştır) (Çiçek, Karakaş,Yıldız, 2008; 25).

Vergi psikolojisi alanında Türkiye’ de de teorik ve ampirik çalışmalar yapılmaktadır. Bunlara aşağıda değinilecektir:

Teorik çalışmalar olarak; Teorik çalışmalarla ilgili ilk akla gelenler; Hakkı Karamete’nin “Türkiye’de İktisadi Sistem, İktisadi Zihniyet, Vergi Sistemi ve Vergi Mantalitesi” (1956: orijinali Almanca) başlıklı doktora tezi; Yenal Öncel’in “Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı”(1974) başlıklı doçentlik tezi; Hayrettin Aktaylıoğlu’nun “Vergi Psikolojisi” (t.y.) başlıklı doktora tezi; Doğan Şenyüz’ün “Etkin Bir Vergileme İçin Yükümlü Psikolojisi” (1984) başlıklı doktora tezi. Daha sonra 1995 yılında kitap olarak basılmıştır; İnci User’in “Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı” (1992) başlıklı doktora tezi; Şamil Ünsal’ın “Vergi Kaçakçılığında Sosyal Etmenler” (1987) başlıklı doktora tezinde de vergi psikolojisine değinilmiştir.

Ampirik çalışmalar olarak; Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Şubesi’nin, 1972 ve 1975 yıllarında yaptırmış olduğu iki anket çalışması; Şamil Ünsal’ın “Vergi Kaçakçılığında Sosyal Etmenler” (1987) başlıklı doktora tezinde yapılan anket çalışması; Naci Muter, Süreyya Sakınç ve A. Kemal Çelebi’nin “Manisa İli Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması” (1993); Adnan Gerçek ve Mehmet Yüce’nin Bursa Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı yükümlülerin bir kısmını kapsayan bir anket çalışması (Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörlerle İlgili Ampirik Bir Çalışma, 1998); İhsan Cemil Demir’in “Yükümlülerin Vergi Karşısındaki Davranışları - Afyon İli Anket Çalışması” (1999); Şamil Ünsal’ın “Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci-Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleğinin Konumu ve Geleceği’ Konusuna Uygulamalı Bir Yaklaşım” (2000) adlı çalışması; Tolga Saruç’un “Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi-Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma” (2003); Harun Yeniçeri’nin “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma” (2004); Hilmi Çoban ve Selami Sezgin’in “Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği” (2004) başlıklı makalesi; Hakkı Mümin Ay “Adil Gelir Dağılımı Sağlamada Özel Tüketim Vergisi’nin Yeri ve Bunun Türkiye’de Uygulanabilirliği” (2004); Halit Çiçek, Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması), İSM MMO Yayın No:65, İstanbul, (2006) ; Binhan Elif Yılmaz ve Murat Şeker; Vergiye Karşı Tepkiler, Mükellef Davranışları: İstanbul Örneği, İSM MMO Yayın No:86, İstanbul, (2007) (Çiçek, Karakaş, Yıldız, 2008; 25-26; Erol, Çiçek, Karakaş, 2009, 75-76)

Diğer araştırmalar ise şunlardır: Nuri Ömürbek, Hüseyin Güçlü Çiçek ve Serdar Çiçek, “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları”, Maliye Dergisi, Sayı: 153, Ankara(2007); Ali Rıza Özdemir ve Hasan Ayvalı’ nın, “Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş veya Fatura Alma Duyarlılığını Etkileyen Faktörler” Maliye Dergisi, Sayı: 153, Ankara(2007); Halit Çiçek, Mehmet Karakaş ve Abdunnur Yıldız’ın “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması”, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/381; E. Ünal Zenginobuz, Gökhan Özertan, İsmail Sağlam, Fatoş Gökşen, “Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?”, (2006) Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği (20015424OSIAF) ve Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu (05M101) tarafından ortaklaşa desteklenen araştırma; Figen Altuğ, Murat Çak, Murat Şeker, Önder Bingöl, “ Türkiye’de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması”, İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayın No: 134 (2010) ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen Proje (Proje No: 3709).

Vergilemenin yükümlü davranışlarında mali verimliliği azaltmaya başlaması; vergilemenin psikolojik sınırlarına varıldığına ilişkin bir karine olarak algılanmalıdır. Bu nedenle gerek mevcut vergilerin oranlarını arttırmak; gerekse yeni vergilerin getirilmesi istendiğinde, tepkileri analiz etmek ve bunların minimum olduğu noktaya odaklanmak önem arz etmektedir (Reynaud, 1955:3).

Vergileme karşısında yükümlülerin tutumlarının incelenmesi önemlidir. Ancak, tutumların bireysel olması çeşitli güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, genelleme yapılarak vergileme karşısında yükümlülerin tutumlarının incelenmesi gerekmektedir (Aktan ve Diğerleri, 2006:160–161).

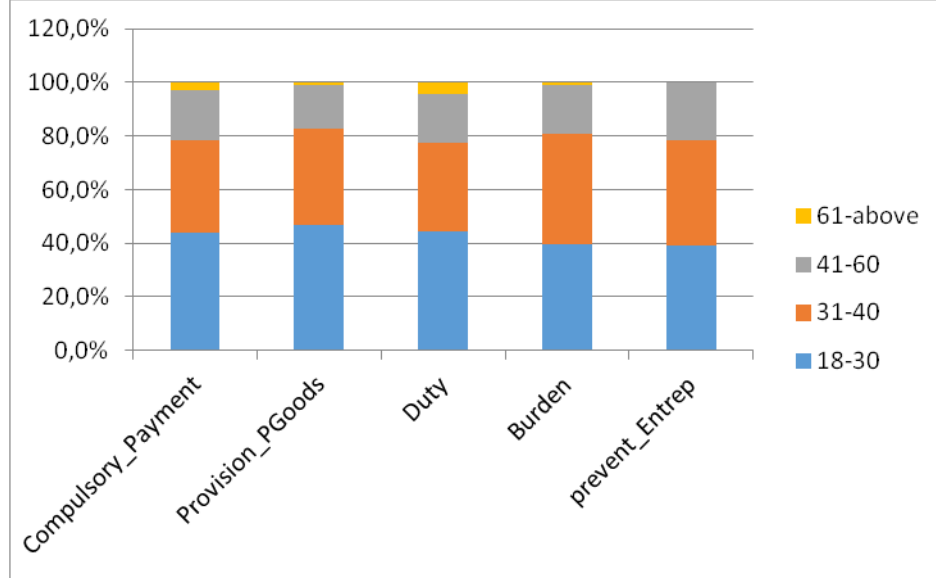
3.Ampirik Çalışmanın Bulguları

3.1. Yaş Gruplarının Verginin Tanımına Bakış Açılı

Mükellefler vergiyi en kaba haliyle olumlu ya da olumsuz bir olgu şeklinde tanımlayabilirler. Bu bağlamda yaş ilerledikçe mükelleflerin tanımlarında pozitiften negatife ya da negatiften pozitifte doğru bir dönüşüm olup/olmadığını anlayabilmek adına hazırlanan ankete 465 kişi katılmıştır. Bu çalışmada olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden en yaygın olanı basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İstatistikçilerin yaygın düşüncesine göre 100.000 ve üzeri evren kümesi için en az 384 adet örneklem toplanmalıdır. Böylece örneklemin ana kütleyi temsil kabiliyeti makul düzeyde tutulabilir (Altunışık vd, 2004; 125 Çıngı, 1990; 66 ve Yamane, 2001). Yalova’da 34098 mükellef; Diyarbakır’da ise 86238 mükellef vardır. Çalışmamızda kullanılan örneklem sayısı yukarıdaki çalışmalarda da belirtildiği üzere istatistiki olarak yeterlidir (GİB, 2018). Ankete katılanlara, vergi tanımlarını ölçmek adına “vergiyi nasıl tanımlarsınız?” sorusu sorulmuştur. Bu ankette olumlu bir düşünceye/tanıma sahip olanların “kamu harcamalarına karşılık” ya da “görev” seçeneklerini işaretlemesi beklenirken, olumsuz bir tanıma sahip olanların geriye kalan “zorunlu ödeme, yük ve girişimciliği önler” seçeneklerini işaretlemesi beklenmektedir. Katılımcıların iki yüz iki tanesi 18-30 yaş, yüz altmış dokuz tanesi 31-40 yaş, seksen dört tanesi 41-60 yaş aralığında, on

Şekil 1: Yaş Gruplarının Vergi Tanımına Bakışları

3.2.Diyarbakır ve Yalova İllerinin Vergiye Bakış Açıları

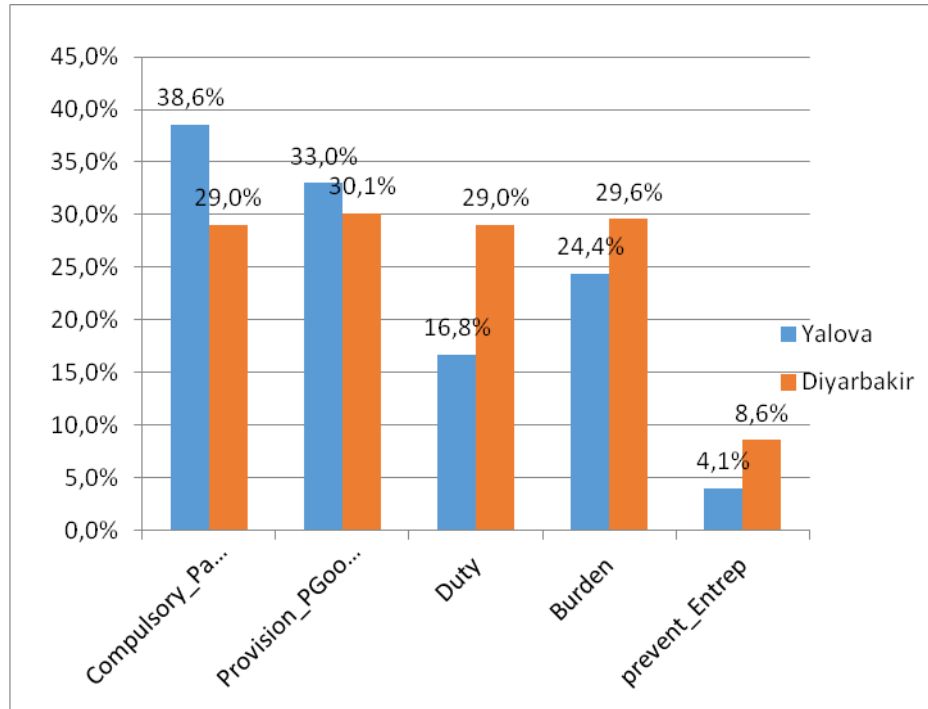
Bölgesel farklılıkların vergi tanımı üzerindeki etkisini anlayabilmek adına Tablo 1 ve Şekil 1'de yer alan soru Güneydoğu Anadolu bölgesini temsilen Diyarbakır'da, Marmara bölgesini temsilen ise Yalova'da sorulacak şekilde araştırılmıştır. Yalova'da ankete katılanlar 197 kişiyken Diyarbakır'da ankete katılanlar 186 kişidir. Yalova'daki katılımcıların %49,8 i vergi tanımı hakkında olumlu bir kaniya sahipken, Diyarbakır'daki katılımcıların %59,1'i vergi tanımı hakkında olumlu bir düşünceye sahiptir. Oysa Türkiye'deki/toplumdaki yaygın kanaate göre bu sonucun tam tersi çıkması beklenmektedir. Şöyle ki Yalova'daki mükelleflerin vergiyi bir görev ya da kamu harcamalarının finansmanı için toplanan ödeme olarak tanımlaması, Diyarbakır'daki mükelleflerin ise vergiyi bir yük olarak tanımlaması gerekirken anket sonuçları bu durumun tam tersini göstermektedir. Bu durumun muhtemel iki sebebi olabilir. İlk olarak Diyarbakır'da ankete katılan örneklem kümesinin, daha çok Türkiye'nin batı kesiminden gidip Diyarbakır'da memur vb. mesleklerde çalışanlardan oluşma ihtimali bu durumu ortaya çıkarmış olabilir. İkinci olarak da 2000'li yılların ardından devletin/hükümetin Güneydoğu illerinde çözüm odaklı uyguladığı politikalar karşısında yöre halkında oluşan pozitif algı vergi hakkındaki bu olumlu düşünceyi meydana getirmiş olabilir. Ancak bir batı ili olarak kabul edilen Yalova'da dahi bu oranın yakalanamaması, batı illerinden Diyarbakır'a çalışmaya giden devlet memurlarının Diyarbakır'da yapılan anket oranını yükseltme ihtimalini zedelemektedir. Bir başka ifadeyle bir batı ili olan Yalova'da dahi vergi tanımı hakkındaki olumlu oran Diyarbakır kadar yüksek çıkmamışsa, batıdan Diyarbakır'a

gidenlerin Diyarbakır'daki oranı yükseltmesi beklenmemelidir. Bu nedenle devletin çözüm odaklı politikaları Diyarbakır'da yakalanan yüksek ve olumlu oranın ana açıklayıcısıdır, denilebilir.

Tablo 2: Vergi Tanımı

			\$Meaning_of_tax ^a					Total
			Compulsory_P ayment	Provision _PGoods	Duty	Burden	prevent_ Entrep	
City	Yalova	Count	76	65	33	48	8	197
		% within City	38,6%	33,0%	16,8%	24,4%	4,1%	
		% within \$Meaning_of_tax	58,5%	53,7%	37,9%	46,6%	33,3%	
		% of Total	19,8%	17,0%	8,6%	12,5%	2,1%	51,4%
	Diyarbakir	Count	54	56	54	55	16	186
		% within City	29,0%	30,1%	29,0%	29,6%	8,6%	
		% within \$Meaning_of_tax	41,5%	46,3%	62,1%	53,4%	66,7%	
		% of Total	14,1%	14,6%	14,1%	14,4%	4,2%	48,6%
Total	Count	130	121	87	103	24	383	
	% of Total	33,9%	31,6%	22,7%	26,9%	6,3%	100,0%	

Şekil 2: Vergi Tanımı

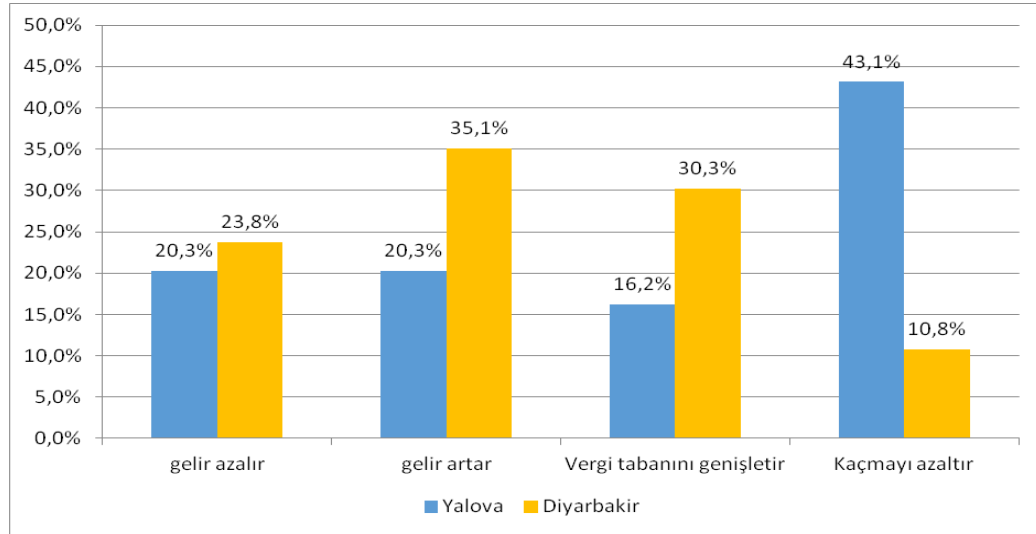

3.3. Diyarbakır ve Yalova'nın Vergi Oranlarının Düşürülmesine Bakış Açıları

Tablo 3 ve Şekil 3'te vergi oranlarının düşürülmesinin Yalova ve Diyarbakır özelinde kamu gelirlerini nasıl etkileyeceğini anlayabilmek adına katılımcılara "Vergi oranlarının düşürülmesini nasıl karşılırsınız?" sorusu sorulmuş ve seçeneklere "kamu gelirleri azalır, kamu gelirleri artar, vergi tabanı genişler, vergi kaçakçılığını azaltır" seçenekleri sunulmuştur. Anket sorusu ve seçenekler Tablo 1 ve Tablo 2'deki sorular çerçevesinde değerlendirildiğinde "kamu gelirleri artar, vergi tabanı genişler ve vergi kaçakçılığı azalır" seçeneklerini işaretleyenlerin bir nevi vergi tanımı hakkındaki düşüncelerinin olumsuz olduğu anlaşılabilir. Sadece "kamu gelirleri azalır" seçeneğini işaretleyenlerin mevcut vergi tanımı hakkında olumlu bir düşüncede olduğu dolaylı olarak söylenebilir. Buradan hareketle, Yalova'da vergi tanımı hakkında olumlu düşünceye sahip olanların oranı Tablo 1 ve Tablo 2'ye nazaran %20,3'e gerilerken, Diyarbakır'da da bu oran düşüş trendi sergilemekle beraber %23,8 seviyesinde kalarak, yine Yalova'dan daha yüksek bir seviyede seyretmiştir. Bu durum ise yukarıda belirtilen iki varsayımı, yani devletin/hükümetin çözüm odaklı politikalarının yöre halkı üzerinde yarattığı olumlu algıyı ya da, batı illerinden Diyarbakır'a giden devlet memurlarının ankete katılım oranının yüksekliğinin bir sonucu olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere devlet memurlarının anılan yüksekliğin ana açıklayıcısı olma ihtimali zayıftır. Bu nedenle son yıllarda uygulanan çözüm odaklı politikalar, Diyarbakır'ın vergi tanımı hakkında olumlu düşünceye ulaşmasına öncülük etmiştir, denilebilir.

Tablo 3 Vergi Oranlarının Düşürülmesine Mükelleflerin Bakışı

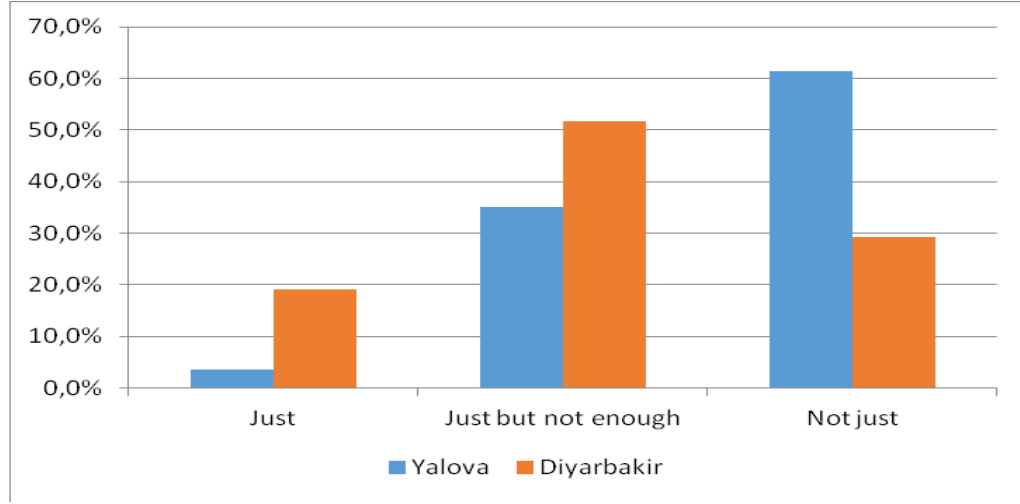
			q12_Decreasing_Taxrates				Total
			gelir azalır	gelir artar	Vergi tabanını genişletir	Kaçmayı azaltır	
City	Yalova	Count	40	40	32	85	197
		% within City	20,3%	20,3%	16,2%	43,1%	100,0%
		% within q12_Decreasing_Taxrates	47,6%	38,1%	36,4%	81,0%	51,6%
		% of Total	10,5%	10,5%	8,4%	22,3%	51,6%
	Diyarbakır	Count	44	65	56	20	185
		% within City	23,8%	35,1%	30,3%	10,8%	100,0%
		% within q12_Decreasing_Taxrates	52,4%	61,9%	63,6%	19,0%	48,4%
		% of Total	11,5%	17,0%	14,7%	5,2%	48,4%
Total	Count	84	105	88	105	382	
	% within City	22,0%	27,5%	23,0%	27,5%	100,0%	
	% within q12_Decreasing_Taxrates	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	22,0%	27,5%	23,0%	27,5%	100,0%	

Şekil 3: Vergi Oranlarının Düşürülmesine Mükelleflerin Bakışı**3.4. Diyarbakir ve Yalova'nın Vergi Adaletine İlişkin Bakış Açıları**

Tablo 4 ve Şekil 4'te görüldüğü üzere, Yalova özelinde ankete katılan vergi mükelleflerinin sadece %3,6'sı mevcut vergilerin ve oranlarının adaletli olduğunu, bir başka ifadeyle mevcut vergileri olumlu şekilde tanımlarken, bu oran Diyarbakir özelinde diğer anket sorularıyla uyumlu olarak %19 düzeyinde seyrederek yine Yalova'dan yüksek çıkmıştır. Diyarbakir'da vergileri daha adil olarak tanımlayan mükelleflerin bu tanımlamasındaki etken, yine ilk üç tabloda tahmin edildiği üzere, devletin 2000'li yılların ardından anılan bölgeye uyguladığı olumlu siyasi ve iktisadi politikalarla yakından ilişkilidir.

Tablo 4: Vergi Adaleti Karşılaştırması

			q13_Tax_justice_perseption			Total
			Just	Just but not enough	Not just	
City	Yalova	Count	7	69	121	197
		% within City	3,6%	35,0%	61,4%	100,0%
		% within q13_Tax_justice_perseption	17,9%	44,2%	71,2%	54,0%
		% of Total	1,9%	18,9%	33,2%	54,0%
	Diyarbakir	Count	32	87	49	168
		% within City	19,0%	51,8%	29,2%	100,0%
		% within q13_Tax_justice_perseption	82,1%	55,8%	28,8%	46,0%
		% of Total	8,8%	23,8%	13,4%	46,0%
Total	Count	39	156	170	365	
	% within City	10,7%	42,7%	46,6%	100,0%	
	% within q13_Tax_justice_perseption	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	10,7%	42,7%	46,6%	100,0%	

Şekil 4: Vergi Adaletine Bakış

3.5. Diyarbakir ve Yalova'da Vergilerin Ödenmemesinin Nedenleri

Toplumların vergi tanımları, o toplumda var olan mükelleflerin vergilerini ödeme/ödememe noktasındaki en önemli belirleyicilerinden bir tanesidir. Tahmin edileceği üzere mevcut vergileri ve oranlarını, adil olarak tanımlayanlar ve yine vergileri devletin sunduğu kamu hizmetlerinden yararlandıkları için ödediklerini düşünenler, vergi kaçırma gibi gayri hukuki yollara daha az başvuracaktır. Tablo 5 ve Şekil 5'te Yalova ve Diyarbakir'daki vergi mükelleflerine: "sizce vergilerin ödenmemesinin sebebi nedir?" sorusu sorulmuş ve seçeneklere "yüksek vergi oranları, ağır işleyen bürokrasi, vergilerin tam olarak anlaşılabilmesi/açıklama eksikliği, vergi reformu yapılmaması/verginin düzenlemeye ihtiyaç duyması, toplumda yerleşmemiş vergi etiği" gibi kavramlar yerleştirilmiştir.

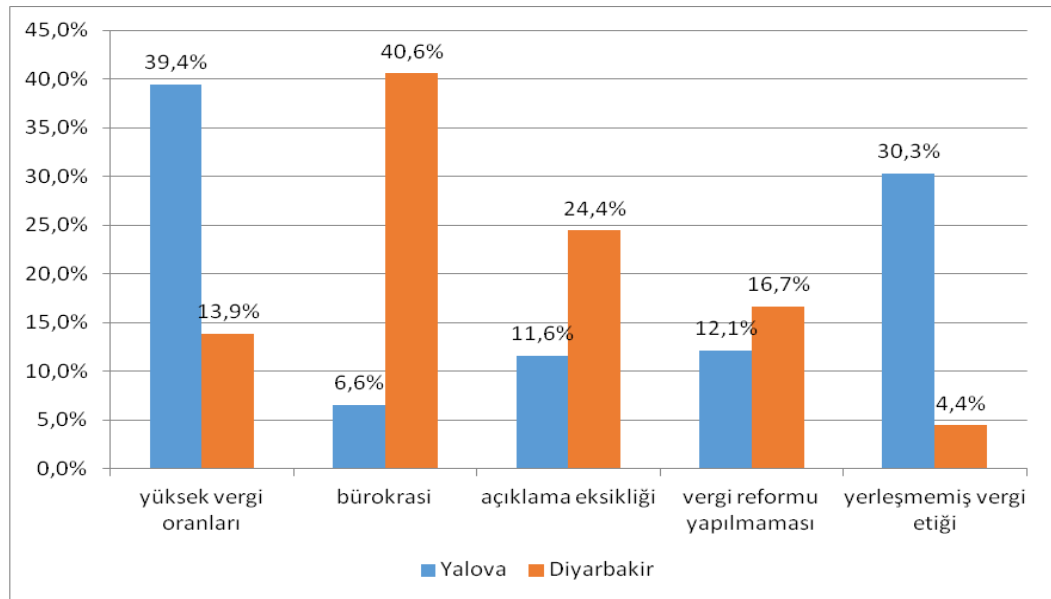
Yine olumsuz vergi tanımına sahip olan mükelleflerin "yüksek vergi oranları ve vergi reformu yapılmaması/verginin düzenlemeye ihtiyaç duyması" seçeneklerini işaretlemesi beklenmektedir. "Ağır işleyen bürokrasi" seçeneği doğrudan vergilerle ilgili olmayıp verginin tespiti, tahakkuku ve ödenmesi esnasında yaşanan görünmez bürokratik engelleri kast ettiğinden doğrudan verginin tanımıyla ilgili değildir. "Vergilerin tam olarak anlaşılabilmesi" seçeneği de hem ödeme aşamasında neyi nereye nasıl ödeneceğinin anlaşılabilmesini hem de vergi kanunlarının tam olarak açıkça, toplumun anlayabileceği şekilde olmadığını göstermekte olup, yine doğrudan toplumdaki vergi tanımıyla ilgili değildir. Yani vergiyi anlayamasa da, Diyarbakir'daki mükellefler, "verginin ödenmesi gereken bir olgu olduğunun bilincindedir", şeklinde bir sonuç çıkması, bundan önceki anket sorusuna verilen cevaplar ışığında beklenmektedir. Şöyle ki ilk dört tablo ve şekilde de görüleceği üzere, Diyarbakir'daki mükellefler vergiyi olumlu tanımladıklarını belirtmişken, Tablo 5'te en çok işaretlenen ikinci seçeneğin verginin anlaşılabilmesi olduğu gerçeği, bu şekilde düşünülmesini gerektirmektedir. Ayrıca Diyarbakir'daki mükellefler en çok ağır ve aksak işleyen bürokrasiden yakınmaktadır. Vergilerin bu nedenle ödenmediğini, yoksa toplumun

vergi tanımında olumsuz bir algı olmadığını dolaylı olarak beyan etmektedirler. Yine vergi tanımı hakkındaki olumsuz durumu ifade eden seçenekler (yüksek vergi oranları ve vergi reformu yapılmaması/vergilerin düzenlemeye ihtiyaç duyması) Diyarbakır'daki mükelleflerin %30,6'sı tarafından işaretlenmişken Yalova'da bu oran diğer anket sorularıyla paralel bir şekilde %51,5 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle Yalova özelinde mükelleflerin vergi tanımı, Diyarbakır'daki mükelleflerin vergi tanımından daha olumsuz bir muhteva içermektedir.

Tablo 5: Vergilerin Ödenmemesinin Nedenleri

			q19_NotpayingTaxesFully					Total
			yüksek vergi oranları	bürokrasi	açıklama eksikliği	vergi reformu yapılmaması	yerleşme miş vergi etiği	
City	Yalova	Count	78	13	23	24	60	198
		% within City	39,4%	6,6%	11,6%	12,1%	30,3%	100,0%
		% within q19_NotpayingTaxesFully	75,7%	15,1%	34,3%	44,4%	88,2%	52,4%
		% of Total	20,6%	3,4%	6,1%	6,3%	15,9%	52,4%
	Diyarbakir	Count	25	73	44	30	8	180
		% within City	13,9%	40,6%	24,4%	16,7%	4,4%	100,0%
		% within q19_NotpayingTaxesFully	24,3%	84,9%	65,7%	55,6%	11,8%	47,6%
		% of Total	6,6%	19,3%	11,6%	7,9%	2,1%	47,6%
Total	Count	103	86	67	54	68	378	
	% within City	27,2%	22,8%	17,7%	14,3%	18,0%	100,0%	
	% within q19_NotpayingTaxesFully	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	27,2%	22,8%	17,7%	14,3%	18,0%	100,0%	

Şekil 5: Vergilerin Ödenmemesinin Nedenleri

3.6. Diyarbakır ve Yalova'nın Vergilerin Artmasına İlişkin Tepkileri

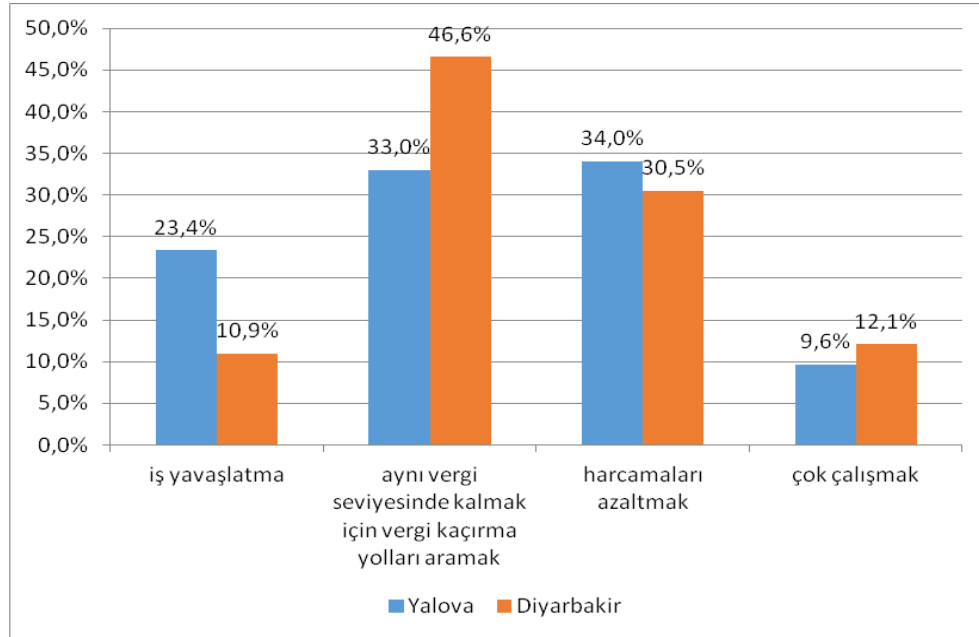
Vergi tanımı hakkında olumsuz görüşe sahip olan bir birey, devletin vergilerde bir artırıma gitmesinin ardından aynı vergi düzeyinde kalabilmek için ilk iş olarak vergi kaçırma yoluna başvuracaktır. Oysaki vergi tanımı olumlu olan bireyler, verginin sunulan kamu hizmetinden yararlanmanın bedeli olduğunu düşünerek ya da her vatandaşın ödemesi gereken bir yükümlülük olduğunu düşünerek, bazen harcamalarını kısma, kimi zaman da daha çok çalışma gibi yollarla aynı kazanç düzeyinde kalmaya çalışacaklardır.

Tablo 6 ve Şekil 6'da bu durumun tespiti için Diyarbakır ve Yalova illerindeki mükelleflere “vergi yükünü artıracak bir durum olması halinde nasıl tepki verirsiniz?” sorusu sorulmuş ve seçeneklere “iş yavaşlatma, aynı vergi seviyesinde kalmak için vergi kaçırma yolları aramak, harcamaları azaltmak, çok çalışmak” tercihleri yerleştirilmiştir. İlk beş tablodan edinilen izlenim doğrultusunda Diyarbakır'daki mükelleflerin en az işaretlemesi beklenen seçenek vergi kaçırma yolları iken, anket sonuçları bu durumun tam tersini göstermektedir. Diyarbakır'daki mükelleflerin %46,6'sı devletin vergileri artırması durumunda vergi kaçırma yoluna yöneleceğini belirtmiştir. Bu durum, toplumun bir nevi devlete olan bakış açısını da gösteren vergi tanımlarının, son dönemlerde devletin uyguladığı olumlu siyasi/iktisadi politikalarla düzelse de, ancak henüz yeterli seviyede topluma yerleşmediğini ve kolayca eskiye dönebileceğini göstermektedir. Diyarbakır halkının devlete olan bakış açısının bir göstergesi olarak, sahip olduğu vergi tanımındaki iyileşmenin sürdürülebilirliği, 2000'li yılların ardından uygulanan politikaların devamlılığına da bağlıdır, denilebilir. Devletin/hükümetin anılan politikaları aynı kararlılıkta sürdürülürse, gelecekte Diyarbakır halkının anketin son sorusuna da müspet bir cevap vereceği şeklinde bir beklenti oluşmuştur. Yalova özelinde ise mükelleflerin en çok işaretlediği seçenek %34 ile harcamalarını azaltmak olmuş ancak bu seçeneği % 33 ile aynı vergi seviyesinde kalmak için vergi kaçırma yollarını aramak seçeneği izlemiştir. Anılan %1'lik fark dikkate alınacak bir büyüklük içermediğinden Yalova ilinin vergi tanımı hakkındaki olumsuz görüşü burada da kendini göstermiştir.

Tablo 6: Vergi Artışına Verilecek Tepkiler

			q21_ ReactiontoIncreasingTaxes				Total
			iş yavaşlatma	aynı vergi seviyesinde kalmak için vergi kaçırma yolları aramak	harcamaları azaltmak	çok çalışmak	
City	Yalova	Count	46	65	67	19	197
		% within City	23,4%	33,0%	34,0%	9,6%	100,0%
		% within q21_ ReactiontoIncreasingTaxes	70,8%	44,5%	55,8%	47,5%	53,1%
		% of Total	12,4%	17,5%	18,1%	5,1%	53,1%
	Diyarbakır	Count	19	81	53	21	174
		% within City	10,9%	46,6%	30,5%	12,1%	100,0%
		% within q21_ ReactiontoIncreasingTaxes	29,2%	55,5%	44,2%	52,5%	46,9%
		% of Total	5,1%	21,8%	14,3%	5,7%	46,9%
Total	Count	65	146	120	40	371	
	% within City	17,5%	39,4%	32,3%	10,8%	100,0%	
	% within q21_ ReactiontoIncreasingTaxes	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	17,5%	39,4%	32,3%	10,8%	100,0%	

Şekil 6: Vergi Artışına Verilecek Tepkiler

Sonuç

Çalışmada Diyarbakir ve Yalova'daki mükelleflerin sorulan sorulara verdikleri cevapları aşağıdaki gibi genel hatları ile özetleyebiliriz.

Yalova'daki katılımcıların %49,8'i vergi tanımı hakkında olumlu bir kaniya sahipken, Diyarbakir'daki katılımcıların %59,1'i vergi tanımı hakkında olumlu bir düşünceye sahiptir. Oysa ülkemizdeki yaygın kanaate göre bu sonucun tam tersi çıkması beklenmektedir. Şöyle ki Yalova'daki mükelleflerin vergiyi bir görev ya da kamu harcamalarının finansmanı için toplanan ödeme olarak tanımlaması; Diyarbakir'daki mükelleflerin ise vergiyi bir yük olarak tanımlaması gerekirken anket sonuçları bu durumun tam tersini göstermektedir. Bu durumun muhtemel iki sebebi olabilir. İlk olarak Diyarbakir'da ankete katılan örneklem kümesinin, daha çok Türkiye'nin batı kesiminden gidip Diyarbakir'da memur vb. mesleklerde çalışanlardan oluşma ihtimali bu durumu ortaya çıkarmış olabilir. İkinci olarak da 2000'li yılların ardından devletin/hükümetin Güneydoğu illerinde çözüm odaklı uyguladığı politikalar karşısında yöre halkında oluşan pozitif algı vergi hakkındaki bu olumlu düşünceyi meydana getirmiş olabilir. Diğer bir ifadeyle, devletin çözüm odaklı politikalarını Diyarbakir'da yakalanan yüksek ve olumlu oranın açıklayıcısı olarak değerlendirebiliriz.

Yalova özelinde ankete katılan vergi mükelleflerinin sadece %3,6'sı mevcut vergilerin ve oranlarının adaletli olduğunu, bir başka ifadeyle mevcut vergileri olumlu şekilde tanımlarken, bu oran Diyarbakir özelinde diğer anket sorularıyla uyumlu olarak %19 düzeyinde seyrederek yine Yalova'dan yüksek çıkmıştır. Diyarbakir'da vergileri daha adil olarak tanımlayan mükelleflerin de bu tanımlamasındaki etken, yine ilk üç tabloda tahmin edildiği üzere, devletin 2000'li

yılların ardından anılan bölgeye uyguladığı olumlu siyasi ve iktisadi politikalarla yakından ilişkilidir.

Diyarbakır'daki mükelleflerin en az işaretlemesi beklenen seçenek vergi kaçırma yolları iken, anket sonuçları bu durumun tam tersini göstermektedir. Diyarbakır'daki mükelleflerin %46,6'sı devletin vergileri artırması durumunda vergi kaçakçılığına yöneleceğini belirtmiştir. Bu durum, toplumun bir nevi devlete olan bakış açısını da gösteren vergi tanımlarının, son dönemlerde devletin uyguladığı olumlu siyasi/iktisadi politikalarla düzelse de, ancak henüz yeterli seviyede topluma yerleşmediğini ve kolayca eskiye dönebileceğini göstermektedir. Diyarbakır halkının devlete olan bakış açısının bir göstergesi olarak, sahip olduğu vergi tanımındaki iyileşmenin sürdürülebilirliği, 2000'li yılların ardından uygulanan politikaların devamlılığına da bağlıdır denilebilir. Anılan politikaları aynı kararlılıkta sürdürülürse, gelecekte Diyarbakır halkının anketin son sorusuna da müspet bir cevap vereceği şeklinde bir beklenti oluşmuştur. Yalova özelinde ise mükelleflerin en çok işaretlediği seçenek %34 ile harcamalarını azaltmak olmuş ancak bu seçeneği %33 ile aynı vergi seviyesinde kalmak için vergi kaçırma yollarını aramak seçeneği izlemiştir. Anılan %1'lik fark dikkate alınacak bir büyüklük içermediğinden Yalova ilinin vergi tanımı hakkındaki olumsuz görüşü burada da kendini göstermiştir.

Kaynakça

Aktan C. Can, Dilek Dileyici ve Özgür Saraç, "Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları", Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, Ed. Aktan C. Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, ss. 159-161.

Çiçek, Halit, Mehmet Karakaş ve Abdunnur Yıldız, "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması", Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/381.

Erol, Ahmet, Halit Çiçek, Mehmet Karakaş, "Diyarbakır İlinde Mükelleflerin Vergiye İlişkin Tutum ve Algı Analizi", İktisat İşletme Finans, Cilt 24, Sayı 280, Temmuz 2009, ss.71-103.

Öncel, Yenal, Vergiye Karşı Tepkiler ve Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı, Basılmamış Doçentlik Tezi, 1974.

Önder, İzzettin, "İktisat Psikolojisi", Prof. Dr. Memduh Yaşa'ya Armağan, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuz Dördüncü Seri, No:76, İstanbul, 1993, (ss.178-187).

Reynaud, Pierre Louis, Vergi Konusunda Mükellefin Ruh Haleti, Çev. Celal Erçoklu, Maliye Tetkik Kurulu Matbaası, 1955.

User, İnci, Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992 a.

User, İnci, "Vergi Psikolojisi ve Vergilemenin Psikolojik Sınırı", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 1-2, 1992 b, (ss. 63-78).

Yüce, Mehmet ve Adnan Gerçek, “Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile İlgili Ampirik Bir Çalışma”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 28, Ocak-Mart 1998, (ss. 20-31).

http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20151.htm(Erişim 21.09.2018)

Makale Gönderim Tarihi: 30.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği

Ahmet YETER¹

Özet

Dünyada yaygın olarak görülen evsizlik olgusu, ülkemizin büyük kentlerinde de toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları (STK), Türkiye'de evsiz insanlar için hizmet sağlamada önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının evsizlere sunduğu hizmetler İstanbul'da evsizlere yönelik faaliyet gösteren STK'lar incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında evsizlere yönelik hizmet sunan beş STK'nın yetkilileriyle yarı yapılandırılmış anket formuyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca katılımcı gözlem metoduyla STK'ların faaliyetleri yerinde incelenmiş; STK'lara dair medyada yer alan haberler ve faaliyet raporları incelenerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada STK'ların evsizlerin sağlık, barınma, gıda gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetlerine ek olarak psiko-sosyal destek, iş ve meslek edindirme faaliyetleri yürüttükleri görülmüştür. Ayrıca, STK'lar, evsizlerin sağlık hizmetleri, yoksulluk yardımı gibi hükümet tarafından sağlanan hizmetlerden yararlanmasına yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evsiz, Evsizlik, Sivil Toplum Kuruluşları.

Evaluation of Civil Society Organizations Services For The Homeless:

The Case of Istanbul

Abstract

The phenomenon of homelessness, which is widespread in the world, is also a social problem in the big cities of our country. The government agencies and Civil Society Organizations (CSOs) are important actors in providing services for homeless people in Turkey. In this research, the services provided by the CSOs to the homeless were examined by examining CSOs operating in Istanbul for the homeless. Within the scope of the survey, interviews were held with the officials of the five NGOs providing services for the homeless with a semi-structured questionnaire. In addition, the participant observation method was used to examine the activities of NGOs; The news in the media and annual reports of CSOs were examined and included in the study. The survey found that NGOs carried out psychosocial support, work and vocational training in addition to their services to meet the basic needs of the homeless such as health, housing and food. In addition, CSOs are helping the homeless to benefit from services provided by the government, such as health care, poverty benefit.

Key Words: Homeless, Homelessness, Civil Society Organizations.

---

¹ Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Programı, ahmetyeter.ay@gmail.com

Giriş

Evsizlik son 20-25 yıldır Amerika ve Avrupa'da dikkatleri çeken ve tartışılmaya başlanan bir sorundur (Akyıldız, 2017: 71; Özdemir, 2010: 81; Türkcan ve Türkcan, 1996:9). Evsizliğe dair araştırmaların batı toplumlarında yoğunlaşmasına rağmen evsiz bireylere dünyanın hemen her yerinde rastlanmaktadır (Hwang, 2001:81). Türkiye'de de toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkan evsizlik sorunu büyük oranda, göç alan Ankara, İzmir, Antalya ve İstanbul illerinde görülmektedir. Bu araştırmada sivil toplum kuruluşlarının (STK) evsiz bireylere yönelik faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının en yoğun olarak bulunduğu kent İstanbul'dur. Araştırmanın amacına uygun olarak hem evsiz bireylerin hem de bu alanda faaliyet gösteren STK'ların en yoğun olarak görüldüğü il olmasından dolayı İstanbul ili araştırma sahası olarak seçilmiştir.

Ülkemizde evsizlik ile ilgili çalışmalar son derece sınırlı ve bu konuda "evsizlik" adıyla gerçekleştirilen uygulamalı araştırmalar yok denecek kadar azdır (Özdemir, 2010: 86). Türkiye'de evsizlik sorununun akademik araştırmalara yeterince konu olmaması, problemin kapsamlı bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Evsizlik sorununun akademik alanda yeterince ilgi görmemesi, bu alanda uygulanan sosyal hizmet modellerinin gelişim süreci için olumsuz durum teşkil etmektedir. Bu araştırma evsizlik sorununun akademik bakış açısıyla ele alınması ve oluşturulacak yeni hizmet modellerine katkıda bulunmayı amaçlaması bakımından önem arz etmektedir.

STK'ların sosyal hizmet sunucusu olarak gittikçe daha geniş bir rol üstlendiği, birçok ülkede devlete alternatif olarak veya devletle işbirliği içinde hareket ettiği görülmektedir. Türkiye'de de STK'ların diğer toplumsal sorunlarla mücadele sürecinde olduğu gibi evsizlik sorununun çözümünde de önemli bir aktör olduğu görülmektedir. Bu araştırmayla STK'ların evsizlik sorununa yaklaşımı, evsizlere sunduğu sosyal hizmetlerin incelenmesi, hizmet sunumunda karşılaştıkları sorun alanlarının ve çözüm önerilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde evsizlik sorunu, nedenleri ve sonuçları tartışılacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye'de ve İstanbul'daki evsizlik sorunu ve evsizlere yönelik sunulan hizmetler ele alınacaktır. Araştırmanın üçüncü bölümünde araştırmanın yöntemi ifade edilirken, son bölümünde ise araştırma bulguları değerlendirilecektir.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Sokak çocukları sorununa hizmetlerin değerlendirilmesinin hedeflendiği bu çalışma, betimsel araştırma niteliği arz etmektedir. Betimsel araştırma (Descriptive Reseach) araştırmacının değişken üzerinde kontrol sahibi olmadığı araştırma yöntemlerinde gerçekleşir. Betimsel çalışma basitçe, analitik araştırmaların aksine var olan durumun neden veya nasıl gerçekleştiğini tanımlamak, açıklamak veya betimlemek için kullanılır (Ethridge, 2004: 24). Bu araştırmada STK'ların evsizlere yönelik faaliyetleri betimlenmeye ve ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada araştırma deseni olarak sosyal bilimlerde sıklıkla başvurulan fonemonejik (olgubilim) model kullanılmıştır. Fenomenolojik modelde algılar, duygular gibi olgulara odaklanarak özü görmek, sezme hedeflenmektedir. Başka bir deyişle, bu modeldeki araştırmalarda aslında farkında olduğumuz ama derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgular üzerinde odaklanılmaktadır. (Şimşek, 2012a:97) Araştırmada, katılımcıların evsizlere yönelik hizmetlere dair düşünce ve değerlendirmeleri, kendi tecrübelerinden ve yorumlarından hareketle ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Türkiye’de evsizlere yönelik sivil toplum kuruluşlarının sayısı oldukça sınırlıdır. Evsiz bireylerin çoğunun yaşadığı ve bu alanda faaliyet gösteren STK’ların en fazla sayıda bulunduğu İstanbul ilinde yürütülen araştırmamızda, Kartopu Modeliyle ulaşılan 5 STK’nın faaliyetleri incelenmiştir. Şefkat-Der, Umut Çocukları Derneği, Erdemliler Dayanışması Derneği, Çorbada Tuzun Olsun Derneği ve Hayata Sarıl Derneği’nden oluşan bu beş STK dışında İstanbul’da evsizlere yönelik sosyal hizmet sunma amacıyla kurulan ve çalışma alanı evsizler olan başka kuruluşa rastlanılmamıştır. Elbette evsiz bireylere yardım yapan kuruluşlar bu beş dernekten ibaret değildir. Kuruluş amacı farklı olan STK’lar veya faaliyet alanı evsizler olan ancak kurumsallaşmamış olan aktivist gruplar, evsizlere yemek dağıtımı, gıda veya giyim yardımı benzeri faaliyetler gerçekleştirmektedir. Ancak süreklilik arz etmeyen, belirli bir sosyal hizmet yaklaşım ve programı olmayan bu kuruluşlar çalışmaya alınmamıştır. Örneğin sokakta yemek dağıtımı yapan Ateizm Derneği, Aşhane veya evsizlerin sorunlarına imece usulü çözüm arayan Tarlabası Dayanışma Platformu bu araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Araştırmanın ana bulguları sosyal bilimlerde sıkça başvurulan yarı yapılandırılmış görüşme metoduyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, önceden planlanmış, belli kişi veya kişilerle, yine belli bir tarih ve konuda yapılan konuşma, görüşme olarak tanımlanır (Padem vd., 2012: 64). Bu görüşme türünde açık uçlu sorular bulunur ve cevaplayıcı daha özgür bırakılır (Padem vd., 2012: 64). Görüşmeler, katılımcıların onayıyla ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada katılımcı gözlem metodundan da yararlanılmıştır. Katılımcı gözlemlerde araştırmacı, incelemek istediği topluluğun etkin bir üyesi olarak gruba katılarak gözlemini gerçekleştirir. Öncelikle gözlemci, incelemek istediği toplulukla belirli bir süre geçirmeli, gruba ait etkinliklerde grubun doğal üyesi olarak görev almalı ve sonuçta o topluluğun bir üyesi olarak benimsenmelidir. Ancak gözlemcinin rolü bütün üyeler tarafından bilinmektedir (Şimşek, 2012b:150). Araştırmacı, evsizlere yönelik faaliyet gösteren STK’ların çalışmalarını yerinde incelemiş, gönüllülerle birlikte yemek dağıtımına katılmış ve evsiz bireylerle vakit geçirmiştir.

Görüşme esnasında alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından deşifre edilerek kâğıda aktarılmış ve veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtılabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır.

(Yıldırım ve Şimşek, 2003'den akt. Özdemir, 2010b: 336). Araştırmada katılımcılar K1, K2,... şeklinde kodlanarak alıntılanmıştır.

1. Evsizlik Sorunu

Temelde “ evi veya ikâmetgahı olmayan” bireyleri tanımlamak için kullanılmasına karşın evsiz kavramının tek bir tanımlamaya sığdırılması mümkün değildir. Daha geniş bir tanımlamayla sokak ve caddeler gibi açık alanlarda, metruk binalarda, terminal veya sahil kenarlarında geceleyen, düzenli olarak barınabileceği bir mekâna sahip olmayan bireylerin durumlarını betimlemek için kullanılan evsizlik kavramı (Işıkhan, 2004: 1; Yağan, 2009:3), bireyin bir konuta sahip olmaması veya sahip olduğu konutun sürekliliği ve niteliği referans alınarak farklı başlıklar altında sınıflandırılmaktadır. Evsizlik çeşitleri bu anlamda birçok başlık altında incelenmesine rağmen evsizler sıklıkla mutlak evsiz (absolute homeless), görelî-nisbî evsiz (relative homeless) ve gizli evsiz (hidden homeless) olarak üç grup altında incelenmektedir.

Mutlak evsizlik, sadece sokakta ya da acil barınaklarda yaşayanları içeren dar bir kavramdır (Echenberg ve Jensen,2008: 1). Birleşmiş Milletlere göre, “mutlak evsizlik” dışarıda, araçlarda ya da terkedilmiş binalarda uyuyan insanları ifade eder. Gelişmiş ülkelerde “mutlak evsiz” olan birçok kişi, hükümet tarafından yönetilen örgütlerin yürüttüğü sığınaklarda barınmaktadır (Hwang, 2001:81) Görelî (nisbî) evsizlik, bir barınağa sahip olan sahip olduğu barınağı, temel sağlık, güven ortamı ve güvenlik standartlarını karşılayabilen şartlara uymayan ve/veya evlerini kaybetme riski bulunanları içeren geniş bir kategoridir(Echenberg ve Jensen,2008:1; Hwang, 2001:81). Gizli evsizlik, devamlılığın ortasındadır. Bunlar, kendilerine ait konutları olmayan, bir arabada, ailesiyle ya da arkadaşlarıyla ya da dönemsel olarak kurumda yaşayan kişileri ifade eder(Echenberg ve Jensen,2008:1).

Evsiz kavramı herhangi bir yaş aralığına vurgu yapmamasına rağmen Türkiye’de 18 yaş altındaki sokakta yaşayan çocuklar “korunmaya ihtiyacı olan çocuklar” ifadesiyle tanımlanmakta; çocuklara yetişkinlerden net bir biçimde ayrılacak şekilde farklı koruma politikaları ve mekanizmalarıyla hizmet verilmektedir. Bu çalışmada, araştırmanın amacına uygun olarak evsiz ifadesiyle 18 yaşın üstündeki bireyler kastedilmiştir. Bu çalışmada STK’ların sosyal hizmet sunarken hangi bireyleri evsiz olarak tanımladığı referans alınarak evsizliğin yukarıda tanımlanan tüm biçimleri araştırmaya dâhil edilmiştir.

Evsizlik sorununun nedeni kentsel yoksulluk, göç, dışlanma gibi makro sorunlardan madde bağımlılığı, akıl ve ruh sağlığı gibi bireysel sorunlara kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır (Akyıldız, 2017: 70; Işıkhan, 2004; Özdemir, 2010). Evsizlik sorunu büyük oranda, hali hazırda yaşam şansları ve beklentileri yoksulluk, ayrımcılık, akıl hastalığı, madde bağımlılığı ve diğer engeller nedeniyle azalmış olan toplumun en savunmasız kesimlerini etkilemektedir (Barrow vd., 1999: 529, Işıkhan, 2006: 37).

Geçtiğimiz birkaç on yıl boyunca, evsizlik, önemli bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkmıştır. Evsizlerin sayısının doğru tahmin edilmesi, evsizliğin farklı tanımlarının ve evsizleri saymanın sorunlarının kullanılması nedeniyle zordur (Işıkhan, 2015: 469).

Evsizlik, yoksunluğa maruz kalan kadın ve erkeklerin sağlığı ve refahı için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Evsizlik alanında yapılan araştırmalar evsizlerin yüksek seviyede sosyal dışlanmaya, yabancılaşmaya maruz kaldıklarını, korku ve kendine güvensizlik sorunlarıyla yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Işıkhani, 2004:2). Birçok riskle yüz yüze kalma ve yetersiz beslenme durumlarına ek olarak evsizlik, yüksek düzeyde rahatsızlık ve hastalık, sağlık hizmetlerine yetersiz erişim, yaralanma ve kazalara çok sık maruz kalma gibi riskler barındırmaktadır (Barrow vd., 1999: 529; İlhan ve Ergün, 2010:80). Ayrıca araştırmalar evsiz bireyler arasında uyuşturucu kullanımı, madde bağımlılığı ve akıl sağlığı bozukluğu oranının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (İlhan ve Ergün, 2010:80, Özdemir, 2010: 81). Akıl sağlığı sorunları, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı evsizliğin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilmektedir (Caton, 1994; Işıkhani, 2015: 469).

Araştırmalar, evsizlerde görülen ölüm oranlarının, ulusal veya yerel toplumdaki yaş gruplarından anlamlı derecede yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Barrow vd., 1999; O'Connell, 2005; O'Connell Vd., 2005; Smith ve Maurer, 2000). Bu durum evsiz ölümlerinde sağlık hizmetlerinin yokluğu ya da yetersizliğinin önemli rol oynamasıyla ilişkilendirilmektedir (O'Connell vd. 2005: 316). Nitekim birçok araştırmada ölüm sebepleri arasında doğal nedene dayalı olmayan unsurlar (trafik kazaları, zehirlenme, yüksek ateş, boğulma, düşme, yaralanma) doğal nedenlere oranla yüksek bulunmuştur (Barrow vd., 1999; O'Connell, 2005; O'Connell Vd., 2005; Smith ve Maurer, 2000). Bu bulgular Türkiye'deki evsiz ölümleriyle de benzer sonuçlar içermektedir. Yağan'ın (2009) 1997-2006 yılları arasında Ankara'da ölen 127 evsiz bedeni üzerinde yapılan otopsi sonuçlarını inceleyen araştırmasında, otopsi sonuçlarının ölümlerin % 55.11'inin doğal olmayan nedenlere bağlı gerçekleştiğini ve bedenlerin % 67.71'inin genel vücut hijyeninin bozuk olduğunu ortaya koyduğu belirtilmiştir. Doğal olmayan nedenlerden ölümlerde, ölüm nedeni olarak en çok trafik kazaları (% 14,17) ve alkol intoksikasyonu (alkol zehirlenmesi, % 7,87) saptanmış, doğal nedenli ölümlerde ise sırasıyla akut myokard enfarktüsü (kalp krizi, % 18,89) ve beslenme bozukluğuna bağlı multiorgan yetmezliği (çoklu organ yetmezliği, % 5,51) en sık nedenler olarak tespit edilmiştir.

Bu verilerden hareketle evsizlik sorununun akıl sağlığındaki sorunlar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi bireye özgü nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmakla beraber kronik işsizlik, kentsel yoksulluk, göç ve dışlanma gibi bireyin dışında gelişen yapısal ve makro boyuttaki sorunların neticesinde de ortaya çıktığı görülmektedir. Evsizlik süreci, bireyin evsiz kalma sürecinde etkin olan bireysel sorunların derinleşmesine veya bireyin alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, bulaşıcı hastalıklar ve psikolojik sorunlar gibi yeni problemlerle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca uzun süreli evsizlik sorunu yaşayan bireyler, yaşamlarını tehdit eden birçok riskle yüz yüze kalmakta ve evsiz olmayan benzer yaş gruplarına göre daha erken yaşta hayatlarını kaybetmektedir.

2. Türkiye'de Evsizlik Sorunu ve Evsizlere Verilen Hizmetler

Türkiye'de evsizlik sorununun tamamına yakını ülkenin batı kesiminde olan ve yoğun olarak göç alan İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa kentlerinde bulunmaktadır. Evsizlik sorunu, 1980 sonrası ekonomi politikalarına ve 1990'lı

yıllarda terör soruna dayalı olarak büyük bir hız kazanan köyden kente göçlere bağlı olarak artış göstermiştir. Göçlerin kentsel yoksulluğu derinleştirilmesi, çarpık kentleşme, konut problemi, kronik işsizlik, gelir yetersizliği, sosyal güvenceden yararlanamama evsiz sorununun artışında belirleyici olmuştur (Altun, 1997).

Türkiye’de evsizlere yönelik araştırmaların yetersizliği, Türkiye’de evsizlik sorununun kapsamlı bir şekilde ele alınması ve evsiz sayısının belirlenmesinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaların yetersizliğine ek olarak evsizliğin genel geçer bir tanımının olmaması, evsizlerde yer değiştirmeye sıkça rastlanması ve evsizliğin evsizlerin bir bölümü için süreklilik arz etmeyen bir durum olması da evsiz sayısının belirlenememesinde etkilidir (Işıkhana, 2015: 469). Türkiye’deki evsiz sayısı kesin rakamlarla ifade edilmemesine karşın bazı rakamların zikredildiği görülmektedir. Örneğin TÜSEV’in araştırmasına göre Türkiye’de on bin evsiz olduğu tahmin edilmektedir (www.gazeteduvar.com.tr). İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) 2013 yılı kış sezonunda 2 bin 60 evsiz bireyi spor salonunda misafir etmiştir (İBB, 2013). Ancak bu sayı yetkililerin ikna edebildiği kimseleri yansıtmaktadır. İkna edilememiş akıl sağlığı bozuk olan bir kısım evsizler ve gizli evsizlere hizmet sunulamamıştır.

Türkiye’de evsiz sayısı batı ülkelerine oranla oldukça düşük bir düzeydedir. Bu durumu Türkiye’deki geleneksel aile ve akraba dayanışması ve yoksullara yardımcı destekleyen dinsel pratiklerle açıklayan Erkaslan (2009) devletin kurumlarına yapılan başvurulara dayanarak evsizleri, “genellikle sisteme dâhil olmayan, çalışmayan ve başkaca geliri olmayan kişiler” olarak tanımlamaktadır. Işıkhana (2015: 468) Türkiye’de evsizlerin sayısının az olmasının, evsizliğin bir toplumsal sorun olarak kabul edilmediği anlamına geldiğini, bunun da evsizlere yönelik hizmetlerin yetersizliğine ve politika eksikliğine yol açtığını ifade etmektedir.

Türkiye’deki evsizlerin büyük bir kısmının yaşadığı İstanbul ilinde evsizlerin yoğunlukla görüldüğü yerler Taksim, Kadıköy, Bakırköy, Eminönü, Balat, Beşiktaş gibi insan nüfusunun gündüz olduğu kadar gecede yoğun olduğu bölgelerdir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin hizmetlerinden yararlanan vatandaşların bildirimlerinden elde edilen sonuçlara göre, evsizlerin sorunları arasında herhangi bir güvenceye sahip olmama, herhangi bir sosyal yardım kuruluşundan yardım almama, ailesinin olmasına karşın ailenin eve dönüşü kabul etmemesi, kronik hastalığın olması, psikiyatrik sorunların varlığı, sağlık hizmetinden faydalanamama, eski hükümlü olma nedeniyle toplumsal damgalanmaya maruz kalma olduğu görülmüştür (İBB, 2011 akt. Akyıldız, 2017: 76).

Kaufman (1984’den akt. Işıkhana, 2004: 9-13) evsizlere yönelik sosyal hizmetleri acil yardım hizmetleri, geçiş hizmetleri ve dengeleme hizmetleri olarak üç başlık altında tasnif etmiştir.

Acil yardım hizmetleri, yiyecek-giyecek temini, barınma hizmeti ve maddi desteklerden ibarettir, evsizlerin olumsuz yaşam koşullarına karşı acil nitelikli, korunma, dinlenme ve barınma olanağı sunmaktadır.

Geçiş hizmetleri, evsizlere sosyal hizmet müdahalesi, iş bulma desteği, ruhsal ve bedensel sağlık hizmetleri ve eve geçiş desteğini içermektedir (Kaufman,

1984). Bu hizmetler evsizlik probleminin çözüme ulaşmasında önemli rol oynamaktadır. Bu hizmet modeli, yalnızca krize müdahale niteliği taşımakta, soruna sürekli çözümler sunamamaktadır. Bu adım evsizlerin birçoğu için bağımsızlığa doğru ilk aşama niteliği taşımaktadır.

Dengeleme hizmetleri, ev hazırlık programı, iş ve destekleme hizmetlerinden oluşmaktadır. Bu hizmet yaklaşımının temel amacı, evsizleri hayat döngüsü içerisinde dengeyi elde edinceye kadar desteklemektir.

Anayasanın 2. maddesi Türkiye Cumhuriyetini sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlamaktadır. Yine, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak görevi de, Anayasanın “Devletin temel amaç ve görevleri” başlıklı 5. maddesinde sayılmaktadır. Bu anlamda, evsizler devletin vatandaşlara sağlaması gereken asgari yaşam şartlarını elde edemeyen bireyler olarak devletin sorumluluk alanı içerisine girmektedir. Ancak, Türkiye’de sosyal politika veya sosyal hizmete dair yasal düzenlemelerde evsiz tanımı yer almamakla beraber evsizlere yönelik tanımlanmış herhangi bir sosyal politikadan bahsetmek mümkün değildir (Akyıldız, 2017: 68; Erbay, 2016: 82).

İçişleri Bakanlığının 07 no’lu 2003 yılında yayımladığı genelgede her ilde bir tane evsizler barınma merkezinin oluşturulması gerektiğine dair talimatı bulunmaktadır. 2004 yılında yapılan sosyal hizmetler 1. şurasında sosyal hizmet kuruluşlarının öncelikli olarak büyük şehirlerde olmak üzere, evsizlere sürekli hizmet verecek gece barınma evleri kurulması yönünde karar alınmıştır. Eski ASPB bakanı Sn. Aliye Kavaf’ın SHÇEK kanununa yönelik ek düzenlemenin getirmiş olduğu “Sokakta yaşamak zorunda kalan 18 yaş üstü bireyleri yaşamlarını tehdit eden risklerden korumak ve temel gereksinimlerini karşılamalarını sağlamak için hizmet veren, kendi istekleri ile kalıp ayrılacakları yatılı sosyal hizmet birimlerinin kurulması karara bağlandı.” şeklindeki karar kanunlaşmamıştır. 2010 yılında TBMM İnsan Hakları Komisyonu düzenlenen bir raporda, AŞTİ’de yaşayan evsizlerin durumu gözler önüne serilmiş ve devletin acilen sürekli hizmet veren, kalıcı ve nitelikli misafirhaneler açması gerektiğini belirtmiştir (Akyıldız, 2017: 84). Bununla beraber Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) 2017 yılında tüm il valiliklerine gönderdiği genelgeyle soğuk kış günlerinde evsizlerin sokakta kalmamasına yönelik tedbirlerin alınması talimatı verilmiştir. Talimatta ayrıntılı olarak:

Ülkemiz genelinde etkisini göstermeye başlayan soğuk hava ve kış şartları, günlük yaşamı olumsuz etkileyebileceğinden; sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, evsiz, mekânsız, kimsesiz oldukları veya sokakta yaşadıkları tespit edilen vatandaşlarımızın mağduriyetlerinin giderilebilmesi için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıflarınca;

Bakanlığımız Sosyal Hizmet Merkezleri, kolluk birimleri, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları veya diğer kaynaklardan gelen bildirimler doğrultusunda evsiz, mekânsız, kimsesiz ve sokakta yaşayan vatandaşların tespiti,

- Bu kişilerin öncelikli olarak kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilebilmesi, kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilememeleri halinde pansiyon, otel gibi yerlerde konaklamalarının sağlanabilmesi veya

bir mekânın bu kişilerin kışı geçirebilmeleri için tahsis edilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması,

- Temel gıda ve giyim ihtiyaçlarının giderilmesi, temel sağlık kontrollerinin yapılmasının sağlanması, temizlik (banyo, tıraş, saç kesimi) ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi,
- Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ile işbirliği içerisinde Sosyal Hizmet Merkezlerine yönlendirmelerinin ve takibinin yapılması,
- Bu kapsamda oluşan giderlerin SYD Vakıfları tarafından vakıf imkânları çerçevesinde karşılanması, hususunda gerekli hassasiyetin gösterilmesi, denmektedir.

Genelgeyle valiliklere ve kaymakamlıklara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları marifetiyle evsizlere soğuk kış günlerinde misafirhanelerde veya otellerde barındırılması talimatı verilmiştir. İstanbul'da genelgenin talimatlarını içeren uygulama Valilik ve Büyük Şehir Belediyesi (İBB) tarafından eşgüdümle gerçekleştirilmektedir. İstanbul'da soğuk kış gecelerinde erkek evsizler İBB'ye ait spor komplekslerinde, kadınlar ise İBB'ye bağlı Kayışdağı Darülaceze Merkezinde barındırılmaktadır.

Zabıta ekiplerinin denetimleri esnasında veya Alo 153 Beyaz Masa ve Afet Koordinasyon Merkezi (AKOM) hattından gelen ihbarlar sonucunda tespit edilen evsizlere barınma hizmetinin yanı sıra üç öğün yemek, ilaç, tedavi ve kişisel bakım hizmetleri verilmektedir. Şartları sağlayan kişilerin huzurevi ve bakımevine yerleştirme, aileye teslim etme ve kadınları sığınma evine yerleştirme gibi hizmetler de verilmektedir. Memleketine dönmek isteyen evsizlerin de bilet parası karşılanmaktadır. Hizmet giderleri belediye ve SYDV tarafından karşılanmaktadır.

Hizmet, Kaufman'ın modellemesi referans alınarak değerlendirildiğinde, devletin evsizlere yönelik hizmetlerini acil yardım hizmetleri ve sağlık hizmetleri, huzurevi ve kadın evine yönlendirme ve aileye teslim etme hizmetlerinden dolayı da kısmen geçiş hizmeti olarak değerlendirilebilir. Ancak devletin sunduğu hizmetlerin süreklilik arz etmediğini de özel olarak vurgulamak gerekmektedir.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde STK'ların evsizlere yönelik sosyal hizmet yaklaşımı, evsiz bireylere sunduğu hizmetler, hizmet sunarken karşılaştıkları ve hizmetlerin niteliğini ve kapsamını sınırlayan sorun alanları, devletin evsizlere yönelik sunduğu hizmetlere dair görüşleri ele alınmaktadır.

Araştırmaya dâhil edilen kuruluşlara dair veriler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1: STK'ların Kuruluş Yılı, Statüsü Ve Hizmet Bölgeleri

Kuruluş Adı	Kuruluş Yılı	Statüsü	Hizmet Alanı	Faaliyetlerin Yoğunlaştığı Bölgeler
Şefkat-Der	1995	Dernek	Ulusal	Beyoğlu - Taksim
Umut Çocukları Der.	1992	Dernek	Ulusal	Taksim-Eminönü-Bakırköy-

Erdemliler Dayanışması Der.	2015	Dernek	İl	Kadıköy-Üsküdar-Ataşehir
Hayata Sarıl Derneği	2017	Dernek	İl	Beyoğlu-Taksim
Çorbada Tuzun Olsun	2014	Dernek	İl	Beyoğlu-Taksim

Tablo 1’de görüldüğü üzere evsizlere hizmet veren tüm STK’lar, dernek statüsündedir. Türkiye’de sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren STK’lar, dernek veya vakıf adı altında faaliyet göstermekte ve yasalar da bu iki başlık altında düzenlenmektedir. Bu alanda faaliyet gösteren STK’ların dernek olarak düzenlenmesi, dernek kurma şartlarının daha kolay olması ve vakıf kurmayı gerektirecek bir taşınmaza sahip olunmaması olarak değerlendirilebilir. Yine, tablodan anlaşıldığı üzere, derneklerin büyük bir kısmı birkaç yıllıktır. Bu durum, daha derin bir araştırmayı gerektirmekle beraber evsizlik problemindeki artışla beraber toplumsal duyarlılığın artmasıyla açıklanabilir. Araştırma kapsamında yapılar görüşmelerde sıklıkla evsizlere yönelik sosyal hizmet sunmanın, çeşitli nedenlere oldukça zor bir faaliyet alanı olarak nitelendirildiği, bu yönde büyük bir istekle başlayan çabaların uzun süreli olarak sürdürülemediği, kurumsallaşmadığı veya sonlandırıldığı belirtilmiştir. Örneğin, Balat civarında evsizlerin dinlenmesi ve barınmasına yönelik açılan bir merkez güvenlik nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştır.

Araştırmaya konu olan STK’ların üçünün il düzeyinde ikisinin de ulusal düzeyde faaliyet gösterdiği görülmektedir. STK’ların faaliyet bölgeleri incelendiğinde, yukarıda da izah edildiği üzere evsizlerin en yoğun olarak görüldüğü ilçelerde yoğunlaştıkları görülmüştür.

3.1. STK’ların Evsizlere Sunduğu Hizmetler

Araştırmaya konu olan STK’ların evsizlere yönelik sosyal hizmet yaklaşımları büyük benzerlik göstermektedir. Derneklerin tüzüklerinde tanımlanmış misyonları, faaliyetleri ve anket görüşmeleri incelendiğinde, nihâî hedeflerinin evsizlere sosyal yardım yapmaktan öte evsizlerin rehabilite edilmelerini, toplumun içinde var olmaları ve yeniden toplumsallaşmalarını, bağımsız olarak, kendi ayakları üzerinde yaşamlarını idame ettiren, üretken bireyler olmalarını sağlamak olduğu görülmektedir. STK’ların kuruluş öyküsü incelendiğinde hepsinin benzer şekilde sokakta yaşayan evsizlere yemek dağıtmak veya giysi yardımı yapmakla başladığı görülmektedir. Ancak sosyal yardımın evsiz bireylerin sorununa çözüm getiremediği gerçekliğiyle beraber sosyal yardım sosyal hizmete doğru bir evrilmiş süreci yaşamıştır.

Bu dönüşüm sürecinde, evsiz bireylere sadece sosyal yardım yapmaya odaklanan yaklaşımın hem evsizler hem de gönüller üzerinde olumsuz birçok etkisinin olduğuna dair gözlemler önemli yer tutmaktadır. Bu konuyla ilgili bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

“Evsiz insanlara çorba dağıtarak başladık. Ancak bu çorba dağıtımının bireyi değiştirmedini, yaşam koşullarını iyileştirmedini gördük. Aksine, günün belli saatlerinde kendi çabasıyla, emek harcayarak elde etmeye çalıştığı yiyeceği ve diğer ihtiyaçlarını karşılayıp onu tamamen pasifleştirdiğimizi fark ettik. Bir müddet sonra, yaptığımız şeyin bir yere varmadığını görünce sizin de enerjiniz, azminiz ve

motivasyonunuz yok oluyor. Bu yüzden 70 kişi başladığımız gönüllü sayısı bir anda 4 kişiye düştü.” (K1)

Evsizlere yönelik hizmet veren STK’ların sundukları hizmetler:1. Barınma Hizmeti 2. Yemek Hizmeti 3. Aynı yardımlar 4. Psikososyal Destek Hizmetleri 5. İş ve Meslek Edindirme. Aşağıdaki tabloda, STK’ların evsizlere yönelik hizmetleri sunulmuştur.

Tablo 2: STK'ların Evsizlere Yönelik Hizmetleri

	Barınma Hizmeti	Yemek Dağıtımı	Aynı Yardım (Giysi-Gıda)	Psiko-Sosyal Destek Hizmetleri	İş ve Meslek
Şefkat-Der Der.	Var	Var	Var	Var	Var
Umut Çocukları Der.	Var	Var	Var	Var	Var
Erdemliler Dayanışması Der.	Var	Var	Var	Var	Var
Hayata Sarıl Der.	Yok	Var	Var	Var	Var
Çorbada Tuzun Olsun	Yok	Var	Var	Var	Var

Tablo 2’den de anlaşıldığı üzere, evsiz bireylere barınma hizmeti dışında benzer hizmetler sunmaktadır. STK’lar, nihâî hedefleri olan bireyin toplumda kendi yeterliğiyle var olmasını sağlamak için bireyin sadece sosyal yardımla değil, kapsamlı, çok yönlü ve bütüncül bir sosyal hizmet anlayışıyla güçlendirilmesi gerçekliğinden hareketle imkân ve kabiliyetleri ölçüsünde hizmetler vermeye çalışmaktadır.

3.1.1. Barınma hizmetleri

Evsizlere yönelik hizmet veren STK’lar için barınma hizmeti öncelikli hizmet olarak nitelendirilmektedir. Nitekim evsizlerin temel sorunu, içinde yaşamaya elverişli standartlara sahip bir çatılarının olmayışıdır. Bu bireylerin sokağın taşıdığı risklerle yüz yüze kalması dışında, bireye verilecek sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin hayata geçmesi ve amacına ulaşması için barınma hizmetinin verilmesi zorunlu olarak görülmektedir. Aşağıdaki tabloda STK’ların sunduğu barınma merkezlerinin kapasitesi gösterilmektedir.

Tablo 3: STK'ların Barınma Hizmetinin Kapasitesi

	Erkek Kapasite)	(Kadın (Kapasite)	Gün	Kalma Sınırı	Süre
Şefkat-Der	20	20	365 gün	Sınır Yok	
Umut Çocukları	60	Yok	365 gün	Sınır Yok	
Erdemliler Dayanışması	15	Yok	365 gün	Sınır Yok	
Hayata Sarıl Der.	Yok	Yok	-	-	
Çorbada Tuzun Olsun	Yok	Yok	-	-	

Tabloda görüldüğü üzere derneklerin barınma hizmetinin kapasitesi toplamda 115 kişiden ibarettir. Bu sayı 18 milyon civarında olan metropolün nüfusu ve kentte bulunan evsiz sayısı göz önüne alındığında oldukça düşük bir

rakamdır. STK'lar arasında kadınlara barınma hizmet veren sadece bir dernek bulunmaktadır. Bunun sebebi sokaklarda yaşayan evsizler içindeki kadın oranının daha düşük olması (Meneviş, 2006; Yağan, 2009) olarak değerlendirilebilir. Yeni dernekler olan Hayata Sarıl Derneği (2017) ve Çorbada Tuzun Olsun Derneğinin (2014) evsizlere yönelik barınma hizmetleri sunamaması henüz barınma hizmetlerini sunacak düzeye, organizasyon yapısına ve mali güce ulaşmamasıyla açıklanmaktadır.

Barınma hizmeti, STK'lar için evsizlerin temel ihtiyacı olmanın yanı sıra, nihâî hedeflerinin gerçekleşmesi ve uygulanan diğer sosyal hizmetlerin amacına ulaşması için zorunluluk arz etmektedir. Bir katılımcı bu durumu şu cümlelerle anlatmıştır:

“Biz sokakta çorba dağıtarak onları dönüştürmeyeceğimizin farkındayız. Çorbayla sadece onları doyurabilirsiniz ama topluma yeniden dâhil edemezsiniz. Bu yüzden en büyük hayalimiz bir barınma merkezi açabilmek. Böylece kapsamlı bir şekilde, onların ihtiyaçlarını analiz edebilmeyi, karşılayabilmeyi ve onların toplumla bütünleşmesini ve yeniden toplumsallaşmasını sağlayabilmeyi hedefliyoruz.” (K4)

Barınma hizmetinin bireyin yeniden toplumsallaşabilmesi için ön koşul olduğunu diğer iki katılımcı da şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Sen kokan bir kişiyle konuşur musun veya ona iş verir misin?” buraya gelen kişi duşunu alır ve elbiselerini yıkama imkânı bulur? Böylece insanlar tiksinden onunla konuşabilir.” (K3)

“Evsiz biri asla iş bulamaz. Bir evsiz iş bulsa bile düzenli bir yaşama sahip olması lazım. Dinlenmesi ve işe vaktinde gitmesi lazım. Her gün traşlı olmalı ve temiz giyinmeli. Sokakta bunu başaramaz ki, kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar barınacağı bir yerin olması lâzım.” (K1)

Bu gerçeklik, STK'ları barınma hizmeti de içeren hizmetler üretmeye yöneltmiştir. Barınma hizmeti sunmayı içeren sosyal hizmet yaklaşımına geçiş sürecini bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Çorba dağıtımının onları güçlendirmek için yeterli olmadığını görünce, dernek kuralım, ilk önce deneme amaçlı 4 kişiye barınma hizmet verelim dedik ve derneği 2015 Ekimde açtık. Bir ay sonra da tüm evsizlere kahvaltı ve banyo hizmeti vermeye başladık. 6 aydan fazla gıda stokumuz vardı ve bu derneğin amacı stoklamak değil evsizleri doyurmak, onlara hizmet vermektir.” (K1)

Barınma hizmetlerinin sınırlı olmasıyla beraber zorlu bir alan olması ve sorumluluk gerektirmesi, evsizleri seçerken bazı kriterler koyma mecburiyeti koymaktadır. Bunların başında madde bağımlılığı ve diğer sakinlerle uyumlu yaşama zorunluluğudur. Bununla ilgili bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

“Öncelikle sokaktan kurtulmak isteyen, yaşamına şekil vermek isteyen bireyleri evlerimize alıyoruz, sokakta yaşamaktan memnun olan kişileri almıyoruz. Çünkü bir insan değişmek istemediği sürece hiçbir şekilde değiştiremezsiniz. Değişirim dediği zaman her türlü yardımı yaparız. Ama değişmem diyorsa o zaman kimseye zarar verme, gel, duşunu yap, sabah kahvaltını yap, akşam yemeğini ye, kıyafetini verelim diyoruz ve bu kişilere barınma dışındaki tüm hizmetleri veriyoruz.” (K1)

Katılımcılar akademik bulgulara benzer şekilde evsizler arasında madde kullanım oranının yüksek olduğunu belirtmiştir. Bağımlı kişilere yönelik barınma hizmeti sunulurken, evsiz bireyin madde kullanımı bırakmış olması veya tedavi sürecinde olma şartı konulmaktadır. Bu şartın amacı, diğer sakinlere zarar verme ihtimalidir. Bu durumu katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“ Madde bağımlılığı olan kişilerde seçici olmak zorundayım çünkü bu, diğer kişilere verdiğimiz hizmetlere engel olabiliyor. Bir tane madde bağımlısı aldık, 9 ay uğraştık olmadı. Bu sefer mevcut sakinleri rahatsız ediyor.” (K1)

“Şartımız yok, ancak kendine veya burada kalan diğer bireylere çok ciddi zarar veriyorsa, madde kullanıyordur, ya da buranın ismini, burada kalanları tehlikeye atıyorsa o şekilde hizmet vermeyi kesebiliriz.(K2)

Hizmet öncelikleri içerisinde fiziksel ve zihinsel yeterlilikleri dolayısıyla sokağın şartlarından daha fazla etkilenme ihtimali olanlara da öncelik tanınmaktadır. Bununla ilgili bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

“Biz, akli dengesi bozuk, yaşlı ve kendi başına yaşamını idare edemeyecek bireylere barınma imkânı sunarken öncelik veriyoruz. Bizim barınma imkânlarımızdan yararlananlar genellikle akli dengesi yerinde olmayan kişiler, üç gün kalır, beş gün gelmez. Ama hep kendisine açık bir kapının olduğunu bilir.” (K1)

Barınma hizmeti, aynı zamanda evsizlerin devlet yardımlarından yararlanabilmelerini sağlamaktadır. Örneğin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) aracılığıyla yoksullara verilen maddi desteklerden yararlanabilmek için bireyin bir ikâmetgah adresine sahip olması gerekmektedir. Barınma merkezlerini ikâmetgah adresi olarak belirleyen evsizler bu sayede bu imkânlardan yararlanma fırsatı bulmaktadır.

3.1.2. Sokakta Yemek Dağıtımı

Sokakta yemek dağıtımı evsizlere yönelik faaliyet gösteren tüm STK’ların ortak ve temel hizmetlerinden biridir. Çünkü açlık, evsizlerin her gün karşılaştıkları ve üstesinden gelmek zorunda oldukları temel bir sorundur. Katılımcılar, evsizlerin günlük faaliyetlerinin önemli bir kısmını yiyecek bulma veya yiyecek parası için dilenmenin oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu durum evsizlerin görünür yüzünü oluşturduğu için evsizliğin açlıkla özdeşleşmesine yol açmaktadır. Bu yüzden ana çalışma alanı evsizler olmayan derneklerin ve belediyelerin de çoğu zaman evsizlere yemek dağıtımı yaptığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda STK’ların sokakta yemek dağıtımı yaptığı evsiz sayısı ve bölgesi sunulmaktadır.

Tablo 4: STK'ların Evsizlere Yemek Dağıtım Hizmeti

	Şefkat- Der	Erdemli er Dayanış ması Der.	Umut Çocuklar ı	Çorbada Tuzun Olsun Der.	Hayata Sarıl Der.
Hizmet Verilen Kişi Sayısı	250	150	-	150	150
Bölge	Taksim	Kadıköy- Üsküdar-	-	Taksim	Taksim

		Ataşehir			
--	--	----------	--	--	--

Tablo 4’te görüldüğü üzere STK’ların dördü sokakta yemek dağıtımını yapmakta ve dağıtım bölgeleri kentin en işlek bölgelerinden oluşmaktadır. Bu bölgeler gündüz olduğu kadar gece de kalabalık olan, insan sirkülasyonunun yüksek olduğu bölgeler olduğu için evsizlerin tercih ettiği bölgelerdir. Umut Çocukları Derneği yönetim ve yurt binasının Bakırköy’de olması ve yemek servisi yapacak taşıtlarının olmaması evsizlere yemek dağıtımını yapmasına mâni olmaktadır.

Yemek dağıtımını sadece evsizlerin açlığını giderilmesini değil aynı zamanda gönüllü ve evsiz arasındaki iletişimin sağlanması ve güven ilişkisinin kurulmasını sağlamaktadır. Bu konuda bir görüşmeci şu ifadelerle yer vermiştir:

“ Biz yemek dağıtarak onları umursadığımızı hissettirmeye çalışıyoruz. Bir anlamda onlara verdiğimiz hizmetin ilk basamağını oluşturuyor. Bu yüzden çok dikkat edilmesi gereken bir alan. Yanlış yaklaşımlar çok kötü sonuçlar doğurabiliyor. Bu yüzden gönüllülerimize yemek dağıtımını öncesi oryantasyon eğitimi veriyoruz. Doğru bir yaklaşım sergilerseniz, ilk başlarda temkinli davranıyorlar ama zamanla aranızda bir güven bağı oluşuyor. Birilerinin onlar için mücadele verdiğini görmek, onları iyi hissettiriyor.” (K4)

Açıklamadan da anlaşıldığı üzere, yemek dağıtımını temel bir hizmet olmakla beraber, evsizlere sunulan sosyal hizmetlerin ilk adımını oluşturma misyonunu da içermektedir. Derneklerin yemek, gıda ve diğer aynı yardımları gizli evsizlere de verilmektedir. Bununla ilgili katılımcılar şu ifadelerle yer vermiştir:

“ Biz oturduğu konutu kaybetme riski olan veya bir konutu olmasına rağmen konutunu kaybetme riski altında olan kişilere, gizli evsizlere de yardımcı olmaya çalışıyoruz. Çünkü, onların da desteklenmeye ihtiyacı var.” (K4)

“ Tarlabası’nda, 14 kişinin kaldığı pansiyonlarda yaşayan abilerimiz var. Tuvaletlerinin sağlıklı olduğu, sıcak suyun yetersiz olduğu yerlerde 350 lira vererek kalanlar var. Şartları kötü ama sokağa tercih ediyorlar. Biz onlara da yemek veriyoruz.” (K5)

3.1.3. Psiko-Sosyal Destek Faaliyetleri

Evsiz olmanın bireyi karşı karşıya bıraktığı riskler arasında dışlanma, ötekileştirilme, aşağılanma gibi bireyi toplumun dışına iten sosyal riskler geniş yer bulmaktadır. Evsizlik sorunu büyük oranda, hali hazırda yaşam şansları ve beklentileri yoksulluk, ayrımcılık, akıl hastalığı, madde bağımlılığı ve diğer engeller nedeniyle azalmış olan toplumun en savunmasız kesimlerini etkilemektedir (Barrow vd., 1999: 529, Işıkhana, 2006: 37). Evsizler arasında yoğun olarak görülen psikolojik rahatsızlar (İlhan ve Ergün, 2010:80; Türkcan ve Türkan, 1996: 9) bireyin evsiz olmasının nedeni olduğu gibi, evsizlik süreci içerisinde de oluşan veya gelişen bir sorundur.

Bu nedenle evsiz bireylerin psikolojik ve sosyal olarak içinde bulunduğu riskli durum STK’ların evsizlere yönelik yaklaşımlarında, ihtiyaç haritalarının

çıkarılmasında ve sosyal hizmet sunumlarında ön plana çıkmaktadır. Bununla ilgili bir katılımcı şu ifadelerle yer vermiştir:

“Evsiz insanların ihtiyacı aç kalmak, ya da giyinmek değil. Aç kaldığında rica ederse esnafımız yemek veriyor ona, bir şekilde karnını doyurabiliyor. Hele elbise hiç değil, dışarıda çıplak gezen bir evsiz göremezsiniz. Bu insanların asıl sorunu sosyalleşememe. Toplum içerisinde var olamama.” (K1)

Derneklerin tamamı psikolojik danışmanlık ihtiyacını gönüllü psikologlar marifetiyle karşılamaktadır. Ancak STK’ların evsizlerin psikolojik ve sosyal olarak desteklenmesine yönelik faaliyetleri bundan ibaret değildir. Yukarıda izah edildiği üzere evsizlerle yemek dağıtımını aracılığıyla iletişim kurmayla başlayıp psikolojik danışmanlık, barınma hizmeti, iş ve meslek edindirme faaliyetlerinin tümü aynı zamanda bireyin hayata yeni bir başlangıç yapması, kendine güvenmesi ve başaracağına inanmasını içeren destek süreçleriyle paralel bir şekilde ilerlemektedir. Bu anlamda derneğin var olması bile evsizler için önemli görülmektedir. Derneğin varlığının evsizlerin sosyalleşme süreçlerine etkisini görüşmeciler şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Bu dernek onlara gün içerisinde çay içebileceği, sohbet edebileceği, insanlarla tanışabileceği ve kendisinden ücret talep etmeyen ortamı sağlamayı hedefliyor.” (K1)

“Evsiz insanlar sokakta çok zaman geçirdikleri için insanlara olan güvenlerini ve inançlarını yitirmiş oluyorlar. Bu kuruma ilk geldiklerinde dışa kapalı ve sessiz oluyorlar ama zamanla daha açık ve konuşkan oluyorlar. Çünkü kendi kaderlerini paylaşan insanlarla daha rahat iletişim kuruyor, anlaşıldığını düşünüyor. Zaman içerisinde kendi olan inancı ve güveni tazeleniyor, daha dışa açık bir tutum sergiliyor. (K3)

STK’lar bir bakıma evsiz bireylerin toplumun içinde kendisine oluşturduğu dünyanın sınırlarından sıyrılarak hayatla yeni ve sağlıklı bir iletişim kurma fırsatı sunmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda dernek gönüllülerin evsizlerle temas kurmasını, onlarla iletişim içinde olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Dernek üyelerinin evsizlerle iletişim kurması ve onlarla bir paylaşım içerisine girmesinin önemini bir görüşmeciler şu sözlerle ifade etmektedir:

“Biz gönüllerden sadece bağış yapmasını beklemiyoruz ki, hiçbir şey yapamazsan onlarla otur, onlarla sohbet et, dertlerini dinle. Dışarıda sürekli dışlanan bu insanlar, birisiyle konuştuğunda kendilerini o kadar iyi hissediyorlar ki.” (K1)

“İnsanların desteğine ihtiyaç var, bu sadece maddi olarak da değil, her gelenden bizim bir maddi talebimiz de yok, her gelen bize maddi bir şey yapmak zorunda da değil. En azından -benim buraya gelen her gönüllüye, öğrenciye söylediğim şey- Ne yapabilirim diye sorulduğunda, hiçbir şey yapamıyorsan da bu arkadaşlarla zaman geçir, okey oyna, tavla oyna, işte yukarıda bilardomuz var, tavlamız var, en azından farklı bir insanla zaman geçirmiş olsunlar, bunlar bile çok önemli, işin artık maddi kısmından öte bu tarz insanlara ihtiyacımız var.”(K2)

STK’ların kurucuları ve gönüllü üyeleri arasında sokakta yaşama geçmişi olan kişilere sıkça rastlanmaktadır. STK’lar evsizlerin psikolojik ve sosyal olarak güçlendirilmesinde eski evsizlerden önemli düzeyde yararlanmaktadır. Eski

evsizler, sokağın tecrübeleriyle evsiz bireylerle iletişim kurmada, onların yaşama tutunmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Katılımcı bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Geçmişte sokakta kalmış ve bu dernekten hizmet almış artık kendi hayatını kurmuş evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş bir sürü arkadaşımız var, birçoğuyla görüşmeye devam ediyoruz, belli günlerde ziyaret etmeye devam etmeye devam ediyorlar, buradaki insanlarla bağlarını koparmıyorlar, bu şekilde bir sürü arkadaşımız var. Bize imkânları ölçüsünde destek veriyorlar.” (K2)

“Özellikle başarmış, hayata tutunmuş ve hayatına yön vermiş eski evsizleri gördükçe, ben de başarabilirim duygusu oluşuyor onlara. Hem onlarla daha rahat iletişim kuruyorlar, çünkü eski evsizlerin onlara karşı önyargı barındırmayacağını biliyorlar.” (K3)

3.1.4. İş ve Meslek Edindirme Faaliyetleri

Hayatlarını idame edecek düzeyde bir iş bulamamak, evsizliğin bireyler için kalıcı bir sorun oluşmasında belirleyici problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. STK’lar bu sorunu evsizlere yönelik olarak meslek atölyeleri kurarak aşmaya çalışmaktadır. Ancak bu meslek atölyeleri, daha çok terapi niteliğindeki sanat atölyeleri niteliği taşımaktadır. Bunun temelinde çoğu evsiz yaşlı, psikolojik ve fiziksel olarak çalışamayacak düzeyde hasta olmaları, çalışabilecek düzeyde olanların da genel olarak hâlihazırda evsiz olmadan önce uzun yıllar yaptıkları ve uzmanlaştıkları mesleklerinin olması yatmaktadır. Çalışabilecek düzeyde olan ve bir meslek sahibi olan evsizlerin iş bulamamalarının sebebi daha çok psikolojilerinin bir meslek edinmeye uygun olmaması yatmaktadır. Bu nedenle STK’ların meslek atölyeleri daha çok bireyleri rehabilite eden ve kısmen de olsa harçlıklarını çıkarabildikleri ahşap boyama, cam boyama, boncuk işleme, şal örme gibi el işi faaliyetlerine yöneliktir. Katılımcı bu hususla ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

“Önce rehabilite ediyoruz meslek edinmesi için, onu yapmadığınız sürece gidip üç gün gidip çalışacak ve kaçacak. Öz saygısını kazanması ve toplumsallaşması lazım. Atölye çalışmalarımızın amacı buydu, mesela ahşap boyama yapıyorlardı. Burada yemekten sonra, cumartesi günleri atölye hocası geliyor, burada boyama yapıyorlar. Başka dernekte de görevli hocalar bizim de atölye çalışmalarımızda yardımcı olup ders veriyor. Ahşap boyama, taş boyama gibi atölyeleri gerçekleştiriyorlar.” (K1)

Evsiz bireylerin iş ve meslek sahibi olamamalarında bir konuta sahip olmama temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü evsizlik, bireyleri meslek edinemeyecekleri bir kısır döngüye sürüklemektedir. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde özetlemiştir:

“ İşin yoksa paran yok, paran yoksa evin yok, evin yoksa düzenin yok, düzenin yoksa işin yok.” (K5)

Bu döngü, evsizlere barınma hizmeti verilerek kırılmaya çalışılmaktadır. Evsizliğin bireyi iş yaşamından ne derecede uzaklaştırdığını bir başka katılımcı da şu şekilde ifade etmektedir:

“Evsizler aç uyanıyor ve aç yatıyor, bu yüzden günün büyük bir kısmını yiyecek arayarak geçiriyorlar. Bu adam hangi ara iş arayıp da bulsun. Hem kokan bir adama kim iş verir ki, üstü başı perişan.” (K3)

STK’ların evsizlerin bir meslek sahibi olmalarındaki katkısı, evsize yeniden iş arayabilecek isteği ve cesareti aşılmasıdır. Bunu katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“Sokakta kaldığı süre içinde evsizlerin insanlara inancı ve güveni tükenmiş oluyor. O yüzden içine kapanıyor, sınıyor bir anlamda. Ancak burada insanlarla vakit geçirdikçe, kendisiyle aynı süreçleri yaşayan insanların başardığını gördükçe, birilerinin ona değer verdiğini gördükçe kendi geçmişi, güçlü ve mutlu olduğu zamanları hatırlıyor. Ben diyor, zamanında şöyle bir adamdım. Yeniden iş arama, çalışma ve hayatını kazanma hevesine bürünüyor..”(K3)

Bu noktada STK’lar çalışabilecek düzeyde ve çalışmaya hazır evsizlere gönüllü ve bağışçıları da içeren iletişim ağlarını kullanarak doğrudan veya iş arama sürecinde yardımcı olarak da iş bulmalarını sağlamaktadır. Bunu katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“ Bu dernek bu sürede kişinin iş bulması için elinden gelen çabayı gösteriyor, bazen de tanıdıklarımız, gönüllülerimiz veya belediye aracılığıyla onları işe sokabiliyoruz.” (K3)

Geçmiş yaşamındaki mesleğini sürdürme imkânı olmayan evsizler de olabilmektedir. Örneğin bir katılımcı (K5): “Evsiz eğer eski hayat kadınıysa, gidip nerde iş bulabilir.” diyerek bu durumu ortaya koymuştur. Bu nedenle piyasada talep gören meslek dallarında da meslek eğitimi verilmektedir. Bu hususla ilgili bir katılımcı şu ifadelerle başvurmuştur:

“ Özel sektördeki destekçilerimiz sayesinde mutfak eğitimi, gastronomi, hijyen eğitimi, sanayi mutfağı, bireysel koçluk, bütçe yönetimi eğitimi aldık. Buradan aldığımız eğitimlerle çeşitli yerlerde iş bulanlar oldu.” (K5)

3.1.5. Aynı Yardımlar

Evsizlere başta iç çamaşırı ve kışlık mont olmak üzere elbise, uyku tulumu, ayakkabı, battaniye gibi yardımlar yapmak, bu alanda faaliyet yapan tüm STK’ların ortak çalışmaları arasında yer almaktadır. Bununla beraber, evsizlerin ağır maliyetli protez uzuvların alınması veya tedavi giderlerinin karşılanması gibi sağlık alanlarındaki ihtiyaçları, imece usulü veya bağışçılar marifetiyle giderilebilmektedir.

3.2. STK’ların Sorunları

Araştırmanın bu kısmında STK’ların evsizlere yönelik hizmetlerini sınırlayan veya gelişmesini önleyen sorun alanları irdelenmiştir. Evsizlere yönelik hizmet veren STK’lar, sorun alanları noktasında da ortak görüşlere sahiptir. Sorun alanları, toplumsal algıdaki olumsuzluklar ve yanlışlıklar, ekonomik sorunlar, gönüllü ve personel alanındaki sorunlar, fiziki imkân yetersizliği ve diğer aktörlerle işbirliğinde yaşanan problemler olarak sınıflandırılmıştır.

3.2.1. Toplumsal Algıda Evsizler

STK'ların evsizlere sunduğu hizmetlerde, toplumun evsiz bireylere yönelik tutum ve algısı önemli bir sorun alanı ve kısıtlayıcı unsur olarak değerlendirilmektedir. Nitekim STK'lar, toplumsal algıda evsizlerin olumsuz bir yere sahip olduğu konusunda geniş bir uzlaşmaya sahiptirler. Bu değerlendirme Çelebi'nin (2014) araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Çelebi, evsizlere yönelik toplumsal algıyı araştırdığı çalışmada evsizlerin toplum tarafından güvenilmez, hijyenik olmayan ve hastalıklı bireyler olarak algılandığı sonucuna ulaşmıştır. Evsiz bireylere toplumun bakış açısını bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“Toplum, evsizlerin yaşantılarını onların kaderi olarak görüyor, madem kaderi buysa neden müdahale edeyim diyor”. (K1)

Bu ifade toplumun evsizleri, içinde buldukları durumun sorumlusu olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Bu olumsuz algı, evsizleri toplumun dışına ittiği gibi yeniden toplumsallaşma süreçlerine sekte vurmakta, bu alanda faaliyet gösteren STK'ların başta maddi gücü ve gönüllü desteği olmak üzere birçok yönden yeterliliklerine zarar vermektedir. Nitekim, içinde bulunduğu durumdan dolayı evsizin kendisini sorumlu tutan yaklaşıma sahip bireyler, evsizlere yardım etmek veya bu yönde bir çabanın parçası olmak istememektedir. Bu realiteyi başka katılımcılar da şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Derneğimize gelenler, 18 yaş altındaki bireyleri görmeyince bir hayal kırıklığına uğruyor, elindekilerini bırakıyor, yardımını yapıyor ama bir daha gelmiyor. Çünkü evsizlere yardım yapmak başışçıya cazip gelmiyor.” (K2)

“Toplumumuz, geleceğe yatırım yapıyor ama geçmişe yapmıyor. Öğrencilere burs toplasam buraya para yağar ama evsizler için zaten yakında ölüp gidecekler diye bakılıyor.” (K1)

STK'lar evsizlere yönelik duyarsızlığı toplumdaki değerlerin çöküşü, yardımlaşma duygusunun ve toplumsal duyarlılığın yok oluşuyla da açıklamaktadır. Bu durumu bir katılımcı şu ifadelerle açıklamıştır:

“Doğuda neden yok evsizlik, çünkü sahip çıkıyor insanlar birbirine. Buradaki toplum sahip çıkmıyor ki, komşu komşuya sahip çıkmıyor. Manevi yönümüz çökük, batı yani bu taraf olarak, doğuda o yok. Doğuda mahalle arasında belki deli diye tabir ettikleri insanlar vardır ama onların da evi vardır. Sokakta yatmaz, biri sahiplenir. Sorun bu bana göre. Sahiplenmemek, paylaşımın olmaması.” (K1)

STK'lar toplumun olumsuz algılarına rağmen, toplumdaki duyarlı kesimlerle beraber hizmet üretimine devam etmektedir. Ancak bu olumsuz algı bazı durumlarda hizmeti engelleyici boyutlara ulaşabilmektedir. Bu durumu görüşmeciler şöyle örneklendirmişlerdir:

“Bazen insanlar, ‘evsizleri besliyorsunuz, onların sayısını artırıyorsunuz ya da mahallemize doluşturuyorsunuz’ diyerek şikâyetçi oluyorlar, yani toplumda gerçekten evsizlere karşı dışlayıcı, önyargılı bir tutum var.” (K4)

“Ben burayı açarken daha tabelayı asarken bile civar sakinler tarafından şikâyet edildim ve kapanma tehlikesiyle yüz yüze kaldım. Neden? Buraya bağımlılar, serseriler gelecektmiş. Cebimde para olmasına rağmen evsizlerin barınabilecekleri

bir yer bulamadım. Oraya suçlu, bağımlı doluşacakmış. Sadece kentten uzak, izbe yerlerde yerler veriliyor. Mevcut barınma yerimizi de geçmişte sokakta yaşamak zorunda kalan bir kişinin duyarlı yaklaşımı sayesinde bulabildik.” (K1)

İfadelerden de anlaşıldığı üzere toplumsal algıda evsizlere yönelik olumsuz algı, bu alanda faaliyet gösteren STK’ların faaliyetlerini gerçekleştirirken, önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.2. Gönüllü ve Gönüllülük Sorunu

Sivil toplum kuruluşların temel sorun alanlarından biri Türkiye’deki gönüllülük algısının sosyal hizmetin gereklerinden süreklilik ve sorumluluk ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. Araştırmalar (İçduygu vd., 2011: 18; Yeğen vd., 2010: 52) Türkiye’de gönüllüğün oldukça düşük düzeyde olduğunu, bu gönüllülük düzeyinin de sorumluluk olarak nitelendirilmediğini ortaya koymaktadır. Yeğen ve ark.’nın (2010:52) Türkiye’deki gönüllü kuruluşlar üzerine yaptığı araştırmada üyelerin ve gönüllülerin “sorumluluk” eksikliği; nitelik sahibi yetkin kadro ve üye sıkıntısının, STK’ların başlıca sorunlarından biri olduğu görülmüştür.

Gönüllü problemi, söz konusu evsizlere yönelik faaliyet gösteren STK’lar olunca daha derin bir soruna dönüşmektedir. Çelebi (2014) evsizlere yönelik toplumsal algıyı araştırdığı çalışmasında toplumun sokakta yaşayan insanlarla etkileşim kurma ve onlara yönelik yapılacak sosyal sorumluluk çalışmalarına katılım istekliliğinin zayıf olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu durum, evsizlere yönelik hizmet veren STK’ların hizmet süreçlerini sekteye uğratan önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. STK’ların gönüllülerin sorumluluk alanlarındaki eksikliğini katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“ Bizdeki gönüllülük gönlüme göre, yani insanlar canları istediklerinde ya da iyilik yapmak istediklerinde gönüllü faaliyetlerde bulunuyor. Bir projede gönüllü olmanın aynı zamanda bir sorumluluk olduğu bilincini taşıyor.” (K4)

“ Ben insanlarımızın gönüllülük anlayışını, beş dakikalık vicdan olarak niteliyorum. Beş dakikalık vicdanla, insanlara yardım edemezsiniz.” (K1)

Sorumluluk bilincine dönüşmeyen gönüllülük anlayışı sosyal hizmetler açısından önemli ve ciddi bir sorun alanına dönüşmektedir. Bu durumu bir katılımcı şu sözlerle ortaya koymaktadır:

“ Bu hem sağlıklı bir sosyal hizmet üretmemizi engelliyor hem de hizmet verdiğimiz insanların güvenini kırıyor. Biz bu anlayışla geleceğe dair öngörülerde bulunamıyoruz çünkü bugün büyük bir hevesle yanımızda olanlar yarın olmayabiliyor. Ayrıca, evsizle bir bağ kuruyor, ona güven veriyorsunuz ve sonra orada olmayınca güveni sarsılıyor ve bir daha o güveni inşa etmenin imkânı kalmıyor.” (K4)

Evsizlik sorunu sadece bireyin barınabileceği bir meskene sahip olmasıyla çözüme erdirilebilen bir sorun alanı değildir. Aynı zamanda psikolojik ve sosyal destek süreçlerini de içeren uzun süreçli çözümler isteyen bir sorundur. Bu süreç, sosyal hizmet sürecinde yer alan bireylerin, hizmetin gerekliliklerini yerine getirecek düzeyde sorumluluk ve süreklilik istemektedir. Bu anlamda gönüllü ve gönüllük sorunu STK’ların hizmetlerinde önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir.

3.2.3. Ekonomik Sorunlar

Evsizlere hizmet veren STK'ların temel sorunlarından biri, Türkiye'deki STK'ların ortak bir problemi olan (İçduygu, vd., 2011; Yeğen vd., 2010) ekonomik yetersizliklerdir. Ekonomik yeterlilik düzeyi kuruluşun ve hizmetlerin devamlılığı kadar kapsamı ve niteliğini de belirlemektedir. Araştırmamızda STK'ların ekonomik olarak kendilerini güçlü olarak görmediği, ekonomik yetersizlikleri hizmetin niteliği ve kapsamındaki en önemli belirleyici unsur olarak değerlendirdikleri görülmüştür. STK'lar ekonomik olarak yetersiz olmalarını toplumsal duyarlılığın düzeyi, evsizlere yönelik toplumun algıdaki olumsuzluklar ve devletin yaklaşımı gibi nedenlere açıklamaktadır.

Evsizlere yönelik faaliyet gösteren STK'ların hiçbiri devletin herhangi bir kurumundan maddi destek almamaktadır. Bununla beraber personel desteği, mekân temini gibi durumlarda da devletin kaynaklarından yararlanamamaktadır. Çabalarını tamamen gönüllülerin ve bağışçıların desteğiyle sürdürmektedir. Bununla beraber hiçbir STK kamu yararına çalışan dernekler statüsünü sahip değildir. Bu nedenle bir işletmeye sahip olup olmadığına bakmaksızın tüm dernekler belirli periyotlarda devlete vergi ödemektedir. Bununla ilgili görüşmeciler sorunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Stopaj ödüyorum, devlete vergi ödüyorum. Toplum yararına hizmet veren dernek statüsünde değiliz. Ben şu an iki kira bedeli vergi ödeyeceğim bu ay, niye? Benim dernek olarak lokalim yok, ticari faaliyetim yok. Para getiren ticari bir faaliyetim olsa tamam ödeyeyim. Bizim kira gelirimiz veya market gibi bir işletmemiz yok. Biz devletin sorumluluğunu paylaşıyoruz ama vergi ödüyoruz.” (K1)

STK'lar ekonomik sorunlarla daha çok barınma hizmeti sunarken yüz yüze kalmaktadır. Bu durum iki nedenle açıklanmaktadır. Birinci neden, barınma yüksek maliyetli bir hizmet olması, ikincisi de bağışçıların yardımları gıda veya giysi gibi ayni yardımlar yapmasıdır. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Bağışçıların tüm ilgisine rağmen, insanların düşündüğünün aksine buraya para değil, sadece giysi geliyor. Bu derneği ayakta tutan benim kendi arkadaşlarım. Gönüllülerimizin yüzde yirmisi para yardımında bulunuyor, yüzde sekseni ise kıyafet yardımı. Ama biz bu kıyafetleri tutacağımız deponun kira masrafını nasıl karşılayacağız? Gelen kıyafetler de çoğunlukla eski. Ekonomik sorunlar, evsizlere hizmet veren bütün STK'ların ortak problemidir.” (K1)

Nakit bağışlardaki yetersizlikler belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Örneğin STK'lar, bağışçıların vefat etmiş yakınlarının hayrına bağışladıkları gıdalarla yaptıkları yemekleri evsizlere dağıtırken, plastik tabak ve kaşık gibi satın alınması gereken malzemeleri temin etmekte zorlanmaktadır.

Dernekler, evsizlere yönelik geliştirilecek sosyal hizmet modelinin barınmayla beraber onların meslek edinmelerini sağlayacak iş ve meslek atölyeleri ve psikososyal destek alabilecekleri alanlar ve sosyalleşebilecekleri, günlük yaşam aktiviteleri gerçekleştirebilecekleri alanlara ihtiyaç duyduklarını sıklıkla ifade etmektedir. Ancak ekonomik yetersizlikler nedeniyle dernekler temel faaliyetlerini yürütebilecekleri mekânlardan bile yoksundur. Mekân yetersizliğinin sosyal hizmet sunumunda yarattığı sorunu katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

“Barınma hizmeti sunarken madde bağımlılığı olanla olmayanları, genç ve yaşlıları veya uyumlu olamayan bireyleri ayırmak gerekiyor. Yurtdışında da böyle yapılıyor. Farklı özellikleri veya farklı problemleri olan insanları bir araya koyduğunuz zaman çatışma kaçınılmaz oluyor. Bu şartlar altında psikososyal destek vermeniz veya hizmetinizde başarılı olmanız mümkün olmuyor.” (K1)

“Bütün dernek faaliyetlerimizi derneğin merkezinde yapıyoruz. Birimlerin kendi alanları yok. Yemeği de sosyal faaliyetleri de bu küçük mekânda yapıyoruz. Umarım zamanla ekonomik olarak güçleniriz ve daha geniş mekânlara sahip oluruz”(K4)

Görüldüğü gibi ekonomik yetersizlik sorunu, başta barınma hizmeti olmak üzere verilen tüm hizmetlerde STK’ların ortak problemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.4. Aktörler Arası İşbirliğinde Yaşanan Sorunlar

Evsiz sorunu yukarıda da izah edildiği üzere sosyal devlet olmanın gereği olarak devletin de sorumluluk alanı içerisine girmektedir. Bu anlamda STK’lar çeşitli süreçlerde devletin merkezi ve yerel yönetimleriyle iletişim içerisine girmektedir. Ancak STK’larla yapılan görüşmelerde ilişki düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmüştür. Örneğin, hiçbir STK’nın evsizlere yönelik hizmetler konusunda devletin herhangi bir kurumu veya yönetim birimiyle işbirliği protokolü bulunmamaktadır. Görüşülen bir STK’nın sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklara yönelik hizmetler kapsamında düzenlenmiş işbirliği protokolü olması rağmen protokolün devletin merkezi ve yerel yönetim aygıtlarına yüklenen hiçbir sorumluluğunun yerine getirilmediği, sadece belediyenin barınma merkezine günlük bir öğün yemek yardımında bulunduğu ifade edilmiştir.

Resmi düzeyde bir işbirliği olmasa da evsizlere yönelik sınırlı sayıda STK bulunması ve bir anlamda devletin sorumluluk alanını paylaşması nedeniyle özellikle barınma hizmeti sunan STK’ların devletin merkezi ve yerel yönetim birimleriyle düşük düzeyde de olsa bir iletişim içerisinde olduğu söylenebilir. Özellikle huzurevlerinde kalma şartı oluşmayan evsizlerin kaymakamlıklardan veya sosyal hizmet merkezlerinden bu kuruluşlara yönlendirildiği ifade edilmiştir. Bununla ilgili katılımcılar şu sözlere yer vermiştir:

“Devletin huzurevlerinde kalma şartını sağlamayan evsizleri, il sosyal hizmet müdürlükleri bize gönderiyor, bu kişileri de barındırıyoruz. Devletin kontenjanları sınırlı ve başvurular yüksek, bize birkaç ay idare edin diye rica ediyorlar, biz de yardımcı oluyoruz” (K1)

“Devletin belirlediği yaş sınırı var, ayrıca kontenjan sınırlı, bekleyen çok oluyor, yaş şartını sağlayıncaya kadar veya sıra gelene kadar ne yapacak bu adam. Biz o kişilere de yardımcı oluyoruz.” (K3)

Bununla beraber katılımcılar, devletin genel olarak evsizlere ve bu alanda faaliyet gösteren STK’ların çalışmalarına kayıtsız kaldığını, beklediği desteği göremediğini ifade etmektedir.

“Geçen belediyeye dilekçe yazdım, sokakta çorba dağıtım yapacağım, 150 ekmek 150 su verin, gerisini biz karşılıyorz zaten, ona bile cevap vermediler.” (K1)

STK'ların devletle en yoğun ilişki kurduğu alanlardan biri madde bağımlılığı tedavi merkezleridir. Nitekim, evsizlerin uyuşturucu bağımlılığından kurtarılması, bu süreçte onlara gerekli tüm desteğin verilmesi STK'lar için ortak bir misyon niteliği taşımaktadır. Ancak zor, maliyetli ve uzmanlık isteyen bu süreçte STK'ların müstakil bir birimi veya çalışma alanı olmadığı için evsizler Sağlık Bakanlığı'na bağlı, ücretsiz hizmet veren madde bağımlılığı tedavi merkezlerine yönlendirilmektedir. Bununla ilgili katılımcılar şu ifadelere yer vermektedir:

“Madde bağımlılığıyla ilgili sağlık kurumlarına yönlendiriyoruz, tedavi ve rehabilitasyon sürecinde de kendisini destekliyoruz, önceliğimiz o zaten, yani bütün bu mesleki eğitim veya ailesine veya kendisine vereceğimiz desteklerin öncesindeki en önemli şey bağımlılıktan kurtulması.” (K2)

“Devletin ücretsiz bağımlılıktan kurtarma hizmetleri veren kurumları oluyor, oralara yönlendiriyoruz, kendimiz takip ediyoruz.” (K1)

Benzer bir süreç psikiyatrik tedavi görmesi gereken evsizler için de sürdürülmektedir. Ancak bu konularda da resmi bir işbirliğinden söz etmek mümkün değildir.

Yeğen ve ark.'nın (2010: 52) Türkiye'deki gönüllü kuruluşlar üzerine yaptığı araştırmada STK'ların kendi içlerinde ve birbirleri arasında etkin iletişim ve sosyal ağların eksikliğinin, STK'ların başlıca sorunlarından biri olduğu görülmüştür. Bu araştırmada evsizlere yönelik hizmet veren sınırlı sayıdaki bu STK'ların yöneticilerinin birbirlerini tanıdığı, iletişim içinde ve diğer derneklerin faaliyetlerinden haberdar oldukları görülmüştür. Hatta bazı STK'ların diğer derneklerin kuruluş aşamasında önemli görevler üstlendikleri, emek ve bilgi paylaşımında bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin en eski dernek olan Şefkat-Der, Hayata Sarıl Derneğinin kuruluş aşamasında önemli destekler sunmuştur. Çorbada Tuzun Olsun Derneği'nin kurucu üyeleri uzun süre Şefkat-Der'in bünyesi altında faaliyet göstermiştir. Erdem Der'in kurucuları da, derneğin kuruluşu aşamasında Şefkat-Der'in kurucularıyla bir dizi görüşmeler yaptığını ve onların çalışmaları içerisinde bulunduğunu ifade etmiştir. STK'ların bu yakın ilişkisinin aksine birlikte sürdürdükleri projelere rastlanılmamıştır. Bu durum bir anlamda benzer işler yapmaları ve kendi faaliyet bölgelerinin olmasıyla açıklanabilir.

Kuruluş amacı ve faaliyet alanı farklı olan diğer STK'larla olan iletişim düzeyi de oldukça sınırlıdır. Bazı projelerde veya hizmet sunumlarında destekleyici bir pozisyonda olmakla beraber bu STK'ların katılımları görüşülen kişilerce tatmin edici olarak değerlendirilmemektedir. Bununla ilgili katılımcı şu ifadelere yer vermektedir:

“Geçici projeler oluyor hep. Ben lay lay lom projeler diyorum. Mesela balon asarım, gelin eğlenelim, işte etkinlik var, işte şunu yapalım, balon şişirelim buna herkes geliyor ama gel şunu hastaneye yatıralım, benim burada diğer evsizle ilgilenmem lazım, siz de buraya el atın deyince hepsi kaçıyor. Faaliyetler lay lay lom.” (K1)

Benzer sıkıntıyı dile getiren bir görüşmeci de şu ifadelere yer vermiştir:

“ Yani bize göre de bu dernek ve vakıflarla alakalı birbirleriyle çalışma konusunda Türkiye'de özellikle bir sıkıntı olduğunu düşünüyoruz, herkes bir şeyler kendi

yapma derdinde, ben yapayım, edeyim, ya da biz öyle hissediyoruz. Biz isteriz ki eğitim ile ilgili bir dernek bizim yanımızda olsun, en azından biz bu sıkıntıları çözmeye çalışırken eğitim ayağında onlara gidebilelim, sağlıkla ilgili sıkıntılarımızda sağlıkla ilgili derneklere gidelim, ya da bizim yapabileceğimiz şeyler varsa biz onlar için yapalım, isteriz tabii ama maalesef böyle bir durum söz konusu değil. Genel olarak dernek vakıfların birbiriyle böyle bir bağı yok, böyle bir sıkıntı var zaten.” (K2)

STK’ların etkileşim içinde olduğu alanlardan biri de akademik çevredir. Evsizlerin maruz kaldığı psikolojik travmalar, sosyal dışlanma, madde bağımlılığı, taciz ve istismar gibi riskler özellikle sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji gibi sosyal bilim disiplinlerinin konusunu oluşturmakta, bu nedenle de STK yöneticileri üniversitelerde konferans, seminer vb. etkinliklerine konuşmacı olarak davet edilmektedir. Evsiz sorununun akademik çerçevede tartışılması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmekle beraber katılımcılar, akademik çevrenin sahadan uzak olduğu, gerçek yaşamdan kopuk bir yaklaşım sergilediği eleştirisinde de bulunmaktadır. Bu durumu katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“Bizim uzmanlardan yararlanmamızdan öte onların bizden yararlanması gibi bir durum var aslında. Bize göre bu işler kesinlikle bir masada oturup kitaptan okuyarak ya da bir şeyler yazarak öğrenebilecek işler değil. Burada kesinlikle tecrübeye, birebir ilişkilere dayalı bir işten bahsediyoruz. Tabii hizmetin eğitim aşaması zorunlu ama en büyük ayağı insanlarla birebir ilişkide olmak, sahada olmak.” (K2)

Yapılan davetlere rağmen ilgili bölüm öğrencileri tarafından evsizlere yönelik faaliyetlerde bulunma isteğinin bulunmadığını da bir başka katılımcı şu sözlerle dile getirmiştir:

“Öğrenciler imzaya geliyor, geçeyim tamam. Ben bir üniversitenin psikoloji bölümünde konferans esnasında psikoloji bölümü öğrencilerine, yakında psikolog olacaksınız, sizin için laboratuvar, gelin gönüllü hizmet verin, evsizleri tanıyın, konuşun, empati kurun. Meslek yaşamınızda bunun gibi insanlar gelecek size. Bunlar evet evsiz ama zamanında bunların evleri, işleri vardı, 50 tane öğrenci vardı, kimse gelmedi” (K1)

STK’ların özel sektörle de düşük düzeyli bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak özel sektör bu işbirliğinde sosyal hizmet sunumunda proje ortağı olmaktan öte daha çok bağışçı ve sponsor olarak bulunmaktadır. Bunu bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“ Özel sektörde bize destek veren birkaç firma var, bir turizm şirketi buranın tadilatını yaptırmıştı onun dışında belli dönemlerde buraya destek vermeye çalışıyor, bir projemizde ekonomik olarak yardımcı oluyor. Yine orta ölçekli bazı işletmeler düzenli olarak kahvaltılık gönderiyor ya da tekstil firmasıysa yılda bir kez mont üretiyorsa 50 tane mont gönderiyor, böyle küçük yardımlarla bize katkıda bulunuyorlar.” (K1)

3.3. STK'ların Devletin Evsizlere Yönelik Hizmetlerine Dair Düşünceleri

STK'lar genel olarak evsizlerin devlet tarafından göz ardı edildiğini düşünmektedir. Belediyeler tarafından verilen hizmetleri sadece kış mevsimlerinde verilen, süreklilik arz etmeyen ve bireyin evsizliğine kalıcı olarak çözüm sunmayan uygulamalar oldukları yönünde eleştirmektedir. Bu konuyla ilgili katılımcılar şu ifadelere başvurmuştur:

“ Hava eksi dört olacak, eksi dört olmadan almıyorlar, hepsini bir yere tıkıyorlar, iki bin üç bin kişi bir yerde, her gün kavga gürültü. Sosyal destek çalışmaları yok. Sadece bireylerin barınmasını amaçlıyor. Rehabilitasyon, güçlendirme ve yeniden toplumsallaştırma yok. Altı ay sonra da güle güle. Bu adam tekrar sokağa gidecek.” (K1)

“ Hizmet sunarken önce ruh ve sinir hastalıkları tedavi merkezlerinin kapasitelerine bakmak lazım, çünkü evsizlerin asıl sorunu bu. Devlet diyor ki yedir, besle. İyi de sen bunu köle yapıyorsun. Evsizin tek ihtiyacı aç kalmak veya sokakta kalmak değil. Asıl ihtiyaç duyulan yardım alanını tespit edemedikten sonra ne devlet ne toplum, istediği kadar yer açsın.” (K3)

Devletin evsizlere verdiği hizmetlerin evsizlerin ihtiyaçlarına uygun olmadığı yönündeki eleştiriler farklı uygulamalar için de geçerlidir. Bu durumu bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

“Evsizler için hamam açtılar, iki ay sonra kapandı. Neden diye sorduğumuzda, bir saat çıkmadıklarını söylediler. İyi de sen hamam açmışsın, hamamda bir saat kalınır. Neden duş evleri açmıyorsun. Görevlilerin evsizler noktasında bilgi eksiği var, eğitilmeleri gerekiyor.” (K1)

Görüşmeci, evsizlerin ihtiyaçlarına uygun hizmet beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz evsizlere 365 gün 24 saat hizmet verecek, onların barınma, yiyecek ve temizlik ihtiyaçları kadar onların sosyal ihtiyaçlarını da karşılayacak, psikolojik olarak iyileştirecek bir kurumun olmasını talep ediyoruz. Bu uygulama evsizlik için çözüm değil.” (K3)

“Yapılması gereken şey, evsizlerin doğayla iç içe yaşayabilecekleri, hayatlarının son demlerini huzur içinde geçirebilecekleri Osmanlı'daki Şifahane tarzı kurumların yaygınlaştırılması.” (K1)

STK'ların evsizlikle mücadele noktasında devlete yönelttiği tavsiyeler içerisinde bu alanda faaliyet gösteren STK'larla daha yakın bir ilişki içinde olması ve destekleyici bir tutum içinde olması sıklıkla vurgulanmıştır. Katılımcılar bu hususla ilgili şu ifadeler yer vermiştir:

“ Gönüllü insanları kaybetmek kolay olmamalı, bu insanları kazanmaya çalışmak gerekiyor. Bu insanlara devletle koordineli bir şekilde, asla devlete aykırı ve bağımsız değil, fakat devletle eş zamanlı olarak görevler, vazifeler verilmeli, açıkçası başarılı bir şekilde kişisel amaç gütmeyen topluma faydalı devletin politikalarına uygun ortak akılla çözümler üretilmelidir.” (K4)

“Belediye her sabah evsiz gönderiyor duşa, bir kere de şu elektriği, faturaları biz yatıralım diyebilir. Dernek hesabını sosyal medyada paylaştım diye ceza aldım. Yardım toplama kanununa aykırı, izin almalıymışım. İzin de vermiyor, kamu yararına dernek statüsü olmadığı için. Yani zorlaştırıyor her şeyi. Ben evraklarla mı, evsizle mi uğraşacağım.” (K1)

Sonuç ve Öneriler

Evsizlere yönelik STK’lar, evsiz bireylere aynı ve nakdî yardımlar yapmanın evsizlik sorunuyla mücadele etmede etkili olmadığı görüşünde birleşmektedir. Bu bağlamda, sahadan elde ettikleri tecrübelerle dayalı olarak geliştirdikleri sosyal hizmet yaklaşımlarıyla bireylerin güçlendirilmesi, topluma yeniden entegre olmaları ve bağımsız olarak yaşamlarını idame ettirebilmelerine yardımcı olmaya çalışmaktadır.

STK’lar evsizlere yardım sunarken birçok sorunla yüz yüze kalmaktadır. Ekonomik yetersizliklere bağlı olarak başta sosyal hizmet sunumu için gerekli fiziki mekânların yoksunluğu olmak üzere birçok sorunla mücadele etmektedir. Bununla beraber toplumsal algıda evsizlere yönelik olumsuz tutumun varlığı, gönüllü üyelerin hizmetin gerekliliğine uygun sorumluluk anlayışından yoksun olmaları, akademik çevrenin konuya olan ilgisizliği ve kamusal hizmetlerin yetersizliği ve işbirliğini geliştirmeye yönelik bir tutum içinde olmamaları sunulan hizmetlerin kapsamını ve niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Evsizleri konu edinen araştırmaların neredeyse tamamı Türkiye’de evsizlere yönelik hizmetlerin yetersizliğini vurgulamaktadır. Bu araştırmada aynı sorun tespit edilmiştir. 2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu’nun Tanımlar kısmında (Mad. 3/a) sosyal hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü, olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan hareketle merkezi ve yerel yönetimlerin evsizlere yönelik hizmetleri “ sosyal hizmet” niteliğine uygun hale gelecek şekilde, sürekli, kapsamlı olarak yeniden düzenlenmelidir.

İklim koşullarına bağlı olarak verilen geçici hizmetler, hem süresiyle hem de hizmetin içeriğiyle evsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunmamaktadır. Mevcut uygulamalar yerine yılın tamamında hizmet verecek, evsizlerin barınma, sağlık ve gıda gibi temel ihtiyaçları yanında psikolojik rahatsızlıkları ve travmalarını da göz önünde bulunduran, bireyin güçlendirilmesi ve bağımsız bir birey olarak yaşamına devam etmesini hedefleyen hizmet modelleri şekillendirilmeli, yasal zemini hazırlanmalı ve uygulamaya geçirilmelidir.

Türkiye’de evsizlere yönelik hizmet modelleri geliştirilmelidir. Sosyal hizmet bu alanda yaklaşım ilke ve modelleri geliştirmeli, bu alanda faaliyet gösteren STK’ların bilgi ihtiyacını karşılamalı, sahadaki gerçeklikle teorik bilgiler sentezlenerek yeni yaklaşım modelleri geliştirmelidir. Disiplinlerarası yaklaşımla evsizlik sorunu çözüme ulaştıracak, onları güçlendirecek ve bağımsız bireye dönüştürecek kuram, yaklaşım ve modeller üretilmelidir.

Türkiye’de evsizlere yönelik bilgi ve veri eksikliği göze çarpmaktadır. Bu alanda yürütülecek faaliyetlerin evsizlerin ihtiyaçlarına ve hedeflenen amaçlara uygun olarak yürütülebilmesi için evsizlere yönelik kapsamlı araştırmaların yürütülmesi gerekmektedir. Bu anlamda ASP Bakanlığı ve üniversitelerin ilgili bölümleri hem müstakil olarak hem de sahada olan STK’larla işbirliği içerisinde elde ettiği bilgileri güncel veri tabanlarında kayıt altına almalıdır. Evsizlere yönelik hizmet veren STK’ların uyguladığı sosyal hizmet faaliyetleri, akademik olarak desteklenmeli, akademik yaşam ve saha arasında köprü oluşturulmalıdır.

Evsizlere yönelik faaliyet gösteren sınırlı sayıdaki STK’ların hem nicelik hem de niteliksel olarak gelişmesi ve evsizler sorununun çözümünde devletin önemli bir ortağı düzeyine ulaşabilmesi için STK’lar hem yerel hem de merkezi yönetim kurumları tarafından desteklenmeli, daha etkin ve yoğun bir iletişim ağı oluşturulmalı, STK’ların talepleri göz önünde bulundurulmalı; fiziki mekân temini, aynı ve nakdi yardım sunumu, personel ve araç desteği gibi uygulamalarla gönüllü uygulamaların daha kurumsal bir yapıya dönüşümüne ön ayak olunmalı ve ortak projeler yapılmalıdır.

Kaynakça

Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Evsizlik Sorunu ve Çeşitli Uygulamalar. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (VIII-I): 67-91.

Altun, G. (1997). 1991-1995 Yılları Arasında İstanbul’da Görülen Evsiz Ölümleri. (Uzmanlık Tezi).Trakya Üniversitesi, Edirne.

Barrow, SM., Herman, DB., Cordova, P., Struening, EL. (1999) Mortality among homeless shelter residents in New York City. Am J Public Health. 89:529-534.

Caton, CLM., Shrouf, PE., Eagle, PF., Opler, LA., Kass, FI., Felix, A., Dominguez, B. (1994). Risk factors for homelessness among schizophrenic men: a case-control study. Am J Public Health, Sayı: 84: 265–270

Çelebi, E. (2014). Sokakta Yaşayanlara Yönelik Sosyal Sorumluluk Çalışmaları İçin Toplumsal Algının Belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7 (33): 808-815

Echenberg, H., Jensen, H. (2008) Defining and Enumerating Homelessness in Canada (PRB 08-30E) (Ottawa: Library of Parliament, Parliamentary Information and Research Service). Sayı: 1.

Erbay, E. (2016). Sokakta Yaşayanlara Yönelik Kurumsal Hizmetler ve Uygulamalar. Anadolu Ü. AÖF Sosya Hizmet Kitabı içinde (s. 78-104). Yayın No: 2239, Eskişehir.

Erkaslan, Ö E.(2009). Evsizlik, Yoksulluk ve Yoksunluk. Mimarlık Dergisi, Sayı 347.

Ethridge, D.E. (2004). Research Methodology in Applied Economics.Blackwell Publishing. , 2nd edition.

Hwang, S. (2001). Mental İllness and Mortality Among Homeless People. Acta Psychiatr Scand, 103:81–82.

Işıkhhan, V. (2004). Yaşlı Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları. Toplum ve Sosyal Hizmet, Sayı: 15: (2), 39-50. <http://www.vedatisikhhan.com/akademik/> (Erişim Tarihi: 29.06.18)

Işıkhhan, V. (2006a) Ruh Hastası Evsiz Kadınların Sorunları ve Sosyal Hizmet Yaklaşımları. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi. Cilt: 17(1).

Işıkhhan, V. (2006b) Türkiye’de Evsizler Sorunu ve Sosyal Hizmet. Küreselleşen Dünyada; Sosyal Hizmetlerin Konumu, Hedefleri ve Geleceği Sempozyum Sunum Kitabı, T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Antalya,

Işıkhhan, V. (2015). Homeless People In Turkey And Social Work Interventions. 14 April 2015, 15th International Academic Conference, Rome: 468-477.

Ito, K., Morikawa, S., Okamura, T., Shimokado, K., Awata, S.(2014). Factors associated with mental wellbeing of homeless people in Japan. Psychiatry Clin Neurosci. 68(2): 145-53

İBB(2014).İbb’den Evsizlere Sıcak Yuva. <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/33689> (erişim tarihi: 28.07.18)

İçduygu, A., Meydanoğlu, Z., Sert, D.Ş. (2011). Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası. CIVICUS Uluslar arası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye ülke Raporu II. Tüsev Yayınları, İstanbul.

İlhan, N., Ergün, A. (2010). Evsizler ve Toplum Sağlığı. Aile ve Toplum, Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 20 Ocak-Şubat-Mart. 79-90.

Meneviş, B. (2006). Evsizler. DPT ve Türk Ulusal Ajansı, Ankara.

Morikawa, S., Uehara, R., Okuda, K., Shimizu, H., Nakamura, Y. (2011). Prevalence of psychiatric disorders among homelesspeople in one area of Tokyo. Nihon Kosshu Eisei Zasshi; 58: 331–339.

O’Connell, JJ. (2005). Premature Mortality in Homeless Populations: A Review of the Literature. Nashville, TN: National Health Care for the Homeless Council, Inc.

O’Connell, JJ., Mattison, S., Judge, CM., Allen, HJ., Koh, HK.(2005). A public health approach to reducing morbidity and mortality among homeless people in Boston. Journal of Public Health Management & Practice. Jul-Aug;11(4):311-316. <http://santabarbarastreetmedicine.org/wp-content/uploads/2011/04/Public-Health-Mortality-Study-with-Koh.pdf>

Özdemir, M. (2010b). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,11(1): 323-43.

Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış. Toplum ve Sosyal Hizmet Cilt 21, Sayı 2.

Padem, H., Göksu, A., Konaklı, Z. (2012). Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı. International Burch University Publication No: 13.

Smith, C. M. Maurer, F. A. (2000). Community Health Nursing Theory and Practice(2rd ed.). W B. Saunders Company. s.672-692.

Şimşek, A. (2012a). Araştırma Modelleri. (Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri içinde) Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları içinde. Yayın No: 1619, Eskişehir.

Şimşek, A. (2012b) Evren ve Örneklem. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri içinde. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları. Yayın No: 1619, Eskişehir.

Türkan, S., Türkcan, A. (1996). Psikiyatri ve Evsizlik: Bir Gözden Geçirme Çalışması. Düşünen Adam. 9 (4): 8-14.

Yağan, M. (2009). Ankara'da Evsiz Ölümleri. (Uzmanlık Tezi).Gazi Üniversitesi. Adli Tıp ABD. Ankara.

Yeğen, M. , Keyman, E.F., Çalışkan, M.A., Tol, U.U. (2010). Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü. Yaşama Dair Vakfı.

Makale Gönderim Tarihi: 10.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Kırılgan Beşli Ülkelerin Döviz Kuru Açısından Nedensellik Analizi

Hakan ÖNER¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, Standard and Poor's (S&P) kredi derecelendirme şirketinin "Kırılgan Beşli" (Fragile Five) olarak adlandırdığı; Türkiye, Arjantin, Mısır, Katar ve Pakistan ülkelerinin para birimlerinin birbirleri arasındaki ilişkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, 02 Ocak 2008 - 31 Aralık 2017 tarihleri arası günlük iş günü verilerini kapsamaktadır. Bu amaçla öncelikle kırılgan beşli ülkelerin dolar bazında parite getirilerine, Augmented Dickey Fuller testi ve ardından Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; Türk lirasından, Arjantin pezosundan ve Mısır poundundan Katar riyaline; Pakistan rupisinden Türk lirasına; Pakistan rupisinden Mısır pounduna ve Arjantin pezosundan Pakistan rupisine doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin varlığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırılgan Beşli Ülkeler, Döviz Kurları, Granger Nedensellik Testi.

The Causality Analysis Between Fragile Five Countries in Terms of Exchange Rates

Abstract

The main purposes of this study is to examine the causality relations among the currencies by countries, which are Turkey, Argentina, Egypt, Qatar and Pakistan called as "Fragile Five" by Standard and Poor's (S&P) credit rating company. The data of countries currency variable for workdays period between 02 January 2008 – 31 December 2017 are used. In the study, the Augmented Dickey Fuller unit root and Granger causality tests were applied to the exchange rates of the fragile five countries. According to the Granger causality test results; there is a one way causality relationship from Turkish lira, Argentina peso and Egyptian pound to Qatar riyal; from Pakistan rupee to Turkish lira; from Pakistan rupee to Egyptian pound and from Argentina peso to Pakistan rupee .

Keywords: Fragile Five Countries, Foreign Exchange, *Granger Causality Test*.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Lojistik Bölümü

Giriş

Uluslararası Para Fonu (IMF), Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Estonya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Polonya, Romanya, Rusya, Şili, Tayland, Türkiye, Ukrayna ve Venezuela ülkelerinden oluşan toplam 25 ülkeyi “yükselen ekonomiler” olarak adlandırmaktadır. Bu ülkeler arasında GSYH’ları en yüksek dört ülke; Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin, yatırımcıların dikkatini çekmektedir. 2001 yılında, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’i diğer gelişmekte olan ülkelere ayırtmak ve bu dört gelişmekte olan ülke ekonomisini bir arada gösterebilmek amacıyla ilk defa ekonomist Jim O’Neill, 2001 yılında bu dört ülkeyi BRIC adıyla çalışmasına dahil etmiştir (Goldman Sachs, 2001: 3). BRIC ülkelerinin günümüzde dünya ekonomisindeki payı gelecekteki potansiyelleri oldukça yüksektir.

BRIC’e benzer bir diğer önemli gruplandırma yine Jim O’Neill tarafından kullanılmıştır. Güney Kore, Meksika, Endonezya ve Türkiye’nin İngilizce baş harflerinden türetilerek MIST adıyla 2011 yılında oluşturulmuştur (Önder vd, 2015: 2). MIST ülkelerinin buldukları jeopolitik konum ve ilerleyen zamanda bölge lideri olma potansiyelleri oldukça yüksektir.

2008 yılında Lehman Brothers Yatırım Bankasının iflas ettiğini açıklaması ile başlayan küresel krizin yaratmış olduğu olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla, Amerikan Merkez Bankası (FED) ve gelişmiş merkez bankaları finansal piyasalara likidite sağlamaya başlamıştır (Öner ve Öner, 2016: 22). Bol likidite ortamı, sıcak para oluşumunu sağlamış ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine hızla akmasına neden olmuştur (Tuna vd., 2015: 219-220). Mayıs 2013 tarihinde FED’in parasal genişlemeyi azaltabileceğine yönelik açıklamaları, gelişmekte olan ülkelerin döviz kurlarında hızla değer kaybı yaşanmasına neden olmuştur. FED’in bu açıklaması sonucunda, Amerikan dolarına karşı en fazla değer kaybeden ülkelerin para birimlerini (Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye) Morgan Stanley Yatırım Bankası Ağustos 2013 tarihli raporunda “Kırılgan Beşli” (Fragile Five) ülkeler olarak ifade etmiştir. Morgan Stanley Yatırım Bankası raporunda, kırılgan beşli ülkelerinin yüksek cari açığa sahip olduklarını belirtmektedir. Bu ülkeler, yüksek cari açık nedeniyle uluslararası sermaye hareketlerine daha bağımlı hale gelmekte ve dolayısıyla döviz kuru riski oluşmaktadır (Morgan Stanley, 2013: 1-2).

Kasım 2017 tarihinde, kredi derecelendirme kuruluşu S&P yeni bir kırılgan beşli sınıflandırması yapmıştır. Bu yeni tanımlama içindeki ülkeler; Arjantin, Mısır, Katar, Pakistan olurken eski kırılgan ülkelere sadece Türkiye bu yeni gruba dahil edilmiştir (Standard and Poor’s, 2017: 2).

Akademik literatürde, Morgan Stanley Yatırım Bankasının belirlemiş olduğu kırılgan beşli ülkeler üzerine akademik çalışmalar mevcut iken, S&P’nin belirlemiş olduğu kırılgan beşli ülkeler üzerine akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın akademik literatüre katkı yapması amacıyla, S&P’nin kırılgan beşli olarak belirlediği; Türkiye, Arjantin, Mısır, Katar ve Pakistan’ın döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Bu amaçla çalışmada öncelikle literatür incelemesi yapılmakta ve sonrasında ülkelerin döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmektedir.

1. Literatür İncelemesi

S&P'nin belirlemiş olduğu kırılğan beşli ülkeleri içeren akademik çalışma bulunmaması nedeniyle, Morgan Stanley Yatırım Bankasının belirlemiş olduğu kırılğan beşli ülkeleri içeren akademik çalışmalardan örnekler aşağıda verilmektedir:

Hayaloğlu (2015), Türkiye, Endonezya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika ülkelerindeki finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. 1990-2012 yılları arasındaki yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) dinamik veri tahminci yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, sıcak paraya bağımlılığın yüksek olduğu kırılğan beşli ülkelerinde, finansal piyasaların gelişmesine yönelik uygulanacak yöntemlerin büyüme üzerinde pozitif etki yapacağı ve gelişmiş bir finansal sistemin, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında oldukça önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ceviş ve Ceylan (2015), Türkiye, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan için eş bütünlüşme analizi uygulayarak, Ocak 2003 - Ağustos 2013 tarihleri arasındaki Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) hipotezinin geçerliliği incelemektedir. Bu konuyla ilgili, ABD tüfe enflasyon oranları ile kırılğan beşli ülkelere ait aylık nominal döviz kuru ve tüfe enflasyon oranları veri seti olarak kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre; Türkiye, Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan'da ABD tüfe enflasyon oranı ile nominal kur ve tüfe enflasyon oranları arasında uzun vadeli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, bu ülkelere ait verilerin doğrusal birleşimleri durağan olmaktadır ve dolayısıyla SAGP hipotezi geçerlidir. Bu noktadan hareketle yazarlar, enflasyon hedeflemesi rejimi uygulayan kırılğan beşli ülkelerinde, merkez bankaları reel döviz kuru volatilitésinin oluşturacağı risklerin bertaraf edilmesinde etkin olamadığı yorumunu yapmaktadırlar.

Önder vd. (2015), kırılğan beşli ülkelerinin ekonomik performanslarını Analitik Ağ Süreci ve Topsis yöntemleriyle incelemiştir. Gayrisafi yurt içi hasıla, işsizlik oranı, cari işlemler dengesi, toplam harcamalar, brüt ulusal tasarruflar, brüt borç stoğu, gelir, toplam harcamalar, enflasyon, nüfus, toplam yatırımlar, ithalat ve ihracat miktarları çalışmada veri olarak kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, Türkiye 2008-2009 tarihleri arasında en kırılğan ülke konumunda iken, sonraki dönemlerde ekonomik performansı yükselmektedir. Bu sonucun yanı sıra, Endonezya 2013 yılında oldukça iyi bir performans göstermektedir.

Sui ve Sun (2016), BRICS ülkelerinin döviz kurları, hisse senedi getirileri, faiz oranları ve Amerikan S&P 500 endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmaya dahil edilen ülkeler içinde Çin hariç tüm ülkelerde dalgalı kur rejimi uygulanmaktadır. Çalışma sonucuna göre kısa vadede, döviz kurlarından hisse senedi getirilerine önemli ölçüde yayılma etkisi tespit edilmiştir.

Çan ve Dinçsoy (2016), 2005-2013 tarihleri arasındaki verileri kullandıkları çalışmalarında, kırılgan beşli ülkelerindeki finansal kriz ile kırılganlık ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada, işsizlik ekonomik büyüme, enflasyon, bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi verileri kırılganlığı açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre, kırılgan beşli ülkelerin çalışmaya dahil edilen ekonomik değişkenler açısından oldukça kırılgan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktadan hareketle yazarlar, kırılgan beşli ülkelerinin olası bir küresel ekonomik krizden, diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazla etkileneceğini belirtmektedir.

Caporale vd. (2016), 2000-2013 tarihleri arasında yayınlanan gazete haberleri ile BRICS ülkelerinin döviz kurları arasındaki ilişkiyi VAR-GARCH modeli yoluyla incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre, döviz kurları hakkında yapılan gazete haberlerinin, yatırımcı psikolojisini etkilediğini ve BRICS ülke döviz kurlarının gazete haberlerine oldukça duyarlı olduğunu tespit edilmiştir.

Hacievliyagil ve Demir (2016), BRICS ve Türkiye'nin döviz kurları ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, 2002-2013 yılları arasındaki verileri kullanmışlardır. Çalışma sonucuna göre, iki ülke haricinde döviz kurları ülkelerin ithalatından etkilenmektedir. Diğer önemli bir sonuç ise, enflasyon döviz kurunun seviyesini oldukça etkilemektedir.

Küçüksülle ve Karaoğlan (2016), Türkiye, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'ın döviz kurlarının Amerikan doları karşısında getirilerinin birbirleri arasındaki ilişkilerini inceledikleri çalışmalarında, Ocak 2002 - Aralık 2015 tarihleri arasındaki haftalık verilerden yararlanmışlardır. Granger nedensellik analizi yaptıkları araştırmanın sonucuna göre, Türk lirasının getirisini en fazla etkileyen parite getirileri sırasıyla; Güney Afrika randı, Hindistan rupisi ve Brezilya reali olurken, Türk lirası ile Brezilya reali ve Brezilya reali ile Güney Afrika randı arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Ümit (2016), kırılgan beşli ülkelerinin Ocak 2003 – Ekim 2015 tarihleri arasındaki aylık reel döviz kurları verilerini kullanarak Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezini (SAGPH) incelediği çalışmasında, geleneksel ve yapısal kırılganlık birim kök testleri ile durağanlık analizi yapmıştır. Geleneksel birim kök testi analizi sonuçlarına göre, kırılgan beşli ülkelerde Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tek yapısal kırılganlık birim kök testi (Zivot-Andrews) sonuçlarına göre Brezilya ve Hindistan'da, iki yapısal kırılganlık test (LeeStrazicich) sonuçlarına göre ise, sadece Hindistan'da, beş yapısal kırılganlık test (Carrion-iSilvestre) sonuçlarına göre ise Güney Afrika ve Hindistan'da Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Sharif (2017), SAARC olarak adlandırılan; Bangladeş, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka ve Nepal'in faiz oranı, enflasyon oranı, kişi başına milli gelir, yurtdışından doğrudan yatırım, ithalat ve ihracat oranları gibi makroekonomik değişkenlerin döviz kurları üzerine etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada, 1971-2015 tarihleri arasındaki 45 yıllık veri setini incelemişlerdir. Döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasında regresyon denklemi kurulması yoluyla yapılan çalışma sonucuna göre, ithalat ve ihracat ile döviz kuru arasında sıkı bir ilişkiye rastlanamazken, diğer değişkenlerin döviz kurunu etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Turgut ve Köroğlu (2017), Türkiye, Brezilya, Hindistan Endonezya ve Güney Afrika ülkelerinin hisse senedi piyasaları arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemiştir. Ocak 2005-Aralık 2015 tarihleri arası aylık verilerin kullanıldığı çalışmada, Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışma, kısa dönemde Türkiye, Brezilya, Güney Afrika ve Hindistan arasında çift yönlü nedensellikler tespit edilirken, Endonezya'dan Türkiye, Güney Afrika, Hindistan hisse senedi piyasalarına doğru tek yönlü, Brezilya hisse senedi piyasasına doğru çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Kırılgan beşli ülke hisse senedi piyasaları arasında eşbütünleşme ilişkisi olması sebebiyle bu ülke piyasalarının birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. Veri Seti ve Analiz Yöntemi

Konuya ilişkin literatür incelemesinin ardından çalışmamızda, “kırılgan beşli ülkelerinin döviz kurları arasında ilişki var mıdır?” sorusuna cevap bulunması amacıyla Türkiye, Arjantin, Mısır, Katar ve Pakistan’ın döviz kurları arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, 02 Ocak 2008-31 Aralık 2017 tarihleri arasındaki iş günü verilerini kapsamaktadır. Veriler Reuters Veri Dağıtım Servisinden elde edilmiş olup E-Views 8 Programı kullanılarak analiz edilmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de yer almaktadır. Çalışmanın ekonometrik analizinde, değişkenler arası ilişkilerin varlığının analiz edilebilmesi amacıyla Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Testi öncesinde, analizde kullanılan serilerin hangi dereceden bütünlük olduğu ve ortak trendlerinin varlığının bilinmesi gerekmektedir. (Gül ve Ekinci, 2006)

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

TRY	Türk Lirası
ARS	Arjantin Pezosu
QAR	Katar Riyali
EGP	Mısır Poundu
PKR	Pakistan Rupisi

İktisadi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenebilmesi için, öncelikle tüm serilerin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir. Aksi takdirde zaman serilerinde birim kök sorunu yaşanabilir. Bu durumda, zaman serisine uygulanacak bir regresyon gerçeği yansıtmayabilir. Sahte regresyon sorununun bertaraf edilmesi amacıyla seriler, ilk olarak ekonometrik analizlerde araştırmacıların en yoğun kullandığı yöntemlerin başında gelen Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller, ADF) birim kök testi ile sınanmıştır.

Zaman serilerine uygulanan ADF birim kök testi analizi aşağıdaki denklemlerin kurulması yoluyla yapılmaktadır (Dickey ve Fuller, 1979, 1981).

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Denklemlerde yer alan Y_t zaman serisinin birim köklü olup olmadığının anlaşılması için (4) ve (5) numaralı hipotezler kurulmaktadır. H_0 sıfır hipotezi serinin birim köke olduğunu belirtirken, H_1 alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu ifade etmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 315).

$$H_0: \delta = 0 \text{ ise, } Y_t \text{ birim kökü vardır ve dolayısıyla seri durağan değildir.} \quad (4)$$

$$H_1: \delta < 0 \text{ ise, } Y_t \text{ birim kökü yoktur ve dolayısıyla seri durağandır.} \quad (5)$$

Yalın model (1), sabitli model (2) ve trend ve sabitli model (3) denklemlerinin birim kök sonuçları MacKinnon %1, %5 ve %10 kritik değerleri ile karşılaştırılarak, analiz sonuçları H_0 sıfır ve H_1 alternatif hipotezlere karşı test edilir (MacKinnon 1996). Bu çalışmada seriler, en çok kullanılan önem düzeyi olan MacKinnon % 5 kritik düzeyine göre analiz edilmektedir.

Granger nedensellik testi uygulanması için, ADF birim kök testi analizi sonucunda durağanlaşan serilerin gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Böylece, serilerin kendi aralarındaki nedenselliğin yönünün incelenmesine olanak tanımaktadır (Akaike, 1974). Granger nedensellik testi analiziyle (6) ve (7) numaralı eşitlikte görülen “ y_1 ’deki değişiklikler y_2 ’de değişikliklere neden olur mu?” sorusunun cevabı aranmaktadır. Eğer y_1 ’deki değişiklikler y_2 ’de değişikliğe neden oluyorsa, “ y_1 ’den y_2 ’ye doğru Granger nedenselliği mevcuttur” şeklinde sonuca ulaşılmaktadır. Granger nedenselliği tek yönlü olabileceği gibi çift yönlü de olabilmektedir (Brooks, 2002, 339-340).

$$y_{1t} = \alpha_{10} + \beta_{11}y_{1t-1} + \beta_{12}y_{2t-1} + \gamma_{11}y_{1t-2} + \gamma_{12}y_{2t-2} + \delta_{11}y_{1t-3} + \delta_{12}y_{2t-3} + u_{1t} \quad (6)$$

$$y_{2t} = \alpha_{20} + \beta_{21}y_{1t-1} + \beta_{22}y_{2t-1} + \gamma_{21}y_{1t-2} + \gamma_{22}y_{2t-2} + \delta_{21}y_{1t-3} + \delta_{22}y_{2t-3} + u_{2t} \quad (7)$$

3. Analiz Sonuçları

ADF birim kök testi ve Granger nedensellik testi uygulanacak 2138 gözlemden oluşan serilerin, ortalaması, medyanı, minimum, maksimum değerleri, standart sapması, skewness, kurtosis, jarque-bera ve olasılık gibi önemli istatistiki değerler tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Serilerin Tamamlayıcı İstatistiki Bilgileri

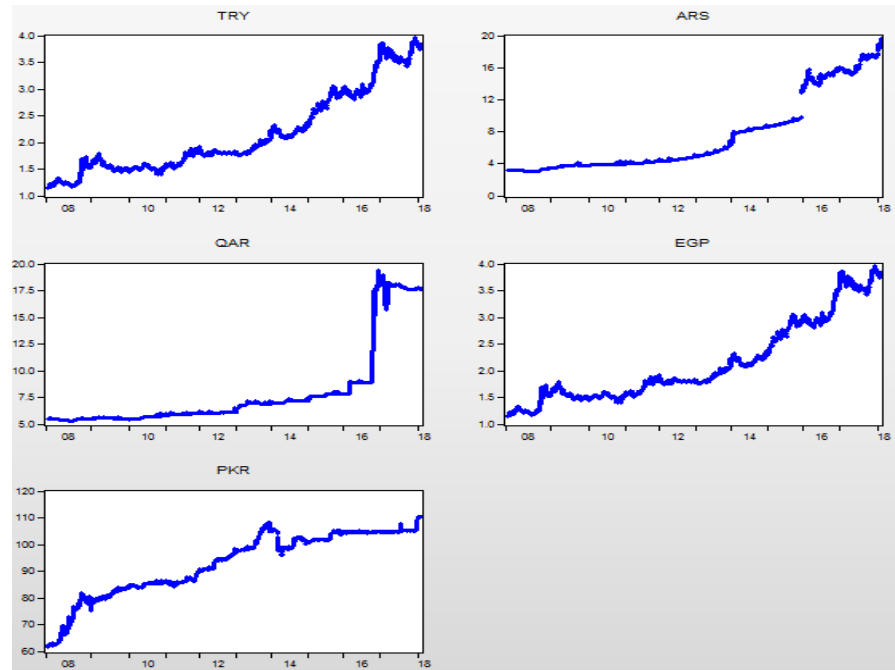
	TRY	ARS	QAR	EGP	PKR
--	-----	-----	-----	-----	-----

Ortalama	2,1452	7,4480	7,9546	2,1452	92,897
Medyan	1,8174	4,8472	6,1145	1,8174	96,415
Maksimum	3,9631	19,615	19,400	3,9631	110,52
Minimum	1,1471	3,0120	5,2750	1,1471	61,550
Std. Sapma	0,7618	4,7432	3,9358	0,7618	11,991
Skewness	0,8407	1,0105	1,9479	0,8407	-0,6950
Kurtosis	2,4882	2,5428	5,2080	2,4882	2,6426
Jarque-Bera	275,23	382,53	1786,4	275,23	183,53
Olasılık	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Gözlem	2138	2138	2138	2138	2138

02 Ocak 2008-31 Aralık 2017 tarihleri arasındaki 2138 adet gözlem sonucuna göre, Türk lirası (TRY) ortalama değeri 2,1452 Arjantin pezosu (ARS) ortalama değeri 7,4480, Katar riyali (QAR) ortalama değeri 7,9546, Mısır poundu (EGP) ortalama değeri 2,1452 ve Pakistan Rupisi (PKR) ortalama değeri 92,897 olmaktadır.

ADF birim kök analizi öncesi para birimlerinin grafiksel gösterimi Grafik 1’de sunulmaktadır.

Grafik 1: Serilerin Birim Kök Testi Öncesi Grafiksel Gösterimi

Çalışmada yer alan serilerin düzey değerleri ve MacKinnon % 5 kritik değerleri Tablo 3’ de sunulmaktadır.

Tablo 3: Serilerin Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabit		Trend & Sabit		Birim Kök & Durağan
	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
TRY	0,569287	0,9889	-1,521545	0,8222	Birim Kök
ARS	2,669094	1,0000	-0,354328	0,9891	Birim Kök
QAR	0,191953	0,9721	-1,346262	0,8758	Birim Kök
EGP	0,569287	0,9889	-1,521545	0,8222	Birim Kök
PKR	-2,628038	0.0874	-2,929745	0,1532	Birim Kök
Kritik Değer	%1	-3,476472	%1	-4,023506	
	%5	-2,881685	%5	-3,441552	
	%10	-2,577591	%10	-3,145341	

ADF birim kök testi yoluyla serilerin düzey değerleri en çok kullanılan kritik değer olan MacKinnon %5 kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Serilerin düzey değerleri, MacKinnon %5 kritik değerinin sabit düzeyi olan -2,881685 ve trend&sabit düzeyi olan -3,441552 seviyelerinin üzerinde çıkmaktadır. Bu durum, serilerin birim kök içerdiğini (durağan olmadığını) göstermektedir. Dolayısıyla durağanlığın sağlanabilmesi amacıyla serilerin birinci farklarının alınmasında yarar vardır.

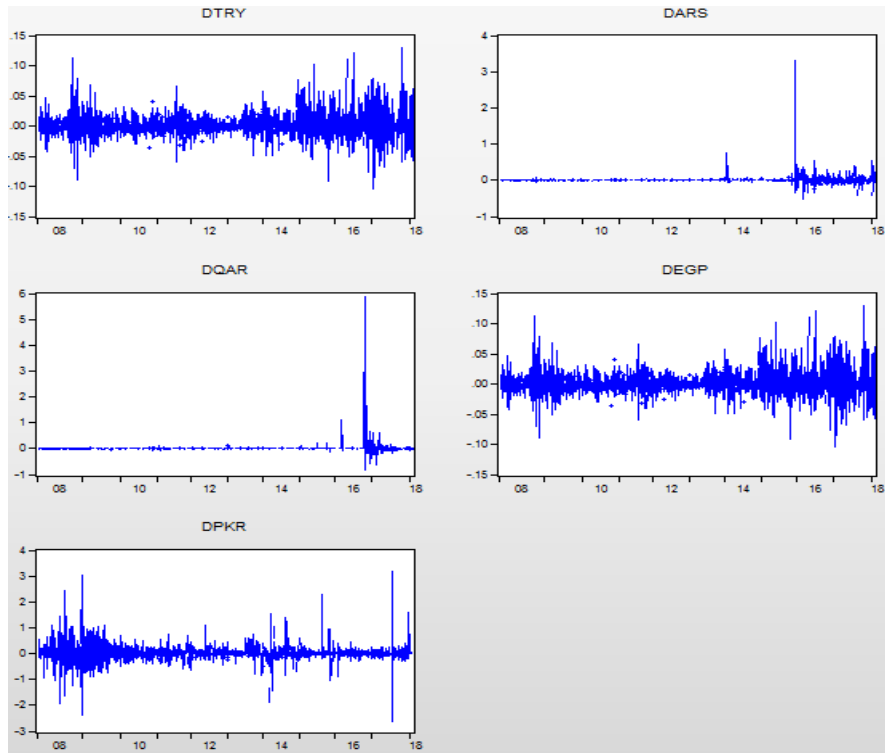
Tablo 4: Serilerin ADF Birim Kök Testi Birinci Fark Sonuçları

	Sabit		Trend & Sabit		Birim Kök & Durağan
	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	ADF Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
TRY	-46,90784	0,0001	-46,92930	0,0000	Durağan
ARS	-45,79216	0,0001	-45,98910	0,0000	Durağan
QAR	-12,64131	0,0000	-12,72718	0,0000	Durağan
EGP	-46,90784	0,0001	-46,92930	0,0000	Durağan
PKR	-50,16049	0,0001	-50,21431	0,0000	Durağan
Kritik Değer	%1	-3,476472	%1	-4,023506	
	%5	-2,881685	%5	-3,441552	
	%10	-2,577591	%10	-3,145341	

Tablo 4, ADF birim kök testi uygulanan serilerin birinci farkları değerlerini göstermektedir. Birinci farkları alınarak durağanlaşan serilerin ADF t istatistik değerleri, MacKinnon %5 kritik değerinin sabit düzeyi olan -2,881685 ve trend&sabit düzeyi olan -3,441552 seviyelerinden düşük çıkmaktadır. Bu durum, serilerin birim kök içermediğini (durağanlaştığını) göstermektedir.

Durağan hale getirilen serilerin grafiksel sunumu Grafik 2’de gösterilmektedir.

Grafik 2: Serilerin ADF Birim Kök Testi Sonuçlarının Grafiksel Gösterimi

Grafik 2, durağanlaşan serileri grafiksel olarak göstermektedir. Birim köke sahip olan seriler, ADF birim kök testi yöntemiyle birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır. ADF birim kök testi ile durağanlaşan serilerin varyansı, iki dönem arasındaki kovaryansı ve ortalaması zamana bağlı olarak değişmemektedir. ADF birim kök testi ile durağanlaşan seriler için aşağıdaki iki hipotez oluşturulmaktadır.

Hipotezler;

H_0 : A para birimindeki değişim, B para birimindeki değişimin nedeni değildir.

H_1 : A para birimindeki değişim, B para birimindeki değişiminin nedenidir.

Kırılgan beşli ülkelerinin döviz kurlarına ait kur değişimleri arasında ilişkinin yönünü belirlemek için serilerin ikiyeşerli analizi yapılmış ve sonuçlar tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

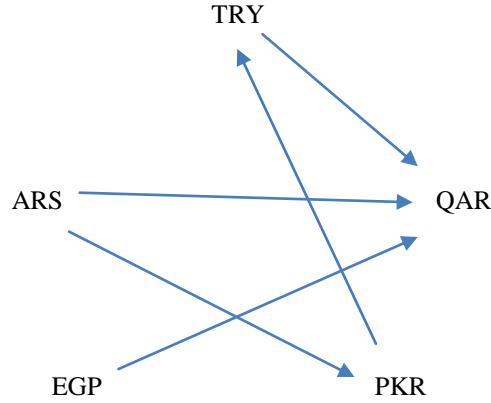
Bağımlı Değişken: TRY		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
ARS	3,731822	0,7129
QAR	8,395309	0,2105
EGP	2,711123	0,8610
PKR	14,20419	0,0470
Bağımlı Değişken: ARS		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
TRY	7,560392	0,2721
QAR	3,604523	0,7300
EGP	7,560392	0,2721
PKR	1,816414	0,9358
Bağımlı Değişken: QAR		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
TRY	19,06554	0,0041
ARS	17,78722	0,0068
EGP	19,06554	0,0041
PKR	0,421710	0,9987
Bağımlı Değişken: EGP		
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
TRY	2,066359	0,7236
ARS	3,731822	0,7129
QAR	8,395309	0,2105

Bağımsız Değişken	Ki-Kare	p-değeri
PKR	14,19419	0,0476
Bağımlı Değişken: PKR		
TRY	2,733352	0,8415
ARS	14,52992	0,0242
QAR	0,085051	1,0000
EGP	2,733352	0,8415

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, Türk lirasından, Arjantin pezosundan ve Mısır poundundan Katar riyaline; Pakistan rupisinden Türk lirasına; Pakistan rupisinden Mısır pounduna ve Arjantin pezosundan Pakistan rupisine yönelik tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Para birimleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Şekil 4. Kırılğan beşli ülkelerinin Döviz Kurları Nedensellik Analizi Sonucu

Şekil 4’de mavi oklar, döviz kurları arasındaki tek yönlü nedensellik ilişkisinin yönünü göstermektedir.

Sonuç

2008 yılında yaşanmaya başlanan küresel krizin etkilerini azaltabilmek amacıyla, ABD’ de politika faiz oranları hızla düşmüş ve tahvil alım programları yoluyla finansal piyasalara likidite sağlanmıştır. Parasal genişleme sonucunda gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasalarına sıcak para hızla girmiş ve varlık fiyatları yükselmiştir. FED’in, 2013 yılından itibaren tahvil alım programlarını azaltacağı ve parasal sıkılaştırma uygulayacağına yönelik açıklamaları, gelişmekte olan ülke para birimlerinde hızla değer kaybetmesine neden olmuştur. FED’in para politikası açıklamaları sonrasında, Morgan Stanley Yatırım Bankasının para birimi en fazla değer kaybeden beş ülkeyi kırılğan beşli olarak açıklaması, finansal piyasaları yeni bir kavramla tanıştırmıştır. Morgan Stanley Yatırım Bankası,

kırılgan beşli ülkelerinin cari açıklarının yüksek olması sebebiyle, FED'in faiz artırımları ve parasal sıkılaştırma politikalarından en fazla etkilenecek olan ülkeler olduğunu belirtmiştir.

Morgan Stanley Yatırım Bankasından sonra Kasım 2017 tarihinde S&P yeni bir kırılgan beşli ülke sınıflandırması yapmıştır. Bu yeni kırılgan beşli içerisinde Türkiye haricinde tüm ülkeler değişmiştir. Yeni kırılgan beşli ülkeler; Türkiye, Arjantin, Katar, Mısır ve Pakistan olmuştur.

Bu çalışmada, S&P'nin belirlemiş olduğu kırılgan beşli ülkelerinin döviz kurları arasında nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Analiz sonucuna göre; Türk lirasından, Arjantin pezosundan ve Mısır poundundan Katar riyaline; Pakistan rupisinden Türk lirasına; Pakistan rupisinden Mısır pounduna ve Arjantin pezosundan Pakistan rupisine yönelik tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Para birimleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılamamıştır.

Katar riyali, Pakistan rupisi haricindeki diğer üç kırılgan beşli ülkenin döviz kurundan etkilenmektedir. Dolayısıyla Katar riyaline yatırım yapmak isteyen yatırımcıların, Pakistan haricindeki kırılgan beşli ülkelerin döviz kur hareketlerini mutlaka göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Akaike, H. (1974). A New Look at the Statistical Model Identification. *IEEE Transactions on Automatic Control*, 19(6), s. 716–723.
- Brooks, C. (2002). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caporale, G. M., Spagnolo, F. ve Spagnolo, N. (2016). Macro News and Exchange Rates in the BRICS. *Brunel University London Economics and Finance Working Paper Series*, 16(04), s. 1-8.
- Ceviş, İ. ve Ceylan, R. (2015). Kırılgan Beşlide Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Hipotezinin Test Edilmesi. *Journal of Yaşar University*, 10 (37), s. 6381-6393.
- Çan, H. ve Okur D. M. (2016). Kırılganlık Göstergeleri ve Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:22, s. 199-217.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), s. 427-431.

- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica*, 49(4), s. 1057-1072.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37(3), s. 424-438.
- Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), s. 91-105.
- Hacievliyagil, N. ve Demir Y. (2016). Döviz Kurunun Temel Makro Ekonomik Değişkenlerle İlişkisi: Türkiye Ve BRICS Ülkeleri Karşılaştırması. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 53, s. 41-64.
- Hayaloğlu, P. (2015). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Dinamik Panel Veri Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), s. 131-144.
- Küçükşille, E. ve Karaoğlu, S. (2016). Kırılgan Beşli Ülkelerinin Amerikan Doları Bazında Parite Getirileri Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 46-61.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical Distribution Functions For Unit Root And Cointegration Tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), s. 601-618.
- O’Neill, J. (2001). Building Better Global Economic BRICs, Goldman Sachs Global Economics Paper No: 66. Kasım 2001, Erişim Tarihi: 02 Şubat 2018 http://pro790512df.pic10.websiteonline.cn/upload/building-better-pdf_geEM.pdf
- Önder, E., Taş, N. ve Hepşen, A. (2015). Economic Performance Evaluation Of Fragile 5 Countries After The Great Recession Of 2008-2009 Using Analytic Network Process And Topsis Methods. *Journal of Applied Finance and Banking*. 5(1), s. 1-17.

Öner, S ve Öner, H. (2016). Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının Sağladığı Maliyet Avantajı: Yedi Türk Bankası Örneği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (1), s. 22-33.

Reuters Veri Dağıtım Servisi.

Sharif, S. H. (2017). Macroeconomic Impact on the Exchange Rate of SAARC Countries. *International Journal of Applied Economic Studies*, 5(1), s. 1-9.

Standard and Poor's (2017). RatingsDirect Sovereign Postcard: The New Fragile Five, Erişim Tarihi: 05 Şubat 2018, <https://www.spratings.com/documents/20184/0/The%20New%20Fragile%20Five/ea13345f-dbc4-4dc0-8159-fe7c87885da5>.

Stanley, M. (2013). Global EM Investor Fragile Five, Erişim Tarihi: 05 Şubat 2018, <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/business/MorganStanleyFragileFive.pdf>.

Sui, L. ve Sun, L. (2016). Spillovers Effects between Exchange Rates and Stock Prices: Evidence from BRICS around the Recent Global Financial Crisis. *Research in International Business and Finance*, 36, s. 459–471.

Turgut, A ve Köroğlu, B. (2017). Kırılgan Beşli Ülkeleri Hisse Senetleri Piyasaları Üzerine Bir Uygulama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (4), s. 33-48.

Tuna, A., Öner S. ve Öner, H. (2015). Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının Optimal Kullanımı ve Türk Bankacılık Sektörü Açısından Maliyet Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), s. 219-232.

Ümit, Ö. (2016). Stationarity of Real Exchange Rates in the Fragile Five: Analysis with Structural Breaks. *International Journal of Economics and Finance*, 8(4), s. 254-270.

Makale Gönderim Tarihi: 16.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Yalova

Hakan BOSTAN¹

Özet

Nüfus konusu coğrafyanın temel inceleme konularından birini oluşturmaktadır. Yalova Türkiye'nin en önemli sanayi ve ulaşım ağlarının yoğunlaştığı bir sahada yer almaktadır. Bu nedenle nüfus ve yerleşme özellikleri bakımından oldukça ilgi çekicidir. Çalışmada genellikle 1935 ile 2000 yılları arasında yapılan Genel Nüfus Sayım sonuçları, 2008-2017 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) istatistikleriyle, 2018-2080 dönemi için üretilmiş nüfus projeksiyonlarından istifade edilmiştir. Yalova ilinin nüfus büyüklüğü ve değişimi, nüfus yoğunluğu, nüfus artış hızı, doğurganlık hızı, kır/kent nüfus oranları, cinsiyet durumu, yaş yapısı, iç göç oranları, eğitim durumu, nüfusun çalışma sektörüne göre dağılışı gibi nüfus özellikleri incelenmiştir. Yalova'nın İstanbul'un bir ilçesi iken 1995 yılında il olması, 17 Ağustos 1999 Marmara depremi Yalova ili nüfusunun artış ve azalış gösterdiği iki önemli olay olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Yalova ili nüfusunda yaşanan değişimler ortaya konmuştur. Yalova'da yaşanan iç göçlerin neden olduğu değişimler tespit edilmiştir. Yalova nüfusunda yaşanan değişimlerin neden ve sonuçları nüfus coğrafyası açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Coğrafya, Yalova, İç Göçler

A Case Study Population Geography: Yalova

Abstract

The population issue constitutes one of the main review topics of geography. Yalova is located in an area where Turkey's most important industrial and transportation networks are concentrated. Therefore, it is very interesting in terms of population and settlement characteristics. The study mainly benefited from the General Population Census results between 1935 and 2000, from the 2008-2017 Address Based Population Registration System (ABPRS) statistics and the population projections produced for the 2018-2080 period. Population characteristics of Yalova province such as population size and change, population density, population growth rate, fertility rate, rural/urban population growth rates, gender status, age structure, internal migration rates, educational status, distribution of population according to labour sector were examined. While Yalova was a district of İstanbul, it was a province in 1995, Marmara earthquake on August 17, 1999 are two important reasons for the increase and decrease of Yalova population changes in the population of Yalova province were determined. The changes caused by internal migrations in Yalova have been revealed. The causes and consequences of the changes in the population of Yalova have been evaluated in terms of population geography.

Keywords: Population, Geography, Yalova, Internal Migration

¹ Coğrafya Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Antropolog, Jandarma Albay, Jandarma Genel Komutanlığı, akadem118@yahoo.com

Giriş

Genel olarak nüfus; sınırları belirli bir bölge/ülke/coğrafyada, belirli bir zaman aralığında, yaşayan insan sayısını ifade etmektedir. Dünyada nüfus konusu 20.yüzyıla kadar sadece nüfusun sayısı/miktarı ile ilgili iken, bundan sonra özellikle nüfusun özellikleri, hareket yani göçler, nüfustaki değişimler önemli hale gelmiştir(Akbaş, 2016, s.2).

Nüfus coğrafyası açısından incelenecek olan Yalova; Samanlı dağlarının kuzeybatı kıyıları ile Armutlu yarımadasının kuzey kıyılarında yer almakta ve Marmara bölgesinin önemli bir turizm alanı olma özelliği göstermektedir. Yalova, kuzey ve batısında Marmara denizi, güneyinde Gemlik körfezi ve Bursa ili, doğusundaysa Kocaeli ili ile çevrelenmiştir. Yalova doğu kıyılarında yer alan kıyı ovaları ile delta ovalarının teşkil ettiği düzlükler dışında, genellikle engebeli bir görünüm arz etmektedir.

Aynı şekilde Yalova; kaplıcaları, süs bitkisi ve çiçek yetiştiriciliği, şehirdeki ekonomiyi etkileyen diğer bir husustur. Yalova'nın kıyı kenti olması ve arazi şartlarının uygun olması yerleşme ve tarım ekonomisini olumlu etkilemektedir. Türkiye'nin birçok bölgesinden Yalova iline yapılan iç göçler, Balkan ve Kafkas göçmenlerinin varlığı, şehirde kültürel bir çeşitliliğe ve zenginliğe neden olmuştur (Kazel, 2014, s.47). Yalova ilinde son yıllarda nüfus dengeli bir artış göstermektedir.

Yalova, Türkiye'nin en önemli sanayi ve ulaşım ağlarının yoğunlaştığı bir sahada yer almaktadır. Ulaşım sistemlerinin günden güne gelişmesiyle Yalova'nın önemi daha da artmaktadır. Balıkesir, İzmir, Bursa gibi yol güzergâhları üzerinde bulunması, İstanbul gibi bir metropole yakınlığı, Yalova'nın tarihten bu yana önemini korumasını sağlamıştır. Yalova'nın uygun yerleşim ve çekici birçok faktörü barındıran bir bölgede yer alması, bu sahada nüfus ve yerleşme hareketlerinin de yoğunluk kazanmasına sebep olmuştur (Doğan, 2009, s.76; Kazel, 2014, s.31). Bu çalışmada; Yalova ili nüfusunun çeşitli özellikleri, nüfus coğrafyası açısından, coğrafi bakış açısı altında incelenmiştir.

1. Veri ve Yöntem

Araştırmada, genellikle Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerinden faydalanılmıştır. Daha önce bu konuda yapılmış çalışmalar, tezler ve yayınlar taranmış ve bunlar kaynakçada belirtilmiştir. Araştırmanın konusu gereği nitel araştırma yöntemleri tercih edilmemiştir.

2. Kavramsal Çerçeve: Yalova İlinin Nüfus Yapısı

Nüfus konusu coğrafyanın temel inceleme konularından birini oluşturmaktadır. Nüfusun yeryüzündeki dağılışı, bu dağılışa neden olan faktörler, nüfusun hareketi (göçler), doğum ve ölümler, nüfusun çeşitli özelliklerinin zaman ve mekâna göre gösterdiği değişiklikler, beşeri coğrafya dalı olan nüfus coğrafyasında ele alınmaktadır(Şahin, 2007, s.16).

Nüfus son derece hareketli ve değişken bir olgudur. Nüfusun belli bir zaman aralığında artması veya azalması, yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal olaylarla paralellik göstermektedir(Sertkaya Doğan, 2009, s.1). Nüfus, sayımlar yoluyla belirlenmektedir. Ülkeler; doğal, ekonomik, kültürel varlıklarını etkili bir şekilde kullanmak için insan kaynağının sayısı ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak

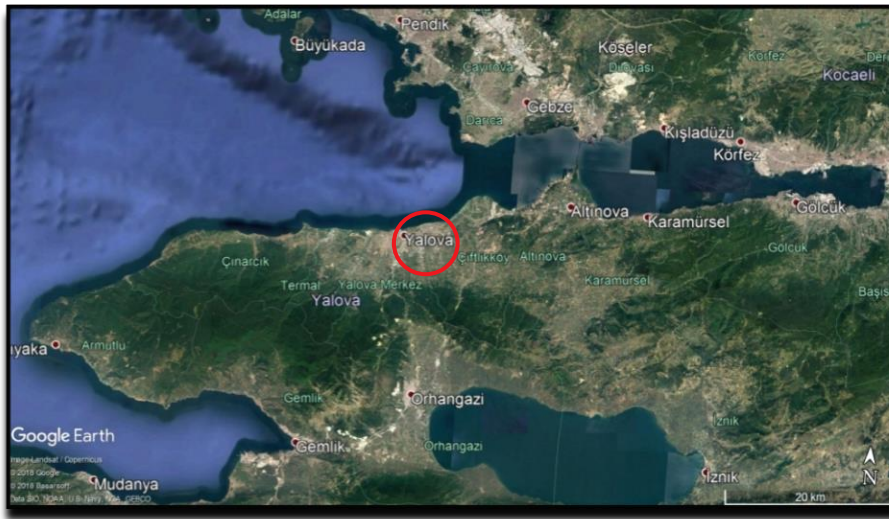
isterler ve bunu sağlamak için nüfus sayımlarına başvururlar. Nüfus sayımı, bir memlekette belli bir anda, bütün aile fertleri kapsayacak şekilde demografik bilgilerin toplanması ve bunların işlenmeye hazır hale getirilmesi, belirli gayelere uygun tarzda tertip edilmesi ve yayınlanması olarak ifade edilebilir(Tandoğan, 1998, s.9 aktaran Akbaş, 2016, s.3).

Önceleri ülkeler asker kaynağının belirlenmesi ve vergi miktarının tespit edilmesi amacıyla nüfus sayımlarını yapmayı amaçlarken, günümüzdeyse insan kaynağı hakkında ihtiyaç duyulacak her türlü bilgiye ulaşabilmek maksadıyla; cinsiyet durumu, yaş yapısı, kır/kent nüfus oranları, iç ve dış göç oranları, nüfus artış/azalış oranları, eğitim durumu, nüfusun çalışma sektörüne göre dağılışı gibi özellikleri belirlemek amacıyla nüfus sayımları yapılmaktadır(Akbaş, 2016, s.3).

2. 1. Yalova İlinin Konumu ve İdari Yapısı

Yalova ili, Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara bölgesinin güneydoğusunda, 29° 12'.40'' ve 29° 18'.50'' Doğu boylamları, 40° 37'.13'' ve 40° 39'.55'' Kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Yalova ili Marmara denizi, İzmit ve Gemlik körfezleri ile çevrilidir. Yalova ilinin kuzeyinde İstanbul ili bulunmakta olup, Yalova Kocaeli'nin Karamürsel ilçesi, Bursa'nın Orhangazi ve Gemlik ilçeleriyle komşudur(Harita 1). Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en küçük ili olan Yalova, sadece 847 km²'lik bir alana sahip olup, Türkiye yüzölçümünün % 0,11'lik bölümünü oluşturmaktadır (www.yalova.bel.tr).

Harita 1. Yalova İli ve Çevresi

Kaynak: <http://earth.google.com>

Yalova; hızlı nüfus artışı, İstanbul ile idari ve fonksiyonel ilişkilerde nispeten zorluklar yaşanması gibi sebepler göz önünde bulundurularak, 6 Haziran 1995 tarihinde İstanbul, Bursa ve Kocaeli illerine bağlı bazı yerleşim yerlerinin ayrılması ile il konumuna getirilmiştir (Resmi Gazete, 1995). Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990 yılı nüfus verileri incelendiğinde, Yalova'nın il olarak nüfus değerlerinin işlenmiş olduğu görülmektedir(TÜİK, 2018a). Yalova Bursa ilinin Gemlik ilçesine bağlı Armutlu Bucak Merkezi, Kocaeli iline bağlı Karamürsel

ilçesinin Altınova kasabası ve İstanbul iline bağlı Yalova ilçesi ile Çınarcık Bucak Merkezi, Termal kasabası ve Çiftlikköy kasabası ilçe halini alarak Yalova iline bağlanmıştır. Yalova ili merkez ilçe ile birlikte altı ilçeden oluşmaktadır. Yalova ilinde; merkez ve 5 ilçe belediyesi, merkez ilçeye bağlı 1, Altınova ilçesine bağlı 3, Çınarcık ilçesine bağlı 3 ve Çiftlikköy ilçesine bağlı 1 belde belediyesi olmak üzere toplam 14 belediye ile 43 köy bulunmaktadır (www.yalova.bel.tr).

Nüfus ve yerleşim, coğrafi açıdan birbirini etkileyen ve ayrı ayrı ele alınması pek doğru olmayan iki alandır: “Nüfus çalışmalarında, yerleşme tarihi de oldukça önemli konulardan biridir. Nüfus ve yerleşme birbirinden bağımsız düşünülemez. Çalışılacak sahanın yerleşme tarihinin bilinmesi geçmişe ait verilerin daha doğru değerlendirilebilmesi açısından yol gösterici rol oynar. Ayrıca geleceğe dair fikir yürütülebilmesine de katkı sağlar” (Sertkaya Doğan, 2009, s.4-5). Bu sebeple bu çalışmada Yalova’nın yerleşme tarihine de yer verilmiştir.

Yalova ilinin yer aldığı coğrafi mevki ve uzun kıyı şeridi; başta ulaşım, turizm, tarım olmak üzere her açıdan önem taşımaktadır: Kara ve deniz ekosistemleri arasında geçiş bölgesi olması bakımından hassas bir nitelik taşıyan ve dinamik bir yapıya sahip olan kıyı alanları fiziki özelliklerinden kaynaklanan çekiciliğe bağlı olarak, yeryüzünün diğer kesimlerine göre insan faaliyetlerinin yoğunlaştığı sahalardır. Kıyı alanları ulaşım, sanayi, turizm, savunma ve tarımsal amaçlı olarak kullanılmaktadır (Gürbüz vd., 2004, s.374). Yalova ilinin toplam nüfusunun % 86’sı ova vadi tabanlarında, %11’i ise platoluk sahalarda toplanmıştır (Kurt ve Haybat, 2014, s.335).

2. 2. Yalova’nın Yerleşme Tarihi

Yalova bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalar, Neolitik çağa ait (M.Ö.8000- 5500) bulguların ortaya çıkarılması, yerleşme tarihinin bu döneme kadar uzandığını göstermektedir (Hasluck, 1910, s.69 aktaran Doğan, 2009, s.76). Bölge önce M.Ö. 1200’lü yıllarda Frigler’in hâkimiyeti altına girmiş, M.Ö.7. yüzyılda Trakya’dan Anadolu’ya geçen Britanyalılar tarafından yerleşim alanı olarak kullanılmış, sonraki dönemlerdeyse M.Ö.230-182 yılları arasında Makedonya, M.Ö.74 yılında Roma İmparatorluğu, M.S.39 yılında Bizans İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde termal kaynakları sebebiyle dinlenme ve tedavi yeri olarak, başka bir deyişle dönemin rekreasyon alanlarından biri olarak önem kazanan araştırma sahası daha sonra Anadolu’da güç kazanan Selçukluların yönetimine geçmiştir. 1326 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Yalova, 1530 yılında İzmit vilayetine bağlı bir kasaba iken, 1867 yılında Bursa merkez sancağına, 1901 yılındaysa bağımsız İzmit sancağına bağlanmıştır. Yalova Kurtuluş Savaşı sırasında girdiği Yunan işgalinden 19 Temmuz 1921 tarihinde kurtarılmış ve 2 Haziran 1929 tarihinde Atatürk’ün isteğiyle çıkarılan bir kanun ile İstanbul iline bağlı bir ilçe olmuştur (TÜİK, 2014, s.XI).

19.yüzyıl sonlarında Müslüman nüfusun azınlık olarak yaşadığı Yalova’ya, 1853-56 yılları arasında Kırım Savaşından ve 1877-78 yılları arasında Osmanlı-Rus Savaşından sonra Kırım ve Kafkas göçmenleri gelmişlerdir. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise Yalova’ya yeniden mübâdele ile Balkan göçmenleri yerleştirilmiş, Yalova’da yaşayan Müslüman sayısı artış göstermiş, Müslüman olmayanlarsa Yalova’dan ayrılmışlardır (Salman Günalp, 2015, s.10).

Yalova, Atatürk'ün kaplıcalara gösterdiği ilgi ve kurduğu ziraat işletmeleriyle önemli bir konuma gelmiştir: “Bugün meyve, sebze ve çiçek yetiştiriciliğinde Türkiye’ye örnek olmuş Yalova yöresi iktisadi kalkınmasını Atatürk’ün bu ileri görüşüne borçludur. Hatta biraz ileri giderek denilebilir ki, Atatürk döneminde Yalova, Cumhuriyetimizin yazlık başkenti olmuştur. Zira Yalova hem Ankara’ya, hem de İstanbul’a kolay erişilebilir bir mevkidedir” (Göney, 2009, s.3).

2. 3. Nüfusun Genel Özellikleri

Yalova önceleri Yalakova ve Yalakabad isimleri ile anılmış, 1900’lü yıllar ile birlikte Yalı Ova ve Yalova adı kullanılmaya başlanmıştır. Yalova’da, bilinen en eski nüfus sayımında; (1838-1839 yılları arasında yapılmış nüfus sayımında) yaşayan kişi sayısı 10.780 civarı olarak, Osmanlı İmparatorluğu zamanında son kez yapılan 1918 nüfus sayımdaysa; 795’i Müslüman, 10.274’ü Rum ve 3.303’ü Ermeni’den oluşan toplam yaşayan kişi sayısı 14.372 olarak tespit edilmiştir (Salman Günalp, 2015, s.10).

Yalova ilinin genel nüfus sayıları hakkında bilgi verilmeden önce, Yalova şehrinin nüfus ve yerleşim özellikleri hakkında bilgiler verilecektir. Yalova şehri, 1935 nüfus sayımına göre 2.635 kişiden oluşan bu küçük yerleşim yeri (Tablo 1). 1939 yılında Yalova üç mahalle ve 461 evden oluşan bir kasabaydı (Ceylan, 2003, s.26).

Tablo 1: Yalova Şehri Nüfusunun Yıllara Göre Artış Seyri (1935-2017)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus
1935	2.635	1975	27.289	2010	98.347
1940	2.300	1980	41.823	2011	100.863
1945	3.608	1985	53.857	2012	102.874
1950	3.833	1990	65.823	2013	104.737
1955	6.610	2000	70.118	2014	107.928
1960	11.318	2007	87.372	2015	112.183
1965	14.217	2008	91.047	2016	116.615
1970	17.689	2009	92.166	2017	119.605

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayım Sonuçları (1935-1960); TÜİK, 2018a, b.

1940 yılında Yalova şehir nüfusu 2.300 kişiye düşmüş, sonraki sayımlarda, nüfusu devamlı olarak artmış ve mekân üzerinde de genişlemesini sürdürmüştür. 1940'lı yıllardaki azalmanın sebebi ise II. Dünya savaşının oluşturduğu ortamdır. Türkiye genelinde de 1940-1945 yılları arası II. Dünya savaşının etkisi ile nüfus artış hızı %10,5'e gerilemiştir (TÜİK, 2018a). Sonraki yıllarda Yalova şehrin gelişimine paralel olarak kademeli bir artış gözlenmektedir. 1950 yılından sonra Türkiye'de başlayan, dolayısıyla İstanbul'un bir ilçesi olan Yalova'yı da etkileyen sanayileşme süreci, Yalova'nın nüfus artışını artıran etmenlerin en önemlisini oluşturmuştur. Bununla birlikte, kırdan kente yaşanan göçler ile Yalova'nın elverişli hayat koşulları da diğer önemli etmenlerdir. Bu etmenlerle, 1950 yılında Yalova şehir nüfusu 3.833 kişiden, 1955 yılında 6.610 kişiye yükselmiştir. 1960 yılında Yalova'nın doğusunda NATO üssünün kurulması, şehrin nüfus, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde önemli bir unsur olmuştur. Bu sebeple, Yalova şehir nüfusu önce 1960 yılında 11.318'e, 1965 yılındaysa 14.217'ye yükselmiştir. Nüfus yoğunluğu açısından ise 1961 yılında mahalle sayısı hâlâ üç iken, 1962 yılında mahalle sayısı yediye yükselmiştir(Kazel, 2014, s.32). 1970'li yıllardan itibaren ise sanayileşme sürecinin hızlanması ve devam eden iç göçlerin etkisiyle, Yalova'nın nüfus artışı devam etmiştir. Bu dönemde; şehrin doğusunda sanayi tesisleri kurulmaya başlanmış, yazlık siteler çoğalmış, çiçekçilik ve seracılık faaliyetleri gelişme göstermiştir. Dolayısıyla, Yalova şehir nüfusu 1970 yılında 17.689'a, 1980 yılında ise, 41.823'e ulaşmıştır. Yalova şehir nüfusundaki artış 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Marmara depremine kadar artarak devam etmiştir. Depremden önce, Yalova şehir nüfusu 1997 yılında 78.469'a kadar yükselmiştir. Yalova şehri 12 Kasım 1999 tarihinde yaşanan Düzce depreminden ise fazla etkilenmemiştir (Kazel, 2014, s.32-33). Marmara depreminden sonra Yalova şehir nüfusu azalarak 2000 yılında 70.118'e düşmüştür. Sonrasında yeniden yükselişe geçerek, 2007 yılında 87.372'ye, 2010 yılında 98.347'ye ve son olarak 2017 yılında ise 119.605 kişiye yükselmiştir. Yalova şehri, mevcut yapısıyla nüfusu artan bir şehir olmaya devam edeceği değerlendirilmektedir.

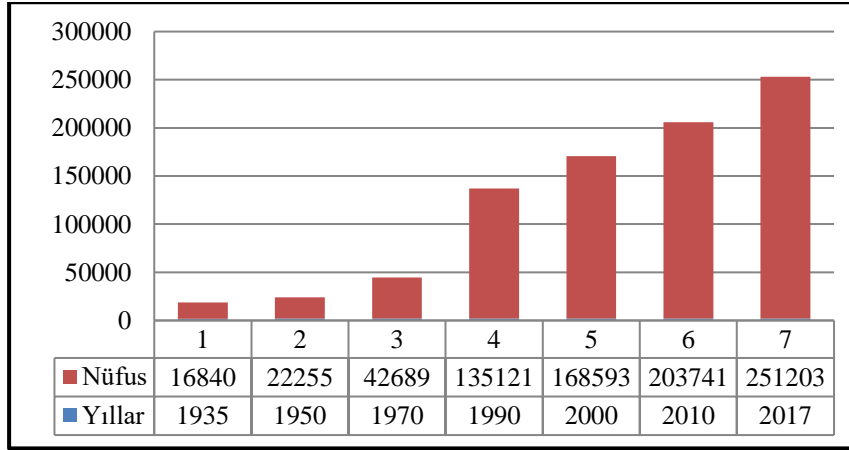
Yalova'nın 1995 yılında il olması nedeniyle, 1990 yılı genel nüfus sayımından itibaren Yalova ili ve ilçeleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilmektedir. Yalova ili genel olarak değerlendirildiğinde ise Yalova ilçe nüfusu 1935 yılında 16.840, 1950 yılında 22.225, 1965 yılında ise 37.090 kişiye yükselmiştir. Yalova şehir nüfusunda da görülen artışın gerekçelerinden olan, sanayileşme ve kırdan şehre olan göç bu artışı hızlandırmıştır. Aynı zamanda yine 1960 yılında İzmit'in Karamürsel ilçesine kurulan NATO üssü de Yalova ilçe nüfusunun artışını hızlandırmıştır. 1985 yılı nüfus sayımında İstanbul iline bağlı ilçe olan Yalova'nın ilçe nüfusu dikkate alınmışken, 1990 nüfus sayımındaysa Bursa ilinin Gemlik ilçesinin Armutlu Bucak Merkezi, Kocaeli ilinin Karamürsel ilçesinin Altınova kasabası ilçe statüsü kazanarak Yalova ili nüfusuna eklenmiştir. Bu nedenle, Yalova ilinin 1985 yılı nüfusu 90.228'den, 1990 yılında %50 artarak 135.121'e yükselmiştir(%50) (Tablo 2).

Tablo 2: Yalova İli Nüfusunun Yıllara Göre Artış Seyri (1935-2017)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus
1935	16.840	1985	90.228	2011	206.535
1940	17.078	1990	135.121	2012	211.799
1950	22.255	2000	168.593	2013	220.122
1965	37.090	2007	181.758	2014	226.514
1970	42.689	2008	197.412	2015	233.009
1975	55.036	2009	202.531	2016	241.665
1980	75.787	2010	203.741	2017	251.203

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayım Sonuçları (1935-1960); TÜİK, 2018a, b.

Yalova ili nüfusu 1990 yılından (135.121), 2017 yılına kadar (251.203) sürekli olarak artış göstermiştir. Yalova ili nüfusu 1935-2017 yılları arasında 15 kat artmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Yalova İlinde Yıllar İtibariyle Nüfusun Dağılışı (1935-2017)

Yalova'nın ılıman bir iklimi, turizm imkânlarının elverişliliği, önemli ulaşım güzergâhlarına sahip olması, eğitim oranının yüksekliği ve kültürel çeşitliliği, İstanbul, Bursa, Kocaeli gibi önemli sanayi, iş ve ticaret sahalarına yakınlığı, il nüfusunun gelişimi açısından büyük avantaj sağlamıştır (Kazel, 2014, s.31). Bu avantajın devam edeceği de görülmektedir.

2. 4. Şehir ve kırsal Nüfus

Bu bölümde merkez ilçe ile diğer ilçeler, toplam şehir ve kır nüfusları ile oranları açıklanmıştır. 1990 ve 2000 verileri üzerinden ilçe seviyesinde şehir ve kır nüfuslarının yer aldığı Tablo 3’de, Yalova ilinde ilçeler bazında şehir ve kır nüfusunun sürekli artış halinde olduğu görülecektir.

Tablo 3: Yalova Şehir–Kır ve Toplam Nüfus (1990-2000)

Yıllar	1990			2000		
	Şehir	Kır	Toplam	Şehir	Kır	Toplam
Merkez	65823	11314	77137	70118	15973	86091
Altınova	2176	13512	15688	3231	19570	22801
Armutlu	3201	2815	6016	4221	3637	7858
Çınarcık	7629	9661	17290	8953	12697	21650
Çiftlikköy	5750	8922	14672	9622	15167	24789
Termal	2453	1865	4318	2516	2888	5404
Toplam	87032	48089	135121	98661	69932	168593
Kaynak: TÜİK, 2018a.						

Aynı zamanda toplam nüfus miktarları karşılaştırıldığında ise Yalova merkez ilçenin en fazla nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Okul, hastane, alışveriş alanları, sinema, tiyatro gibi hizmet sektörüne ait tesislerin merkez ilçede yoğunlaşması ile ilin idari merkezi olması nüfusunu arttıran nedenleri oluşturmuştur (İbrahim, 2002, s.15 aktaran Doğan, 2009, s.78). Yalova ilinin 1990 ve 2000 yılları arası şehir ve kır yıllık nüfus artış hızı incelendiğinde (Tablo 4), Çiftlikköy, Altınova ve Armutlu şehir nüfus artışlarının en yüksek olduğu ilçeler, Çiftlikköy, Termal, Altınova ve Merkez kır nüfus artışlarının en yüksek olduğu ilçelerdir. Genel olarak şehir nüfusu artışı %12,54 ve kır nüfus artışı ise %37,44 olmuştur. Türkiye geneli şehir nüfusu yıllık artış hızının %27 olduğu, Marmara bölgesi şehir nüfus artış hızının %28,26 olduğu, Yalova’nın şehir nüfus artış hızının düşük olmasının sebebi ise 1999 Marmara depremi sonrası (2000 sayım sonucu) toplam şehir nüfusun %59’a düşmesinden kaynaklanmıştır. Yalova ilinin ilçeler bazında nüfus yoğunluğu en çok olan ilçeleri ise Merkez, Altınova ve Çiftlikköy’dür. 2007 ve 2017 yılı verileri üzerinden ilçe seviyesinde şehir ve kır nüfusları ise Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Yıllık Nüfus Artış Hızları ve Nüfus Yoğunluğu (1990-2000)

Yerleşim	Yıllık nüfus artış hızı (%)		Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (2000)
	Şehir	Kır	Toplam	Toplam
Merkez	6,32	34,48	164	525
Altınova	39,52	37,03	95	239
Armutlu	27,65	25,61	238	33
Çınarcık	16,00	27,32	188	115
Çiftlikköy	51,47	53,05	117	212
Termal	2,54	43,72	45	120
Toplam	12,54	37,44	847	199
Marmara Bölgesi	28,26	21	31,29	24
Türkiye	27	39	769.604	88
Kaynak: TÜİK, 2018a.				

Tablo 5: Yalova Şehir-Kır ve Toplam Nüfus (2007-2017)

Yıllar	2007			2017		
	Şehir	Kır	Toplam	Şehir	Kır	Toplam
Merkez	87372	15499	102871	119605	20707	140312
Altınova	3429	17487	20916	6148	20362	26510
Armutlu	4633	2577	7210	6351	2497	8848
Çınarcık	9170	12915	22085	16102	16488	32590
Çiftlikköy	15290	8756	24046	29901	6994	36895
Termal	2181	2449	630	2929	3119	6048
Toplam	122075	59683	181758	181036	70167	251203

Kaynak: TÜİK, 2018b.

2017 Nüfus sayımına göre Yalova ilindeki toplam nüfusun 140.312 kişisi Yalova merkezde yaşamaktadır. Yalova merkez dışında nüfusun en kalabalık olduğu ilçeler sırasıyla; Çiftlikköy (36.895), Çınarcık (32.590), Altınova (26.510), Armutlu (8.848) ve Termal (6.048) ilçesidir. Yalova ilinde Merkez ilçe 2000 yılına göre 2017 yılında şehir nüfus fazlalığını sürdürürken, Altınova, Çınarcık ve Termal ilçelerinin kırsal nüfus fazlalığı devam etmektedir. Armutlu ilçesinin şehir nüfusunun fazlalığı devam etmekle birlikte, kır nüfusu azalmaya başlamıştır. Çiftlikköy ilçesi ise kır fazlalığını kaybetmiştir. Özetle; Armutlu ve Çiftlikköy ilçeleri kırsal kesimden şehre göç almaya başlamıştır. Armutlu ve Çiftlikköy ilçeleri özellikle yüksek kesim köylülerinin, şehirleşmenin etkisi, oluşan sanayi alanlarında çalışma isteği, hayvancılığın azalması gibi faktörler yüzünden şehir merkezlerine göç ettikleri değerlendirilmektedir. Yalova ilinin 2007 ve 2017 yılları arası şehir ve kır yıllık nüfus artış hızı incelendiğinde (Tablo 6), Çiftlikköy, Altınova ve Çınarcık şehir nüfus artışlarının en yüksek olduğu ilçeler, Merkez, Çiftlikköy ve Altınova kır nüfus artışlarının en yüksek olduğu ilçelerdir. Genel olarak şehir nüfusu artışı %39,41 ve kır nüfus artışı ise %16,18 olmuştur. Türkiye geneli şehir nüfusu yıllık artış hızının %40,73 olduğu, Yalova'nın da Türkiye oranına yakın olduğu görülmektedir. Yalova ilinin ilçeler bazında nüfus yoğunluğu en çok olan ilçeler ise Merkez, Çiftlikköy ve Altınova'dır. 2000 yılından tek fark Çiftlikköy ilçesinin Altınova ilçesinden nüfus yoğunluğunun artmış olmasıdır.

Tablo 6: Yıllık Nüfus Artış Hızları ve Nüfus Yoğunluğu (2007-2017)

Yerleşim	Yıllık nüfus artış hızı (%)		Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (2017)
	Şehir	Kır	Toplam	Toplam
Merkez	31,4	28,97	164	856
Altınova	58,39	15,22	95	279
Armutlu	31,54	-3,15	238	37
Çınarcık	56,30	24,42	188	189
Çiftlikköy	67,07	-22,47	117	315
Termal	29,49	24,18	45	134
Toplam	39,41	16,18	847	297
Türkiye	40,73	-123,68	769.604	105
Kaynak: TÜİK, 2018b.				

Tablo 7 incelendiğinde görüleceği gibi Yalova ili şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 1965 yılında %38, 1990 yılında %65, 2000 yılında %59, 2007

yılında %68 ve 2017 yılındaysa %72 olduğu görülmektedir. Türkiye geneli ile kıyaslama yapıldığında 1990 yılında daha yüksek şehir oranlarına sahip olmakla birlikte, 1975 yılıyla birlikte şehir oranlarında daha fazla artış olduğu görülmektedir. 17 Ağustos 1999 Marmara depremi sonrası yapılan 2000 yılı genel nüfus sayımı sonucuna göre ise toplam şehir nüfusunun %59'a düştüğü görülmektedir. Ancak 2000 yılından itibaren şehir nüfusu toplam nüfus içinde yeniden yükseliş göstermiştir. Deprem yönetmeliğine göre inşa edilen binaların etkisi ve şehirde yaşamının sağladığı avantajlar da bu artışta etkili olmuştur (Bütkül, 1992, s.34 aktaran Doğan, 2009, s.79).

Tablo 7: Şehir ve Kır Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (1965-2017)

Yıllar	Şehir	Kır	Toplam	Şehir %	Türkiye %	Kır %	Türkiye %
1965	14241	22849	37090	38	34	62	66
1970	17689	25000	42689	41	38	59	62
1975	27289	27747	55036	49	42	51	58
1980	41823	33964	75787	55	44	45	56
1985	53857	36371	90228	60	53	40	47
1990	87032	48089	135121	65	59	35	41
2000	98661	69932	168539	59	65	41	35
2007	122075	59683	181758	68	71	32	29
2017	181036	70167	251203	72	92	28	7
Kaynak: TÜİK 2018a, b.							

Tablo 8'de de görüleceği gibi Yalova ilinin nüfus artışına neden olan faktörlerden biri olan iç göçler, 1995-2000 yılından itibaren 2017 yılına kadar değerler incelenmiştir. Yalova 1995-2000 yılında, 1999 Marmara depremi sonrası verdiği göçün hızlanmasına rağmen verdiği kadar fazla göç almış, net göç hızı %3,5 olmuştur. Türkiye genelinde göç hızı artan 19'uncu il olmuştur. Yalova en çok 2007-2008 yılında verdiği kadar fazla göç almış (net göç hızı binde 52,6), Yalova ili nüfusunun %8,4'üne gelen sayıda kişi Yalova iline göç etmiştir. 2009-2010 yıllarında ise Yalova ili aldığı kadar fazla göç vermiş (net göç hızı binde -2,6), sonraki yıllarda ise net göç hızı sürekli artış göstermiştir.

Tablo 8: Yalova İlinin Aldığı, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (1995-2017)

	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
1995-2000	22 774	22 260	514	3,5
2007-2008	16 656	6 542	10 114	52,6
2008-2009	12 269	10 233	2 036	10,1
2009-2010	10 455	10 984	-529	-2,6
2010-2011	10 267	9 782	485	2,4
2011-2012	11 353	9 199	2 154	10,2
2012-2013	14 670	9 808	4 862	22,3
2013-2014	14 680	11 064	3 616	16,1
2014-2015	13 834	11 497	2 337	10,1
2015-2016	12 825	10 493	2 332	9,7
2016-2017	15 754	10 719	5 035	20,2
Kaynak: TÜİK, 2018c.				

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre yurtdışında doğan veya doğduğu ilden farklı bir ilde yaşayanların en yüksek olduğu il %65 ile Yalova olmuştur. Yalova ilini, %62 ile İstanbul, %55 ile Kocaeli ili takip etmektedir (TÜİK, 2018a). Bu oran 2017 yılında %69'a yükselmiştir (TÜİK, 2018b). Bu oranlar Yalova ilinin iç göç almasının bir göstergesidir. 2014 yılından itibaren ikamet edilen il ve doğum yerine göre iller arası göç verileri oluşturulmaya başlanmıştır. Yalova'nın 2014 ve 2017 yıllarında doğum yeri farklı olan illerden aldığı göçlerden en fazla olan illerden; İlk dört il; İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Erzurum ilidir. Bu illerden ilk üçünü çevre iller oluşturmaktadır. Şanlıurfa, Diyarbakır ve Siirt Güneydoğu Anadolu bölgesi illerini, Erzurum, Muş ve Van Doğu Anadolu bölgesi illerini, Samsun, Trabzon ve Zonguldak Karadeniz Bölgesi illerini ve Başkent Ankara oluşturmaktadır (TÜİK, 2018b). Bu veriler son üç yılda Yalova'nın hangi illerden ve hangi bölgelerden göç aldığını bize göstermektedir. Göç teorilerinde göçmen ağları kavramı daha önce göç edenlerin geldiği yer ile bağlarını sürdürmeye devam ettirdiklerini, bu sayede göç edenlerin aile ve yakınlarının göç ettikleri yere

gelmelerine sebep oldukları bilinmektedir. 2011 yılında Yalova iline göç edenlerin %2'sine denk gelen 200 kişiyle yapılan anket sonuçlarına göre; Yalova iline göç edenlerin %62'sinin Yalova ilinde tanıdığı, akrabası ve arkadaşlarının olduğu tespit edilmiştir (Akpınar, 2012, s.67). Göçmen ağları teorisi ve bu araştırma sonucu göz önünde bulundurulduğunda önceki yıllarda da benzer bir durum yaşandığı tahmin edilmektedir.

Önümüzdeki yıllarda şehir merkezlerinde yoğunlaşan nüfus artışı ve dolayısıyla nüfus yoğunluğu mekân üzerindeki baskıları daha da arttıracaktır. Yukarıda açıklanan iç göçlerden birinde, 2005 yılında yaptığım çalışmada, Yalova ili Altınova ilçesi Tefikiye köyüne İstanbul'dan gelen ve "İstanbul Evleri" denen araziye yeni evler yapan maddi durumu iyi olan kentliler tespit edilmiştir (Bostan, 2005, s.181). Tekeli, kentlerden köylere gerçekleşen göçleri "geriye dönüş" göçleri olarak tanımlamıştır: "Yaşam döngüsünün sonuna gelmiş emeklilik aşamasına girmiş kişilerin güdüleri ve gerçekleştirmeye çalıştıkları şeyler ise değişecektir. Göçleri iş fırsatlarının yoğun olduğu yerlerden çok, iklimi ve doğa koşulları iyi olan yerlere yönelecektir. Bazı hallerde geriye dönüş göçleri ortaya çıkacaktır" (Tekeli, 1998, s.15). Yalova'nın bazı köylerinin emeklilik sonucu devamlı kalınacak yer olarak tercih edilebileceği değerlendirilmekle birlikte, kırsal nüfusu yerinde tutabilmek için projeler de üretilmelidir.

2. 5. Nüfus Yoğunluğu, Nüfusun Cinsiyet Yapısı ve Yaş Grupları

Bu bölümde; genel olarak Yalova ilinin nüfus yoğunluğuyla yaş grupları incelenmiştir. 1990 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonucunda, nüfusunun il olarak hesaplandığı Yalova'nın nüfus yoğunluğu 159 kişiden, nüfusunun artışıyla paralel olarak, 2010 yılında 241 kişiye, 2017 yılındaysa 297 kişiye yükselmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Yalova İlinin Nüfus Yoğunluğu (1990-2017)

Yıllar	1990	2000	2007	2010	2015	2017
Nüfus	135.121	168.539	181.758	203.741	233.009	251.203
Nüfus Yoğunluğu	159	199	215	241	275	297
Kaynak: TÜİK, 2018a, b.						

Türkiye'nin 2017 yılı nüfus yoğunluğu 105 kişidir. Yalova'nın nüfus yoğunluğu ise Türkiye'den daha fazladır. Artan nüfusla birlikte, nüfus yoğunluğu artırmakta bu da yerleşme alanlarını daraltmaktadır: "Yıllar itibariyle hem şehirselleşen ve hem de kırsal nüfus miktarındaki artışa bağlı olarak değişen nüfus yoğunluğu nüfusun gelişim seyri açısından önemlidir. Nüfus yoğunlaştıkça özellikle merkezde kullanılacak alan daralmaktadır. Bu durum, kişilerin yaşamsal alanlarının da kısıtlanmasına yol açmaktadır" (Sertkaya Doğan, 2009, s.15). Yalova ilinin ilçe merkezlerin yaşamsal alanları, artan nüfus yoğunluğuyla birlikte kısıtlanmakta olup,

ilçe merkezleri; sanayi tesislerin inşa edilmesi, meyve, süs bitkisi ve çiçekçilik işletmelerin de artması ve yeni toplu konutların yapımıyla birlikte, doğu ile güney istikametinde gelişmesini sürdürmektedir.

Erkek ve kadın nüfus sayısının eşit olması cinsiyet oranının 100 olması ile ifade edilmektedir. 100'den büyük sayılar yüksek cinsiyeti yani erkeklerin kadınlardan fazla olduğunu gösterir. Cinsiyet dağılımı, sosyal ve ekonomik yönlerden önemlidir. Kız ve erkek dengesizliği, evlilik ve doğum oranlarını etkilemesiyle birlikte, çalışma çağındaki erkek nüfus sayısı, işgücü açığı veya fazlalığı gibi sonuçlara neden olabilmektedir. 2000 yılında Yalova ilinin cinsiyet oranı Tablo 10'da görüleceği gibi 111 iken (%52,64 erkek, %47,36 kadın nüfus), 2017 yılında bu oran 99,94 (%49,98 erkek, %50,02 kadın nüfus) olmuştur (TÜİK, 2018a,b). Oranlar çok yakın olsa da kadın sayısı fazlalaşmıştır. İleriki bölümde yaş grupları sayılarında da görüleceği gibi 2007 yılında 25 yaş üstündeki yaş gruplarında kadın sayılarının, 2017 yılında yani on sene sonra ise bu yaş grubunun 35 yaş grubunu oluşturduğu dikkate alındığında bu sefer 35 yaş üstü yaş gruplarında kadın sayılarının erkek sayılarından fazla olduğu görülecektir. Kent ve kırsal cinsiyet oranları incelendiğinde; 2000 yılında kent ve kırsal cinsiyet oranı erkekler lehine, 2017 yılında kent cinsiyet oranı kadınlar lehinde 98,24, kırsal cinsiyet oranı ise erkekler lehinde 104,47 olmuştur. Bu oran kırsal nüfusun az, genellikle yaşlıların kalmış olması ile açıklanabilir. Ama kadınların daha uzun yaşaması nedeniyle köylerde daha çok kadın olması beklense de, tek kadınların kentte yaşayan çocuklarının yanında yaşamaları, meyve, çiçek ve süs bitkisi ile geçimini sağlayan çocuklarına yardım etmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Tablo 10: Yıllara ve kırsal-kent'e Göre Cinsiyet Dağılımı (1990-2017)

Yıllar	Genel Cinsiyet Oranı	Kent Cinsiyet Oranı	Kırsal Cinsiyet Oranı
2000	111,56	102,43	124,83
2007	98,62	96,76	102,53
2010	99,60	98,70	101,55
2015	99,40	98,18	102,58
2017	99,94	98,24	104,47
Kaynak: TÜİK, 2018a, b.			

Yalova ilinin 2000 yılında ortanca yaşı 28,68 iken, 2008 yılında toplamda 32,7'ye, erkek nüfusta 32,1'e ve kadın nüfusta 33,2'ye, 2017 yılında ise toplamda 35,7'ye, erkek nüfusta 34,7'ye, kadın nüfusta 34,6'ya yükselmiştir. Türkiye'nin ortanca yaşı da 1935 yılında 21,2 iken 2017 yılında 31,7'ye yükselmiştir (TÜİK, 2018a,b). Bu göstergeler Yalova ilinin Türkiye ortalamasının üzerinde ortanca veya medyan yaşa sahip olduğunu, Yalova ile Türkiye'nin yaşlandığını bize göstermektedir. Yalova ilinin 2009 yılında toplam doğurganlık hızı Tablo 11'de görüleceği gibi 1,78 iken, 2011 yılında 1,62'ye düşmüş sonrasında artarak 2017 yılında ise tekrar 1,82'ye yükselmiştir (TÜİK, 2018b).

Tablo 11: Toplam Doğurganlık Oranı

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yalova	1,78	1,64	1,62	1,72	1,69	1,81	1,78	1,88	1,82
Türkiye	2,10	2,08	2,05	2,11	2,10	2,18	2,15	2,11	2,07
Doğu Marmara TR42	1,86	1,82	1,78	1,85	1,85	1,94	1,96	1,96	1,93
Kaynak: TÜİK, 2018b.									

Yalova ilinin toplam doğurganlık oranı yıllar itibariyle değişkenlik göstermekte olup, 2009 yılından 2017 yılına kadar olan 0,04'lük artış; Yalova ilinin de yer aldığı Doğu Marmara illeriyle de paralellik göstermektedir. Bu durumun en önemli sebebinin, Yalova'nın belli dönemlerde aldığı iç göçle ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde toplam doğurganlık oranının yüksek olduğu göz önüne alındığında, Tablo 7'de Yalova ilinin göç aldığı iller göz önünde bulundurulduğunda bu artış ve azalışların iç göç ve Türkiye'de görülen doğal doğurganlık hızındaki azalıştan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de anne alma yaşı 2009 yılında 26,9 iken, 2017 yılında 28,1'e yükselmiş, Yalova ilinin de 2009 yılında 27,5 iken, 2017 yılında 28,7'e yükselmiştir (TÜİK, 2018b). Anne olma yaşının yükselmesi de doğum oranlarının azalmasında önemli rol oynamaktadır.

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarıyla birlikte, Yalova ilinin 1990 yılı nüfusu (1990 yılında aslında ilçe statüsündeydi) güncellenerek 135.121 olarak belirlenmiştir. Nüfusun diğer özellikleri güncellenmemiş, 113.417 olan ilçe nüfusuna göre özellikler belirlenmiştir. Dolayısıyla; 2000 yılından itibaren Yalova ilinin yaş grupları oranları ile toplam bağımlılık, genç bağımlılık ve yaşlı bağımlılık oranları Tablo 12'de gösterilmiştir. 2000 yılında 0-14 yaş genç nüfus oranı %23,7'den, 2017 yılında %19,9'a düşerken, 65 yaş üstü yaşlı nüfus oranı ise %7,2'den, %11,3'e yükselmiştir. Faal, çalışan nüfus (15-64 yaş) yaklaşık %69 oranlarında seyretmektedir. Aynı şekilde genç bağımlılık oranı %34,25'den, %29'a,

yaşlı bağımlılık oranı da %10,4'den, %16,4'e yükselmiştir. Toplam bağımlılık oranı ise %45 oranlarındadır.

Tablo 12: Yaş Gruplarının Dağılışı ve Bağımlılık Oranları (2000-2017)

Yıllar	Yaş Grupları			Toplam Bağımlılık Oranı	Genç Bağımlılık Oranı (0-14 yaş)	Yaşlı Bağımlılık Oranı (65+ yaş)
	0-14	15-64	65+			
2000	23,7	69,1	7,2	44,65	34,25	10,4
2007	22	68,8	9,2	45,4	31,9	13,4
2010	20,7	69,4	9,9	44,1	30,1	14,0
2013	19,9	69,8	10,3	43,3	28,5	14,8
2017	19,9	68,8	11,3	45,4	29,0	16,4

Türkiye'nin 2017 yılında genç (0-14 yaş) nüfus oranı %23,5, yaşlı nüfus oranıysa (65+yaş) %8,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018b). Yalova Türkiye ortalamasının üzerinde yaşlı nüfus oranına, Türkiye ortalamasının altındaysa genç nüfus oranına sahiptir. Yalova ilinin Türkiye ortalamasının üzerinde ortanca veya medyan yaşa sahip olması gibi Türkiye ortalamasının üzerinde yaşlı nüfus oranına sahip olması da bize Yalova'nın yaşlandığını bize göstermektedir.

Doğurganlık oranlarının azalması ile genç bağımlılık oranı azalmakta, doğuştan beklenen yaşam süresi ile de yaşlı bağımlılık oranı ise yükselmektedir. İleriki yıllarda genç nüfusun azalması ve yaşlı nüfusun daha da artması ile toplam bağımlılık oranının yükseleceğini bize göstermektedir.

Bu bölümde 2007 yılı ile on yıl sonraki nüfus olan 2017 yılı nüfusun bağımlılık oranları ve yaş grupları incelenmiştir. Tablo 13'de Yalova ilinde 2007 yılında toplam bağımlı, başka bir ifadeyle bağımlı nüfusun 56.721 kişi olduğu görülmektedir. Bunun 28.043 kişisi erkek, 28.678 kişisi de kadın nüfustur. Toplam bağımlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı %31'dir. Yani Yalova ili toplam nüfusunun %31'ine denk gelen 56.721 kişi resmi olarak çalışan konumunda değildir. Buna karşılık faal, yani çalışan nüfus ise 125.037 kişidir. Bunların 62.203 kişisi erkek ve 62.834 kişisi de kadındır. Genel nüfusla karşılaştıracak olursak nüfusun %69'u çalışan veya resmi olarak çalışabilecek durumdadır. Genç bağımlı nüfus da (0-14 yaş grubu) 39.928 kişidir. Bu il genelinde ileriye dönük çalışan potansiyeli açısından da önemlidir.

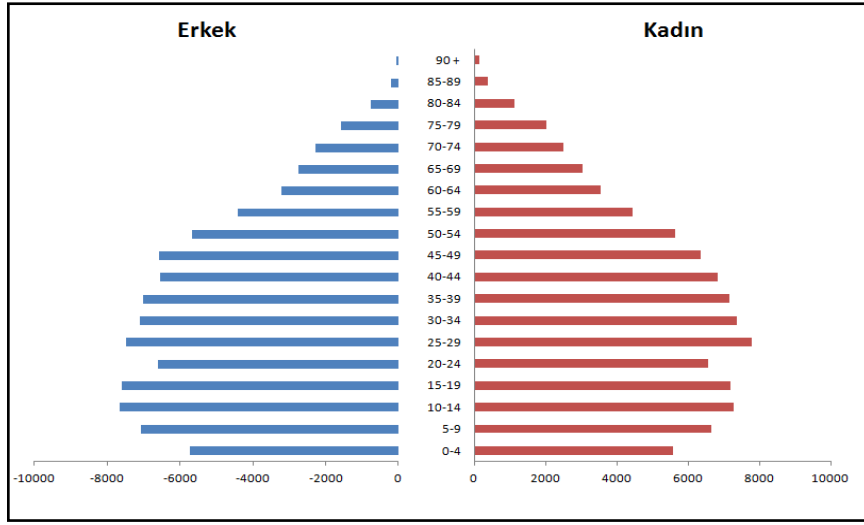
Tablo 13: Yalova İli Yaş Gruplarına Göre Nüfus Miktarı (2007)

Yaş Grupları	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	11292	5732	5560
5-9.	13707	7071	6636
10-14.	14929	7641	7288
Genç Bağımlı Nüfus	39928	20444	19484
15-19	14781	7601	7180
20-24	13176	6606	6570
25-29	15266	7480	7786
30-34	14478	7104	7374
35-39	14182	7015	7167
40-44	13364	6550	6814
45-49	12920	6580	6340
50-54	11279	5654	5625
55-59	8844	4409	4435
60-64	6747	3204	3543
Faal Nüfus	125037	62203	62834
65-69	5786	2758	3028
70-74	4765	2265	2500
75-79	3573	1562	2011
80-84	1889	755	1134
85-89	567	194	373
90+	213	65	148
Yaşlı Bağımlı Nüfus	16793	7599	9194

Toplam	181 758	90 246	91 512
--------	---------	--------	--------

Aynı veriler kullanılarak oluşturulan nüfus piramidinde ise 0-4 yaş arasını tanımlayan satırın, nispeten daralma gösterdiği (Şekil 2), aynı şekilde 5-9 yaş arasında bir üst gruba göre daha geride olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum bize il genelinde doğum oranlarının azaldığını göstermektedir.

Şekil 2: Yalova İl Nüfus Piramidi (2007)

25-29 yaş grubu kadınların oranı diğer yaş grubundan fazladır. Bu durum çalışma çağındaki bu grubun Yalova ilinde turizm ve tarım sektöründe çalışma maksadıyla bulunmalarıyla açıklanabilir. 20-24 yaş arasındaki grubu 1983-1987 yılları arasında doğan yaş gruplarını oluşturmakta olup, yakın yaş gruplarına göre nispeten az sayıdadır. Bu yaş grubu erkeklerin askerlik yapıyor olmalarıyla birlikte, bu yaş grubu kadın nüfusla birlikte üniversite gibi sebeplerle il dışından ayrılmalarıyla bu durumu açıklamak mümkündür.

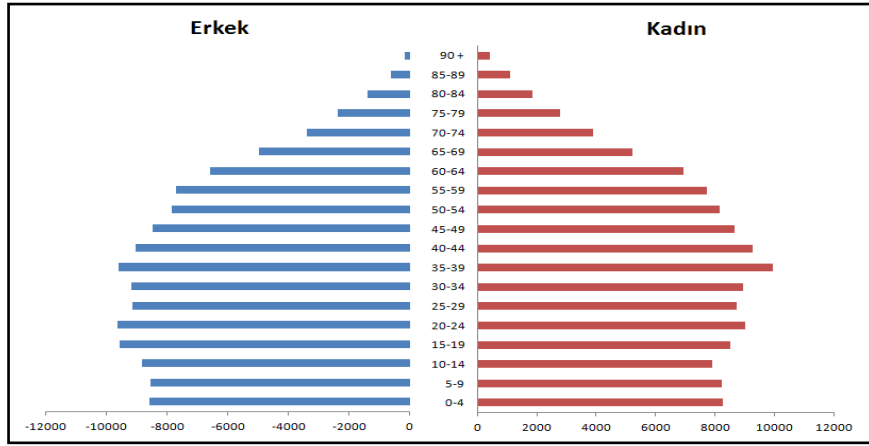
Tablo 14'de Yalova ilinde 2017 yılında toplam bağımlı, başka bir ifadeyle bağımlı nüfusun 78.431 kişi olduğu görülmektedir. Bunun 38.674 bin kişisi erkek, 39.757 kişisi de kadın nüfustur. Toplam bağımlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı %31'dir. 2007 yılına göre bu oran değişmemiştir. Bunun sebebi ise 2007 ve 2017 yılı 0-14 ve 65 yaş üstü toplam nüfus oranının aynı olmasıdır. Faal nüfus, yani çalışan nüfus ise 172.772 kişidir. Bunların 86.895 kişisi erkek ve 85.877 kişisi de kadındır. Genel nüfusla karşılaştıracak olursak nüfusun %69'u çalışan veya resmi olarak çalışabilecek durumdadır. Genç bağımlı nüfus da (0-14 yaş grubu) 50.116 kişidir. Bu il genelinde ileriye dönük çalışan potansiyeli açısından da önemlidir.

Tablo 14: Yalova İli Yaş Gruplarına Göre Nüfus Miktarı (2017)

Yaş Grupları	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	16860	8587	8273
5-9.	16808	8568	8240
10-14.	16448	8828	7920
Genç Bağımlı Nüfus	50116	25683	24433
15-19	18093	9570	8523
20-24	18638	9632	9006
25-29	17890	9167	8723
30-34	18136	9198	8938
35-39	19565	9609	9956
40-44	18299	9046	9253
45-49	17162	8498	8664
50-54	16000	7851	8149
55-59	15446	7727	7719
60-64	13543	6597	6946
Faal Nüfus	172772	86895	85877
65-69	10220	4985	5235
70-74	7313	3405	3908
75-79	5188	2394	2794
80-84	3274	1407	1867
85-89	1737	627	1110
90-+	583	173	410
Yaşlı Bağımlı Nüfus	28315	12991	15324
Toplam	251203	125569	125634
Kaynak: TÜİK, 2018b.			

Aynı veriler kullanılarak oluşturulan nüfus piramidinde, 2007 yılında 0-4 yaş arası tanımlayan satırında nispeten görülen daralma, 2017 yılındaki nüfus piramidinde görülmemektedir. Aksine 0-4 ve 5-9 yaş aralığında artış görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Yalova İl Nüfus Piramidi (2017)

Bunda Yalova'nın 2007-2009 ile 2011-2017 yılları arasında özellikle Tablo 7'de de görüleceği gibi doğurganlık oranı yüksek Erzurum, Diyarbakır, Muş ve Şanlıurfa gibi illerden göç almasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

2007 yılındaki 0-4 yaş grubu, 2017 yılındaki 10-14 grubunu oluşturmakta olup, 4 sene sonra faal nüfusu oluşturacakları dikkate alındığında sayısının üst yaş gruba göre nispeten az oluşu iş gücü açığına neden olabileceği veya mevcut işsizliğe çözüm olabileceği değerlendirilmektedir. 2007 yılında 25-29 yaş grubunu oluşturan kadınlar 10 yıl sonraki nüfus piramidinde 35-39 yaş grubunu oluşturmakta olup, oranı yine diğer yaş grubundan fazladır. 2007 yılında 20-24 yaş arasındaki grubu oluşturan ve yakın yaş gruplarına göre nispeten az sayıda olan grup, 2017 yılında bu sefer az sayıda grubu oluşturmamaktadır. 2008 yılında Yalova Üniversitesi'nin kurulmasının bunda etkisi olduğu düşünülmektedir.

Yalova ilinin ortalama hane halkı büyüklüğü Tablo 15'de görüleceği üzere 2000 yılında 3,79 iken, 2010 yılında 3,4'e, 2017 yılında ise 3,1'e düşmüştür. Türkiye'de hane başına düşen aile nüfus sayısı 1955 yılında 5,68 iken, bu oran önce 2000 yılında 4,5'e, 2008 yılında 4,0'a, 2017 yılında ise 3,4'e düşmüştür.

Tablo 15: Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2017)

Yıllar	2000	2008	2010	2012	2013	2017
Yalova	3,79	3,5	3,4	3,2	3,2	3,1
Türkiye	4,5	4,0	3,8	3,7	3,6	3,54
Kaynak: TÜİK, 2018a, b.						

Yalova ili Türkiye ortalamasının altında hane halkı büyüklüğüne sahiptir. Bunda en önemli etken kentleşmenin etkisi ile çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıdır. Kentlerde kadınların iş hayatına başlamasının, çocuk sayısının düşmesinin etkisi de bu oranın düşmesine neden olmuştur.

2. 6.Evlenme ve Boşanma

Yalova ilinin 2013 ve 2017 yılları arasında evlenme ve boşanma sayıları değişkenlik gösterse de, evlenme sayıları artma eğilimindedir. Kaba evlenme hızı son iki yılda düşme ve kaba boşanma hızı ilk yıllarda yükselme son yıllardaysa düşüş eğilimindedir. Bu oranlar nüfusu artırıcı etkenlerin azaldığını göstermektedir. Ortalama ilk evlenme yaşları yükselme eğilimindedir (Tablo 16).

Tablo 16: Yalova İli Evlenme ve Boşanma İstatistikleri (2013-2017)

Yıllar	Evlenme Sayısı	Kaba Evlenme Hızı	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı	Ortalama İlk Evlenme Yaşı	
					Erkek	Kadın
2013	1.586	7,34	356	1,65	28,6	25,1
2014	1.737	7,78	374	1,67	28,3	24,9
2015	1.750	7,62	434	1,89	28,2	25,0
2016	1.693	7,13	368	1,55	28,4	25,4
2017	1.716	6,96	408	1,66	28,6	25,3
Kaynak: TÜİK, 2018ç.						

2. 7. İstihdam ve Eğitim

Yaman Kocadağlı (2013, s.62), nüfusun istihdam ve eğitim durumlarının incelenmesinin önemini şu şekilde belirtir: “Nüfusun istihdam ve eğitim durumlarının incelenmesi, nüfusun sektörel bazda dağılımını ve eğitim seviyesini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı, sahada hâkim olan ekonomik faaliyet türünü yansıtması açısından önemlidir.” 2000 yılı verilerine göre Yalova’da işgücüne katılma oranı (12 ve daha yukarı yaştaki nüfus) %57,7, işsizlik oranı %8,1, istihdam oranıysa %53’tür. İşgücüne katılmayan %42,3’ü ise sırasıyla; ev hanımı, öğrenci, emekli, irad sahibi ile iş arayıp, son üç ayda iş arama kanalını kullanmayanlar oluşturmuştur. 2000 yılı verilerine göre Yalova ilinde hâkim ekonomik sektörün %38,5 ile tarım sektörü olduğu, tarım sektörünü sırasıyla; %21 ile hizmet, %13 ile sanayi ve inşaat, %11 ile ticaret ve %3,5 ile haberleşme-ulaşım sektörü takip etmektedir. Yalova’da ekonomik faaliyet kollarına göre erkek nüfusun ağırlıkta olduğunu görülmektedir (Tablo 17). Tarım sektöründe kadın çalışan sayısı diğer sektörlere göre daha fazladır (TÜİK, 2018a).

Tablo 17: Faal Nüfusun Yapılan İşe Göre Sektörel Dağılımı (2000)

Yapılan iş	Erkek	Kadın	Toplam
Serbest meslek teknik eleman	3497	1807	5304
Müteşebbis ve üst kademe yönetici	1037	92	1129
İdari personel	1951	1832	3783
Ticaret ve satış personeli	3961	831	4792
Hizmet işlerinde çalışanlar	5256	952	6208
Tarım-hayvancılık- ormancılık- balıkçılık ve avcılık işlerinde çalışanlar	11579	16595	28174
Tarım dışı üretim faaliyetinde ve ulaştırma sektöründe çalışanlar	21082	2296	23378
Kaynak: TÜİK, 2018a.			

2011 yılı verilerine göre işgücüne katılma oranı %46,8, işsizlik oranı %10,2, istihdam oranı ise %42, 2013 yılı verilerine göre işgücüne katılma oranı %52,7, işsizlik oranı %11, istihdam oranı ise %46,9’dur. 2011 yılında istihdam edilenlerin işgücü sektörüne göre dağılımında 2000 yılında hâkim sektör tarım iken, bu sefer hâkim sektör hizmet sektörü olmuş, hizmet sektöründe; erkeklerde %57,5, kadınlarda %63,7 (toplam %58), sanayi sektöründe; erkeklerde %34,2, kadınlarda %15,8 (toplam %29), tarım sektöründe ise; erkeklerde %8,3, kadınlarda ise %20,5

(toplam %13) olarak gerçekleşmiştir. Erkekler sanayi sektöründe, kadınlar ise hizmet ve tarım sektöründe çoğunluk oluşturmaktadır (TÜİK, 2011). 2017 yılı verilerine göre Yalova ilinin de yer aldığı Doğu Marmara illerinin işgücüne katılma oranı %54,7, işsizlik oranı %10,8, istihdam oranıysa %48,8'dir. Hâkim ekonomik sektörün 2000 yılına göre tarım sektöründen, %48,3 ile hizmet sektörüne geçtiği, diğer sektörlerin ise %36,8 ile sanayi ve %14,9 ile tarım sektörü olduğu görülmektedir (TÜİK, 2018b).

Yalova ili ekonomisinde önemli diğer bir sektörde turizmdir. Armutlu, Çınarcık ve Termal ilçelerinde turizm sektörü önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm faaliyetleri genellikle nisan ve eylül aylarında yoğunlaşmaktadır. Turizm faaliyetlerindeki bu durum “Yeşil-Mavi Yol” projesi ile 200 km’yi bulan seyir yoluyla dört mevsime çıkartılmıştır (Doğan, 2009, s.83; www.milta.com.tr). Yalova ilinin yaklaşık 25.000 hektar olan tarım alanının; %70’inde tarla bitkileri, %28’inde bağ-bahçe bitkileri ve %2’sinde süs bitkileri üretilmektedir. Yalova ilinin Armutlu İlçesinin Selimiye, Hayriye ve Mecidiye köylerinde organik tarım üretimi gerçekleştirilmektedir (TÜİK, 2014, s.XII-XIII).

Yalova ili sanayisinde başta; plastik, tekstil ve kâğıt ürünleri üretilmektedir: “İlde plastik, tekstil, elyaf, kimya, dondurulmuş gıda, kâğıt ürünleri, ambalaj ve otomotiv yedek parçası alanında üretim yapan sanayi kuruluşları mevcuttur” (Güloğlu vd., 2011, s.34 aktaran Akpunar, 2012, s.45).

1927 yılında Türkiye nüfusunun %10,6’sı okuryazar iken, %89,4’ü ise okuryazar değildi. 2000 yılında okuryazar oranı önce %87,32’ye, 2016 yılında ise %96,5’e yükselmiştir. Yalova ilinin 2000 yılında okuryazarlık oranı %93 olmuştur (Tablo 18). Erkeklerde %96,73, kadınlarda ise %88,67 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018a).

Tablo 18: Okuryazarlık Oranları (2000)

Okuryazarlık	Okuma yazma bilmeyen		Okuma yazma bilen		Bilinmeyen	
	Erkek %	Kadın %	Erkek %	Kadın %	Erkek	Kadın
Türkiye	6,14	19,36	93,85	80,63	4047	6158
Yalova	3,26	11,32	96,73	88,67	2	3
Kaynak: TÜİK, 2018a.						

Nüfusun eğitim durumu incelendiğinde, Yalova ilinde okuma yazma oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu oranları Türkiye geneliyle karşılaştırdığımızda, Yalova ilinin ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir.

Yalova ilinin Türkiye’nin nispeten gelişmiş bölgelerinden birinde yer alması, aile içinde eğitim bilincinin giderek artması ve kadının sosyal hayatta daha aktif rol almaya başlaması gibi sebepler Yalova’da okuryazarlık oranını yükseltmiştir. Ancak erkek nüfusun nispeten daha eğitimli olduğu dikkat çekmektedir. 2000 yılına göre bitirilen okula göre eğitim düzeyi incelendiğinde;

%54'ünün ilkokul, %4'ünün ilköğretim, %12'sinin ortaokul, %22'sinin lise, %8'inin yüksekokul veya fakülte mezunu kişilerden oluştuğu görülmektedir (TÜİK, 2018a). Yalova ilinin 2011 yılında okuryazarlık oranı %96,84 olmuştur. 2011 yılına göre bitirilen okula göre eğitim düzeyi incelendiğinde; %31'inin ilkokul, %31'inin ilköğretim/ortaokul, %24'ünün lise, %13'ünün yüksekokul/fakülte, %2'sinin ise yüksek lisans/doktora mezunu kişilerden oluştuğu görülmektedir (TÜİK, 2011). 2000 yılına göre lise mezunu oranı %2, yüksekokul/fakülte mezunu oranı %5 yükselmiştir. İlde son yıllarda özellikle 2008 yılında Yalova Üniversitesinin kurulması ile birlikte üniversite mezunlarının sayısı artış kaydetmiştir. Yalova ilinde 2013 yılında okuryazarlık oranı %97,6'ya (TÜİK, 2014), 2016 yılında ise daha da artarak %97,7'ye yükselmiştir. Bu oran erkeklerde %99,26, kadınlarda ise %96,15 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018d). Kadın ve erkekler arasındaki 2000 yılındaki %13'lük fark, yaklaşık %3'e düşmüştür.

3.Nüfus Projeksiyonları

Yaman Kocadağlı (2013, s.63), nüfus tahmini ve projeksiyonların rolünü şu şekilde belirtmektedir: “Nüfusun gelecek yıllarda nasıl bir artış veya azalış seyri göstereceği özellikle planlama çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Geleceğe yönelik planların yapılabilmesi, gerekli altyapı ve hizmetlerin oluşturabilmesinde nüfusa dair tahminler önemlidir.”

2017 yılı ADNKS sonuçları temel alınarak, 21 Şubat 2018 tarihinde yeni nüfus projeksiyonları oluşturulmuştur. Türkiye’de 2017 yılına göre, 2023 yılında 68 ilin nüfusunun artacağı, 13 ilin nüfusuna azalacağı tahmin edilmektedir. Yalova ilinin 2017 yılında 251.203 olan nüfusunun, 2023 yılında 308.249’a çıkacağı, yıllık ortalama nüfus artış hızının % 34,1 olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de nüfus hızı en yüksek olacak Yalova ilini, %32,1 ile Tekirdağ ili, %27,2 ile Kocaeli ili takip edecektir. Yalova ilinin nüfusunun 2024 yılında 318.557’ye, 2025 yılında ise 329.001’e yükseleceği tahmin edilmektedir (TÜİK, 2018e,f).

Körfez geçiş projesi ile Yalova nüfusunun 2018 yılında 500.000’in üzerine çıkması tahmin edilse de (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2010, s.15), son yapılan nüfus projeksiyonlarında bunun gerçekleşmeyeceği, Yalova nüfusunun 2018 yılında 259.871 kişiye çıkması tahmin edilmektedir.

Türkiye genelinde yapılan nüfus projeksiyonlarında iller seviyesinde sadece; nüfus sayıları ile nüfus artış oranları belirtilmektedir. 2023 yılına kadar Türkiye genelinde nüfusun özelliklerinde beklenen değişimler, Yalova ili ile karşılaştırılarak beklenen fırsatlar ve önlemler açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye ortanca yaşı diğer ifade ile medyan yaşı Türkiye genelinde 2018 yılında 32, 2023 yılındaysa 33,5 olması beklenmektedir. 2018 yılında %8,7 olan 65 yaş üstü yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2’ye yükseleceği öngörülmektedir. Medyan yaşın ve 65 yaş üstü yaşlı nüfus oranının yükselmesi nüfusun yaşlandığını göstermektedir. Çalışma çağındaki nüfus oranı (15-64 yaş) ise 2018 yılında %67,8 iken, 2023 yılında %67,2’ye düşmesi beklenmektedir. Aslında bunda 0-14 yaş oranının 2018 yılında %23,5’den, 2023 yılında %22,6’ya azalmasının yanında, 15-64 yaş grubunu oluşturan nüfusun 65 yaş üstü grubuna yükselmesi önemli rol

oynamaktadır. Doğuşta beklenen yaşam sũresi de 2018 yılında 78,2 iken, 2023 yılında 79,2'ye yũkselecektir. Yalova ilinde de benzer şekilde medyan yaşı 2000 yılında 28,68 iken, 2017 yılında 35,7'ye, 65 yaş ũstũ nũfus oranı yine 2000 yılında %7,2 iken, 2017 yılında %11,3'e yũkselmiř, 0-14 yaş oranı da 2000 yılında %23,7'den, 2017 yılında %19,9'a dũřmũřtũr. Tũrkiye'nin 2023 yılında beklenen nũfusun yaşlanması durumu, 2000 yılı ile 2017 yılı değerleri incelendiğinde, Yalova ili için de 2023 yılında nũfusun yaşlanacağı ũngŕũlmektedir.

2018-2025 yılları arasında Tũrkiye'nin nũfus artış oranı azalmaya devam edeceği beklenmektedir. Doğumlar 2023 yılına kadar artacak ve bundan sonra toplam doğurganlık oranının dũřmesi ile birlikte dũřmeye başlayacaktır.

Tũrkiye'de 2017 yılında cinsiyet oranı 100,6 iken, 2018 yılında 100,6 ile devam edecek, 2023 yılında 100,4'e, 2040 yılında 99,6'ya, 2060 yılında 98,5'e, 2080 yılında ise 98,4'e dũřmesi beklenmektedir. Erkek lehine olan oran kadın lehine dũřecektir. Yalova ilinde de benzer şekilde 2017 yılında erkek lehine olan cinsiyet oranı şimdiden 99,94 olarak kadın lehine dŕnũřmũřtũr.

Sonuç ve Değerlendirme

Yalova ilinde yapılan bu çalışmada; cinsiyet durumu, yaş yapısı, kır/kent nüfus oranları, iç göç oranları, nüfus artış/azalış oranları, eğitim durumu, nüfusun çalışma sektörüne göre dağılışı gibi nüfus özelliklerinde yıllar içerisinde önemli değişimlerin yaşandığı tespit edilmiştir.

2 Haziran 1929'da İstanbul iline ilçe olarak bağlanan Yalova ili nüfusu 1935-2017 yılları arasında 15 kat artmıştır. Yalova ilinin 1975 yılına kadar kır nüfusu oranı yüksek iken, sonrasında kent nüfus oranı sürekli artış göstermiştir. 2017 yılında Yalova nüfusunun %72'si kentlerde yaşamaktadır. 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Marmara depremi sonrası toplam şehir nüfusunun %59'a düşmesine rağmen, 2007 yılı ADNKS sonuçlarına göre şehir nüfusu toplam nüfus içinde yeniden yükseliş göstermiştir. Deprem yönetmeliğine göre inşa edilen binaların etkisi ve şehirde yaşamının sağladığı avantajlar da bu artışta etkili olmuştur. Yalova ilinin ilçe merkezleri doğu ile güney istikametinde gelişmektedir. Yalova ilinde nüfus yoğunluğu en çok Merkez, Altınova ve Çiftlikköy ilçeleri oluşturmaktadır.

Yalova ilinde Merkez ilçe 2000 yılına göre, 2017 yılında şehir nüfus fazlalığını sürdürürken, Altınova, Çınarcık ve Termal ilçelerinin kırsal nüfus fazlalığı devam etmektedir. Armutlu ilçesinin şehir nüfusun fazlalığı devam etmekle birlikte, kır nüfusu azalmaya başlamıştır. Çiftlikköy ilçesi ise kır fazlalığını kaybetmiştir. Özetle; Armutlu ve Çiftlikköy ilçeleri kırsal kesimden şehre göç almaya başlamıştır. Armutlu ve Çiftlikköy ilçeleri, özellikle yüksek kesim köylülerinin; şehirleşmenin etkisi, oluşan sanayi alanlarında çalışma isteği, hayvancılığın azalması gibi faktörler yüzünden şehir merkezlerine göç ettikleri değerlendirilmektedir.

2000 yılında Yalova ilinin cinsiyet oranı 111 iken, 2017 yılında bu oran 99,94 olmuştur. Yalova ilinde cinsiyet oranının kadın lehine değişmesi ekonomik sektör boyutunda dikkate alınmalı, erkek ağırlıklı sektörlerin kadın istihdamı için önlemler alınması gerekmektedir. Kent ve kır cinsiyet oranları incelendiğinde 2017 yılında kent cinsiyet oranının kadınlar lehinde 98,24, kır cinsiyet oranının ise erkekler lehine 104,47 olmuştur. Kırsaldaki eşi ölmüş veya boşanmış kadınların; kentte yaşayan çocuklarının yanında yaşamayı tercih etmelerinin, meyve, çiçek ve süs bitkisi ile geçimini sağlayan çocuklarına yardım etmelerinin, kır cinsiyet oranının erkekler lehine dönüştürdüğü değerlendirilmektedir.

Yalova ilinin 2000 yılında ortanca yaşı 28,68 iken, 2017 yılında ise toplamda 35,7'ye, erkek nüfusta 34,7'ye, kadın nüfusta 34,6'ya yükselmiştir. Türkiye'nin ortanca yaşı da 2017 yılında 31,7'ye yükselmiştir. Yalova ilinin, Türkiye ortalamasının üzerinde ortanca veya medyan yaşa sahip olması, Yalova ili ile Türkiye'nin yaşlandığını bize göstermektedir. 0-14 yaş genç nüfus 2000 yılında %23,7 iken, 2017 yılında %19,9'a düşmüş, 65 yaş yaşlı nüfus ise 2000 yılında %7,2 iken, 2017 yılında %11,3'e yükselmiştir. Toplam bağımlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı %31'dir. Faal, çalışan nüfus yaklaşık %69 oranlarında seyretmektedir. Bu oranlar il genelinde ileriye dönük çalışan potansiyeli açısından önemlidir.

Yapılan 2007 yılı nüfus piramidinde, 2007 yılında 0-4 yaş arası tanımlayan satırında nispeten görülen daralma, 2017 yılındaki nüfus piramidinde

görülmemektedir. Bunun Yalova'nın doğurganlık oranı yüksek Erzurum, Diyarbakır, Muş ve Şanlıurfa gibi illerden göç almasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 2007 yılındaki 0-4 yaş grubu, 2017 yılındaki 10-14 grubunu oluşturmakta olup, 4 sene sonra faal nüfusu oluşturacakları dikkate alındığında sayısının üst yaş gruba göre nispeten az oluşu, gelecekte iş gücü açığına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Yalova ilinin ortalama hane halkı büyüklüğü 2000 yılında 3,79 iken, 2017 yılında ise 3,1'e düşmüştür. Türkiye'de hane başına düşen aile nüfus sayısı; 2000 yılında 4,5'e, 2017 yılında ise 3,4'e düşmüştür. Yalova ili Türkiye ortalamasının altında hane halkı büyüklüğüne sahiptir. Bunda en önemli etken kentleşmenin etkisi ile çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıdır. Kentlerde kadınların iş hayatına başlamasının çocuk sayısının düşmesinin etkisi de bu oranın düşmesine neden olmuştur.

2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre yurtdışında doğan veya doğduğu ilden farklı bir ilde yaşayanların en yüksek olduğu il, %65 ile Yalova ili olmuştur. Bu oran 2017 yılında %69'a yükselmiştir. Yalova ilinin nüfus artışına neden olan faktörlerden biride iç göçlerdir. 1995-2000 yılından itibaren 2017 yılına kadar değerler incelendiğinde, genellikle verdiğinden daha fazla göç almış, net göç hızı sürekli artış göstermiştir. Yalova, il dışından sürekli göç almış ve göç almaya da devam edeceği görülmektedir. Son yapılan nüfus projeksiyonu ile Yalova ilinin 2017 yılında 251.203 olan nüfusunun, 2023 yılında 308.249'a çıkacağı, yıllık ortalama nüfus artış hızının % 32,1 olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de %32,1 ile nüfus hızı en yükselen ili, Yalova ili olacaktır. Birinci derece aktif bir fay zonu yakınında yer alan Yalova'da güvenli yerleşim koşullarının oluşturulması ve artması beklenen nüfusu ile birlikte yatırım potansiyelini de arttıracaktır.

Yalova ilinde 2000 yılında hâkim sektör tarım iken, 2017 yılında bu sefer hâkim sektör hizmet sektörü olmuştur. Erkekler sanayi sektöründe, kadınlar ise hizmet ve tarım sektöründe çoğunluk oluşturmaktadır. Yalova'nın önemli gelir kaynağını oluşturan turizm açısından, profesyonel ve tanınmış termal tesislerin kurulması, önemli oranda genç nüfus potansiyeline sahip Yalova için iş sahası oluşturacaktır.

Nüfusun eğitim durumu incelendiğinde, Yalova ilinde okuma yazma oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Yalova ili okuryazarlık oranı 2016 yılında artarak %97,7'ye yükselmiştir. Erkeklerde %99,26, kadınlarda ise %96,15 olarak gerçekleşmiştir. Kadın ve erkekler arasındaki 2000 yılındaki %13'lük fark, 2016 yılında yaklaşık %3'e düşmüştür. Bu oranları Türkiye geneliyle karşılaştırdığımızda, Yalova ilinin ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir. Yalova ilinin Türkiye'nin nispeten gelişmiş bölgelerinden birinde yer alması, aile içinde eğitim bilincinin giderek artması ve kadının sosyal hayatta daha aktif rol almaya başlaması gibi sebepler Yalova'da okuryazarlık oranını gereken düzeye yaklaştırmıştır. İlde son yıllarda, özellikle 2008 yılında Yalova Üniversitesinin kurulması ile birlikte üniversite mezunlarının sayısı artış kaydetmiştir.

Önümüzdeki yıllarda şehir merkezlerinde yoğunlaşan nüfus artışı ve dolayısıyla nüfus yoğunluğu mekân üzerindeki baskıları daha da arttıracaktır. Kırsal nüfusu yerinde tutabilmek için planlama çalışmaları yapılmalıdır. Armutlu ilçesinde gerçekleşen Organik Tarım Projesi tüm ilçelerin kırsal kesimlerine

yaygınlaştırılmalıdır. İlin önemli bir kesiminin ormanlarla kaplı olması nedeniyle, orman ürünlerinin ekonomiye katkısı, hayvancılık, yayla turizmi, çeşitli doğa sporları, mağaracılık gibi faaliyetlerin yaygınlaştırılmasıyla, kırdan şehre olan göçler azalacaktır. Yalova ilinin Altınova ilçesinden başlayan ve Armutlu ilçesi ile son bulan 200 km uzunluğunda parkuru ile “Yeşil-Mavi Yol” projesiyle kırsal nüfusun kalıcılığı sağlanmalıdır.

Yalova; doğal bir limana sahip olması, eski tarihlerden beri daima önemli olan İstanbul gibi bir metropole yakın olması, Anadolu’yu Avrupa’ya bağlayan yol güzergâhı üzerinde bulunması ve verimli ziraat sahalarına sahip olması gibi sebeplerden dolayı önem kazanmış bir şehirdir. Yalova geçmişte olduğu gibi gelecekte de bu özellikleriyle ilgi çekici alanlardan biri olmaya devam edecektir.

Yalova’nın tarihten buyana öneminin korunmasında; Türkiye’nin en önemli sanayi ve ulaşım ağlarının yoğunlaştığı bir sahada yer alması, ulaşım sistemlerinin günden güne gelişmesi, İstanbul’u Bursa ve İzmir’e bağlayan yol güzergâhında önemli bir yeri olan Osmangazi Köprüsü’nün 2016 yılında açılması, İstanbul gibi bir metropole yakın olması, uygun yerleşim ve başta turizm, tarım olmak üzere çekici birçok faktörü barındıran bir bölgede yer almasının etkisi önemli rol oynamıştır. Yalova’nın bu özellikleriyle nüfus ve yerleşme hareketlerinin yoğunluk kazanmaya devam edeceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, Y. (2016), Türkiye'nin Nüfus Coğrafyası, Doğanay, S. ve Alım, M. (Eds.), *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, (1.Baskı), Ankara: Pegem Akademi, s.1-59.
- Akpınar, F. (2012), *Kente Göçle Gelenlerin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Yalova İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Bostan, H. (2005), *Yalova İli Altınova İlçesindeki Çerkes Tevkihiye Köyünde Kültürel Değişim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bütkül, A. (1992), *Yalova'da Kent Hizmetleri ve Karşılaşılan Sorunlar*, Bursa aktaran Doğan M., (2009), Socio- Economic Structure Of The Population In Yalova, *Management and Education Academic Journal*, Vol.5, No: 2, p.79. Bulgaristan.
- Ceylan, M. A. (2003), *Marmara Depreminin [17 Ağustos 1999] Yalova Şehrine Etkileri*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- DİE, Genel Nüfus Sayım Sonuçları; 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960. Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Doğan M., (2009), Socio- Economic Structure of The Population in Yalova, *Management and Education Academic Journal*, Vol.5, No: 2, 76-84 pp. Bulgaristan.
- Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, (2010), TR42 Doğu Marmara Bölge Planı 2010-2013, Kocaeli: Doğu Marmara Kalkınma Yayınları.
- Göney S. (2009), *Atatürk ve Armutlu Kaplıcaları*, İstanbul: İ.Ü. Basımevi.
- Günalp, Ö.S. (2015), *Yalova Benim Kentim*, İstanbul: Dönence Basım ve Yayımlar Hizmetleri.
- Güloğlu, T., H, Ateş, vd. (2011), *Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması ve Analiz Çalışması*, Kocaeli: AREDA Yayınları aktaran Akpınar, F. (2012), *Kente Göçle Gelenlerin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Yalova İli Örneği*, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 45.
- Gürbüz, O., Akbulak, C., Doğan, M. ve Doğan S.Ö. (2004), Armutlu Yarımadası'nın Kuzeybatı Kıyılarında Arazi Kullanımının Coğrafi Analizi, *Türkiye Kıyıları 04 Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları V. Ulusal Konferans*, s.373-382.
- Hasluck, F.W.(1910), *Cyzicus, Cambridge Archaeological And Ethnological Series*, Cambridge aktaran Doğan M., (2009), Socio- Economic Structure of The Population in Yalova, *Management and Education Academic Journal*, Vol.5, No: 2, p.78. Bulgaristan.
- İbrahim Y. (2002), *İşte Yalova*, Yalova: Marmara Piyasa Araştırmaları Merkezi aktaran Doğan M., (2009), Socio- Economic Structure of The Population in

Yalova, *Management and Education Academic Journal*, Vol.5, No: 2, p.78. Bulgaristan.

- Kazel, E. (2014), *Yalova Şehir Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kurt, S. ve Haybat, H. (2014), Population Distribution by Geomorphological Units in Yalova, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/1 Winter 2014, p. 327-336, Ankara.
- Resmi Gazete (1995), Sekiz İlçe ve Üç İl Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (22305 sayılı RG).
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22305.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22305.pdf>.
Son erişim 14 Ağustos 2018.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2009), Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 20, s.1-19.
- Şahin, S. (2007), *Geçmiş Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, Ankara: Gazi Yayınevi
- Tandoğan, A. (1998), *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Trabzon: Eser Ofset aktaran Akbaş, Y. (2016). Türkiye'nin Nüfus Coğrafyası, Doğanay, S. ve Alım, M. (Eds.), *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, (1.Baskı), Ankara: Pegem Akademi, s.3,7.
- Tekeli, İ. (1998), Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi, *Türkiye'de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.7-21.
- TÜİK, (2011), Nüfus ve Konut Araştırmaları 2011.
http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276> Son erişim 14 Ağustos 2018.
- TÜİK, (2014), Seçilmiş Göstergelerle Yalova 2013, Eylül 2014, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TÜİK, (2018a), Genel Nüfus Sayımları, 1965-2000.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047. Son erişim 14 Ağustos 2018.
- TÜİK, (2018b), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2007-2017.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059. Son erişim 14 Ağustos 2018.
- TÜİK, (2018c), Göç İstatistikleri.
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067. Son erişim 14 Ağustos 2018.
- TÜİK, (2018ç), Hayat İstatistikleri.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060. Son erişim 14 Ağustos 2018.

TÜİK, (2018d), Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı.

http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do?ust_id=105&vt_id=9. Son erişim 14 Ağustos 2018.

TÜİK, (2018e), Nüfus Projeksiyonları 2018-2080.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567>. Son erişim 14 Ağustos 2018.

TÜİK, (2018f), Nüfus Projeksiyonları.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027. Son erişim 14 Ağustos 2018.

Yalova Belediyesi: <https://www.yalova.bel.tr>. Son erişim 14 Ağustos 2018.

Yaman Kocadağlı, A. (2014), Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Beypazarı. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 3 (27), s.41-72.

<http://earth.google.com>.

<http://www.milta.com.tr/turizm/yalova-yesil-mavi-yol-projesi-tamamlandi/>. Son erişim 14 Ağustos 2018.

Makale Gönderim Tarihi: 25.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Dünya Ham Petrol Piyasalarının Ekonomi Politikası Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Talha UZUNER¹

Özet

Dünyada ticareti en fazla yapılan emtia konumunda bulunan ham petrol her zaman stratejik ve politik öneme sahip olmuştur. Bu nedenle günümüzde petrol fiyatları hem spekülasyon hem de manipülasyon şoklarına maruz kalmaktadır. Vadeli piyasaların gelişmesinden çok önceleri de spekülasyon hareketleri yapıldığını destekleyen bazı kanıtlar bulunmakla birlikte, vadeli piyasalar cari ve vadeli ham petrol fiyatlarına yönelik şokları kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan, ham petrol fiyatları çoğu zaman ABD Merkez Bankası (FED) ve bazı uluslararası finansal kuruluşlar tarafından manipüle edilmiştir.

Bu çalışmada ham petrol fiyatlarının belirlenmesinde hangi faktörlerin rol oynadıkları incelenmeye çalışılmış ve bazı önemli sonuçlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: FED, OPEC, Kartel, Manipülasyon, Spekülasyon, Ham Petrol fiyatları, ABD Doları, Vadeli Piyasalar.

A Study On The Political Economy of World Crude Oil Markets

Abstract

Crude oil, which is the most important commodity trade in the world, has always been strategically and politically important. Therefore, today oil prices are subject to both speculative and manipulative shocks. While there is some evidence to support speculative movements long before the development of futures markets, futures markets have facilitated shocks for current and futures crude oil prices. On the other hand, crude oil prices were often manipulated by the US Federal Reserve (FED) and some international financial institutions.

In this study, it is tried to examine which factors play a role in determining the price of crude oil and some important results have been determined.

Key Words: FED, OPEC, Cartel, Speculation, Manipulation, Crude Oil Prices, US dollar, Futures Markets

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

Giriş

Bilindiği gibi, herhangi bir ekonomik üretim eylemi ancak dört üretim faktörü kullanılarak yapılabilmektedir. Söz konusu bu üretim faktörlerinden biri de doğal kaynaklardır. Söz konusu bu doğal kaynaklar grubu içinde bir alt grup olarak petrol, gaz ve kömür yenilenemez doğal kaynaklar olarak isimlendirilmektedir. Bu yenilenemez doğal kaynaklardan başta enerji olmak üzere başka yan ürünlerde elde edilmektedir.

Hiçbir zaman stratejik ürün olma özelliği tartışılmayan, siyah altın olarak da isimlendirilen ve yenilenemez doğal kaynaklar içinde ağırlıklı bir öneme sahip olan ham petrol fiyatlarının nasıl belirlendiği sorusu her zaman önemini ve güncelliğini korumuştur. Petrolün önem ve güncelliği dünyada sürekli değişen ekonomik ve politik konjonktürel gelişmeler yanında birbirinden farklı kalite ve maliyete sahip petrol türlerinin varlığından kaynaklanmaktadır. Günümüzde belirli vasıftaki ham petrol New York, Londra ve Singapur'daki petrol piyasalarında fiyatlanmaktadır.

Karmaşık etkileşim süreçlerini göz önünde tutarak bu makalede küresel ham petrol ticaretinin yapıldığı spot ve vadeli işlem piyasalarında ham petrolün referans fiyatlarının nasıl oluşturulduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye bağlamında ham petrol piyasası üzerine yapılan akademik çalışmalar çoğunlukla ekonometrik modelleme yöntemine dayandırılmıştır. Bilgimiz dahilinde ham petrol piyasasını gerek mikro gerekse makro açıdan bütünlük olarak ele alan ve özellikle bu piyasadaki manipülatif işlemlere yönelik herhangi bir çalışma Türkiye içinde yapılmamıştır. Bu nedenle makalemizi Türkiye'deki çalışmalardan farklı kılan söz konusu bu özelliğidir. Bu yüzden de makalemizin kolay anlaşılması için geometrik analize dayalı sözel anlatım matematiksel anlatıma tercih edilmiştir.

İlgili makale kendi içinde altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden hemen sonra ikinci bölümde, genel olarak petrol fiyatlarının tarihsel gelişimi incelenmiştir. Üçüncü bölümde, petrol piyasasının mikro ekonomik analizi yapılmıştır. Dördüncü bölümde, petrol fiyatlarının petrole dayalı finansal araçlar üzerinden vadeli petrol piyasalarında nasıl belirlendiği ele alınmıştır. Beşinci bölümde, ham petrol fiyatlarının hangi güçler tarafından hangi yöntemler kullanılarak spekülative ve manipülatif işlemlere maruz bırakıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Altıncı bölüm ise, sonuç kısmından oluşmaktadır.

1. Petrol Fiyatlarının Tarihsel Gelişimi

Petrolün insanoğlu tarafından bulunmasından günümüze kadarki zaman diliminde petrol fiyatları oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu çeşit bir sonucun ortaya çıkmasında petrol pazarının yapısal özellikleri dışında ekonomik ve politik konjonktürel değişimlerin de etkisi olmuştur. Tarihsel sürecin gösterdiği doğrultuda petrol piyasalarındaki her fiyat hareketini yaratan nedenlerin çoğunun ekonomi politik temelleri bulunmaktadır. Bu bağlamda ekonomi politik, ekonomik olanın politik olana egemenliğini başka bir ifade ile politik olanın ekonomik olana itaatini ifade etmektedir (Telatar, 2004:10).

Petrol fiyatları 1940'lı yıllara kadar önde gelen petrol şirketleri arasında 1928 yılında imzalanan AS IS anlaşması gereği istikrarlı bir seyir izlemiştir (Demir, 2014:142-143). Bu anlaşma petrol şirketlerinin aralarındaki fiyat savaşını

sona erdirmeye yönelik “the gulf plus basing point system” adını taşıyan düzenlemeyle petrolün fiyatlandırılmasını tek temel nokta (single base point) yöntemi ile belirlenmesini sağlamıştır. Bu yöntemle petrol fiyatları Meksika Körfezi satış fiyatı üzerine temellendirilmiştir. Gulf Plus olarak da adlandırılan bu yöntemle dünyadaki tüm petrol fiyatları Meksika Körfezi kaynaklı petrolün fiyatına endekslenmiş, dünyanın herhangi bir bölgesindeki bir alıcı kendi petrol fiyatını ABD’deki yurt içi piyasasında işlem gören fiyat üzerinden belirlemek zorunda bırakılmış, ayrıca petrolün nakliye masrafları da yine Meksika Körfezine olan uzaklık hesap edilerek belirlenmiştir (Demir, 2014:143). Bu yöntem sayesinde dünya üzerinde yapılan tüm petrol ticaretinin fiyatları Meksika Körfezi fiyatı ile eşitlemiştir. Tek temel nokta yöntemi İkinci Dünya Savaşından sonra bırakılmış, Meksika Körfezi temel noktasına ilaveten Basra Körfezi de ikinci referans noktası olarak belirlenmiştir. Basra Körfezi petrol çıkış fiyatı ile Meksika Körfezi fiyatı böylece eşitlenmiştir. Ancak, söz konusu bu fiyatlama sistemi günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.

1980’li yılların sonlarına kadar dünya ham petrol fiyatları büyük ölçüde günlük olarak oluşan arz ve talep miktarına göre belirleniyordu. 1980’li yılların sonunda ise dünya piyasalarında “kâğıt petrol” denilen ve fiziksel petrol sevkiyatından bağımsız, vadeli işlem sözleşmeleri üzerinden dünya ham petrol fiyatları iki referans fiyat ile belirlenmeye başlanmıştır. Bu referans fiyatlardan ilki, ABD’de Texas ve Oklahoma eyaletlerinde çıkarılan ve WTI (West Texas Intermediate) ismini taşıyan ham petrol iken, diğeri İngiltere-Norveç arasında yer alan kuzey denizinden çıkarılan BRENT isimli ham petroldür.

2. Ham Petrol Piyasasının Mikro Ekonomik Analizi

Petrol fiyatlarındaki değişimin nedenleri arz ve talep eksenli olarak iki grupta toplanabilir. Söz konusu nedenler sektöre ait özelliklerden ileri gelmektedir (Ezgi ve Özkılıç, 2016: 1-2).

Arz kaynaklı nedenler;

- OPEC’in üretim kapasitesi,
- OPEC dışı üretim kapasitesi,
- Jeopolitik ortam,
- Arama ve üretim maliyetleri,
- Arama ve üretim yatırımları,
- Hava koşulları,
- Teknoloji,
- Stok durumu,
- Petrol kalitesi.

Talep kaynaklı nedenler;

- Ekonomik büyüme,
- Sanayi üretimi,

- Jeopolitik ortam,
- Hava koşulları,
- Tüketici davranışları,
- Vergiler,
- Teknoloji.

Arz ve talep tarafında sıralanan bu etkileri tetikleyen en önemli iki etken ise, ekonomi ve politikadır. Bunları belirleyen faktörler ise aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir (Ezgi ve Özkılıç, 2016: 2):

Ekonomik etkenler;

- Üretim-tüketim dengesi,
- Taşıma maliyeti,
- Yatırım maliyeti,
- Yatırım zamanlaması,
- Arama ve üretim maliyetleri,
- Düşük dolar kuru.

Politik etkenler;

- Piyasa düzenlemeleri,
- Ambargo ve çatışmalar,
- OPEC ve büyük şirketlerin politikaları,
- Vergiler,
- Çevre düzenlemeleri.

Petrol piyasası klasik rekabetçi bir piyasaya oranla, yüksek arz tekelleşmesi olan bir monopol ya da oligopol piyasasına daha çok benzemektedir (Noreng, 2004: 145). Bununla birlikte, petrol piyasasının temel kurallarını yine de petrolün fiziki arz ve talebi oluşturur. Bu anlamda küresel ham petrol piyasasındaki petrol talebi üzerinde iki önemli etki bulunmaktadır (Parkin, 2010: 429);

- 1) Petrolün marjinal oran değeri,
- 2) Petrol fiyatının gelecekte olması beklenen fiyatı.

Talebi asıl etkileyen petrolün marjinal ürün değeridir. Marjinal ürün değeri, bir birim çıktı fiyatının üretim faktörünün marjinal ürünü ile çarpılması sonucu saptanır. Marjinal ürün, toplam çıktıdaki ek bir birim artışın emek miktarındaki bir birim artışa oranı olarak ifade edilmektedir. Kullanılan petrol miktarı arttıkça petrolün marjinal ürün değeri azalır. Marjinal ürün değerinin azalması talep eğrisini negatif eğimli yapar ve böylece fiyat düştükçe talep miktarı artar (Parkin, 2010: 429). Petrol tüketim alışkanlıkları kısa dönemde hemen değişmediği için petrol talebi inelastiktir ve talep esnekliğinin 0,1 olduğu varsayılmaktadır. Uzun dönemde

ise petrol talebi elastiktir. Genelde zaman süresi ne kadar uzun olursa talep eğrisi o kadar elastik olur (Lipsey, Steiner, Purvis, 1984: 281-282).

Küresel ham petrol piyasasında petrol arzı üzerinde üç önemli etki bulunmaktadır:

- 1) Bilinen petrol rezervleri,
- 2) Mevcut petrol üretim tesislerinin ölçeği,
- 3) Petrolün gelecekte olması beklenen fiyatı,

Bilinen petrol rezervleri keşfedilmiş ve günümüz teknolojisiyle çıkarılabilecek petrol miktarıdır. Petrol teknolojisinin gelişmesiyle keşfedilmemiş kaynaklara ulaşılması mümkündür. Bilinen rezerv miktarı kullanıldıkça petrol arzı artar. Bununla birlikte, yeni keşfedilmiş petrol rezervlerinin varlığının mevcut petrol arzı üzerinde sınırlı ve dolaylı bir etkisi vardır. Bu nedenle cari petrol fiyatı üzerinde önemi bulunmamaktadır (Parkin, 2010: 430).

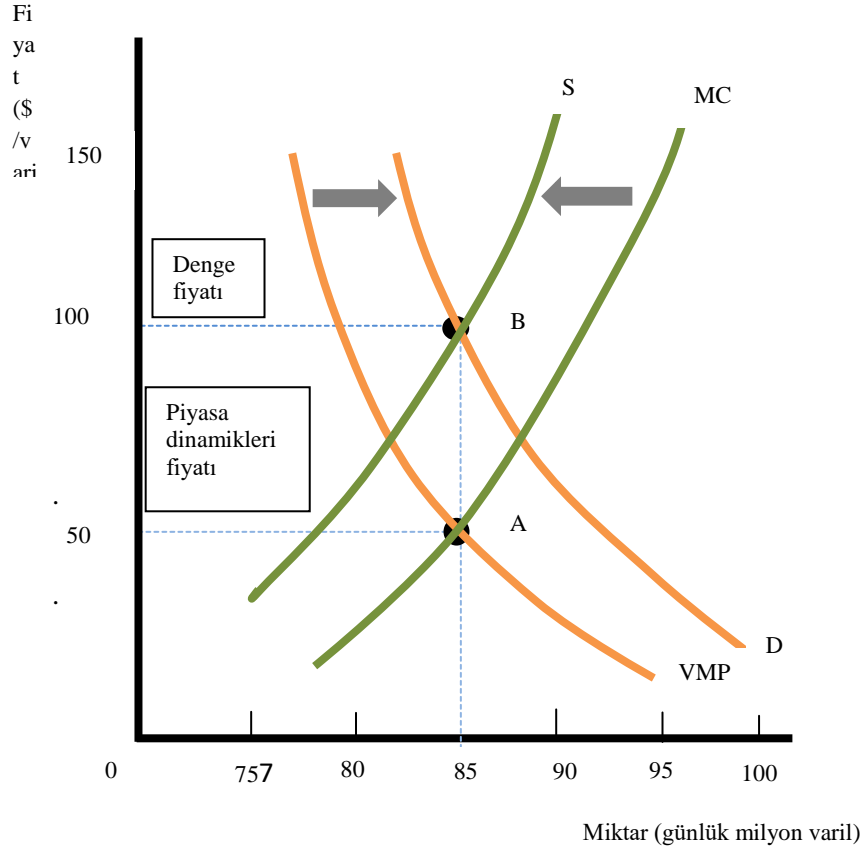
Petrol arzı üzerinde en önemli etki mevcut petrol tesislerinin ölçeğidir. Petrol üretim faaliyeti de artan marjinal maliyete tabidir. Petrol çıkarmanın marjinal maliyeti arttığından petrol arz eğrisi pozitif eğimli olur. Sonuç olarak petrol fiyatı arttıkça petrol arzı da artar (Parkin, 2010: 430). Petrol fiyatlarının gelecekte artması bekleniyorsa bugünkü petrol arzı düşer. Petrol üretimi kısa dönemde kolayca artmadığı için petrol arzı da inelastiktir (Parkin, 2010: 430).

Cari petrol fiyatı piyasa içi dinamikleri olan petrol arz ve talebinin fiyat elastikiyeti doğrultusunda belirlenir. Ancak, arz talep elastikiyeti tek başına piyasada belirlenen cari fiyatı açıklamada yetersiz kalır. Bunun nedeni, cari petrol fiyatı sadece petrol çıkarmanın ve rafine etmenin dolaysız maliyetini değil, gelecekte vazgeçilen petrolün maliyetini de yansıtmaktadır. Petrolün çıkarma ve rafinaj maliyetlerinin olmadığı varsayılsa bile, bu petrol kullanımının topluma bir maliyeti olacaktır. Söz konusu bu maliyet, toplumun gelecekte daha az petrol kullanımı sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle dünya petrol fiyatları sadece çıkarma maliyetini değil, aynı zamanda fırsat maliyetini de yansıtmalıdır. Böylece, petrol üreticilerine yüksek karlar sağlayan fiyatların etkinliği de gerçekleşmiş olur. Uluslararası petrol piyasasında 7 ABD doları maliyete sahip ham petrolün birim satış fiyatı 100 ABD doları'nın bile üstüne çıkabildiğinden cari fiyatın reel fırsat maliyetinin çok üstünde oluşması (ekonomik rant) yüksek fiyatların aynı zamanda tekel rolünü de oynadıklarını göstermektedir.

Teorik bir çerçeve içinde ilerlersek, petrolün marjinal ürün değeri (VMP), petrol talebinin temel belirleyeni iken, petrol çıkarmanın marjinal maliyeti (MC) ise arzın temel belirleyendir. Bu iki temel değişken beraberce piyasa temel fiyatını (adil fiyatı) belirler. Petrol fiyatlarının gelecekteki seyrine ilişkin bekleyişler temel değişkenler olan VMP ve MC'ye dayanıyorsa piyasada adil fiyat oluşacaktır. Eğer, petrol fiyatlarının gelecekteki seyrine ilişkin bekleyişler piyasa temel değişkenlerinden farklılık gösteriyorsa petrol piyasasında klasik arz ile talep eğrilerine dayalı ve zaman içinde değişkenlik gösteren piyasa denge fiyatı ortaya çıkacaktır. Söz konusu bu farklılık ise, spekülasyon beklentilerden kaynaklanmış olacaktır (Parkin, 2010: 430). Şekil 1, petrol piyasasında yukarıda açıklanan iki tür denge fiyatının nasıl oluştuğunu göstermektedir.

Şekil 1: Petrol Piyasasında Fiyat Oluşum Biçimleri

Kaynak: M. PARKIN, İktisat (Çev. UZUN, Ö.), Akademi Yayıncılık, Ankara, 2010, s.430.

Şekildeki birinci tür denge fiyatını petrolün marjinal ürün değeri (VMP) ve petrol çıkarmanın marjinal maliyeti (MC) belirler. Buna göre, piyasa adil fiyat ve miktarı şekilde görüldüğü gibi A noktasında oluşacaktır. A noktasında petrolün varil fiyatı 50 dolar iken, miktarı günlük 85 milyon varildir. Petrol fiyatları ile ilgili beklentiler temel değişkenlere dayanıyorsa (VMP ile MC) piyasa denge fiyatı da A noktasında adil fiyatla aynı noktada oluşacaktır. Tersine olarak petrolün gelecekteki fiyatı hakkındaki beklentiler piyasa adil fiyatından saparsa, piyasa denge fiyatı adil fiyattan farklılaşarak B noktasına kayacaktır. Bunun sonucunda yeni denge noktasıyla beraber petrol fiyatı artacaktır. Söz konusu bu analiz mikro temelde petrol piyasasıyla ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır;

- 1) Petrol talebi marjinal ürün değeri ile gelecekte olması beklenen fiyata bağlıdır,
- 2) Petrol arzı bilinen rezervlere, çıkarma maliyetine ve gelecekte gerçekleşeceği beklenen fiyata bağlıdır,
- 3) Petrolün fiyatı gelecekteki fiyat beklentilerine dayalı spekülasyon nedeni ile piyasa adil fiyatından farklılaşabilir.

3. Petrol Türevleri Piyasasının İşleyişi

Türev ürünleri piyasası dört farklı sözleşme üzerinden işlem yapılan piyasa tipidir. Bunlar; Future, Forward, Opsiyon ve Swap sözleşmelerini içermektedir. Türev ürünler, spot piyasalarda alım ve satımı gerçekleşen dayanak varlıkların fiyatları üzerinden dizayn edilmiş finansal araçlardır. Bu anlamda, tarihsel sıralama ile 1978 yılında petrol üzerine ilk vadeli işlem sözleşmeleri New York Emtia Borsası (NYMEX) üzerinden gerçekleştirilmiş iken, ilk ham petrol sözleşmesi (WTI) 1983 yılında ve ilk ham petrol Swap sözleşmesi ise 1986 yılında işlem görmeye başlamışlardır.

New York Emtia Borsası örnek alınarak 1981 yılında Londra'da Uluslararası Petrol Borsası (IPE) kurulmuş ve bu borsada BRENT ham petrol sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır. 2000 yılında Uluslararası Petrol Borsası Kıtalararası Emtia Borsası (ICE) ile birleşmiştir. Petrol üzerine vadeli işlem sözleşmelerinin ortaya çıkmış olması ve bu sözleşmelerin New York ve Londra'da ki borsalarda işlem görmeye başlamasıyla petrol fiyatları üzerindeki kontrol gücü OPEC'ten çıkmış ve Wall Street'e geçmiştir.

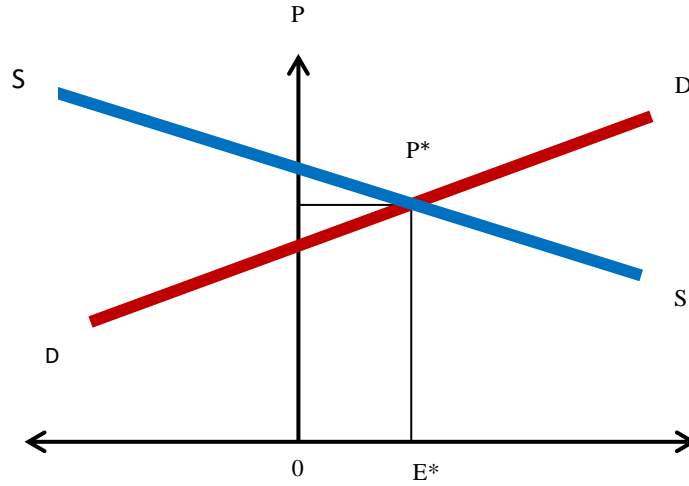
Günümüz de spot piyasalarda bir malın tüketiciye ulaşıncaya kadar çok sayıda alıcı ve satıcı arasında el değiştirmesinin mümkün olmamasına karşılık, emtia borsaları kendi oyuncularına vade sonunda fiziki teslimattan çok finansal uzlaşma imkânını sunması bu borsaları fiyat tahmin havuzları haline getirmiş ve borsadaki işlemlerin büyük bir kısmının gerçek alıcı (rafinerici) veya satıcı (petrol üreticisi) olmayan kişiler arasında gerçekleşmesine neden olmuştur (Sitti, 2015: 2-4).

Vadeli piyasa ile spot piyasa arasında bir ilişkinin kurulabilmesi vade sonundaki yükümlülüğün hangi biçimde gerçekleştirileceğine göre değişmektedir. Bu biçimler ise, finansal teslimat ile finansal uzlaşma olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer vadeli piyasada oluşan uzlaşma fiyatı spot piyasadaki cari fiyattan büyük olduğunda yükümlülük altındaki oyuncu uzlaşma fiyatı altındaki her fiyattan fiziki olarak petrol almak isteyeceğinden bu durumu bilen spot piyasa üreticileri ilgili kişiye petrolü maksimum bir fiyattan satmaya çalışacaklarından spot piyasa fiyatı vadeli piyasa fiyatına yaklaşacaktır. Bu nedenle spot piyasa fiyatları ile vadeli piyasa fiyatları karşılıklı olarak birbirlerini takip etmek zorunda kalacaklardır (Sitti, 2015: 5-6).

Vadeli piyasada sözleşme fiyatlarının oluşumunda spot piyasa fiyatı ve taşıma maliyeti kadar oyuncuların servetinin büyüklüğü ile sözleşmenin kalan vadesi de oldukça önemlidir. Vadeli piyasada fiyatların üretici tarafından değil, spekülâtorler tarafından yönlendirilmesi bu fiyatların spot piyasa fiyatlarından ayrılmasının en önemli nedenidir. Vadeli piyasada spekülâtorler talep fazlası olduğu durumlarda sözleşme satın alma, arz fazlası olduğu durumlarda ise sözleşme satma tutumuna sahip olurlar. Örneğin, satın alınan her sözleşme vadeli piyasada petrol talebini artırdığından fiyatların sürekli artmasına neden olur ve vade sonunda fiziksel uzlaşma olmadığından işlem miktarı artırılarak piyasaya taze para girmiş olduğu algısı yaratılarak petrol talebinin artmış olduğu sonucu oluşturulur. Bu durum vadeli sözleşmelerin piyasa bozucu etkisini gösterir. Böylece, petrol fiyatın belirlenmesinde vadeli piyasa önemli bir etkiye sahip olur ve sözleşmelerin vade tarihi yaklaştıkça bu etki azalmaya başlar. Vadeli işlemler

piyasasında bir spekülâtörün piyasadaki arz veya talep fazlası durumlarına nasıl tepki vereceği aşağıdaki şekil üzerinden gösterilebilir (Banks, 2003: 140).

Şekil 2: Vadeli İşlemler Piyasasında Bir Spekülâtörün Tutumu

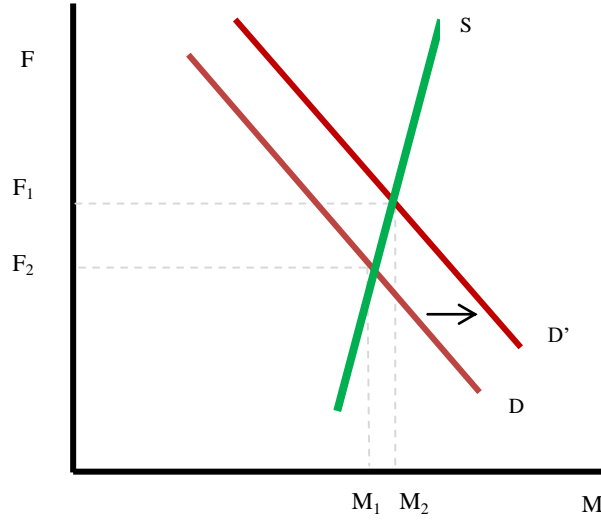
Kaynak: F.BANKS, Energy Economics: A Modern Introduction, Kluwer Academic Publishers, Boston, 2003, s.140.

Şekil 2’de vadeli işlemler piyasasında arz ve talep eğrileri denge fiyatını ifade eden P^* nin sağ tarafında kesişmeleri halinde spekülâtör vadeli işlemler sözleşmesini satın alır, diğer bir ifade ile finanse eder. Böyle davranmasının nedeni ileride üzerinde işlem yapmış olduğu petrolün fiyatının artacağını tahmin etmesidir. Bu düşünceye dayanarak piyasada uzun pozisyonu (Long) seçer. Spekülâtör denge fiyatının sol tarafında ise ters bir işlem yaparak vadeli işlemler sözleşmesini satan taraf olur. Böyle bir davranışın nedeni ise ileride üzerine işlem yapmış olduğu petrol fiyatının düşeceğini varsaymasıdır ve bu sebeple piyasada kısa pozisyonu (Short) pozisyonu tercih eder.

Petrol piyasaları her zaman üç farklı şok biçimine açık olmuşlardır. Bu şoklar sırasıyla; talep, arz ve spekülâtif şoklardır. Spekülâtif bir şokun farklılığını ortaya koymak için bu şokun etkileri, petrol stoklama talep şokuyla karşılaştırılarak aşağıdaki şekiller yardımıyla açıklanmıştır. Şekil 3’de, petrol stoklarına yönelik bir talep şokunun sonuçları gösterilmektedir. Buna göre, piyasa P_1 fiyat ve Q_1 miktarında denge durumunda iken, spekülâtif bir atak sonucunda gelecekteki petrol fiyatlarında (P_{t+1}), spot fiyatlara (P_t) karşı beklenmedik bir artış meydana gelmesi halinde, bu fiyat artışıyla yüz yüze gelen rafineciler diğer şeyler sabitken, petrol stoklarını artıracakları için petrol talep eğrisi sağa doğru kayacak ve petrol fiyatlarında petrol miktarına nazaran daha büyük bir yükseliş meydana gelecektir. Bu durumda petrol stoklarındaki bu artış ihtiyat güdüsüne dayalı talep sonucu oluşmuş olur (Juvenal and Petrella, 2012: 42). Şekil 4’te ise spekülâtif bir şokun talep ve arz eğrilerinde birbirlerine ters hareketlerinin sonucunda spot petrol fiyatında çok büyük bir sıçrama meydana getirdiği görülmektedir. Şekilde görüldüğü gibi, spekülâtif bir şok üretimdeki azalma ile ilişkilidir. Üretimdeki azalmaya karşılık talep artışına petrol fiyatlarındaki yükseliş eşlik etmektedir. Şekil 4, üretimdeki değişimin cari hasılatı karşılık petrol üreticilerinin gelecekteki

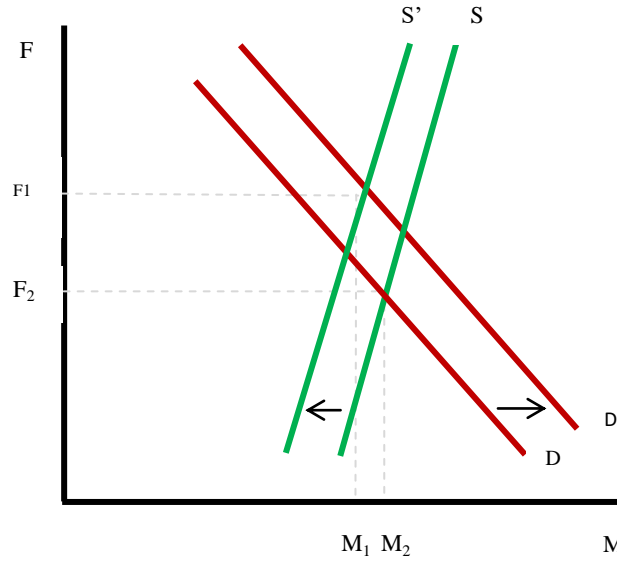
hasılatı artırmaya yönelik güdöleri tarafından yönlendirildiğini göstermektedir (Juvenal and Petrella, 2012: 42).

Şekil 3: Petrol Stoklarına Yönelik Talep Şoku

Kaynak: L.JUVENAL and I.PETRELLA, "Speculation in the Oil Market", Federal Reserve Bank of St. Louis, WP:2011-027E, 2012, s.56.

Şekil 4: Petrol Piyasasına Yönelik Spekülatif Şok

Kaynak: L.JUVENAL and I.PETRELLA, "Speculation in the Oil Market", Federal Reserve Bank of St. Louis, WP:2011-027E, 2012, s.56.

Petrol piyasasında fiyatların belirlenmesinde petrole bağlı türevlerin, hem fiyat seviyesi hem de oynaklığı üzerinde önemli etkisinin olduğu kabulü başka bir sorunun araştırılmasını gerekli kılmıştır. Bu soru “petrol fiyatları üzerinde piyasada oluşturulan spekülasyonun rolü nedir” biçimindedir. 2006 yılında ABD senatosunun alt komisyonu tarafından yayınlanan raporda petrol fiyatlarının artmasında spekülatif işlemlerin önemli rolü olduğuna ilişkin kanıtlar sunulmuştur (United States Senate-Permanent Subcom Mittee, 2006: 1-49).

Türev piyasalarında spekülatif amaçlı işlemlerin yapılması bu piyasalar için normal bir eylem olarak kabul edilse de, bu piyasalara giren paranın büyük bir kısmının bu emtiayı üretmeyen ve kullanmayan finansal kuruluşlardan gelmesi ile bu işlemlerin sonucu fiyatların yükselmesi gerçek üretici ve tüketicilerin petrole yönelik taleplerini artırmaktadır. Büyük miktarda spekülatif işlemler arz ve talebe ilişkin piyasa sinyallerine zarar vermekte ve hem fiyat dalgalanmalarına hem de petrol stoklarının yükselmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan, petrol piyasasındaki verilerin kalitesi ve güvenilirliği de önemli bir tartışma konusu yapılmaktadır. Bu bağlamda; petrole ilgili rezervler, stoklar, cari üretim, petrol talep ve arzının cari ve gelecekteki miktarlarının tahmin ve envanterini içeren kritik petrol piyasa verilerinin şeffaflığı ve doğruluğuna yönelik çeşitli değişkenlerin yarattığı belirsizlikler petrol fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır (Ebrahim, Inderwildi and King, 2014: 3-5).

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), ABD Enerji Enformasyon Kuruluşu (EIA) ve OPEC gibi kuruluşlar küresel petrol rezerv verilerinin başlıca sunucu kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların sundukları veriler arasındaki uyumsuzluklar petrol fiyatlarında uzun dönemli fiyat beklentilerinin değişmesine neden olabilmektedir. Bu anlamda, fiziki petrol piyasasına yönelik bilgi kirliliği yanında petrol türev piyasalarındaki bazı verilerin standardizasyonundaki farklılıklar da önemli bir sorun oluşturmaktadır.

4.Petrol Fiyatlarının Politik, Parasal (Mali) Manipülasyonlar İle Alternatif Enerji Kaynakları Üzerinden Yönlendirilmesi

Günümüzde petrol ve petrol türevi ürünlerinin birer ticari mal özelliği yanında ayrıca birer politik mal olma özelliğini de kazanmış oldukları görülmektedir. Bu durum, kıt bir kaynak olan petrolün hem parasal hem de politik manipülasyonlara açık hale getirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Petrolün ABD doları üstünden fiyatlandırılması dışında, petrolün cari fiyatı ile üretim miktarının belirlenmesinde ağırlıklı olarak piyasa dışı aktörlerin önemli bir role sahip buldukları da tartışılmaz bir gerçektir.

Petrol türev piyasalarında petrol sözleşmeleri üzerinden petrol fiyatlarına yönelik alışıldık spekülatif davranışların yanında, bazı kamu kurumları ve özel sermayeli yatırım bankaları tarafından çeşitli manipülatif davranışlarda gerçekleştirilmektedir. Bu manipülatif davranışları gerçekleştiren aktörleri politik ve parasal (mali) manipülatörler olarak aşağıdaki biçimde sınıflandırmak mümkündür.

A) Politik Manipülatörler;

- 1) Amerika Birleşik Devletleri (ABD),
- 2) Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC),

3) OPEC dışı Petrol İhraç Eden Ülkeler (Rusya, Meksika, Norveç gibi).

B) Parasal (Mali) Manipülatörler;

- 1) ABD Merkez Bankası (FED),
- 2) OPEC ve OPEC dışı Petrol İhraç Eden Ülkeler,
- 3) Uluslararası Ticaret ve Yatırım bankaları.

4.1. Petrol Fiyatlarına Yönelik Politik Manipülasyonlar

Petrolün sanayi üretimi için vazgeçilmez öneminin anlaşılmasıyla beraber bu günkü petrol endüstrisinde hakim güç ABD'dir. ABD, bu hakim gücünü üç unsur üzerinden gerçekleştirmiştir: Bunlar sırasıyla; askeri güç, dünya rezerv para birimi doların sahipliği ve uluslararası Amerikan petrol şirketleridir. Zaman içinde sorunları yaratan nedenlere göre bu üç unsurdan biri, gerektiğinde ise bazen iki unsur sorun veya sorunların çözümü için kullanılmışlardır. Bu anlamda, politik manipülasyon açık veya örtük askeri güç kullanımı veya bu güçle eş anlamlı olarak Amerikan petrol şirketlerinin de bu sürece dahil edilme durumudur. Geçmiş ve bu günkü zaman boyutunda politik manipülasyonlara dair birçok örnek söz konusudur. Bu anlamda, 1951 yılında İran'da Musaddak yönetimine karşı uluslararası bir ambargonun başlatılması politik manipülasyona gösterilebilecek en klasik örnektir. Bunun yanında, 1980'li yılların ortasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne yönelik olarak petrol fiyatlarının düşürülme operasyonu, 1990'lı yıllarda Irak devletine yönelik başlatılan savaş ile günümüzde Venezüella ve İran petrollerine yönelik başlatılmış ambargo operasyonları politik manipülasyonlara verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Örneklerde dile getirilen bu olaylarda bazen açık askeri güç kullanımına başvurulurken bazen de Amerikan petrol şirketlerinin sorunlu ülkelere yönelik faaliyetlerini yasaklayan veya sınırlayan yasal düzenlemeler dışında petrol ithalatı veya teknoloji transferi yasaklamalarını kapsayan ambargolara da başvurulabilmektedir.

Bir petrol karteli olarak nitelendirilen petrol ihraç eden ülkeler örgütü (OPEC) içindeki Arap ülkeleri 1973 yılında Mısır ve Suriye ile giriştiği savaşta batılı ülkelerin İsrail'e destek vermesi üzerine söz konusu bu batılı ülkelere olan petrol ihracatını yasaklama eylemi de bir politik manipülasyon olarak kabul edilebilir. Bu eylemin sonucu dünya petrol fiyatlarında piyasa dışı politik bir karar üzerinden yüksek bir artış yaşanmıştır. 1973-1974 petrol ambargosu etkisi uzun yıllar devam edecek şekilde küresel politik ve ekonomik görünümü tamamen değiştirmiştir (Balaam ve Dillman, 2015: 640). 1970'li yılların ortasına gelindiğinde OPEC tek taraflı olarak petrol fiyatlarının kontrolünü ele geçirdikten sonra Suudi Arabistan OPEC içinde petrol fiyatlarının belirlenmesinde en önemli ülke durumuna gelmiştir. 1979 yılında İran'daki siyasi rejim değişikliği sonrası ve ardından 1980 yılındaki İran - Irak savaşının başlamasıyla beraber ikinci bir petrol şoku ortaya çıkmış, bunun sonucunda ise dünya petrol fiyatlarında yeni bir fiyat artışı gerçekleşmiş oldu. Bu gelişme karşısında dönemin ABD Başkanı Carter ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için askeri güç de dahil olmak üzere her türlü aracı kullanacaklarını belirten "Carter Doktrini"ni dile getirmiştir (Balaam ve Dillman, 2015: 643). 1990 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ve ardından 1991 yılında sona eren Körfez savaşı sonrasında

ABD Ortadoğu'daki petrol üreticisi ülkelerdeki sosyal ve politik gelişmeleri etkilemede hakim güç konumunu perçinlemiştir (Balaam ve Dillman, 2015: 646).

1970'li yıllardaki yüksek petrol fiyatları Meksika, İngiltere, Norveç ve ABD'nin yeni petrol yatakları bulup işletmeleri için itici bir rol oynamıştır. Özellikle, Rusya petrol ihracatının önemli bir aktörü olarak ortaya çıkmış ve Suudi Arabistan ile küresel petrol rejimine hakim olma konusunda 2000'li yıllarda bu iki devlet arasında mücadele yaşanmaya başlanmıştır (Balaam ve Dillman, 2015: 647). Bu yönüyle OPEC dışı petrol ihraç eden ülkeler içinde ABD, Norveç, Meksika, İngiltere, Umman, Kanada ile beraber yer alan Rusya en fazla petrol üreten ülkeler arasında ön sıralarda yer aldığından dolayı hem OPEC hem de ABD için önemsenmesi gereken bir petrol ihracatçısı ülke konumuna yükselmiştir.

Petrol üretimi bakımından Rusya ile Suudi Arabistan arasındaki bu rol değişimi OPEC'in kartel gücünü petrol fiyatlarını kendi amaçları doğrultusunda manipüle edebilmesinin geçmişe nazaran kolay olmayacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sözü edilen tüm bu gelişmeler eşliğinde, petrol piyasasında dört farklı çıkar çatışmasından söz edilebilir: Bunlar sırasıyla; OPEC üyelerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları, OPEC ile ABD, OPEC ile Rusya ve ABD ile Rusya arasındaki çıkar çatışmalarıdır. Bu türden bir durum oyun teorisi bağlamında ele alındığında her devlet rakibinin muhtemel davranışına karşı kendini korumaya yönelik bir davranış içinde olacağından petrol piyasasında optimizasyon gerçekleşmeyecektir. Petrol piyasasında optimizasyon ancak her devlet rakiplerinin muhtemel davranışına karşı kendini korumak zorunda kalmadığında gerçekleşebilir. Sonuç olarak, petrol teknolojisinde de nispi üstünlüğe sahip konumda olan ABD petrol piyasasına yönelik çeşitli manipülasyonlar yapabilmeye yeteneğini günümüzde de korumaktadır.

4.2. Petrol Fiyatlarına Yönelik Parasal (Mali) Manipülasyonlar

Petrol piyasasında siyasi organlar tarafından direkt olarak planlanıp yürütülen politik manipülasyonlar dışında yine siyasi organlar tarafından tasarlanıp planlanma ve uygulama safhaları merkez bankalarına bırakılan çeşitli parasal manipülasyonlar da gerçekleştirilmektedir.

Parasal manipülasyonlar çoğunlukla rezerv para sahibi merkez bankalarınca gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle de Merkez bankalarının faaliyetleri her zaman şeffaf olmamıştır. Bazı durumlarda etkili olabilmek için gizli davranışlar içinde olup, spekülasyon yapıcı bir kurum kimliğine de bürünebilmişlerdir (Hanke ve Schuler, 2001: 10). Merkez bankalarının faaliyetlerinin kamusal gözetimden gizlendiğine yönelik bir örneği FED'in eski başkanlarından Alan Greenpan'ın "Federal bankacılığın öyle kararları vardır ki belli bir süre için gizli kalmalıdır" açıklaması oluşturmaktadır (Sicilia ve Cruikshank, 2000: 70).

Bugünün reel ve finansal piyasalarında ticari ve finansal işlemler çoğunlukla rezerv para olan ABD doları üzerinden yapıldığı için sistemin işlerliği ABD ekonomisinin sürekli olarak cari açık vermesini gerektirmektedir (Kalyoncuoğlu, 2018: 56). Bir milli paranın rezerv para ya da küresel bir para birimi olabilmesi dört işlevi eksiksiz olarak yerine getirebilmesine bağlıdır. Bu işlevler sırasıyla; alış-veriş aracı olması, ölçme birimi olması, tasarruf aracı olması ve uzun vadeli borçlanma aracı olmasıdır. Küresel paralar bu özellikleri nedeniyle sert para (hardcurrency) olarak isimlendirilmektedirler. Günümüz uluslararası para

sistemi ülkelere ekonomi politikalarını yürütmeye iki farklı sınırlama getirmiştir. Bu sınırlamalar sırasıyla, parasal üçlü açmaz (parasal trilemma) ve finansal üçlü açmaz (finansal trilemma) dır.

Parasal üçlü açmaz ülkelere aşağıdaki öğelerden ikisinden fazlasını seçmesinin imkânsız olduğunu göstermektedir (Krugman, Obstfeld ve Melitz, 2017: 547);

- 1) Döviz kuru istikrarı,
- 2) Yurtiçi hedeflere yönelik para politikası,
- 3) Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestliği,

Bu listeye göre üç farklı seçim yapmak mümkündür: 1 ve 2, 1 ve 3 ya da 2 ve 3.

Finansal üçlü açmaz ise aşağıdaki öğelerden yine ikisinden fazlasını seçmenin imkansız olduğunu söylemektedir:

- 1) Ulusal (bağımsız) finansal politikalar,
- 2) Finansal istikrar,
- 3) Uluslararası finansal entegrasyon,

Parasal ve finansal üçlü açmaz birbirleri ile iletişim içindedirler. Bu ikili liste bağlamında bir ülke uluslararası sermaye akımlarına açık ve uluslararası finansal entegrasyonun bir parçası durumunda ise, para politikası bağımsızlığını yani faiz oranını belirlemeyi tercih ettiğinde döviz kurları piyasa şartları altında dengeye gelir ve bu durumda döviz kurları üzerinde herhangi bir kontrol söz konusu olamaz. Ayrıca, böyle bir durumda söz konusu ülke finansal istikrar ya da ulusal finansal politikalarından sadece birini seçme hakkına sahip olur. Sözü edilen parasal ve finansal üçlü açmaz ABD'nin küresel finans koşullarını yönlendirme ve böylece dolar kuru üzerinden diğer ülke para kurlarının değerini yönlendirme hususundaki ayrıcalıklı konumunu pekiştirmiştir. Tüm bu gelişmeler eşliğinde ABD'nin uyguladığı para ve maliye politikaları dünya ekonomisi üzerinde belirleyici bir güce sahip olmaktadır. Buna göre, ABD merkez bankası FED'in genişleyici para politikası ile kısa vadeli faiz oranlarını (FEDFUNDS) indirmesi sonucunda ABD doları diğer ülke paraları karşısında değer yitirir. ABD dolarının değer yitirmesi sonucunda petrolün ve diğer emtiaların fiyat ve üretim miktarlarında değişiklikler meydana gelirken, bu durum ABD'nin ihracatını artırarak bu ülkenin milli gelirinin artmasını sağlayabilir. Tersine bir politika ile kısa vadeli faiz oranlarının artışı halinde ABD doları diğer ülke paraları karşısında değer kazanacak ve petrol ile diğer emtiaların fiyatları ABD doları cinsinden pahalı hale gelecektir. Bunun sonucunda ise milli parası ABD doları karşısında değer yitiren ülkeler başta petrol olmak üzere temel emtiaların fiyat artışları ile karşılaşacağından bu emtialara yönelik taleplerde azalmalar meydana gelecektir.

FED iki tür para politikası gerçekleştirebilme gücüne sahiptir. Bu politikalar sırasıyla beklenen (sistemik) para politikaları ile beklenilmeyen (sistemik olmayan, sürpriz) para politikalarıdır. Sistemik para politikasında kısa vadeli faiz oranları merkezde yer alır. FED, bu faiz oranlarını değiştirdiğinde finansal piyasalar bu değişikliğe cevap verirler. Buna göre, enflasyona yönelik önleyici hamle kapsamında faiz oranları yukarıya çekildiğinde finansal piyasalar bu politikaya anında ve belirgin biçimde tepki verirler. Sistemik para politikaları kapsamında emek piyasasının durumu da önemli bir konuma sahiptir. Emek piyasası para piyasasının doğrudan bir güdüleyicisidir. Sistemik para

politikasının iki önemli sonucu vardır. Birinci sonuç, bu tür politikalar iç piyasalar üzerinde kalıcı etkiler yaratmazlar, diğer bir ifade ile ülke içinde sınıflar arasında servetin el değiştirmesine neden olmazlar. İkinci sonucu ise, diğer ülkelerde yaratmış oldukları rekabetçi devalüasyonlardır.

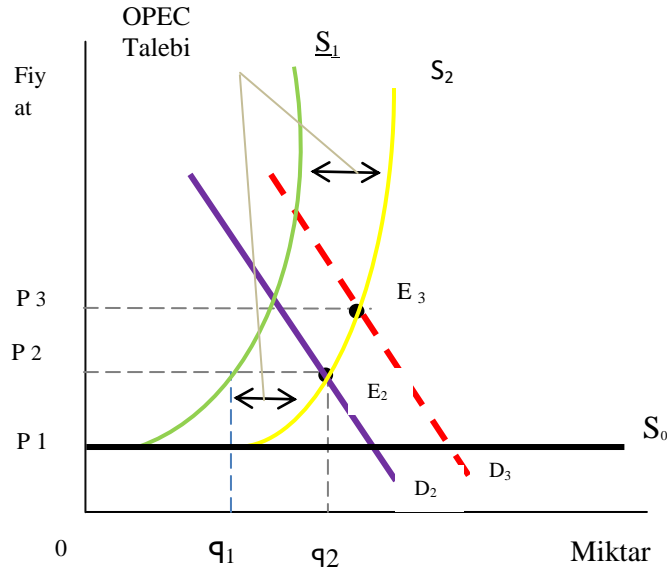
Sistematiik olmayan para politikaları ise piyasalarda sıklıkla uygulanmayan uygulandıında radikal ve kalıcı sonuçlar yaratan politikalarlardır. Bu tür politikalar belli bazı çıkar ilişkileri için gerçekleştirilirler. Finans tarihi bu tür ilişkilerin örnekleri ile doludur (Eichengreen,2016: 23-56). Sistematiik olmayan para politikası uygulamalarından en bilineni Paul Volcker'ın FED başkanı olduğu ve Ekim 1979 yılında uygulamaya koyduğu sıkı para politikasıdır. Görünürde enflasyonla mücadele amacını taşıdığı söylenen bu politika aslında ABD dolarını, küresel döviz rezervi olarak oynadığı rolü tehdit edebilecek bir çöküşe karşı korumak ve bu sayede ABD tahvil piyasasını güvence altına almak (Engdahl, 2011: 325). Volcker'ın 1980'li yılların başında ABD'de uygulanan parasal şok politikası ülkedeki faiz oranlarını %20'li seviyelere çıkardı, bu gelişmenin sonucunda LIBOR oranları birkaç ay içinde %300 oranlarına yükseldi. New York ve Londra finansal piyasalarından borç alan ülkeler borçlarını ödeyemez duruma düştüler. Paul Volcker'ın parasal şok politikası borçlu ülkelerin milli paraları üzerine yıkıcı devalüasyonlar yaratmıştır. FED faiz politikalarıyla hem dünya para piyasasının yönünü hem de dünya ekonomilerinin büyüme oranlarını saptamaktadır (Kalyoncuoğlu, 2018: 84). Bu anlamda, FED faiz oranlarını 100 baz puan artırdığında gelişmiş ülke piyasalarında faizler 79 baz puan, gelişmekte olan ülke piyasalarında ise 69 baz puanlık yükselişlerle karşı karşıya bırakıldıklarından (Hördahl, Sobrun and Turner, 2016: 12-13) özellikle gelişmekte olan ülkelerde faizler yerel piyasa koşullarına göre belirlenememektedir.

FED'in yukarıda anlatılan aktif para politikası yanında 22 Eylül 1985 yılında ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya arasında ABD dolarının uluslararası piyasalarda değer kaybetmesine yönelik yapılan Plaza Anlaşması ile ABD dışındaki bu ülkelerin milli para birimlerini ABD dolarının manipüle edilmesinde kullanılması sonucunda söz konusu bu milli paralar FED'in birer para politikası aracı konumuna indirgenmişlerdir. Plaza Anlaşması gibi, 1987 yılında yapılan Louvre Anlaşması da FED'in pasif para politikasına bir örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, özellikle 2000'li yıllarla beraber FED basit bir açıklama için bile çok sayıda karmaşık sözcüğü kullanarak piyasa oyuncularında yorum farklılığı yaratmayı amaçlayan ve "FED lisanı" olarak tanımlanan bir dili kullanmaya başlamıştır.

Konuya OPEC açısından bakıldığında, petrol piyasasında OPEC içinde yer alan az sayıdaki Ortadoğu ülkesi fiyat seviyeleri ve pazar payları üzerinde işbirliği yaparak petrol arzını yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda petrol fiyatlarının oluşumunda güçleri fazla olmayan diğer üretici ülkeler ise farklı üretim maliyetleri altında değişen fiyatlara uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Suudi Arabistan, İran ve Irak gibi düşük maliyetli petrol ihracatçısı ülkeler miktar ve fiyatların ya da her ikisinin ayarlanmasında önemli bir güce sahip olmuşlardır. Suudi Arabistan, İran ve Irak gibi ülkeler petrol fiyatlarını etkileyebilecek farklı amaç veya çıkarlar için zaman içinde birbirlerine karşı üretimlerini artırma veya azaltmaya dayanan manipülasyonlar da gerçekleştirmişlerdir.

Petrol piyasasını üretici ülkeler açısından iki farklı döneme ayırarak incelemek daha gerçekçi olur. 1980'li yılların başına kadar OPEC başarılı bir kartel imajı gerçekleştirmiştir. OPEC karteli 1970'li yıllar boyunca petrol fiyatlarını rekabetçi fiyatların üzerine çıkartma başarısını göstererek bu sürede dünyada petrol ihraç eden ülkelerin büyük bir kısmını kendisine katarak yeni bir rekabetle karşılaşmadan üretimin azaltılmasında fiyatların yükseltilmesinde ve hasılatın artmasında başarı elde etmiştir (Lipsey, Steiner ve Purvıs, 1984: 282-283). OPEC'in bu başarısı kısmen Arap ülkeleri arasındaki politik birlik, kısmen de petrol talebi ve alternatif kaynakların söz konusu bu sürece uyum hızlarının yavaş olmasından kaynaklanmıştır (Lipsey, Steiner ve Purvıs, 1984: 288). Şekil 5, OPEC üyesi ülkelerin karlarını nasıl maksimize ettiklerini göstermektedir. Şekilde, S_1 eğrisi OPEC üyesi olmayan ülkelerin petrol arzını, S_2 eğrisi OPEC'in toplam arz eğrisini (OPEC – OPEC üyesi olmayan) göstermektedir. Talep eğrileri (D_2 , D_3) ve OPEC üyesi olmayan ülkelerin arzı veri olduğunda, OPEC üyeleri bir fiyat düzeyi seçip ne kadarlık bir üretimin bu fiyatı oluşturacağını belirleyebilir. Buna göre, talep D_2 'den D_3 'e kaydığında OPEC üyeleri de buna karşılık kolayca arz fiyatını P_2 'den P_3 'e yükselteceklerdir.

Şekil 5: Petrol Piyasasında Kar Maksimizasyonunun Oluşumu

Kaynak: R.G.LIPSEY, P.O.STEINER, D.D.PURVIS(1984), İktisat1(Çev. AKALIN, U.S.), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, s.283.

Şekil 5 üzerinden yapılan analizden iki temel sonuç elde edilebilir. İlk sonuç başarılı bir kartel uygulaması için petrol talep eğrisinin nispeten inelastik olarak kalması iken, ikinci sonuç ise, OPEC dışında petrol üreten ülkelerin kendi petrol arzını büyük ölçüde artırmamalarına bağlıdır.

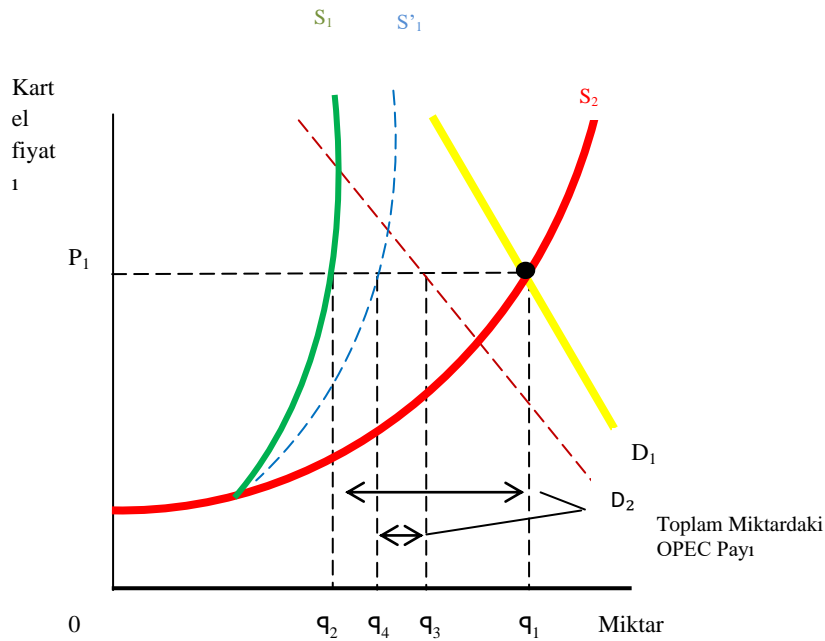
OPEC, 1983 yılının başında bir bütün olarak grup çıkarıyla üyelerden her birinin kendi çıkarı arasında görülen bir çatışma ile karşı karşıya geldi. Söz konusu bu iç çatışmalar bazı gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler sırasıyla;

- 1) Azalan talep,
- 2) OPEC dışı rakip üretici ülkeler,
- 3) Alternatif arz kaynakları

olarak sıralanabilir (Lipseý, Steiner ve Purvis, 1984: 284-287).

Azalan talep ve büyüyen arzın ortak etkisi şekil 6'da gösterilmiştir. Buna göre, yüksek OPEC fiyatları nedeniyle OPEC üyelerinin petrol piyasası küçülüyorsa OPEC karteli cari fiyatlarını koruyabilmek için daha katı üretim sınırlamalarını gerçekleştirmek zorundadır.

Şekil 6: Petrol Piyasasında OPEC ve OPEC Dışı Üreticilerin Fiyat Rekabeti

Kaynak: R. G.LIPSEY, P.O.STEINER, D.D.PURVIS (1984), İktisat1 (Çev. AKALIN, U.S.), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, s.286.

Şekil 6'da görüldüğü gibi, talep azaldıkça ve OPEC üyesi olmayan ülkelerin arzı arttıkça OPEC ülkeleri kartel fiyatını korumak için üretimlerini azaltmak zorundadırlar (Lipseý, Steiner ve Purvis, 1984: 286). Şekildeki toplam arz eğrisini S_2 temsil etmektedir. S_1 eğrisi OPEC üyesi olmayan ülkelerin kaynaklarından, Q_2 Q_1 kadarı ise OPEC kaynaklarından karşılanmaktadır. Petrol talebi D_1 ve geçerli fiyat düzeyi P_1 olduğunda toplam satılan miktar Q_1 olup bunun Q_2 Q_1 kadarı kartelin payını oluşturmaktadır. Eğer, talep D_2 'ye düşerse ve OPEC üyesi olmayan ülkelerin arzı S_1 'e yükseldiğinde kartel fiyatını P_1 düzeyinde tutmak isterse toplam arzı Q_1 düzeyinde sınırlamalıdır. OPEC üyesi olmayan ülkelerin arzı Q_4 olacağından kartelin payı küçülerek Q_1 Q_4 kadar olacaktır (Lipseý, Steiner ve Purvis, 1984: 286).

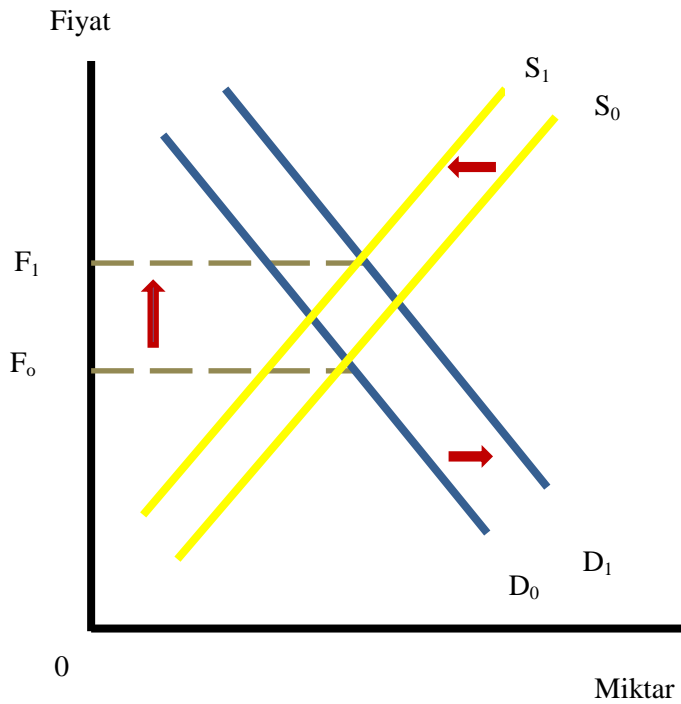
Petrol piyasasında bu tür bir gelişme kartel üyelerine iki seçenek sunmaktadır. Buna göre; kartel, cari fiyatı korumak için kendi piyasa payının azalmasını ya da OPEC üyesi olmayan ülkelerin maliyetlerinin yüksek kalması ve

petrol tüketiminde ikame etkisini yavaşlatmak için petrol fiyatının düşmesini tercih etmek zorundadır.

Diğer taraftan, son yıllarda ABD’de yatay sondaj ve hidrolik çatlatma adı verilen teknolojilerin kullanılması sonucu petrol arzında küçümsenmeyecek artışlar gerçekleştirilmiştir. Petrol piyasasında ortaya çıkan bu gelişmeler OPEC karteli ile kaya gazı üreticilerini karşı karşıya getirmiştir. Orta Doğuda geleneksel (konvansiyonel) yöntemlerle üretilen ham petrolün varil başına ortalama maliyetinin 27 ABD doları civarında, bazı petrol kuyularında ise bu maliyetin 10 ABD dolarına kadar düştüğü hesaplanmaktadır. Buna karşılık kaya petrolü üretim maliyetinin ise varil başına yaklaşık 65 ABD doları olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle, OPEC kartelinin konvansiyonel metotlara kıyasla daha yüksek maliyetlerle üretim yapan kaya petrolü üreticilerinin piyasadan elenmeleri için petrol fiyatlarını kaya petrolü üretim maliyetlerinin altında tutması gerekmektedir (Eraydın, 2015:4-5). Sonuç olarak, dünyada yeni sondaj tekniklerinin kullanımının petrol arzı hacminde yarattığı büyümeye dayanan arz esnekliğindeki artış, OPEC karteline petrol fiyatlarının yüksek kalması için petrol üretim kotalarının azaltılmasını ve böylece üyelerin pazar payı kayıplarıyla karşı karşıya kalabileceklerini göstermiştir.

Dünya piyasalarında ticareti yapılan ham petrolün ABD doları üzerinden fiyatlandırılması nedeniyle petrol ithal eden ülkelerin petrol satın alabilmeleri öncelikle ABD dolarına sahip olmalarını gerektirdiğinden doların değerinde meydana gelebilecek değişiklikler bu ülkelerin kendi para birimlerinde de zorunlu değişiklikler yaratacak ve sonuçta yerel petrol fiyatı da duruma göre artacak veya azalacaktır. Aynı durum petrol ihraç eden ülkeler içinde geçerli olacaktır (Trehan, 1986: 26). Bu durumu şekil 7 üzerinden analiz etmek mümkündür.

Şekil 7: ABD Dolarının Değer Değişikliklerinin Petrol Fiyatı Üzerindeki Etkisi

Kaynak: B.TREHAN (1986),“Oil Price, Exchange Rates and U.S.Economy: A Empirical Investigation”, Reserve Bank of San Francisco’s Economic Review, s.26.

Şekil 7’de D_0 ile D_1 eğrileri petrol ithalatçısı ülkelerin petrol talebini ve S_0 ile S_1 eğrileri ise petrol arzını göstermektedir. Söz konusu bu şekilde piyasa P_0 fiyatında dengededir. Doların değerinde bir azalma meydana geldiği varsayımı altında piyasa oyuncularının tepkileri farklılaşacaktır. Buna göre, eğer petrolün dolar fiyatı değişmeden kalırsa petrol ithal eden ülkeler petrolün fiyatının kendi milli para birimlerine göre ucuzladığını görecekle ve kendi petrol tüketimlerini artıracaklardır. Bu durum şekil üzerinden petrol talep eğrisinin sağa doğru diğer bir ifade ile D_0 ’ dan D_1 ’e kayması ile gerçekleşecektir. Doların değerindeki bu değişme petrol üreticisi açısından petrolün fiyatının kendi milli paraları cinsinden ucuzladığını fark etmelerini sağlayacak ve tepki olarak petrol arz miktarını cari fiyatlar düzeyinde azaltacaklardır. Bu gelişme şekil üzerinde arz eğrisinin S_0 ’dan S_1 ’e kaymasına neden olacaktır. Bu durumda piyasadaki yeni denge P_1 noktasında gerçekleşecektir. Tersi durumda ise, doların değerindeki artışlar petrolün dolar fiyatında azalmalar yaratacaktır. Teorik açıdan ham petrol fiyatları ile ABD doları karşılıklı biçimde birbirlerini etkileyen kanallara sahiptirler (Liu, 2010: 6-9). ABD dolarında meydana gelen bir düşüş ham petrol fiyatlarındaki değişimi beş farklı kanal üzerinden gerçekleştirebilecektir. Bu kanallar sırasıyla;

- 1) Arz yanlı satın alma gücü kanalı,
- 2) Talep yanlı satın alma gücü kanalı,
- 3) Aktif varlıklar kanalı,
- 4) Para politikası kanalı,
- 5) Piyasa intibak kanalıdır.

Ham petrol fiyatlarının ABD doları üzerindeki etkisi ise iki farklı kanal üzerinden gerçekleşmektedir. Bu kanallar sırasıyla; dış ödemeler dengesi ve dış ticaret hadleridir.

Son zamanlarda olayların gösterdiği gibi, petrol piyasalarına yönelik olarak bazı finansal kurumların manipülatif davranışlara girişmeleri yaygınlık kazanmış bir olgudur. Bu konuyla ilgili en önemli örnek LİBOR faiz oranları üzerine yapılan manipülasyonlardır (Needham, 2012: 3-6). Ham petrolün kendisinin finansal bir varlık olarak kullanılmaya başlanması sonrasında türev sözleşmeleri bu piyasada faaliyet gösteren büyük oyuncuların iktisat teorisinin temel kurallarına aykırı hareket etmelerine destek veren bir mekanizmaya dönüştürülmüştür (Üner ve Osmanoğlu, 2016: 40-41). Bu bağlamda, olası arz yetersizliklerinde yükselen fiyatları aşağı çekerek arz-talep yasalarını işlevsizleştirmede türev sözleşmeleri birer manipülasyon aracına dönüştürülebilmektedir. Petrol fiyatlarının nasıl belirlendiği çok net olmayan bir takım işlemler sonucunda alıcı ve satıcıların kim olduğuna ilişkin sadece Goldman Sachs veya Morgan Stanley’ in fikir sahibi oldukları vadeli işlemler sonucunda belirlenir (Yeğin, 2010: 19) hale gelmesi bu piyasalarda fiyat manipülasyonlarının ne kadar kolaylıkla yapılabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda ham petrol fiyatlarına ilişkin öngörü oluştururken vadeli fiyatların belirlemiş oldukları piyasa getiri eğrilerinin eğimi spot fiyatların yönüne ilişkin bilgi değerine sahip bulunması yüzünden (Aktaş, 2018:2) bu eğimin piyasa dışı çeşitli manipülasyonlara konu olamayacağını söylemek finans tarihinin inkârını gerektirmektedir.

Günümüzde vadeli piyasalarda petrol işlemi yapanlar üreticiler, kullanıcılar, Swap işlemi yapanlar ile Hedge Fonlarının da içinde yer aldığı para yöneticilerinden oluştuğu göz önünde tutulduğunda bu oyuncular arasındaki çıkar çatışmalarının çoğunlukla piyasa istismarı ile sonuçlandığı yıllar içinde tekrarlanan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Yaşanan olayların gösterdiği gibi, petrol piyasası ve endüstrisinin işleyişini sadece marjinal maliyet, arz-talep, ekonomik rant, eksik rekabet ve oligopol kavramlarının da dahil edildiği bir analiz üzerinden açıklamaya çalışmak oldukça güçtür. Uluslararası petrol piyasası birçok kere ekonominin temel kanunlarını işlevsizleştirmiştir (Noreng, 2004:21). Söz konusu bu işlevsizlik ise, petrol piyasasında çok sayıda alıcı ve satıcıya karşılık tedarikçi sayısının az olması ve bu tedarikçilerin petrol arz miktarını ayarlama gücünü keyfi şekillerde kullanarak petrol arzını petrol talebinden daha değişken hale getirmelerinden kaynaklanmaktadır (Noreng, 2004:21).

Modern ekonomiler için düzenli petrol arzının bir ön koşul özelliğini kazanması petrolün kendisini ticari bir emtia olma dışında politik bir araç konumuna sokmuştur. Bu nedenle petrolün üretimi, dağıtımı ve tüketimi çeşitli biçimlerde politik müdahale ve düzenlemelere açık bir konu olmuştur. Dünya genelinde ekonomik ve politik temelde neden veya sonuç olma özelliğine sahip olan uluslararası ham petrol piyasasının işleyişinin incelendiği bu makalenin tümü üzerinden aşağıdaki tespitleri sıralamak mümkündür.

1) Ham petrol piyasaları sahip oldukları ekonomik rant nedeniyle istisnai piyasalardır: Şekil 1’de gösterildiği gibi, petrol piyasasındaki fiyatların petrolün üretim maliyetlerinin çok üzerinde tutulmasıyla oluşan aşırı kâr ifade eden ekonomik rant maliyetin üzerinde bir faktör ödemesidir. Ekonomik rant, bir kaynağın sonlu arzı ve onun gelir potansiyelinden kaynaklanmaktadır ve bu açıdan ekonomik rant piyasanın kusurundan kaynaklanan bir gelir değildir (Noreng, 2004:217). Petrol piyasasında ekonomik rant bir servet transferi yaratma işlevi yanında petrol fiyatlarındaki değişikliklerin arz yapıları üzerindeki etkilerini büyük ölçüde yumuşatma işlevine de sahiptir (Noreng, 2004:22).

2) Ham petrol piyasasında OPEC üyesi üreticiler arasındaki kaynak dağılımı ve çıkarlardaki farklılıklar petrol fiyatları ve arzını oynaklaştırmaktadır: OPEC üyeleri kendi içinde iki gruba ayrılırlar. Birinci grup, fiyatları göz önünde bulundurmadan tam kapasite üretim yaparken, ikinci grup ise fiyatları göz önünde tutarak tam kapasite üretimde bulunmazlar (Noreng, 2004:194-195). Aslında OPEC içi çatışmayı yaratan çeşitli konular bulunmaktadır. Söz konusu bu çatışma konuları sırasıyla pazar payları, gelirler, ihracat miktarları, kapasite oranları ve petrolün pazar fiyatıdır. OPEC’teki bu iki farklı grup arasındaki bölünme hem petrol arzının hem de fiyatlarının sürekli istikrarını engellemektedir.

3) Ham petrol fiyat ve ticaretinin ABD doları üzerinden gerçekleştirilme zorunluluğu petrolü politik ve ekonomik manipülasyonların aracı yapmıştır: Uluslararası petrol ticaretinde ABD dolarının tek hesap birimi ve değişim aracı olarak kabul edilmesiyle paralar arasındaki uluslararası rekabet ortadan kaldırılmış ve ABD dolarına hakim para konumu kazandırılmıştır (Pala, 1996:175-184). Bu tip bir yapılanma diğer ülkeleri ABD’ye senyorej geliri ödeme zorunda bırakırken,

ABD şirketlerine de kur riskinden korunma ve maliyetlerini kontrol etme fırsatı sağlamıştır. Diğer taraftan, FED vasıtasıyla petrol fiyatlarını dolar üzerinden yönlendirmeyi sağlayan sürpriz para politikalarının ABD tarafından kolayca gerçekleştirilebilmesi mümkün hale gelmiştir.

4) Petrol türev piyasaları petrol fiyatları üzerinde arz-talep kanunlarına dayanmayan çeşitli spekülâtif ve manipülâtif hareketlerin yapılmasını kolaylaştırmıştır: Günümüzde türev piyasalar mevzuat boşlukları, denetim yetersizliği, kaldıraçlı işlem yapma imkanı ve piyasa fiyatlarını yönlendirme gücü bulunan katılımcılar nedeniyle fiktif finansal işlemlerin kolayca gerçekleşmesine fırsat sunmaktadır.

Sonuç olarak; özel yapısı, ekonomisi ve politikalarıyla petrol piyasaları üretici ve tüketici ülkeler ile petrol şirketleri arasında gizli veya açık pazarlık ve mücadelenin merhametsizce uzun yıllar daha süreceği bir savaş alanını andırmaktadır.

Kaynakça

AKTAŞ, Z. (2018), “Vadeli Petrol Piyasaları: Daha İyi Bir Tahmin Aracı Bulunabilir mi?”, www.tcmbblog.org (Erişim Tarihi:10.07.2018).

BALAAM, D. N.ve DILLMAN, B. (2015), Uluslararası Ekonomi Politîge Giriş (Çev. USLU, N.), Adres Yayınları, Ankara.

BANKS, F. (2003), Energy Economics Modern Introduction, Kluwer Academic Publishers, Boston.

ÇAKMAN, K. (2009), “Minerva’nın Baykuşu”, Ekonomik Yorumlar Dergisi, 46/532, 29-47.

DEMİR, İ. (2014), Uluslararası Petrol Politikaları, Piyasaları, Fiyatları, Dora Yayınları, Bursa.

EBRAHİM, Z.; INDERWILDI, O. R. and KING, D. A. (2014), “Macroeconomic Impacts of Oil Price Volatility:Mitigation and Resilience”, Frontiers in Energy, Vol.8, Issue.1,9-24.

EGDAHL, F. W. (2011), Wall Street ve Amerikan Yüzyılının Çöküşü (Çev. ŞULEKOĞLU, Ö.ve ATA, İ.), Bilim Gönül Yayınları, İstanbul.

EICHENGREEN, B. (2016), Aynalı Salon (Çev. BALCI, A .C.), Efil Yayınevi, Ankara.

ERAYDIN, K. (2015), “Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri ve Etkileri”, T.İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Bölümü(Erişim 14.04.2017).

EZGİ, S. ve ÖZKILIÇ, C. (2016), “Petrol Fiyatlarının Oluşumunu Etkileyen Faktörler”, TMMOB Petrol Mühendisleri Odası, www.pmo.org(Erişim Tarihi.14.04.2017).

HANKE, S. H. ve SCHULER, K. (2001), Gelişmekte Olan Ülkeler için Para Kurulları El Kitabı (Çev. BERAT, B.ve TOPRAK, M.), Liberte Yayınları, Ankara.

HÖRDAHL, P.; SOBRUN, J. and TURNER, P. (2016), “Low Long-Term Interest Rates as a Global Phenomenon”, BISWP, No:574, 1-19.

JUVENAL, L. and PETRELLA, I. (2012), “Speculation in the Oil Market”, Federal Reserve Bank of St. Louis, WP:2011-027E, 1-61.

KALYONCUOĞLU, Y. A. (2018), Mayıs Çiçeği ve Hazine Yelkenlileri, Scala yayıncılık, İstanbul.

KRUGMAN, P .R.; OBSTFELD, M. ve MELITZ, M. J. (2017), Uluslararası İktisat (Çev.KARAÇİMEN,E.), Palme Yayıncılık, Ankara.

LE, D. (2017), “Relationship between Crude Oil Prices and the U.S. Dollar Exchange Rates: Constant or Time-Varying?”, Journal of Applied Finance&Banking, Vol.7,No:5,103-115.

LIU, C. (2010), US Dollar Exchange Rate and Crude Oil Price: A Common Explanation, Master of Science, Purdue University, Indiana.

LIPSEY,R.G.; STEINER, P. O. ve PURVIS, D. D. (1984), İktisat-1 (Çev.AKALIN,U.S.), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

NEEDHAM, C. (2012), “Libor Manipulation and Its Consequences,” Library of the European Parliament, www.Library.ep.ec(Erişim Tarihi:15.09.2015).

NORENG, Q. (2004), Ham Güç, Petrol Politikaları ve Pazarı (Çev. DURMUŞ, N.), Elips Kitap, Ankara.

PALA, C. (1996), ABD-Petrol-Dolar: 20.Yüzyılın Şeytan Üçgeni, Kavram Yayınları, No:106.

PARKIN, M. (2010), İktisat (Çev. UZUN, Ö.), Akademi Yayıncılık, Ankara.

SALAMEH, M. G. (2017), “ABD Küresel Petrol Fiyatlarını Nasıl Manipüle Ediyor?”, Derin Ekonomi Dergisi, Sayı:29, 96-97.

SICILIA, D. B. ve CRUIKSHANK, J. L.(2000), Greenspan Etkisi (Çev. SALMAN, E.), Literatür Yayınları, İstanbul.

SİTTİ, K. (2015), “Petrol Borsasının İşleyişi ve Türkiye Petrol Borsası”, www.kenansitti.com.tr(Erişim Tarihi:14.04.2017).

TELATAR, F. (2004), Politik İktisat Politikası, İmaj Yayıncılık, Ankara.

TREHAN, B. (1986), “Oil Price Exchange Rates and U.S.Economy: A Empirical Investigation”, Reserve Bank of San Francisco’s Economic Review,1-43.

UNITED STATES SENATE-PERMANENT SUBCOM MITTEE (2006), “The Role of Market Speculation in Rising Oil and Gas Prices: A Need to Put the Cop Back on the Beat”, U.SGovernment Print Office.

ÜNER, İ. ve OSMANOĞLU, H. (2026), Türev Ürünlerinin Gizli Doğası, Scala Yayıncılık, İstanbul.

YEĞİN, F.(2010), “Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler”, SPK Araştırma Dairesi.

Makale Gönderim Tarihi: 27.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Dağıtım Kanallarında İlişki Kalitesi ve İlişki Sürekliliği

Tevfik Şükrü YAPRAKLI¹

Gülşah KORKMAZ²

Musa ÜNALAN³

Özet

Pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesi ve ürün veya hizmetlerin potansiyel tüketicilere ulaştırılmasında dağıtım kanalları önemli bir role sahiptir. Dağıtım kanallarının başarılı bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi, kanal üyeleri arasındaki ilişkinin niteliğine bağlıdır. Bu çalışmada, dağıtım kanallarında ilişkinin kalitesi ve sürekliliğine etki eden faktörler araştırılmıştır. Bu faktörler; tedarikçinin firma itibarı, iletişim yeteneği, bilgi paylaşımı, adaptasyonu, güvenilirliği ve değer birliği olarak altı ana başlık altında ele alınmıştır. Araştırma, Erzurum'da faaliyet gösteren sigorta acenteleri üzerinde yapılmıştır. Araştırma sonucunda acentelerin ana sigorta firmaları ile ilişkilerinin sürekliliğinde; firma itibarı, adaptasyon, güvenilirlik, değer birliği ve ilişki kalitesinin etkisinin olduğu bulunmuştur. Araştırmada elde edilen diğer bulgulara göre, iletişim yeteneği ve bilgi paylaşımının ilişki sürekliliği üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Değişkenlere yönelik algılar bakımından, en yüksek ortalama sahip değişken tedarikçi itibarı iken en düşük ortalama sahip değişken tedarikçi adaptasyonu olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dağıtım Kanalları, İlişki Kalitesi, İlişki Sürekliliği, Sigorta Acenteleri

Relationship Quality and Relationship Continuity in Distribution Channels

Abstract

Distribution channels play an important role in the conduct of marketing activities and delivery of products or services to potential consumers. The successful operation of distribution channels depends on the nature of the relationship between the channel members. In this study, factors affecting the relationship quality and relationship continuity of the relationship in distribution channels were investigated. These factors can be listed as supplier's reputation, communication ability, information sharing, adaptation, reliability and value congruence. The research was carried out on insurance agencies operating in Erzurum. The findings of the study show that firm reputation, adaptability, reliability, value unity and relationship quality have a significant effect on relationship continuity of insurance agents and main insurance company. According to the findings of the study, there was no significant effect of communication ability and information sharing on relationship continuity. This study shows that the perception levels of participants in the way of variables, the highest-valued factor is supplier's reputation, while the lowest-valued factor is supplier's adaptation.

Keywords: Distribution Channels, Relationship Continuity, Relationship Quality, Insurance Agents

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İşletme Bölümü, sukruyaprakli@atauni.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, glsh_krkzmz@hotmail.com

³ Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İşletme Bölümü, munalan@firat.edu.tr

Giriş

Günümüz piyasalarındaki yoğun rekabet ortamında işletmelerin pazarda etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeleri, üretim ve pazarlama stratejilerinin doğru bir şekilde belirlenmesinden geçmektedir. Ürün veya hizmetlerin müşteri odaklılık esasına dayanarak kalite bir şekilde üretilmesi tek başına yeterli olmamaktadır. Tüketicilerin isteklerini karşılayacak düzeyde ürünler üretilmesi ne kadar önemliyse o ürünün doğru zamanda doğru yerde tüketicilere ulaştırılması da o derece önemlidir.

4P olarak bilinen pazarlama karması unsurları ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım şeklinde sıralanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında pazarlama faaliyetlerinde ürünün tasarım aşamasından başlanarak dağıtım aşamasına kadar gerçekleşen tüm süreçler birbirinin tamamlayıcısı şeklinde bir bütün olarak ele alınmaktadır.

Dağıtım kavramı, işletmeler tarafından üretilen malların üretim noktasından satış noktasına getirilmesini içermektedir. Dağıtım kanalı ise, mal veya hizmetlerin üreticiden tüketiciye giderken izledikleri yolun genel adı şeklinde tanımlanmaktadır (Küçük, 2011). Dağıtım faaliyetlerinde işletmeler tarafından ürün niteliklerinin dikkate alınarak en uygun dağıtım sisteminin kurulması ve dağıtım kanallarının seçilmesi oldukça önemlidir. İşletmeler seçtikleri dağıtım kanallarıyla ilişkilerinde tatmin sağladıkları sürece dağıtım performanslarında da başarı elde edilmesi sağlanabilir. Bu nedenle kurulan ilişkilerin niteliği önemlidir.

Bu çalışmada, tedarikçi firma ile ürünü satan ana firma arasındaki ilişkinin sürekliliğini etkileyen faktörlerin ve bu faktörlerin ilişki kalitesi ve ilişki sürekliliği üzerindeki etkisinin tespiti amaçlanmıştır. Ayrıca ilişki kalitesinin ilişki sürekliliği üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı da araştırmanın bir diğer amacıdır. Araştırmada sırasıyla ilişki kalitesi ve ilişki sürekliliğini etkileyen faktörler açıklanmış olup, araştırmanın metodoloji kısmıyla birlikte çalışmanın saha uygulamasında toplanan veriler oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla analize tabi tutularak sonuçlar yorumlanmıştır.

1. Literatür

Dağıtım kanallarında ilişkinin kalitesini ve sürekliliğini etkileyen faktörler; tedarikçi firmanın itibarı, iletişim yeteneği, bilgi paylaşımı, adaptasyonu, güvenilirliği ve değer birliği olmak üzere altı başlık altında toplanmış ve bu faktörler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1.1. Tedarikçi Firmanın İtibarı

Tedarikçinin firma itibarı; sektörde faaliyet gösteren firmanın faaliyetlerini yürütürken sergilemiş olduğu uygulamalar ve müşterilerine karşı vermiş oldukları hizmete dair, müşterilerin zihninde firmaya karşı oluşan algılar bütünüdür (Doney ve Cannon, 1997). Piyasada firmaya karşı olumlu itibarın oluşması sonucu, firmanın itibarı diğer firmalar arasında kolaylıkla yayılacak ve dolayısıyla tedarikçi firmaya duyulan güven artacaktır (Ganesan, 1994). Ayrıca bir tedarikçi firmanın itibarının iyi olduğunun varsayılmak istenmesi durumunda, tedarikçinin diğer firmalarla olan ilişkilerindeki geçmişi esas alınarak güven sağlanacaktır (Doney ve Cannon, 1997).

Firma itibarı; tüketiciler, çalışanlar, yatırımcılar, ortaklar, ve genel halk da dâhil olmak üzere geniş bir grubun algılamaları doğrultusunda oluşmaktadır. Oluşan bu itibarı koruyabilmek ve etkin bir şekilde yönetmek, firmaya uzun vadeli stratejik fayda sağlayacak çeşitli avantajların sağlanmasında katkıda bulunacaktır (Cravens ve Oliver, 2006). Yüksek müşteri sadakati, personelin işletmeye bağlılığı, tedarikçi firmanın çalışanlarına ve ürünlerine karşı alıcının olumlu tutumu, yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelme ve rekabet üstünlüğü sağlama bu avantajlardan bazılarıdır (Kaynak, Sarioğlu ve Acır, 2011).

Tedarikçi firma ile çalışma süresinin uzunluğu, müşterilerin tedarikçi ile ilgili düşüncelerini ve piyasadaki itibarını göstermektedir. Dolayısıyla itibarın var olması düşüncesi, tedarikçi ile ilişkilerin sürekliliğini ve bağlılık derecesini artırmaktadır (Anderson ve Weitz, 1992). Ayrıca firmalar için maddi olmayan ancak değerli bir varlık olarak görülen itibar, tedarikçi firmaların performansı ve hizmetlerinin kalitesi konusundaki belirsizliği de azaltmaktadır (Shim ve Yang, 2016).

1.2. Tedarikçinin İletişim Yeteneği

İletişim, “dağıtım kanalı üyelerini bir arada tutmaya yarayan unsur” olarak tanımlanmıştır (Mohr ve Nevin, 1990). Tedarikçi ile kurulan iletişimde sürekliliğin sağlanması ve iletişimin etkin bir şekilde sürdürülmesi, kanal ilişkilerinin yönetimi için hayati önem taşımaktadır (Grabner ve Rosenberg, 1969). Tedarikçinin iletişim yeteneğinin iyi olması, bilgi paylaşımını ve dolayısıyla da kurulan ilişkiden duyulan memnuniyeti olumlu yönde etkilemektedir (Murphy ve Sashi, 2018).

Kanal üyelerinin ilişkilerini başarılı bir şekilde yürütebilmesi sistem içindeki haberleşme kaynaklarının doğru ve zamanlı bir şekilde kullanılmasıyla mümkün olabilmektedir. Kanalda etkin bir iletişim kurulmasının işletmeye katkısı yüksek olacaktır. Bir iletişimden bahsedebilmek için karşılıklı fikir paylaşımını, bilgi ve duygu alışverişini zorunlu kılan bir ilişkinin kurulması gerekmektedir (Eren, 1996, s.349).

Kanal üyeleri arasındaki iletişimin etkin ve kaliteli olması, uzun süreli ilişkiler kurulmasında etkili olabilmektedir. Kanal üyeleri arasında kurulan iletişim sisteminin benimsenmesinin iş ilişkilerindeki güveni geliştirdiği görülmektedir. Çünkü mükemmel bir birliktelik sağlamak, hem çalışmaların ilerlemesini daha kolay hale getirmekte hem de temel ilgi konularındaki görüşmelere öncelik sağlamaktadır (Acır, 2008). Ayrıca tedarikçi firmanın iletişim alışkanlıkları, kanaldaki ilişkilerin geliştirilmesinde ve ilişki kalitesinin değerlendirilmesinde oldukça önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Mohr ve Sohı, 1995).

1.3. Tedarikçinin Bilgi Paylaşımı

Tedarikçi bilgi paylaşımı, tedarikçinin müşteri ilişkileri için yararlı olabilecek gelecekle ilgili bilgileri açıkça paylaşması anlamına gelmektedir. Bir tedarikçi açık bir şekilde bilgi paylaşımında bulunduğu anda, tedarikçi firmanın kazancı artmakta ve dağıtımına konu olan ürünlerin kullanımı ile ilgili verimli bilgiler elde edilmektedir (Cannon ve Homburg, 2001). Firma düzeyinde bilgi paylaşımı, kesintisiz ve gerçek zamanlı bilgi elde etmek için tedarik zincirlerinde kritik bir beceri olmakta ve tedarik zinciri üyelerinin paylaşılan değerler ile gerçek zamanlı

olarak birbirleriyle iletişim kurma yeteneklerini ifade etmektedir (Woo, Kim, Chung ve Rho, 2016).

Bilgi paylaşımının karşılıklı olarak dürüst ve açık bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlıklı bir ilişki kurulmasındaki önemli faktörlerden biridir. Bilgi edinme, distribütörlerin rekabet avantajı ve performansları için kritik öneme sahiptir. Üreticiler tarafından paylaşılan bilgiler, distribütörlerin pazar belirsizliğine yanıt vermesine yardımcı olmaktadır (Frazier ve diğ., 2009). Bilgi paylaşımı ile taraflar arasında oluşması muhtemel sorunların önceden farkedilip sorunların minimize edilmesi sağlanabilmektedir Ayrıca üreticilerin bilgi paylaşımı, distribütörlerin üreticilerin gereksinimleri ve beklentilerini ele almalarını ve üreticilerin öncelikleri ile ilgili belirsizliği azaltmalarını sağlamaktadır (Lusch ve Brown, 1996).

1.4. Tedarikçinin Adaptasyonu

Tedarikçi adaptasyonu, tedarikçilerin müşterilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için değişiklik yapmaya istekli olması olarak tanımlanmaktadır. Bu adaptasyon ani ve beklenmeyen müşteri ihtiyaçlarına karşı kısa vadeli çözümler içermektedir. Adaptasyon düzeyi yüksek olan bir tedarikçi, değişen kuralları ve politikaları kolaylıkla uygulayabilme yeteneğine sahip olmaktadır (Cannon ve Homburg, 2001).

Günümüz iş ortamında, organizasyonlar rekabet üstünlüğü sağlayabilmek adına tüm tedarik zinciri boyunca bilgileri ve ürünleri hızlı bir şekilde taşımaya odaklanmaktadır. Bilgi ve kararlar ne kadar hızlı alınır, müşterilerin ihtiyaç ve siparişlerine o kadar çabuk cevap verilebilmektedir (Chan, Bhagwat ve Wadhwa, 2009). Adaptasyon sağlama konusunda önemli olarak görülen hız faktöründe başarıyı sağlayabilmek için tedarikçinin adaptasyon düzeyinin piyasadaki değişimleri karşılayacak seviyede olması hatta o seviyeyi aşması gerekmektedir.

Tedarikçi adaptasyonu, pazardaki değişimlere ayak uydurma konusunda firmalar tarafından ön planda tutulan en önemli stratejilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Adaptasyon, tedarik zincirinin başarısı için hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla yüksek adaptasyon yeteneğine sahip tedarikçiler ilişki memnuniyeti sağlamak adına gereken esnek yeterliliklerini belirtme eğiliminde olmaktadır (Yeh, Ku ve Ho, 2016).

1.5. Tedarikçinin Güvenilirliği

Güven, tarafların kendinden beklenen davranışları yerine getirme konusunda iyi niyetin kötüye kullanılmayacağına dair inancın var olması şeklinde tanımlanmaktadır. Güven; ticari ilişki içerisinde olan firmalardan birinin diğer taraf hakkında gelecekteki ihtiyaçlarını karşılarken adil, dürüst ve inandırıcı davranışlar sergileyeceği yönündeki tutum ve düşünceleridir (Kaynak, Sarıoğlu ve Acır, 2011). Ayrıca güven, başarılı bir tedarik zinciri ilişkisi kurmada ve zincir içerisindeki ilişkilerin devamlılığında en önemli unsurlardan biridir (Cengiz ve Aksoy, 2017).

Tedarikçi güveni, ticaret ortaklarının birbirlerinin güvenilirliği ve dürüstlüğü hakkında sahip oldukları inanç olarak tanımlanmaktadır. Tedarikçi güveni bir firmanın inovasyonunu ve sonuç olarak tedarik zinciri performansının sonuçlarını geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Pooe, Mafini ve Loury-Okoumba, 2015).

İlişkideki güven faktörünün varlığı aynı zamanda tarafların karmaşık tedarik zinciri işlemlerinde performans standartlarını sağlayacak yetkinliğe sahip olmasını gerektirmektedir. Tedarikçilerin sergiledikleri güvenilir davranışlar kanal ilişkisinde karşı taraf için tedarikçi fırsatçılığının minimal düzeyde olacağını bir işaret olarak yansıyacaktır (Başkol,2014).

Tedarikçinin güvenilir olması; müşterilerin tatmin olmasına, kanal ilişkilerinde bağlılığın artmasına ve dolayısıyla da kurulacak olan iş birliklerinin sağlam bir temelde kurulmasına katkıda bulunmaktadır. Tedarikçiye karşı duyulan güven kanalda oluşabilecek çatışmaları azaltmakta ve kanal üyelerinin birbirlerine ve yaptıkları işe karşı memnuniyetlerinin artmasını sağlamaktadır (Anderson ve Narus, 1990).

1.6. Değer Birliği/Uyumu

Değer; belirli bir davranış biçimi ve varoluş amacının kişisel veya toplumsal olarak karşıtlarına tercih edilmesine dair kalıcı bir inanç şeklinde tanımlanmaktadır (Kalliath ve diğ., 1999).Değerler, örgüt içerisinde istenilenin ne olduğunu göstermek amacıyla kullanılan ölçütlerdir. Örgüt üyelerinin çeşitli durumlar karşısında nesne ve bireyleri iyi ve kötü biçimde değerlendirmeleri ve yargılamalarında kullandıkları ölçütler olarak da tanımlanabilir(Şişman, 2002, s.94).

Değerler, iş başarısı sağlayabilmek için kullanılan ayrılmaz parçalardır. Kanal üyeleri arasında değer birliğinin varlığı pozitif iş sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca değer birliği, örgüt içinde uygun davranışları öngören normları ve yönergeleri geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Schein, 2010).

Değer birliği, kanal üyelerinin davranışlarında tekdüzelik sağlamada yardımcı olduğundan kanaldaki üyelerin kurdukları işbirliğinde faydalı olmaktadır. Değer birliği kanal üyeleri arasında karşılıklı yarar ilkesini güçlendirmekte, eşgüdümlü olarak gerçekleştirilecek faaliyetlerin planlamasını kolaylaştırmakta ve kanalda ortaya çıkabilecek çatışmaları azaltmaktadır. Dolayısıyla, dağıtım kanallarında değer birliği anlayışının oluşturulması kanal üyeleri arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunmaktadır (Wang ve Zhang, 2017).

1.7. İlişki Kalitesi

İlişki kalitesi genel anlamda; ‘ilişkinin gerektirmiş olduğu bütün ihtiyaçların karşılanması konusundaki ilişkinin uygunluk düzeyi’ olarak tanımlanmaktadır (Yapraklı ve Sağlık, 2010). İlişki kalitesi, kanal üyeleri arasındaki bilgi paylaşımının yoğunluğunu, iletişimin kalitesini, uzun vadeli oryantasyonu ve ilişkiden memnuniyet düzeyini yansıtmaktadır. Maksimum ilişki kalitesi elde etmek ve bunu devam ettirmeyi başarmak, uzun vadeli ilişkiler geliştirme ve ilişkiyi sürdürme konularındaki kararların alınmasında kanal üyelerine yardımcı olmaktadır (Lages ve diğ., 2005).

İlişki kalitesi, karşılıklı ihtiyaç ve beklentilere cevap veren alıcı tedarikçi ilişkisinin gücünün genel bir değerlendirmesi ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ilişki kalitesi, kanal üyelerinin geçmişteki başarı ya da başarısızlık deneyimlerine dayanmaktadır (Tsai ve Hung, 2016).

Algılanan ilişki kalitesi güven ve memnuniyetten oluşmaktadır. Kanal üyeleri arasındaki ilişkinin kalitesi, iletişim, davranış, saygı, nezaket, sıcaklık,

empati ve yardımseverlik gibi kriterlere bağlı olarak oluşan algılamalar ve değerlendirmeler sonucu ortaya çıkmaktadır. Kanaldaki üyeler arasında ilişki memnuniyetinin yüksek olması ilişki kalitesinden duyulan tatminin iyi düzeyde olmasına ve bunun sonucu olarak da örgütteki performans hedeflerine ulaşmada büyük kolaylıklar sağlamaktadır. (Al-alak, 2014).

1.8. İlişki Sürekliliği

İlişki sürekliliği, kanal üyeleri arasında ilişki kurulurken tarafların kısa dönemli fedakarlıklarda bulunarak karşılıklı olarak uzun vadeli bir fayda ilişkisi sağlamak adına sergiledikleri gönüllü davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Acır, 2008). Kanal üyeleri arasında davranışların güvenilir olarak tanımlanmaya başlaması ile uzun vadeli ilişkilerin kurulması ve güven esasına dayalı olarak ilişki sürekliliği sağlanabilmektedir. Ayrıca kanal ilişkilerinde insan haklarına uyum, çalışma uygulamaları, davranış kuralları, sosyal denetimler ve tedarikçi izleme geliştirme programlarının uygulanması tedarik zinciri sürekliliğini etkilemektedir (Jadhav, Orr ve Malik, 2018).

Alicılar ve tedarikçiler arasında kurulan uzun vadeli ilişkiler, etik ilkelere bağlılığı ve iş değerini artıran davranışları desteklediği için kısa vadeli ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkan sorunları önlemekte ve taraflar için uzun vadede avantajlar sağlamaktadır (Kaynak, Sert, Sert ve Akyüz, 2015).

Uzun vadeli ilişkiler kurabilmek için kanal üyelerinin süreçlerle ilgili konuları açıkça paylaşması ve bu anlamda rutin bir sistem oluşturması kanal üyeleri arasındaki ilişkide avantaj sağlayacaktır. Kanalda kurulan ilişkilerden tatmin sağlandığı sürece taraflar kanal ilişkisini sürdürmeye daha olumlu bakabilmektedir. Kanal üyeleri arasında uzun vadeli işbirliğikurabilmek işletmeye güven duyulmasına, ekonomik ve sosyal anlamda kanal üyeliği yapılmasından memnun olunması bağlıdır. Aracıların satış miktarları ve elde ettikleri kazançlar memnuniyet sağlanmasında etkili olmaktadır. Bunun sonucu olarak, aracı işletmenin kanal üyeliğini sürdürmesi için yatırımlarını arttırmasına imkan tanınmaktadır (Yılmaz ve diğ., 2014).

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, tedarikçi firma ile ürünü satan ana firma arasındaki ilişkinin kalitesini ve sürekliliğini etkileyen faktörleri tespit etmektir. Yani, firma itibarı, iletişim yeteneği, bilgi paylaşımı, adaptasyon, güvenilirlik ve değer birliğinin ilişki kalitesi ve ilişki sürekliliği üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelenecektir. Bu temel amacın yanı sıra, ilişki kalitesinin ilişki sürekliliği üzerindeki etkisinin belirlenmesi de çalışmanın diğer amaçlarındanıdır. Ayrıca, değişkenlere yönelik katılımcıların algı düzeyleri de tespit edilecektir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

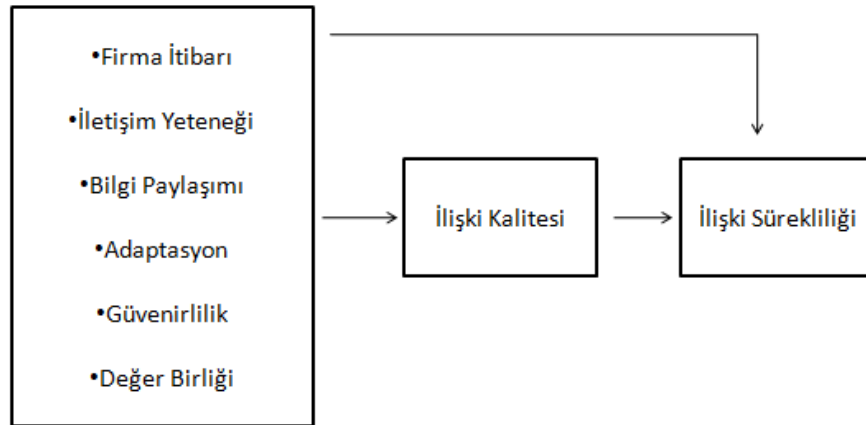
Veri toplama metodu olarak anket yöntemi seçilmiştir. Araştırmanın anakütlesini Erzurum ilinde faaliyet gösteren sigorta acenteleri oluşturmaktadır. Erzurum Ticaret ve Sanayi Odasından Erzurum'da faaliyet gösteren sigorta acentelerinin iletişim adresleri alınarak saha uygulamasına geçilmiştir. Toplamda 51 acentenin yer aldığı listede 4 acente ankete katılmak istemediğini

belirtirken, 3 acente ise belirtilen adreslerde bulunamamıştır. Toplamda 44 adet anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Anketler, sigorta acentesinin sahibi ya da yöneticisi olan kişiler tarafından doldurulmuştur.

Araştırmada kullanılan anket formu 48 sorudan oluşmaktadır. Araştırma modelindeki değişkenlere ilişkin olarak oluşturulan 41 sorudan 5 tanesi firma itibarı, 9 tanesi iletişim yeteneği, 3 tanesi bilgi paylaşımı, 4 tanesi tedarikçi adaptasyonu, 7 tanesi tedarikçi güvenilirliği, 4 tanesi değer birliği, 4 tanesi ilişki kalitesi ve son olarak 5 tanesi de ilişki sürekliliğine yönelik algıları yöneliktir. Araştırma modeli dışından sorulan 7 soru ise cevaplayıcıların demografik özelliklerini belirlemeye yöneliktir.

2.3. Araştırmada Kullanılan Model, Ölçekler ve Hipotezler

Bu çalışmada ilişki sürekliliğini ölçmek adına kullanılan araştırma modeli kurulurken Acır'ın (2008) dağıtım kanallarında ilişkinin sürekliliğini etkileyen faktörlere yönelik çalışması ile Wang ve Zhang'ın (2017) dağıtım kanallarında değer birliğinin etkisini araştırmaya yönelik yaptığı çalışmadan yararlanılmıştır. Araştırma modeli aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan ölçekler ve bu ölçeklere ait kaynaklar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Ölçek İsmi	Soru Sayısı	Kaynak
Firma İtibarı	5	Nha ve Gaston, (2001)
İletişim Yeteneği	9	Mohr, Fisher ve Nevin, (1996)
Bilgi Paylaşımı	3	Mohr, Fisher ve Nevin, (1996)
Tedarikçi Adaptasyonu	4	Cannon ve Perreault, (1999)
Tedarikçi Güvenilirliği	7	Doney ve Cannon, (1997)
Değer Birliği	4	Wang ve Zhang, (2017)
İlişki Kalitesi	4	Johnson, (1999)
İlişki Sürekliliği	5	Kim, (2000)

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Firma itibarının ilişki kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H₂: İletişim yeteneğinin ilişki kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H₃: Bilgi paylaşımının ilişki kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H₄: Adaptasyonun ilişki kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H₅: Güvenirliliğin ilişki kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H₆: Değer birliğinin ilişki kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H₇: Firma itibarının ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

H₈: İletişim yeteneğinin ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

H₉: Bilgi paylaşımının ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

H₁₀: Adaptasyonun ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

H₁₁: Güvenirliliğin ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

H₁₂: Değer birliğinin ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

H₁₃: İlişki kalitesinin ilişki sürekliliği üzerinde etkisi vardır.

3. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Çalışmamızda Erzurum ilinde faaliyet gösteren 44 sigorta acentesinden alınan cevaplar doğrultusunda analizler yürütülmüştür. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Katılımcı ve işletme ile ilgili özelliklerin belirlenmesinde ve değişkenlere yönelik algıların ölçülmesinde tanımlayıcı istatistikler (sıklık tabloları, aritmetik ortalama, standart sapma), değişkenlerin etki düzeylerinin belirlenmesinde

ise regresyon analizleri kullanılmıştır. Yapılan analizler aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

3.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmada ankete katılan cevaplayıcıların demografik özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak adına cinsiyet, yaş, eğitim durumu, işletmedeki pozisyonları, faaliyet yılı, ana firma ile ilişki süresi ve firma cirosu araştırılmış ve elde edilen bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Örneklem Karakteristikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Toplam Katılımcı (N = 44)			Toplam Katılımcı (N=44)		
<i>Cinsiyet</i>			<i>Ciro (TL)</i>		
Kadın	15	34.1	-	19	43,2
Erkek	29	65.9	30.000	1	2,3
			60.000	1	2,3
<i>Yaş</i>			90.000	1	2,3
20-30	12	27.3	100.000	5	11,4
31-40	20	45.5	120.000	2	4,5
41-50	11	25.0	150.000	3	6,8
51-60	1	2.3	170.000	1	2,3
			200.000	2	4,5
<i>Eğitim durumu</i>			250.000	2	4,5
Lise	10	22.7	300.000	1	2,3
Yüksekokul	10	22.7	500.000	2	4,5
Üniversite	22	50.0	700.000	1	2,3
Lisansüstü	2	4.5	800.000	2	4,5
			1.000.000	1	2,3
<i>Faaliyet yılı</i>			<i>İlişki Süresi</i>		
1-5 yıl	10	22.7	1-5 yıl	15	34,1
6-10 yıl	15	34.1	6-10 yıl	18	40,9
11-15 yıl	8	18.2	11-15 yıl	8	18,2
15 yıldan fazla	11	25.0	15 yıldan fazla	3	6,8
<i>Pozisyon</i>					
Acente sahibi	17	38.6			
Acente yöneticisi	15	34.1			
Diğer	12	27.3			

Araştırmaya katılan bireyler cinsiyetleri açısından incelendiğinde, 44 kişiden oluşan örnek büyüklüğünün, 15 kişinin (%34,1) kadın, 29 kişinin ise (65,9)

erkek olduğu görülmektedir. Yaşlara bakıldığında, cevaplayıcıların büyük bölümünün 31-40 yaş aralığında (%45,5) olduğu görülmektedir. Bireylerin eğitim seviyesine bakıldığında, büyük bir bölümünün üniversite (%50,0) mezunu olduğu görülmektedir.

Faaliyet yılı açısından incelendiğinde, acentelerin %34,1'inin 6-10 yıllık faaliyet süresine sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %38,6'sının acente sahibi, %34,1'inin acentenin yöneticisi olduğu görülmektedir.

Firmanın aylık cirosuna ilişkin cevaplar incelendiğinde, acentelerin %43,2'sinin bu soruyu yanıtsız bıraktığı ve ağırlıklı olarak acentelerin %11,4'lük kısmını 100.000 TL ciroya sahip olduğu görülmektedir. Tedarikçi firma ile olan ilişki süresi incelendiğinde ise, acentelerin %40,9'unun 6-10 yıllık süre ile ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir.

Genel olarak katılımcıların, büyük bir kısmının erkek, orta yaş aralığında oldukları, lisans seviyesinde eğitim gördükleri, acente sahibi ve yönetici konumunda buldukları görülmektedir. Büyük bir çoğunluğunun acentenin cirosu hakkında bilgi vermek istemediklerini beyan etmişlerdir.

3.2. Katılımcıların Tedarikçi Firma (Ana Firma) ile Acente Arasındaki İlişkide Rol Oynayan Faktörlere, İlişki Kalitesine ve İlişki Sürekliliğine Yönelik Algıları

Aşağıda acentelerin dağıtım kanalı ilişkilerindeki sürekliliğini ve ilişki kalitesini etkileyen faktörlere yönelik değerlendirmeleri, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları verileriyle sunulmuştur.

Tablo 3:Cevaplayıcıların Tedarikçi Firma İtibarına Yönelik Algıları

Firma İtibarı	Ortalama*	Standart Sapma
Genel ortalama	4,14	0,73
1. Ana sigorta firması işinde dürüst olarak tanınır.	4,34	0,83
2. Ana firma müşterilerine karşı her zaman ilgilidir.	4,16	0,75
3. Ana sigorta firması piyasada iyi bir üne sahiptir ve bende daima iyi izlenimler bırakmıştır.	4,16	0,91
4. Bana göre bu ana sigorta firması müşterilerinin gözünde iyi bir imaja sahiptir	4,02	0,88
5. Bu ana firmanın toplumdaki imajının rakiplerinden daha iyi olduğuna inanıyorum.	4,02	0,88

Tablo 3'te görüldüğü üzere cevaplayıcıların firma itibarına yönelik tutumlarının genel ortalaması 4,14'tür. Cevaplayıcıların en yüksek algıladıkları boyut, ana firmanın işinde dürüst olarak tanınması (4,34) konusundaki değerlendirmeleridir. Nispeten, en düşük olarak değerlendirdikleri boyut ise, ana firmanın müşterilerinin gözünde iyi bir imaja sahip olması ve toplumdaki imajının rakiplerinden daha iyi olduğuna inanılması (4,02)'dir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firmanın itibarı konusunda dürüst, iyi bir imaja sahip ve müşterileriyle ilgili olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4:Cevaplayıcıların Tedarikçinin İletişim Yeteneğine Yönelik Algıları

İletişim Yeteneği Genel ortalama	Ortalama*	Standart Sapma
	3,66	0,66
1.Ana firmanın satış personeliyle yüz yüze görüşülebilmektedir.	3,57	1,26
2. Ana sigorta firmasının ilgili departmanındaki görevliyle yüz yüze görüşülebilmektedir.	3,39	1,32
3 Ana firmadaki diğer insanlarla yüz yüze görüşülebilmektedir.	3,18	1,28
4. Ana firmanın satış personeliyle telefonla görüşülebilmektedir.	4,20	0,79
5. Ana firmanın ilgili departmanındaki görevliyle telefonla görüşülmektedir.	4,09	0,98
6. Ana firma ile iletişim telefonla sağlanmaktadır.	4,14	0,93
7. Ana firma ile yazışmalar e-mail yoluyla yapılmaktadır.	4,36	0,92
8. Ana firmayla yazışmalar fax yoluyla yapılmaktadır.	1,91	1,20
9. Ana firmayla yazışmalar düzenli aralıklarla mail yoluyla yapılmaktadır.	4,07	1,02

Tablo 4'te görüldüğü üzere, cevaplayıcıların ana firma ile iletişim yeteneğine yönelik tutumlarının genel ortalaması 3,66'dır. Cevaplayıcıların ana firma ile yazışmalarının e-mail yoluyla yapıldığına yönelik değerlendirmeleri (4,36) yüksek düzeydedir. İletişimin faks ile sağlanması boyutundaki değerlendirmeleri ise (1,91) en düşük değere sahiptir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firmanın iletişim yeteneği konusunda orta düzeyde etkili olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5:Cevaplayıcıların Tedarikçinin Bilgi Paylaşımına Yönelik Algıları

Bilgi Paylaşımı	Ortalama*	Standart Sapma
	Genel ortalama	0,77
1. Ana firma genellikle pazarlama stratejisi hakkında bizi bilgilendirir.	3,95	1,02
2. Ana firma sık sık pazarlama stratejisini bizimle tartışır.	3,23	1,15
3. Ana firma gizli olan ve sorun yaratacak konular hakkında bize bilgi verir.	3,61	1,02

Tablo 5'te görüldüğü üzere ana firmanın bilgi paylaşımına yönelik tutumları değerlendirildiğinde genel ortalamasının 3,59 olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların ana firmayı pazarlama stratejisini kendileri ile paylaşma boyutu değerlendirildiğinde (3,95) yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak katılımcıların pazarlama stratejisini tartışma boyutunu en düşük (3,23) olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firmanın bilgi paylaşımı konusunda kendilerine pazarlama stratejileri hakkında bilgi verdiklerini fakat stratejinin belirlenmesi konusunda fikirlerinin alınmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6:Cevaplayıcıların Tedarikçinin Adaptasyonuna Yönelik Algıları

Adaptasyon	Ortalama*	Standart Sapma
	Genel ortalama	0,86
1. Ana firma, satışa sunduğu mevcut poliçe türlerinden istediğimizi satmaya rahatça yetki verir.	3,21	1,17
2. Ana firmamızın, satacağımız poliçe sayısının miktarı konusunda herhangi bir sınırlaması yoktur.	3,07	1,30
3. Ana firma, piyasadaki değişime kısa sürede adapte olabilir.	3,86	0,98
4. Ana firma, pazarda ihtiyaç duyulan alanlarda hızlı hizmet üretme yetkinliğine sahiptir.	3,98	0,86

Tablo 6’da görüldüğü üzere ana firmanın değişen koşullara adaptasyonu konusundaki değerlendirmelerinin genel ortalamasının 3,53 olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların, ana firmanın ihtiyaç duyulan alanlarda hızla hizmet üretme yetkinliği sahip olması boyutundaki değerlendirmeleri (3,98) yüksek düzeydedir. Nispeten, poliçe sayısının miktarı konusundaki sınırlama olmadığı boyutundaki algıları 3,07 düzeydedir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firmanın adaptasyonu konusunda pazardaki ihtiyaçları karşılama noktasında hızlı hareket ettikleri fakat acenteleri poliçe sayısı ve türleri bakımından sınırlamalar koyduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 7:Cevaplayıcıların Tedarikçinin Güvenilirliğine Yönelik Algıları

Güvenilirlik	Ortalama*	Standart Sapma
Genel ortalama	3,87	0,57
1. Ana firma, acentemize verdiği sözü tutar.	4,11	0,84
2. Ana sigorta firması bize karşı her zaman dürüst değildir.	3,86	1,11
3. Ana firmanın bize verdiği bilgiye inanırız.	4,20	0,73
4. Ana firma, işimizde başarılı olmamız için bizimle gerçekten ilgilidir.	4,00	0,86
5. Ana firma önemli kararlar aldığı zaman kendisi kadar bizim çıkarımızı da göz önünde bulundurur.	3,35	1,19
6. Bu ana firma güvenilirdir.	4,20	0,82
7. Ana firma bazı uygulamalarından dolayı sakınılması gereken bir kuruluştur.	3,34	1,22

Tablo 7’de ana firmanın güvenilirliğine yönelik tutumların genel ortalamasının 3,87 olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların verdikleri bilgiler doğrultusunda ana firmanın verdiği bilgiye inanılması ve ana firmanın güvenilirliği boyutu değerlendirmeleri (4,20) yüksek düzeydedir. Ana firmanın sakınılması gereken bir kuruluş olduğuna dair değerlendirmeler ise en düşük (3,34) düzeydedir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firmanın güvenilirlikleri konusunda güvenilir olduklarını ve kendi çıkarlarını daha fazla düşündüklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 8:Cevaplayıcıların Değer Birliğine Yönelik Algıları

Değer Birliği	Ortalama*	Standart Sapma
---------------	-----------	----------------

Genel ortalama	4,00	0,85
1. Ana firma acentemizin değerlerine saygı gösteriyor.	4,00	0,86
2. Ana firma acentemizle uyumlu değerlere sahiptir.	3,93	0,96
3. Ana firma ile acentemiz arasındaki prensipler bağlayıcıdır.	4,16	0,90
4. Ana firma temel değerlerimizi önemser.	3,91	0,95

Tablo 8’de görüldüğü üzere cevaplayıcıların ana firma ile değer birliğinin varlığına yönelik tutumlarının genel ortalamasının 4,00 olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların ana firma ile bağlayıcı prensiplere sahip olduğuna yönelik boyutu değerlendirmeleri (4,16) yüksek düzeydedir. Cevaplayıcıların en düşük değerlendirdikleri boyut ise ana firmanın temel değerlerimizi önemsemesi (3,91)’dir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firma ile acente arasındaki değer birliği konusunda, iş ilkelerinin önemli olduğunu, acentenin değerlerine önem verdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 9:Cevaplayıcıların İlişki Kalitesi ve İlişki Sürekliliğine Yönelik Algıları

	Ortalama*	Standart Sapma
İlişki Kalitesi		
Genel ortalama	3,67	0,73
1. Ana firma ile ilişkilerimizde güçlü adalet olgusu vardır.	3,86	1,05
2. Ana firmamız ile aramızda oldukça yüksek seviyede bir güven ilişkisi vardır.	4,12	0,73
3. Ana firmamız elde edilen kazançları dürüstçe paylaşmaya çalışır.	3,57	1,07
4. Uygunsuz hiçbir şey yapmadığından emin olmak için ana firmamızın her türlü işlemini kontrol ederiz.	3,12	1,37
İlişki Sürekliliği		
Genel ortalama	3,67	0,69
1. Ana firma ile ilişkilerin uzun yıllar süreceğini umuyoruz.	3,95	0,91
2. Yakında bu ana firma ile iş ilişkimiz kesilmek zorunda kalabilir.	3,82	1,04
3. Ana firma ile ilişkilerimizin uzun süre devam edeceğinden eminiz.	3,80	0,85

4. Başka firma bize, ana firmamızdan daha iyi koşulları teklif etse bile, onları tercih etmeyiz.	3,10	1,03
5. Bu ana firmayla iş ilişkimizin uzun süre devam edeceğini sanmıyorum.	3,73	1,21

Tablo 9’da görüldüğü üzere cevaplayıcıların ilişki kalitesine yönelik tutumlarının genel ortalaması 3,67’dir. Cevaplayıcıların en yüksek değerlendirdikleri boyut (4,12) ana firma ile yüksek seviyede güven ilişki olduğudur. En düşük (3,12) değerlendirdikleri boyut ise, ana firmanın her türlü işleminin kontrol edildiğidir. İlişki sürekliliğine yönelik tutumların genel ortalaması ise 3,67’dir. Cevaplayıcıların ilişki sürekliliği konusunda en yüksek (3,95) değerlendirdikleri boyut ana firma ile ilişkilerin uzun yıllar süreceğinin beklenmesidir. Ana firmadan daha iyi koşullar teklif eden başka bir firma olması durumunda ana firmadan vazgeçilmeyeceğinin değerlendirilmesi (3,10) düşük düzeydedir. Genel olarak, acentelerin iş yapmış oldukları ana firma ile kendileri arasındaki ilişki kalitesi bakımından adalete dayalı bir ilişkinin yeteri kadar iyi bir seviyede olmadığı ve ilişki sürekliliğinin uzun yıllar süreceği konusunda ise temkinli davrandıkları görülmüştür.

3.3. Dağıtım Kanalı Aracıları Arasındaki İlişkilerde Sürekliliğin Analizi

Dağıtım kanalı aracıları arasındaki ilişki sürekliliği ve ilişki kalitesi üzerinde tedarikçi firmanın itibarı, tedarikçinin iletişim yeteneği, tedarikçinin bilgi paylaşımı, tedarikçinin adaptasyonu, tedarikçinin güvenilirliği ve değer birliğinin etkisinin olup olmadığını test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 10: Firma İtibarının İlişki Kalitesine Etkisi

Değişkenler	İlişki Kalitesi			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısım
Firma İtibarı	0,54	4,09	0,00	1,00	1,00	0,54	0,54	0,54
R	0,54							
R²	0,29							
Düzeltilmiş R²	0,27							

Tablo 10’da görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0.29 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki kalitesi üzerindeki etkisini, firma itibarı %29 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan firma itibarı, ilişki kalitesini etkilemektedir ($\beta = 0.54$; $p < 0.05$). Bu sonuçlar bağlamında H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11: İletişim Yeteneğinin İlişki Kalitesine Etkisi

Değişkenler	İlişki Kalitesi			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısmi
İletişim Yeteneği	0,50	3,72	0,00	1,00	1,00	0,50	0,50	0,50
R	0,50							
R²	0,25							
Düzeltilmiş R²	0,23							

Tablo 11’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,25 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki kalitesi üzerindeki etkisini, iletişim yeteneği %25 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan iletişim yeteneği, ilişki kalitesini etkilemektedir ($\beta = 0,50$; $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₂ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 12: Bilgi Paylaşımının İlişki Kalitesine Etkisi

Değişkenler	İlişki Kalitesi			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısmi
Bilgi Paylaşımı	0,45	3,17	0,00	1,00	1,00	0,45	0,45	0,45
R	0,45							
R²	0,20							
Düzeltilmiş R²	0,18							

Tablo 12’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,20 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki kalitesi üzerindeki etkisini, bilgi paylaşımı %20 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan bilgi paylaşımı, ilişki kalitesini etkilemektedir ($\beta = 0,45$; $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₃ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 13: Adaptasyonun İlişki Kalitesine Etkisi

Değişkenler	İlişki Kalitesi			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısım
Adaptasyon	0,60	4,81	0,00	1,00	1,00	0,60	0,60	0,60
R	0,60							
R²	0,36							
Düzeltilmiş R²	0,35							

Tablo 13'te görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,36 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki kalitesi üzerindeki etkisini, adaptasyon %36 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan adaptasyon, ilişki kalitesini etkilemektedir ($\beta = 0,60$; $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₄ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 14: Güvenilirliğin İlişki Kalitesine Etkisi

Değişkenler	İlişki Kalitesi			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısım
Güvenilirlik	0,64	5,28	0,00	1,00	1,00	0,64	0,64	0,64
R	0,64							
R²	0,40							
Düzeltilmiş R²	0,39							

Tablo 14'te görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,40 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki kalitesi üzerindeki etkisini, güvenilirlik %40 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan güvenilirlik, ilişki kalitesini etkilemektedir ($\beta = 0,64$; $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₅ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 15: Değer Birliğinin İlişki Kalitesine Etkisi

Değişkenler	İlişki Kalitesi			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısımlı
Değer Birliği	0,61	4,81	0,00	1,00	1,00	0,61	0,61	0,61
R	0,61							
R ²	0,37							
Düzeltilmiş R ²	0,35							

Tablo 15'te görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,37 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki kalitesi üzerindeki etkisini, değer birliği %37 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan değer birliği, ilişki kalitesini etkilemektedir ($\beta = 0,61$; $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₆ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 16: Firma İtibarının İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısımlı
Firma İtibarı	0,53	3,97	0,00	1,00	1,00	0,53	0,53	0,53
R	0,53							
R ²	0,28							
Düzeltilmiş R ²	0,27							

Tablo 16'da görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,28 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, firma itibarı %28 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan firma itibarı, ilişki sürekliliğini

etkilemektedir ($\beta = 0,53$; $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H_7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 17: İletişim Yeteneğinin İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısımlı
İletişim Yeteneği	0,17	1,10	0,28	1,00	1,00	0,17	0,17	0,17
R	0,17							
R²	0,03							
Düzeltilmiş R²	0,01							

Tablo 17’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı değildir ve R^2 değeri 0,03 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, iletişim yeteneği%3 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan iletişim yeteneği, ilişki sürekliliğini etkilememektedir ($\beta = 0,17$; $p > 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H_8 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 18: Bilgi Paylaşımını İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısımlı
Bilgi Paylaşımı	0,26	1,71	0,10	1,00	1,00	0,26	0,26	0,26
R	0,26							

R²	0,07							
Düzeltilmiş R²	0,05							

Tablo 18’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı değildir ve R² değeri 0,07 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, bilgi paylaşımı%7 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan bilgi paylaşımı, ilişki sürekliliğini etkilememektedir ($\beta =0,26$; $p>0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₀ hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 19: Adaptasyonun İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısımlı
Adaptasyon	0,59	4,64	0,00	1,00	1,00	0,59	0,59	0,59
R	0,59							
R²	0,35							
Düzeltilmiş R²	0,33							

Tablo 19’da görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,35 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, adaptasyon%35 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan adaptasyon, ilişki sürekliliğini etkilemektedir ($\beta =0,59$; $p<0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₁₀ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 20: Güvenilirliğin İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısımlı
Güvenilirlik	0,59	4,67	0,00	1,00	1,00	0,59	0,59	0,59

R	0,59							
R²	0,35							
Düzeltilmiş R²	0,34							

Tablo 20’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,35 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, güvenilirlik%35 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan güvenilirlik, ilişki sürekliliğini etkilemektedir ($\beta = 0,59$: $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₁₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 21: Değer Birliğinin İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısmi
Değer Birliği	0,52	3,87	0,00	1,00	1,00	0,52	0,52	0,52
R	0,52							
R²	0,27							
Düzeltilmiş R²	0,25							

Tablo 21’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,27 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, değer birliği%27 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan değer birliği, ilişki sürekliliğini etkilemektedir ($\beta = 0,52$: $p < 0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₁₂ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 22: İlişki Kalitesinin İlişki Sürekliliğine Etkisi

Değişkenler	İlişki Sürekliliği			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri		Korelasyonlar		
	Beta	t	p-değeri	Tolerans	Varyans Büyütme Faktörü	Sıfır Sıralı	Kısmi	Kısmi
İlişki Kalitesi	0,47	3,37	0,00	1,00	1,00	0,47	0,47	0,47

R	0,5							
R²	0,2							
Düzeltilmiş R²	0,2							

Tablo 22’de görüldüğü gibi oluşturulan regresyon modeli 0,05 önem düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve R² değeri 0,20 olarak bulunmuştur. Buna göre ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini, ilişki kalitesi%20 oranında açıklayabilmektedir. Modelde yer alan ilişki kalitesi, ilişki sürekliliğini etkilemektedir ($\beta =0,47$; $p<0,05$). Bu sonuçlar bağlamında H₁₃ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 23: Hipotez Sonuçları

Hipotez	Beta	t	p-değeri	Karar
H ₁	0,54	4,09	P<0,05	Kabul
H ₂	0,50	3,72	P<0,05	Kabul
H ₃	0,45	3,17	P<0,05	Kabul
H ₄	0,60	4,81	P<0,05	Kabul
H ₅	0,64	5,28	P<0,05	Kabul
H ₆	0,61	4,81	P<0,05	Kabul
H ₇	0,53	3,97	P<0,05	Kabul
H ₈	0,17	1,10	P>0,05	Red
H ₉	0,26	1,71	P>0,05	Red
H ₁₀	0,59	4,64	P<0,05	Kabul
H ₁₁	0,59	4,67	P<0,05	Kabul
H ₁₂	0,52	3,87	P<0,05	Kabul
H ₁₃	0,47	3,37	P<0,05	Kabul

Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, dağıtım kanalı ilişkilerinde kanal üyeleri arasındaki ilişkinin sürekliliğini etkileyen faktörleri tespit etmek, bu faktörlerin ilişki kalitesi ve ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini incelemekve ayrıca ilişki kalitesinin ilişki sürekliliği üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Araştırma için oluşturulan 13 hipotezden 11 tanesinin kabul edildiği, 2 tanesinin reddedildiği görülmektedir. Araştırma sonuçları doğrultusunda model incelendiğinde; firma itibarı, iletişim yeteneği, bilgi paylaşımı, adaptasyon, güvenilirlik ve değer birliğinin ilişki kalitesi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda firma itibarının, adaptasyonun, güvenilirliğin, değer birliğinin ve ilişki kalitesinin de ilişki sürekliliğinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak yapılan çalışmada iletişim yeteneği ve bilgi paylaşımının ilişki sürekliliği üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda sigorta acentelerinde ilişki sürekliliğini etkileyen faktörlere yönelik algı değerlerine bakıldığında,tedarikçinin adaptasyonuna yönelik algı en düşük düzeyde iken tedarikçinin itibarına yönelik algı en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durumda ilişki sürekliliğinin sağlanmasında firma itibarının diğer faktörlere göre daha etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Araştırmada elde diğer edilen bulgulara göre, acenteler iş yapmış oldukları ana firmanın işlerini dürüst yaptıklarını, müşterileriyle ilgilendiklerini, iletişimde telefon ve e-maili sık kullandıklarını, güvenilir bir imaj yarattıklarını, müşterilerinin değerlerine saygı duyduklarını olumlu anlamda belirtmişlerdir. Ana firmanın iletişim sürecinde fax kullanmadıklarını, pazarlama stratejilerinin acentelerle paylaşmadıklarını, satacakları poliçe sayısının miktarı konusunda sınırlama getirdiklerini, kendi çıkarlarını daha fazla düşündüklerini ifade etmişlerdir. Fakat acentelerin daha iyi bir teklif aldıklarında ana firmayı değiştireceklerini belirtmeleri ana firma ile aralarındaki bağlılığa dair olumsuz bir izlenim uyandırmaktadır.

Acır'ın (2008) ilişki sürekliliğine yönelik yapmış olduğu çalışma ile,firma imajı ve yüzyüze iletişimin ilişki kalitesi üzerinde bir etkiye sahip olmadığı, ilişki kalitesive tedarikçi güvenilirliğinin ise ilişki sürekliliği üzerinde bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ve bu yönden çalışma sonucumuz farklılık göstermektedir. Yapmış olduğumuz çalışmaya göre, firma itibarı ve iletişim yeteneklerinin ilişki kalitesi üzerinde, etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamızın Acır (2008) ile benzerlik gösteren yanları ise;bilgi paylaşımı, tedarikçi adaptasyonu ve tedarikçi güvenilirliğinin ilişki kalitesi üzerinde etkiye sahip olması ve firma itibarı, tedarikçi adaptasyonu ve tedarikçi güvenilirliğinin ilişki sürekliliği üzerinde etkiye sahip olması sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iletişim yeteneklerinin ilişki sürekliliği üzerinde etkiye sahip olmaması çalışmamız ile benzerlik gösteren bir diğer sonuçtur.

Wang ve Zhang'ın (2017) kanal ilişkisinde değer birliğinin etkisine yönelik yapmış oldukları çalışmaya göre; kanal üyeleri arasındaki ilişki ne kadar uzun olursa, değer uyumu ve performans arasındaki ilişkinin o kadar güçlü olacağı hipotezi araştırılmış ancak bu hipotez reddedilmiştir. Çalışmamızda ise, kanal üyeleri arasındaki değer birliğinin ilişki kalitesi ve ilişki sürekliliği üzerinde etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma sigorta sektöründe faaliyet gösteren acentelere yapıldığı için ileriki çalışmalarda farklı sektörlerde yer alan işletmelere yönelik yapılabilir. Ayrıca üretici, toptancı, perakendeci üçlüsünde farklı tür işletmeler arası dağıtım kanalındaki ilişkiler incelenebilir. Özellikle üretim sektöründe yer alıp dağıtım kanalında merkezi güce sahip işletmeler ile toptancılar ve perakendeciler arasındaki ilişkilerin sürekliliği ve kalitesi çalışılabilir. Kar marjı yüksek olan sektörler ile düşük olan sektörler arasında ilişki sürekliliğine dair karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmada tedarikçinin iletişim yeteneği ve bilgi paylaşımı değişkenleri bakımından etkisinin olmadığına dair sonuçlar dikkate alınarak, özellikle kanal boyunca uyumu ve bilgiyi zorunlu kılan, bütünleşik iletişimin ön planda olduğu sektörler üzerinde yeni çalışmalar uygulanabilir.

Kaynakça

- Acır, İ. (2008). Dağıtım Kanallarında İlişkinin Sürekliliğini Etkileyen Faktörler Ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.
- Al-Alak, B. A. (2014). Impact Of Marketing Activities On Relationship Quality In The Malaysian Banking Sector. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, 21, 347–356.
- Anderson J. C., Narus J. A. (1990). A Model of Distributor Firm and Manufacturer Firm Working Partnerships. *Journal of Marketing*, 54, 42-58.
- Anderson, E., Weitz, B. (1992). The Use of Pledges to Build and Sustain Commitment in Distribution Channels. *Journal of Marketing Research*, 29, 18-34.
- Başkol M. (2014). Tedarik Zinciri İlişkilerinde Başarı Faktörü Olarak Güven Unsuru: Kavramsal Bir Çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 10, 131.
- Cannon, J.P., Homburg, C. (2001). Buyer-Supplier Relationships and Customer Firm Costs. *Journal of Marketing*, 65, 29-43.
- Cannon, J.P., Perreault W.D. (1999). Buyer-Seller Relationships in Business Markets. *Journal of Marketing Research*, 36, 439-460.
- Cengiz, E., Aksoy, H. (2017). Tedarik Zinciri Elemanları Arasında Güven İlişkisi, Etik Kurallar Ve Bilgi Paylaşımının Tedarik Zinciri Performansı Üzerine Etkisi. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 18, 6.
- Chan, F. T. S., Bhagwat, R., & Wadhwa, S. (2009). Study on suppliers' flexibility in supply chains: is real-time control necessary?. *International Journal of Production Research*, 47, 965-987.
- Cravens, K., Oliver, E. (2006). Employees: The Key Link To Corporate Reputation Management. *Business Horizons*, 49, 293–302.
- Doney, P.M., Cannon, J.P. (1997). An Examination of the Nature of Trust in Buyer-Seller Relationships. *Journal of Marketing*, 61, 35-51.
- Eren, E. (1996). *Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Frazier, G. L., Maltz, E., Antia, K. D., & Rindfleisch, A. (2009). Distributor Sharing Of Strategic Information With Suppliers. *Journal Of Marketing*, 73, 31–43.

- Ganesan, S. (1994). Determinants of Long-Term Orientation in Buyer Seller Relationships. *Journal of Marketing*, 58, 1-8.
- Grabner, J., Rosenberg, L. (1969). Communication in Distribution Channel Systems in Distribution Channels: Behavioral Dimensions. Houghton-Mifflin Company, 227-252.
- Jadhav, A., Orr, S., Malik, M. (2018). The Role Of Supply Chain Orientation İn Achieving Supply Chain Sustainability. *International Journal Of Production Economics*.4.
- Johnson, J.L. (1999). Strategic Integration In Industrial Distribution Channels: Manneging The İnterfirm Relationship As A Stratejik Asset. 4-18.
- Kalliath , T. J., Bluedorn, A. C., & Strube, M. J. (1999). A Test of Value Congruence Effects. *Journal of Organizational Behavior*, 20, 1175 -1198.
- Kaynak, R., Sarıoğlu, C.İ., & Acır, İ. (2011). Dağıtım Kanallarında İlişkinin Kalitesi VeSürekliliğini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesiİktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, 117-130.
- Kaynak, R., Sert, T., Sert, G., Akyüz, B. (2015). Supply Chain Unethical Behaviors And Continuity Of Relationship: Using The PLS Approach For Testing Moderation Effects Of Inter-Organizational Justice. *International Journal Production Economics*, 162, 83–91.
- Kim, K. (2000). On Interfirm Power, Channel Climate, And Solidarity In Industrial Distributor-Supplier Dyads. *Journal Of The Academy Of Marketing Science*, 388-405.
- Küçük, Orhan. (2011). *Lojistik İlkeleri ve Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Lages, C., Lages, C. R., Lages, L. F. (2005). The Relqual Scale: A Measure Of Relationship Quality In Export Market Ventures. *Journal Of Business Research*, 58, 1040– 1048.
- Lusch, R. F., Brown, J. R. (1996). Interdependency, contracting, and relational behavior in marketing channels. *The Journal of Marketing*, 60, 19–38.
- Mohr, J., Fisher, R.J., Nevin, J.R. (1996). Collaborative Communication in Interfirm Relationships: Moderating Effects of Integration and Control. *Journal of Marketing*, 60, 103-115.
- Mohr, J., Nevin, J. (1990). Communication Strategies in Marketing Channels: A Theoretical Perspective. *Journal of Marketing*, 50, 36-51.

- Mohr, J., Soh1, R.S. (1995). Communication Flows in Distribution Channels: Impact on Assessments of Communication Quality and Satisfaction. *Journal of Retailing*, 71, 394.
- Murphy, M., Sashi, C.M. (2018). Communication, Interactivity, And Satisfaction In B2b Relationships. *Industrial Marketing Management*, 68, 1–12.
- Nha, N., Leblanc G. (2001). Corporate İmage And Corporate Reputation In Customers Retention Decisions In Service.
- Pooe, D., Mafini, C., Loury-Okoumba, V.W. (2015). The İnfluence Of İnformation Sharing, Supplier Trust And Supplier Synergy On Supplier Performance: The Case Of Small And Medium Enterprises. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 9, 3.
- Schein, E. H. (2010). *Organizational culture and leadership*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Shim, K., Yang, S.U. (2016). The Effect Of Bad Reputation: The Occurrence Of Crisis, Corporate Social Responsibility, And Perceptions Of Hypocrisy And Attitudes Toward A Company. *Public Relations Review*, 42, 68-78.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve Kùltürler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tsai, J.M., Hung, S.W. (2016). Supply Chain Relationship Quality And Performance In Technological Turbulence: An Artificial Neural Network Approach. *International Journal Of Production Research*, 54, 2757-2770.
- Wang, J. J., Zhang, C. (2017). The İmpact Of Value Congruence On Marketing Channel Relationship. *Industrial Marketing Management*, 62, 118–127.
- Woo, C., Kim, M.G., Chung, Y., Rho, J.J. (2016). Suppliers' Communication Capability And External Green Integration For Green And Financial Performance In Korean Construction Industry. *Journal of Cleaner Production*, 112, 483-493.
- Yapraklı, Ş., Sağlık, E. (2010). Hizmet İşletmelerinde Rekabet Aracı Olarak Hizmet Kalitesi Ve İlişki Kalitesi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 9, 71-85.
- Yeh, C.C., Ku, E.C.S., Ho, C.H. (2016). Collaborating Pivotal Suppliers: Complementarities, Flexibility, And Standard Communication Between Airline Companies And Travel Agencies. *Journal Of Air Transport Management*, 55, 92-101.
- Yılmaz, M. K., Erciş, A., & Ünal, S. (2014). Kanal Üyelerinin Ekonomik-Sosyal Tatmin, Güven Ve Bağlılık İlişkisinin Belirlenmesi: Doğu Anadolu

Bölgesi'nde Beyaz Eşya Sektöründeki Bayiiler Üzerine Bir Araştırma.
Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65, 239-269.

Makale Gönderim Tarihi: 17.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Marmara Bölgesindeki Üniversitelerin Muhasebe Yüksek Lisans Programlarındaki Derslerinin Bağımsız Denetçilik Sınavına Denkliği

Günay Deniz DURSUN¹

Gizem ENGİN²

Özet

Bağımsız denetim faaliyetini yürütecek olan bağımsız denetçi statüsündeki kişilerin mesleki anlamda yeterli donanıma sahip olmaları beklenmekte, bu donanımın temeli de teorik eğitime dayanmaktadır. Bu nedenle teorik olarak almaları gereken eğitim açısından üniversitelere büyük rol düşmektedir. Üniversitelerdeki yüksek lisans muhasebe alanındaki programlarda yer alan teorik eğitimin bağımsız denetçi adaylarına katkı sağlaması beklenmektedir. Yüksek lisans programlarında alınan teorik eğitimin bağımsız denetçiliğin ilk adımı olan bağımsız denetçilik sınavındaki konular açısından da bağımsız denetçi adaylarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çalışmada, denetçi adaylarının yüksek lisans seviyesinde aldıkları teorik eğitimin, denetçiliğin ilk adımı olan bağımsız denetçilik sınavındaki konular açısından uyumlu olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla Marmara bölgesindeki yüksek lisans programlarının Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu bağımsız denetçilik sınav konuları ile ilişkisine bakılarak araştırma sonucunda hem üniversite, hem de program bazında sıralamaya yer verilmiştir. Bu sıralama, bağımsız denetim aday meslek mensupları için uzmanlık alanına yönelik yüksek lisans programlarının, bağımsız denetçilik sınavına katkısı ortaya koyması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Bağımsız Denetim, Bağımsız Denetçi, Yüksek Lisans

The Equivalence of The Courses of Marmara University's Accounting Master's Program to The Independent Auditing Exam

Abstract

Independent audit an independent auditor who will carry out the activity status of persons with qualified hardware expected to be vocational in the sense that is at the basis of the theoretical training is based on. Therefore, the universities have a great role in the education they need to take theoretically. Theoretical education in the programs in the field of accounting at universities is expected to contribute to independent auditor candidates. The Audit Committee shall review and discuss with management and the independent auditor the financial statements of the company's financial statements and the company's financial statements, including any significant disagreements between the Independent Auditor and the independent auditor. In this study, it is aimed to determine whether the theoretical training of the auditor candidates at Master's level is compatible with the subjects in the first step of the audit. For this purpose, the relationship of the master programs in Marmara region with the independent auditing exam subjects was examined and the results of the research were listed on both university and program basis. This ranking is important in terms of demonstrating the contribution of Master's programs in the field of expertise for independent audit candidates to the independent auditing exam.

Key Words: Audit, Independent Audit, Independent Auditor, Master Degree

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi, gundaydenizdursun@aydin.edu.tr

² İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, genin30@gmail.com

Giriş

Ekonomik gelişmeler, globalleşen dünya ve bilgi akışının hızlanmasıyla birlikte dünyanın her noktasından bilgiye ulaşım sağlanmakta, bununla birlikte bilginin güvenilirliği önem kazanmaktadır. Bilgi kullanıcılarının, güvenilir bilgiye olan ihtiyaçları denetim faaliyetlerine olan ilgilerini arttırmıştır. Bu nedenle bağımsız denetim ve bağımsız denetçi kavramları önem kazanmıştır. Bağımsız denetim faaliyetini yürütecek olan bağımsız denetçi statüsündeki kişilerin, denetim sektöründeki etkinliği mesleki anlamda yeterli donanıma sahip olmaları ile doğru orantılıdır. Yeterli teorik bilginin kazanımı için en büyük pay şüphesiz üniversitelere ve verilen eğitime düşmektedir.

Üniversitelerde alınan eğitim, bireylerin düşünce yapılarının gelişimine ve fikir yürütme yeteneklerini geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Yüksek lisans eğitimi, katılımcıya ilgili alanda bilimsel yeterlilik kazandırmayı amaçlar. Gerek özel sektör, gerekse kamudaki istihdam politikaları günümüzde yüksek lisans eğitime olan ilginin artmasını sağlamıştır. Üniversitelerdeki yüksek lisans programları ile denetçilerin mesleki teorik bilgilerinin, fikir yürütebilme kabiliyetlerinin, analiz yeteneklerinin yeterli düzeye ulaştırılması hedeflenmektedir.

1. Bağımsız Denetçi

Denetim, işletmelerdeki ekonomik işlemlerin ve uygulamaların, yasal ve işletme yönetimine önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğunun kanıtlarla desteklenmek koşuluyla araştırılıp bir sonuca varılması ve raporlanması olarak tanımlanmaktadır (Taş ve Durmuş 2008). Denetim faaliyetini gerçekleştiren, mesleki bilgi ve yeterliliği olan, bağımsız davranan ve mesleki etik değerleri taşıyan kişiler, denetçi olarak adlandırılmaktadır (Güredin, 2010).

Bağımsız denetim ise; ekonomik faaliyetlerin önceden belirlenmiş ölçütler kullanılarak, kanıt toplayıp ilgili kanıtları tarafsız olarak değerlendirip ilgilenenleri bilgilendirmek amacıyla raporlanması sürecini ifade etmektedir (Kepekçi, 2004).

Bağımsız denetçi; genel kabul gören bir tanım ile herhangi bir kişi veya kuruluşa bağlı olmaksızın genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri doğrultusunda finansal tabloların doğruluğunu araştıran, denetim faaliyetini yürüten kişidir (Çömlekçi, 2004). Mali tabloları incelemek ve doğruluğu hakkında görüş bildirmek, hata ve hileleri belirlemek, kanunsuz işlemleri tespit etmek, işletmenin sürekliliğinin geleceğini tespit edip bu doğrultuda mali durumun güvence altında olduğunu belirlemek bağımsız denetçilerin sorumluluğu altında bulunmaktadır (Yaşar, 2015). Bağımsız denetçiler, müşteri işletmenin bir çalışanı olmamasından dolayı dış denetçi olarak da adlandırılmaktadır (Erdoğan, 2005).

Türkiye’de bağımsız denetim konusunda yetkili organ, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)’dur. 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK), bağımsız denetim ve bağımsız denetçiye ilişkin şartları belirleme yetkisini KGK’ya vermiştir. 660 sayılı KHK tanımlara ilişkin 2. maddesinde bağımsız denetçi ‘bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirlik (YMM) Kanununa göre yeminli mali müşavir ya da serbest muhasebeci mali müşavirlik ruhsatını almış meslek mensupları arasından kurum tarafından

yetkilendirilen kişiler' olarak tanımlanır. 660 sayılı KHK 23. maddede bağımsız denetimin sadece bağımsız denetim kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir (660 sayılı KHK, 2011).

14 Şubat 2011 tarihinde 27846 Sayılı Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile kurumsallaşma bağlamında şirket hesaplarının bağımsız denetçiler tarafından denetlenmesi gündeme gelmiştir. 6102 Sayılı TTK ile denetime tabi olacak şirketler belirtilmiş böylece denetime olan ihtiyaçta artmıştır. Söz konusu kanun ile denetim, şirketin bir yapısı olmaktan çıkıp bağımsız bir yapı haline getirilmeye çalışılmıştır (Şengel, 2011).

Bu nedenle denetçilerin kendilerini ilgilendikleri sektörlerde uzmanlaşma, işletmecilik ve yöntemleri hakkında üst seviyede bilgi, ulusal ve uluslararası denetimle ilgili (yasa, standart, mevzuat gibi) konularda yeterli bilgi ve teknolojiye uyum sağlayıp kullanabilen kişiler olarak geliştirmeleri gerekmektedir. Denetçinin müşterisinde olmayan birikimli bilgiye, mevzuat içi ve dışı bilgilere, bilgi teknolojileri üzerinde yeterli bilgiye sahip, küresel müşteriye hitap edebilecek yeterliliğe sahip olması gerekmektedir (Ağca, 2005).

2. Bağımsız Denetim Açısından Eğitim

Bireylerin toplumsal gelişimi ve mesleki alanlarda uzmanlaşmaları konusunda üniversitelerde aldıkları eğitimin büyük pay sahibi olduğu kabul edilmektedir. Üniversitelerde alınan eğitim, bireylerin düşünce yapılarının gelişimine ve fikir yürütme yeteneklerini geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Üniversitelerdeki eğitimin gelişimi ve ortak bir paydada buluşturulabilmesi açısından çeşitli adımlar atılmıştır. Eğitimde gelişim açısından atılan en önemli adımlardan birisi Bologna anlaşmasıdır. Yüksek öğretim alanında eğitim-öğretim alanında ortak bir yüksek öğretim alanı oluşturmak amacıyla Bologna anlaşması Avrupa ülkeleri arasında yapılmıştır. 1999 yılında Türkiye'de bu anlaşmayı imzalamıştır (Aytekin & Bülbün Aktı, 2015).

Bologna anlaşmasının temeli yaşam boyu eğitime dayanmaktadır (Soran, Akkoyunlu, & Kavak, 2006). Denetim ve muhasebe alanları da yaşam boyu eğitim ve yeniliklerin takibi konusunda Bologna süreci ile ortak bir açığa sahiptir. Eğitimde öğrencilere verilen teorik bilgilerin temelleri muhasebenin değişken bir dinamik olduğu, güncelliklerin takip edilmesi ve yaşam boyu öğrenim temelleri üzerine kurulmalıdır. Muhasebe ve denetim alanında çalışacak adayların eğitimini sağlayan tüm kurumların teknolojik gelişimlere bağlı olarak kendilerini değişime ve gelişime uyumlu hale getirilmeleri gerekmektedir. Sadece kurumların değil, eğitim veren kişilerin de bu gelişime ayak uydurmaları gerekmektedir (Ayanoglu, 2007).

Bologna sürecinin hedefleri arasında birbirleriyle karşılaştırılabilir diploma, lisans ve yüksek lisans olmak üzere iki dereceli sistem, Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) uygulaması hedefleri arasında bulunmaktadır (Solak 2013). AKTS, sınıf içi etkinlikleri ile sınıf dışı yükü dikkate alınarak hesaplanan ve öğrencinin toplam iş yükünü temsil eden kredi yüzdesidir. İş yükü, öğrencilerin gerekli öğrenim çıktılarını tamamlamayı gerçekleştirmesine dayanır. AKTS' de öğrenci iş gücü, derslere devam, seminer, bağımsız çalışma ve sınavlar vb. içerir.

Ayrıca proje, tez, alan çalışması gibi program dâhilindeki çalışmalar da bu kapsamda değerlendirilir.

AKTS kredileri ancak istenilen işin başarılı bir şekilde tamamlanması ve öğrenme edinimlerinin değerlendirilmesiyle elde edilebilir. AKTS' deki öğrenci iş yükü, öğrencinin tamamlaması gereken önceden planlanmış bütün öğrenim aktiviteleri için gereken zamanı ifade etmektedir. Eğitimin her şekline (ders, staj, bilimsel araştırma vb.) öğrenci ders yüküne göre kredi tahsis edilir ve bu krediler bir yıllık bir çalışmayı başarıyla tamamlamak için gerekli olan toplam is miktarını gösterir. Marmara bölgesindeki birçok üniversitenin de bu süreç içerisinde yer aldığı görülmektedir (Cömert, 2010).

Bağımsız denetçinin üniversite eğitimi, mesleğini icra etmesini doğrudan etkilemektedir. Bu noktada üniversitelerde verilen teorik eğitimler de mesleki anlamda önem taşımaktadır. Üniversitelerde verilen ders programları, ders içerikleri, ders verme şekilleri ve öğretim elemanları da mesleğin kalitesini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Ders programları ve ders içerikleri meslek adaylarının bilimsel yeterliliklerini sağlamakta, bunu da eğitimin kalitesi belirlemektedir (Kalmış & Yılmaz, 2004).

Dünyada denetim alanında yaşanan skandallar işletme yönetimi, muhasebe standartları, denetim ve raporlama gibi alanlarda kalitenin artması bu alandaki eğitimi de olumlu yönde etkilemiştir. Denetim alanında yaşanan skandallar ve beraberinde denetimin gelişim sürecinde de görüldüğü gibi muhasebe ve denetim alanları devamlı güncelleme içeren bir bilgi sistemine dönüşmüştür. Bu alanlar da çalışan kişilerin sadece denetim değil denetim alanı ile bağlantısı olan bankacılık, hukuk, yönetim gibi konular hakkında da bilgi sahibi olması gerekmektedir (Suvacı & Subaşı, 2010).

Bağımsız denetçi, denetim faaliyetinde raporlama, analiz ve karar vermesine yardımcı tüm disiplinlerden yararlanmalıdır. Bu bağlamda üniversitelerde ders programları ve içerikler belirlenirken tüm güncel gelişmeler takip edilip buna göre hazırlanmalı ve belirlenmelidir. Aynı zamanda ders içerikleri uygulanabilir olmalıdır ki, eğitimde kalıcılık sağlanabilsin (Ayanoglu, 2007).

Uluslararası düzenlemelerde olduğu gibi Türkiye'de de denetim mesleğine giriş, yüksek öğretim düzeyinde tanımlanmıştır. Bu şekilde mesleği icra edecek kişilerin alt seviyede hangi bilgi ve becerilerinin koşullarını sağlaması gerektiği belirlenmiştir. Üniversitelerin verdiği eğitimlerin karşılaştırılabilir olması uluslararası platformda genel eğitimin karşılaştırılabilir olmasını sağlamaktadır (Gencel & Can Aktan, 2010).

Denetim mesleği akademik alt yapının, mesleki deneyim kadar önemli olduğu bir meslektir. Türkiye'de denetim mesleği açısından verilen eğitimin önemi, bağımsız denetim yönetmeliğinde yüksek lisans ve doktora eğitimlerinin belirli bir süre olarak stajdan sayılmasından anlaşılmaktadır (Cömert, 2010).

Mesleki yeterlilik SPK Seri X No: 22 tebliğin 2. Kısım 7.maddesinde lisans ve sonrası düzeyinde eğitim ile mesleki tecrübenin bağımsız denetim yapabilecek seviyede olması gerektiği belirtilmiştir. Bağımsız denetçinin denetim faaliyetini istenilen düzeyde gerçekleştirebilmesi için genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebe işlemlerinin doğruluğunu ölçebilecek bilgiye sahip

olmalıdır. Kısacası denetçi, muhasebe alanında uzman olmak durumundadır (Uzun & Ergüden, 2010). Denetçiler uzmanlıkları, mesleki gelişimleri, teorik bilgileri ve mesleki bilgilerinin yeterli seviyede tutmak için sürekli mesleki eğitime tabi tutulmaktadırlar.

Bağımsız Denetim Yönetmeliği madde 25'te denetçilerin, teorik bilgilerinin ve mesleki becerilerinin yeterli bir seviyede tutulmasını, mesleki etik ilkelere uyulmasını, mesleki alandaki değişikliklerin takip edilmesini ve mesleki gelişimlerini sağlamaya yönelik olarak sürekli eğitime tabi tutulacakları belirtilmiştir. Yönetmelikte denetçilerin sicile tescilinden itibaren her beş yılda bir sürekli eğitime ilişkin şartları karşılamaları gerektiği belirtilmiştir.

KGK tarafından 4 Kasım 2017 tarihinde 30230 sayılı Resmî gazetede Bağımsız Denetçiler İçin Sürekli Eğitim Tebliği yayınlanmıştır. Bu tebliğin amacı bağımsız denetçilerin etik kurallara uygun ve yüksek kalitede bağımsız denetim hizmeti sunabilmeleri amacıyla mesleki bilgi ve becerilerinin ihtiyaç duyulan seviyede tutulmasına ve geliştirilmesine yönelik usul ve esasları düzenlemektir. Denetçiler, 3 yıllık dönem içerisinde, en az 60 kredisi temel mesleki konulardan olmak üzere, 120 kredi karşılığı eğitimi tamamlamak zorunda bırakılmıştır.

Denetim mesleğinin, eğitim ve tecrübe olarak iki sürece ayrıldığı düşünülebilir. Eğitim ve tecrübe süreci birbirini tamamlayan iki ögedir, bunlardan birinin eksikliği denetçiyi yetersiz kılacak ve yapılan denetimin istenilen kalite standardında sağlayamamasını gündeme getirecektir (Yıldız, 2011).

Deneyim kapsamında ise muhasebe alanında uygun işlemlerin yerine getirilip iş başında tecrübe edilmesi gerekir. Staj veya deneyim süreci; mesleki bilgileri, mesleki etik kuralları ve mesleki değerleri uygulanıp öğrenilmesini içermektedir. Stajın en önemli noktası deneyimli meslek mensuplarından öğrenilen tecrübelerdir (Cömert, 2010).

Meslek unvanına sahip kişi denetim deneyimini yetiştirdiği denetçiye deneyimlerini ne kadar çok aktarabilirse yetiştirilen denetçi adayının yorumlama yetisi de o kadar geniş perspektif kazanır. Aktarılan deneyimlere değişmez doğru kurallarmış gibi bakılmayıp sorgulayıcı şüphecî bakış açısıyla yaklaşılmalıdır (Polat, 2010).

3. Bağımsız Denetçilik Sınavı

KGK tarafından 26.12.2012 tarihinde 28509 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliğine göre denetçilik sınavına girebilecek kişilerin 14. maddede belirtilen şartları sağlaması gerekmektedir. Denetçilik sınavı KGK tarafından yapılmakla beraber kurum gerekli görürse başka kurum veya kuruluş tarafından da gerçekleştirilebilir (KGK, 2012). Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin 14. maddesinde denetim mesleğini icra edecek kişilerin sahip olması gereken eğitim ve diğer şartlar kısaca şu şekildedir:

Türkiye'de yerleşik olması, meslek mensubu olması, medenî hakları kullanma ehliyetine sahip bulunması, müflis olmamak ve yüz kızartıcı bir suçtan mahkûm bulunmamak, bağımsız denetim mesleğinin gerektirdiği şeref ve haysiyete uymayan bir durumunun bulunmaması, olumsuz bir itibara sahip olmamasıdır.

Hukuk, iktisat, maliye, işletme, muhasebe, bankacılık, kamu yönetimi ve siyasal bilgiler dallarında eğitim veren fakülte ve yüksekokullardan veya denkliği Yükseköğretim Kurulunca tasdik edilmiş yabancı yükseköğretim kurumlarından en az lisans seviyesinde mezun olması veya diğer öğretim dallarından lisans seviyesinde mezun olmakla beraber bu fıkrada belirtilen bilim dallarından en az lisansüstü seviyesinde diploma almış olması gerekmektedir.

Bağımsız Denetim Yönetmeliği 16. maddesinde KGK tarafından yapılan sınavın konuları; Denetim, Muhasebe, Genel Hukuk Mevzuatı, Muhasebe Standartları, Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Finansal Yönetim, Sermaye Piyasası, Bankacılık, Sigortacılık ve Özel Emeklilik mevzuatıdır şeklinde belirtilmektedir.

Sınava; konuların tamamından girilebileceği gibi bir veya birkaç konudan da girilebilir. Sermaye piyasası, bankacılık, sigortacılık ve özel emeklilik mevzuatı alanında denetimde bulunmayacak olanların Sermaye Piyasası, Bankacılık, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Mevzuatı konularından ayrıca sınava girmelerine gerek olmadığı belirtilmiştir.

KGK tarafından 25.01.2013 tarihinde 28539 sayılı Resmî Gazete’ de yayınlanan Bağımsız Denetçilik Sınav Tebliği’nde meslek mensubu (SMMM ve YMM) olmayanların ise sınavda bütün konulardan sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Bağımsız Denetçilik Sınav Tebliği 10. maddesinde kurumun sınavları konular itibarıyla birleştirip ayırabileceği ve bunun sınav ilanında duyurulacağı belirtilmiştir. Sınav başarı şartı olarak denetçilik sınav tebliğinin 13. maddesinde sınav konularının her birinden yüz puan üzerinden en az 60 puan alması, sınav konularında alınan notların aritmetik ortalamasının en az 70 puanı sağlaması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca sınav sonuçlarının ilan tarihinden sonra üçüncü takvim yılı sonuna kadar geçerli olduğu belirtilmektedir (KGK, 2013).

Bağımsız Denetçilik Sınavı yılda iki defa olmak üzere İstanbul ve Ankara’da düzenlenmektedir. Bağımsız denetçilik sınavı iki oturum halinde yapılmaktadır. Test şeklinde ki sınavın 2017 verileri sonucunda her ders için soru sayısının 40 ve sorular için verilen sürelerin 45’er dakika olduğu belirlenmiştir. KGK’nın istatistiklerine göre 2017 yılı itibarıyla sınava başvuranların sayısı tablo 1’deki şekilde belirtilmiştir.

Tablo 1: Yıllara Göre Bağımsız Denetçilik Sınavına Başvuran Kişi Sayısı Ve Mesleki Unvanları

Yıllar	YMM	SMMM	Diğer
2013	56	1171	318
2014	86	2243	522
2015	17	2285	595
2016	26	2345	543
2017	30	2951	565
Toplam	215	10995	2543

KGK'nın istatistiklerine göre 2017 yılı itibariyle 17.606 kişi Bağımsız Denetçi olarak yetkilendirilmiş bulunmaktadır. Bu kişilerin 14.588 adedi SMMM, 3.018 kişisi ise YMM olarak bu yetkiyi kullanma hakkına sahiptir. Sadece temel alan yetkisi alan 252 kişi, temel alan-bankacılık-sermaye piyasası yetkisi alan 2.126 kişi, tüm alanlardan yetki alan 15.228 kişi bulunmaktadır.

4. Marmara Bölgesindeki Üniversitelerin Yüksek Lisans Muhasebe Programlarının Ders İçeriklerinin KGK Sınavına Uyumuna Üzerine Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; bağımsız denetçilik sınavı açısından, Marmara bölgesinde yüksek lisans muhasebe programlarında verilen eğitimin sınav konuları ile uyumlu olup olmadığının belirlenmesidir. Araştırmada yüksek lisans eğitiminin sınava uyumu ve eğitimi alan kişilerin derslere yönelik konularda teorik olarak yeterli düzeyde bilgi sahibi olup olmayacağının belirlenmesi için Marmara bölgesindeki üniversitelerin muhasebe yüksek lisans programlarındaki dersleri incelenmiştir. Yüksek lisans programlarının araştırma kapsamında seçilmesinin sebebi, bağımsız denetçilik unvanının uzmanlık alanı gerektirmesi ve yüksek lisans süresinin bağımsız denetçilik staj süresinden sayılmasıdır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, Marmara bölgesinde yüksek lisans eğitimi veren devlet ve vakıf üniversitelerinin muhasebe programları incelenmiştir. Marmara bölgesindeki bütün üniversitelerin web sitelerinin incelenmesi yoluyla tarama gerçekleştirilmiştir. Üniversitelerin ders programlarına ve Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) bilgilerine internet adreslerinden ulaşılmıştır. Ulaşılamayan üniversitelerle ilgili üniversitelerin internet sayfalarında bulunan telefon numaraları ile telefon aracılığıyla ders programlarına ve AKTS bilgisine ulaşılmaya çalışılmış ve veriler toplanmıştır.

4.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmada Yükseköğretim Kurulu resmî sitesinde güncel olarak yayınlanan devlet ve vakıf üniversiteleri yüksek lisans programları baz alınmıştır. Veri toplama süreci 30.06.2017 tarihinde tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra açılmış olan üniversiteler ve ilgili yüksek lisans programları araştırmanın kapsamına girmemektedir. Marmara bölgesindeki nüfus ve iş hayatı yoğunluğu, aynı zamanda beyin göçü ve eğitimsel yoğunluk söz konusudur. Bu nedenle bölgedeki öğrenci sayısı göz önüne alındığından araştırma Marmara bölgesiyle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın yüksek lisans programları ile sınırlandırılmasının nedeni, staj süresinden sayılması ve uzmanlık eğitimi olmasıdır.

AKTS, ders ünitelerini tamamlamak için gerekli öğrenci iş yükünü gösteren sayısal değerdir. AKTS, dersle ilgili dönem içerisinde ders içi ve dışı yapılan (makaleler, seminerler, alan çalışmaları, bireysel çalışmalar, sınavlar gibi) etkinliklerin ağırlığını ifade eden bir kredidir. Dolayısı ile araştırmada sınav konularının ağırlığı bu kredi transfer sistemi dikkate alınarak yapılmıştır. Marmara bölgesindeki üniversitelerin muhasebe yüksek lisans ders programları ve AKTS bilgileri 2016/2017 eğitim yılı olarak incelenmiştir. Sosyal bilimler enstitüleri ana

kütle olarak seçilmiştir. Programlarda verilen eğitimlere KGK sınavındaki dersler açısından yoğunlaşmıştır. KGK tarafından yapılan bağımsız denetim sınavı son 3 yıl olarak 2017, 2016 ve 2015 yılları incelendiğinde altı bölüm görülmüş bunun yanında ders bazında soru sayısı ve yüzdesel dağılımı incelenmiştir.

4.4. Araştırmanın Bulguları

Marmara bölgesinde toplam 40 üniversite bulunmasına karşın yapılan araştırmalar sonucunda muhasebe yüksek lisans eğitimi veren 18 üniversiteye ulaşılmıştır. Ancak bu üniversitelerin 13 tanesinin ders programları ve AKTS bilgilerine ulaşılmıştır. 13 üniversitenin tezli ve tezsiz olmak üzere yüksek lisans programları incelenmiş, farklılıklar ve benzerlikler göz önünde bulundurularak farklı program içerikleri olması nedeni ile 21 muhasebe program verilerine ulaşılmıştır. Ulaşılan programların 1 muhasebe, 1 muhasebe ve uluslararası raporlama, 9 muhasebe ve finans ve 10 muhasebe denetimi yüksek lisans programı olduğu görülmüştür.

Üniversitelerin muhasebe programları, KGK sınavına yönelik olarak denetim, muhasebe, hukuk, muhasebe standartları, kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal yönetim, sermaye piyasası- bankacılık -sigortacılık -özel emeklilik dersleri açısından incelenmiştir. Derslerin AKTS bilgileri belirlenmiştir.

Ayrıca KGK tarafından yapılan bağımsız denetim sınavı son 3 yıl olarak 2017, 2016 ve 2015 yılları incelendiğinde altı bölüm (denetim, muhasebe, hukuk, muhasebe standartları, kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal yönetim, sermaye piyasası- bankacılık -sigortacılık -özel emeklilik) görülmüş bunun yanında ders açısından soru sayısı ve yüzdesel dağılımın da eşitlik olduğu görülmektedir. Toplam 240 soru bulunan sınavda ve bu sorular derslere 40'ar soru olarak eşit şekilde dağıtılmıştır. Tüm soruların yüzdesel dağılımı hesaplandığında derslerin ağırlıkları %16,6 olarak belirlenmiştir.

Üniversitelerde okutulan yüksek lisans derslerinin AKTS ağırlıkları dikkate alınarak KGK sınav konu başlıklarındaki yüzdesel ağırlıkları incelenmiştir. Marmara bölgesinde yer alan devlet ve vakıf üniversiteleri, ayrımı yapılmaksızın alfabetik olarak sıralandırılarak, üniversitelerin yüksek lisans dersleri ile KGK sınav konu başlıkları ilişkilendirilmiştir.

Yüksek lisans programlarında tezli ve tezsiz olarak farklı dersler ve farklı AKTS'ler geçerli olması durumunda tezli ve tezsiz programlar ayrı gösterilmiştir. Marmara bölgesindeki üniversitelerin muhasebe yüksek lisans programlarındaki derslerinin toplam AKTS değerleri 100 kabul edilerek bağımsız denetçilik sınav başlıklarına ait derslerin toplam AKTS'ye oranı yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Buradan hareketle yüksek lisans programlarındaki derslerin AKTS yüzdesel ağırlıkları dikkate alınarak KGK sınav konu başlıklarındaki yüzdesel ağırlıkları ile karşılaştırılması yapılmıştır. Buna göre 6 başlıkta toplanan sınav konularının ilgili yüksek lisans programlarındaki AKTS ağırlıklarına göre hesaplanması yapılmıştır. Örneğin; ilgili programda sınav ağırlığının bir konu başlığını karşılayan program %16, iki başlığı karşılayan %33, üç konu başlığını karşılayan %50 ve dört konu başlığını karşılayan program %66 olarak hesaplanmıştır.

Elde edilen bilgiler sonucunda aşağıdaki Tablo 2'de yer alan üniversitelerin programları sınav konularını yüzdesel karşılama oranına göre

büyükten küçüğe, eşit olanlarda ise alfabetik sıra ile aktarılmıştır. Tablodaki yüzdeler hesaplanırken 6 sınav konusunun toplamı 100 kabul edilmiş ve sınav sorularının eşit ağırlıkta olması sebebi ile ilgili programların denklik sağladığı konu başlığına oranı yüzde olarak ifade edilmiştir.

Tablo 2: Marmara Bölgesindeki Yüksek Lisans Programlarının Sınav Konularını Yüzdesel Karşılama Tablosu

Üniversiteler	Sınav Konularını Karşılama Oranı	Programlar
Altınbaş Üniversitesi	%66	Muhasebe ve finans (tezsiz)
Altınbaş Üniversitesi	%50	Muhasebe ve finans (tezli)
Bahçeşehir Üniversitesi	%50	Muhasebe ve uluslararası raporlama(tezsiz)
Beykent Üniversitesi	%50	Muhasebe (tezli ve tezsiz)
Işık Üniversitesi	%50	Muhasebe ve denetim (tezli ve tezsiz)
İstanbul Arel Üniversitesi	%50	Muhasebe ve finansman (tezli)
İstanbul Ticaret Üniversitesi	%50	Muhasebe ve denetim (tezli ve tezsiz)
Kocaeli Üniversitesi	%50	Muhasebe finansman (tezli)
Marmara Üniversitesi	%50	Muhasebe finansman (tezsiz)
Sakarya Üniversitesi	%50	Muhasebe ve finansman (tezli)
Uludağ Üniversitesi	%50	Muhasebe ve denetim (tezli)
İstanbul Arel Üniversitesi	%33	Muhasebe ve finansman (tezsiz)
İstanbul Arel Üniversitesi	%33	Muhasebe ve denetim (tezli)
İstanbul Aydın Üniversitesi	%33	Muhasebe ve denetimi (tezli)
İstanbul Bilgi Üniversitesi	%33	Muhasebe denetim (tezsiz)
Uludağ Üniversitesi	%33	Muhasebe ve denetim (tezsiz)
Yeditepe Üniversitesi	%33	Muhasebe ve finans (tezli ve tezsiz)
İstanbul Arel Üniversitesi	%16	Muhasebe ve denetim (tezsiz)
Marmara Üniversitesi	%16	Muhasebe finansman (tezli)
Marmara Üniversitesi	%16	Muhasebe denetimi (tezli)
Marmara Üniversitesi	%16	Muhasebe denetimi (tezsiz)

Marmara bölgesindeki devlet ve vakıf üniversitelerinin programları, üniversiteler bazında incelenmiştir. Her programın KGK sınav konularına toplam denkliği oranı hesaplanarak belirtilmiştir. Tabloda belirtilenlerin sonucunda şu bulgular tespit edilmiştir:

- %66 oranını sağlayan 1 üniversite
- %50 oranını sağlayan 10 üniversite
- %33 oranını sağlayan 6 üniversite
- %16 oranını sağlayan 4 üniversite

İlk 11 programın %50 ve üzerinde bir seviyede olduğu geri kalan üniversitelerin bu düzeyin fazlasıyla altında kaldığı sonucu elde edilmiştir. Marmara bölgesindeki nüfus, iş yoğunluğu, meslek mensubu sayısı, öğrenci sayısı gibi konular göz önünde bulundurulduğunda %50 ve altındaki oranların eğitimin iş kalitesine katkısı açısından yeterli seviyede olmadığı düşünülmektedir. Tablo 2’de tezsiz programların kimi üniversitelerde tezli programlara göre KGK sınav denkliğini daha fazla oranla karşılıyor olmasının nedeni, tezsiz programların ders sayılarının tezsiz programlara göre fazla olması olarak düşünülebilir. Ancak tezli programlarda, öğrencilerin çalıştıkları tez konularının belirlenememesi nedeni ile araştırmada bu konuya değinilmemiştir.

Sonuç olarak Marmara bölgesindeki üniversitelerin programlarının sınava yönelik uyumu incelendiğinde ilk beş üniversite oranları ve yüksek lisans program bilgileri ile şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Altınbaş üniversitesi	%66	Muhasebe ve finans (Tezsiz)
Altınbaş üniversitesi	%50	Muhasebe ve finans (Tezli)
Bahçeşehir üniversitesi	%50	Muhasebe ve uluslararası raporlama(Tezsiz)
Beykent üniversitesi	%50	Muhasebe (Tezli ve Tezsiz)
Işık üniversitesi	%50	Muhasebe ve denetim (Tezli ve Tezsiz)

Marmara bölgesindeki yüksek lisans program sayısı ve verilen derslerin KGK Sınav konu başlıklarındaki yüzdesel ağırlıkları ile karşılaştırılmasının sonucunda elde edilen verilerin, derslere göre denkleğin sağlanması oranı araştırma kapsamındaki bütün üniversitelerin programları için yüzdesel olarak büyükten küçüğe şu şekilde sıralanmaktadır.

Muhasebe	%76
Denetim	%52
Kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal yönetim	%42
Sermaye piyasası, Bankacılık, Sigortacılık, Özel emeklilik mevzuatı	%42
Muhasebe Standartları	%14
Hukuk	%5

Buradan hareketle programlarda muhasebe ve denetim derslerine ağırlık verildiği görülmektedir. Sermaye piyasası, bankacılık, sigortacılık, özel emeklilik mevzuatı ve kurumsal yönetim ilke ve finansal yönetim derslerinin %42 ile ortalama bir düzeyde olduğu görülmektedir. Öte yandan muhasebe standartları %14 ve hukuk %5 denklik sağlama oranları ile oldukça düşük seviyede görülmektedir.

Denetim dersi üniversite programlarına ağırlıklı olarak dahil edilmesine karşın, dersleri KGK sınavı açısından incelediğimiz de yüksek lisans muhasebe programlarında %52’lik denetim ders oranına ulaşılmıştır. Bu oranın ders programı ve sınava denkliği ile karşılaştırılması sonucunda ortalama bir düzeyde olduğu görülse de aslında daha yüksek bir oranda olması gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca üniversitelerde hukuk ve muhasebe standartları derslerinin az program tarafından sınava yönelik denkliğinin yeterli düzeyde olduğu, ağırlıklı olarak denkliği sağlayamadığı görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda; denetim, muhasebe, kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal yönetim, sermaye piyasası, bankacılık, sigortacılık, özel emeklilik mevzuatı derslerinin, hukuk ve muhasebe standartları dersleri dışarıda bırakılarak ağırlıklı olarak sınava yönelik denkliği daha yüksek oranlarla sağladığı belirlenmiştir. Tüm bunların sonucunda Marmara bölgesindeki üniversitelerin yüksek lisans muhasebe programları derslerinin KGK bağımsız denetçilik sınavına ilişkisi incelendiğinde ilk beş üniversitenin çoğunlukla muhasebe ve finans programından oluştuğu görülmektedir.

Araştırma sonucundaki verilerde denetim derslerine ağırlık verilmemesine rağmen muhasebe ve finans programlarının bağımsız denetçilik sınav konularını daha fazla kapsadığı görülmüştür. Ağırlıklı olarak denetim derslerine yer veren muhasebe ve denetimi programları bağımsız denetçilik sınav konularının eşit dağılması nedeni ile denkliği yeterli düzeyde sağlayamamaktadır.

Muhasebe ve denetim yüksek lisans programları yoğun olarak denetim ile ilgili eğitim vermelerine karşın sınav soru dağılımı eşit oluşu için sıralamada alt sıralarda olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada muhasebe ve denetim programlarının, denetim derslerine verdikleri yüzdesel ağırlığın fazla olduğu görülmesine rağmen tablodaki sıralamada alt sıralarda görülmesi sınav için soru dağılımı konusunda farklılıklar yapılabileceğini düşündürmüştür.

Sınav konularında ağırlığın eşit olması, denetim derslerinin yüksek düzeyde olması, denetimin sınavın temel alanı olması beklenmektedir. Dolayısı ile muhasebe ve finans programlarının, muhasebe ve denetimi programlarında bağımsız denetçi olmak isteyen veya olan uzmanlara yönelik olmasına rağmen sınav konularını daha fazla karşılaması durumunun denetim dersine olan sınav ağırlığının yükseltilmesi ile değişeceği düşünülmektedir. Kamu gözetimi kurumu sınav konularına ait dağılımın eşit olmaması denetim alanı ile ilgili ağırlığın fazla olması, meslek mensuplarının uzmanlık alanlarındaki çalışmalarına katkı sağlamaktadır.

Denetim mesleği ileri bilgi birikimi ve mesleki yeterlilik düzeyine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle üniversitelerde mesleki uzmanlık ve ileri düzey bilgi seviyesine ulaşmak amacı ile alınan yüksek lisans eğitiminin kişileri iş hayatına paralel olarak hazırlaması beklenebilir. Bunun için öğrenciden akademisyene, dersler ve içeriklerinden, teknolojik gelişime bütün koşullar farklılık göstermekte fakat bu farklılıkların en alt seviyeye indirilmesi, sektörün kalitesini ve çalışan bilgi seviyesini yükseltmesi ile denetim mesleğinin de belirli bir düzeye yükseleceği düşünülmektedir.

Yüksek lisans muhasebe eğitimi alan bir kişinin özellikle muhasebe ve denetim dersleri ile kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal yönetim dersi yönünden ileri seviyede eğitim alabileceğini söylemek mümkündür. Üniversitelerde eğitimsel anlamda farklılıkların giderilebilmesi için ders programları ve verilen derslerin AKTS'lerinin ortak bir zeminde buluşturulması gerekmektedir.

Bu sayede hangi üniversite olduğu fark etmeksizin alınan eğitimlerin genel anlamda aynı seviyede olması sağlanabilir. Bu durum eğitimden sonra iş hayatında daha kaliteli ve aynı seviyeye sahip çalışanların olmasını sağlayacaktır. Özellikle denetim bilgi ve analiz üzerine dayalı bir meslek olduğundan alınan eğitim mesleğin kalitesini ve işleyişini doğrudan etkilemektedir. Üniversitelerin yüksek lisans programlarında verilen dersler, içerik ve AKTS farklılıklarını ortadan kaldırılması ve ortak bir paydada buluşabilmesi için düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

660 sayılı KHK. (2011, Kasım 2). *28103 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.*

Ağca, A. (2005). Üniversitelerimizde Verilen Denetim Eğitiminin Teknolojik Gelişmeler Sonucunda Değişen Denetim Olgusu ve Değişen Denetçi Profili Karşısındaki Durumu. R. Ş. (Ed) içinde, *XXIV Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Muhasebe Ortamındaki Güncel Gelişmeler Ve Muhasebe Eğitimine Etkileri* (s. 107-139). Muğla: Muğla Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi.

Ayanoğlu, F. Z. (2007). Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programının Önemi: Türkiye'de Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 115-136.

Aytekin, Ç., & Bülbün Aktı, B. (2015). Bologna Çalışmaları Kapsamında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü Lisans Programı Güncelleme Çalışmaları. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(3), 19-27.

Cömert, Ç. E. (2010, Nisan 21-25). Denetim Mesleğinde Eğitimin Rolü ve Mesleğe Giriş Şartı Olarak Eğitim- Mesleğe Girişte Eğitim Şartına Yönelik Türkiye ve Almanya'daki Yasal Düzenlemelerin Karşılaştırılması. *XXIX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 411-444. İSMMMO Yayınları.

Çömlekçi, F. (2004). *Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. (2005). *Denetim*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Gencel, U., & Can Aktan, C. (2010). Yükseköğretimde Akreditasyon. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 137-155.

Güredin, E. (2010). *Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.

Kalmış, H., & Yılmaz, B. B. (2004, Mayıs 19-23). Lisans Seviyesindeki Muhasebe Eğitiminin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesi İçin Yapılması Gereken Gelişmeler. *XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 221-234. Antalya: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü.

Kepekçi, C. (2004). *Bağımsız Denetim*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

KGK. (2012, Aralık 26). Bağımsız Denetim Yönetmeliği. *28509 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bağımsız Denetim Yönetmeliği*.

KGK. (2013, Ocak 25). Bağımsız Denetçilik Sınav Tebliği. 28539 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Bağımsız Denetçilik Sınav Tebliği.

Polat, A. M. (2010, Nisan 2). Denetçi Yetiştirilmesinde Meslek Adayının Denetim Deneyimi/ Ruhsatlı Meslek Mensubunun Denetim Deneyimi. 5. Türkiye Muhasebe Forumu Muhasebe Mesleğinde 20. Yıl Bilançosu, 92-101. Bursa: Türmob Yayınları.

Solak, S. T. (2013). Bologna Sürecinin Muhasebe Eğitimine Etkisi: Üniversitelerin İşletme Bölümlerinin Ders Programları Üzerine Bir İnceleme. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 83-100.

Soran, H., Akkoyunlu, B., & Kavak, Y. (2006). Yaşam Boyu Öğrenme Becerileri ve Eğitimcilerin Eğitimi Programı: Hacettepe Üniversitesi Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 201-210.

Suvacı, B., & Subaşı, Ş. (2010, Nisan 21-25). İnsan Kaynakları Yönetiminin Muhasebe Bölümünden ve Muhasebe Eğitiminden Beklentileri. XXIX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 109-140. İSMMMÖ.

Şengel, S. (2011). Yeni Türk Ticaret Kanununun Sermaye Şirketleri ile İlgili Getirdiği Yeniliklerin Değerlendirilmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 3(2), 21-40.

Taş, O., & Durmuş, C. (2008). *SPK Düzenlemeleri ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında Denetim*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Uzun, A., & Ergüden, E. (2010, Nisan 21-25). İç Denetim Mesleğinin Akademik Eğitimden Beklentileri, Mesleki Akademik Gelişim İçin Öneriler. XXIX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu. İSMMMÖ.

Yaşar, A. (2015). Olumsuz Denetim Görüş Ve Bağımsız Denetçi Değişikliği Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul Sanayi Şirketleri Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 81-96.

Yıldız, M. Y. (2011). Yeminli Mali Müşavir- Bağımsız Denetçi ve Tasdik-Mali Tablo Denetimi Çelişkisi: Mesleğin Gelişimine Etkileri. *Muhasebe ve Denetim Bakış*(5), 67-77.

Makale Gönderim Tarihi: 20.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Online Finansman Yöntemi Olarak Kitlese Fonlama: Planlanmış Davranış Teorisinin Analizi

İkram DAŞTAN¹
Cem GÜRLER²

Özet

Günümüzde projelerin hayata geçirilmesinde en önemli sorunlardan birisinin sermaye gereksinimi olduğu söylenebilir. Teknolojik değişim ve dönüşümle birlikte sermaye arayışı geleneksel yöntemlerden ayrılarak online ortamlarda yer bulmaya başlamıştır. Gerekli fona sahip olamayan yatırımcılar, projelerini hayata geçirmekte zorlanmaktadır. Böyle bir ortamda, kitlese fonlama, alternatif bir finansman kaynağı ve sermaye ihtiyacı olan yatırımcıların online ortamlarda başvurduğu bir yöntem olarak adından sıkça söz ettirmektedir. Mevcut çalışma ile kitlese fonlamada fon sağlayıcıların, fon sağlama niyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk olarak literatürden elde edilen ölçekler kitlese fonlamaya uyarlanmış ve gerekli pilot çalışma yapılmıştır. Ardından planlanmış davranış teorisinden faydalanılarak araştırma modeli oluşturulmuştur. Gerekli veri, internet üzerinden yapılan anketlerle toplanmış ve toplanan veriler SPSS 23.0 ve Amos 23.0 paket programlarıyla analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde güven, karmaşıklık, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün, bireylerin kitlese fonlamaya katılma niyetlerini anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiş, fakat tutumun, bireylerin niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitlese Fonlama, Online Bağış, Kitle Fonlaması, Planlanmış Davranış Teorisi

Online Financing Method As An Analysis of The Theory of Planned Behavior The Massively Funding

Abstract

Nowadays, it can be said that one of the most important problems in putting projects into practice is the capital. Today, the search for capital has begun to find its place in the online environment. Investors, who has lack of finance, have some problems about making their projects into action. In such an environment, crowdfunding is often referred to as an alternative source of funding. The present study aims to determine the factors that influence the intention of funders to provide funds in crowdfunding. In this context, firstly, the scales obtained from the literature were adapted to crowdfunding and the necessary pilot study was carried out. Then, research model was created. The required data were collected by internet surveys and collected data were analyzed with SPSS 23.0 and Amos 23.0 package programs. The empirical findings point out that trust, complexity, subjective norm and perceived behavioral control affect the intentions of funders to participate in crowdfunding. On the other hand, attitude has no significant effect on intention.

Keywords: Crowdfunding, Online Donation, The Theory of Planned Behavior

¹ Doç., Dr. Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
idadastan@yalova.edu.tr

² Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, cemgurler@istanbul.edu.tr

Bu makale, Cem Gürler'in, "Kitlese Fonlamaya Katılma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Türkiye ile ABD Karşılaştırması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Web 2.0 teknolojisinin hayatımıza girmesiyle, internet kullanıcıları sadece içerik tüketen değil aynı zamanda içerik üretebilen duruma gelmişlerdir. Bu durum da interneti, kaynak niteliği taşıyor hale getirmiştir. James Surowiecki (2000), “Kitlelerin Bilgeliği (Wisdom of the Crowd)” adlı kitabında kitlelerin bazı işleri uzman kişilere kıyasla daha etkin yapabileceğinden ve işletmelerin bunu hayata geçirmeye başladığından bahsedilmiş ve bu durum “crowdsourcing” yani “kitle kaynak” olarak ifade edilmiştir (aktaran Atsan ve Erdoğan, 2015). Crowdsourcing terimi; kalabalık, kitle anlamına gelen “crowd” ile dış kaynak kullanımına anlamına gelen “out source” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur ve bir kurumun ihtiyaç duyduğu kaynağı kitleden elde etmesi anlamına gelmektedir (Seker, 2015). Kitle kaynağı için en güzel örneklerden biri, 2001 yılında internet dünyasına giren Vikipedi’dir (Niederer ve Van Dijck, 2010). Vikipedi’nin kurucularından olan Jimmy Wales siteyi, herkesin katkılarıyla oluşturulan bir internet ansiklopedisi şeklinde tanımlamıştır (Giles, 2005). Vikipedi kullanıcıları belirli kurallar kapsamında başlık açabilir, bilgileri düzenleyebilir ve güncelleştirebilirler. Böylece kitlelerin doğrudan bilgi üretimine katkısı sağlanmış olmaktadır. Son yıllarda literatüre girmiş olan, Türkçe’ye “kitlese fonlama”, “dağıtık sermaye”, “kalabalık fonlaması” ya da “kitle yatırımı” olarak çevrilebilen (Ergen, vd., 2013) ve kavram olarak ilk defa 2006 yılında Michael Sullivan tarafından kullanılan “crowdfunding” (Burkett, 2011; Stiver, 2013; Sanchez 2013), finansman ihtiyacı olan bireyler için alternatif bir finansman kaynağı olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Dar bir tanımla kitlese fonlama, bir proje veya girişimin profesyonel kişi ya da kurumlar (banka, risk sermayedarı, melek yatırımcı gibi) tarafından değil, bireyler tarafından finanse edilmesidir (Schwienbacher ve Larralde, 2010). Lambert ve Schwienbacher’in (2010), Kleeman vd.,’ den (2008) geliştirdikleri tanıma göre ise; kitlese fonlama, internet aracılığıyla, bağış olarak ya da ödül, oy hakkı ve/veya hissedarlık karşılığında finansal kaynak oluşturmak amacıyla yapılan açık çağrıdır. Bu bağlamda kitlese fonlamanın kitle kaynak uygulamalarından farkının finansal bir amaç gütmemesi olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle; kitle kaynak yönteminde kullanıcılar fikir olarak girdi sağlarken, kitlese fonlamada bu girdi parasal katkıya dönüşmektedir (Atsan ve Erdoğan, 2015). Yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere kitlese fonlamanın amacı şirketleri finanse etmek değil, sunulan projeleri, fikirleri finanse etmektir. Yatırımcılara sunulan projeler ise kapsam ve amaç anlamında çeşitlilik göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, kitlese fonlama platformlarında müzik, yemek, film, fotoğraf, sanat, teknoloji, moda, dans, yayıncılık gibi birbirinden bağımsız alanlarda projeler yatırımcıların beğenilerine sunulmaktadır. Bu zamana kadar anlatılanlardan, kitlese fonlama platformlarında sadece kar amacı güden projelerin sunulduğu düşünülebilir. Fakat kar amacı gütmeyen sosyal sorumluluk projeleri de kitlelerin beğenilerine sunulmaktadır. Lambert ve Schwienbacher (2010) yaptıkları çalışmada, kar amacı gütmeyen kurumların talep

ettikleri fona, diğer organizasyon ve kurumlara kıyasla, daha çabuk ulaştıklarını belirtmişlerdir.

Kitlesel fonlamanın çok eskiye dayanan bir geçmişi bulunmamaktadır ve ilk olarak 1997 yılında İngiliz rock grubu olan Marillion hayranları tarafından kullanılmıştır (Hemer, 2011; Galuszka ve Bystrov, 2012; Burkett, 2011; Gerber vd., 2012). Marillion grubu yeni albümlerinin tanıtımı için bir dünya turuna çıkmayı planlamış, fakat; kayıt şirketinin destek sorunu yüzünden turun Amerika ayağı iptal edilmiştir. Grubun hayranları ise internet üzerinden güçlerini birleştirerek 60.000\$ toplamışlar ve Amerika turnesinin yapılmasını sağlamışlardır. Bu durumdan ilham alan grup 2001 yılında Anoraknophobia diye bir albüm yapmaya karar vermiş ve henüz ortada hiç bir şarkı yokken albümlerini satışa çıkartıp 12674 albüm satmışlardır (Marillion, 2016). Sadece proje aşamasında olan albümün satışından elde ettikleri gelir ile albümlerini çıkartmışlardır. Daha yakın tarihli bir kitlesel fonlama örneği 2008 yılında Amerika Başkanlık seçimlerinde yaşanmıştır. Seçimleri kazanan Barack Obama, seçim kampanyası için gerekli olan finansmanı internet üzerinden yürüttüğü bağış sistemi ile sağlamıştır (Isikoff, 2008). Ayrıca toplanan fon içerisinde 200\$'dan daha az fon sağlayan bireylerin oranı %50 civarındadır. Bahsedilen bu iki olay kitlelerin gücünü göstermektedir.

Giudici ve Guerini (2013) yaptıkları çalışmada, proje süresinin, istenen fon miktarının ve günlük yapılan katkı miktarının, proje üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Fabrigar vd., (2016) projeye ait video, fotoğraf gibi özelliklerin proje başarısını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Xu vd. (2014) ise, proje sahiplerinin, fon sağlayanlarla iletişimlerinin, proje sayfasından daha önemli bir değişken olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde Kaur ve Gera (2017) da, proje sahiplerinin sosyal medya bağlantılarının ve fon sağlayıcılar ile iletişimlerinin, proje başarısı üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Crosetto ve Regner (2014) de çalışmalarında, fon sağlayıcılarla iletişimin, video ve fotoğraf sayısının, proje başarısı üzerinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mevcut çalışmada ise; bireylerin kitlesel fonlamaya katılma niyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmış ve bu amaçla Planlanmış Davranış Teorisinden faydalanılmıştır. Planlanmış Davranış Teorisi (PDT)(Ajzen, 1985), 1975 yılında Fishbein ve Ajzen tarafından geliştirilen Sebepli Davranış Teorisinin (SDT) genişletilmiş halidir (Ajzen, 1991). SDT; insanların, bir davranış sergileyip sergilememesi ile ilgili karar verirken, elverişli bilgileri temel alarak rasyonel seçimler yaptıklarını ve bireylerin davranışlarının bazı faktörler tarafından oluşturulduğunu ve planlı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Teoriye göre, davranışı etkileyen en önemli faktör davranışsal niyettir ve davranış niyeti, kişinin davranışa yönelik tutumu ve öznel normlar tarafından belirlenmektedir (Montano ve Taplin, 1991).İlerleyen zamanlarda teorinin sosyal olarak anlamlı olan davranışların açıklanması ve tahmin edilmesinde kısıtları olduğu görülmüştür (Ajzen, 2012).PDT de, SDT gibi, tutum ve öznel normların davranışsal niyetin bir

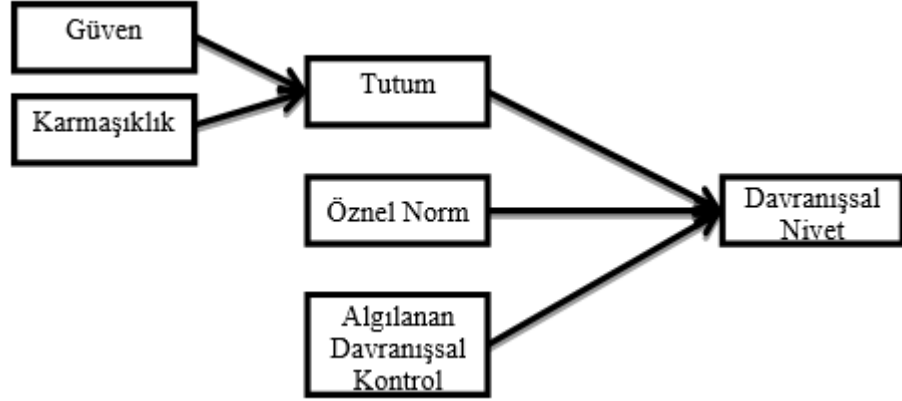
fonksiyonu olduğunu varsaymaktadır. Fakat modelle algılanan davranışsal kontrolün, davranışsal niyeti ve davranışı etkileyecek şekilde eklenmesi ile birlikte PDT ortaya çıkmaktadır. Literatürde pek çok farklı çalışma, farklı alanlarda PDT'yi kullanarak davranışsal niyeti etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır (Randall ve Gibson, 1991; Harland vd., 1999; Cordano ve Frieze, 2000; Bamberg vd., 2003; Elliott vd., 2003; George, 2004; Han ve Kim, 2010) Fakat kitlesel fonlamayla ilgili herhangi bir çalışmaya, tarafımızca rastlanılamamıştır. Bu bağlamda, bağış temelli kitlesel fonlamayı temsilen, yakın konular değerlendirilmiş, bu noktada hayırsever bağış literatürü incelenmiştir. Araştırmacılar tarafından, para bağışında bulunmanın altında yatan sosyal ve psikolojik faktörlerin belirlenmesi amacıyla, 227 kişiyle anket çalışması yürütülmüş ve norm; önleyici norm, tanımlayıcı norm ve ahlaki norm olmak üzere 3 farklı boyutta ele alınmıştır (Smith ve McSweeney, 2007). Analizler sonucunda davranışa yönelik olumlu tutumun, önemli insanların bu davranışı onaylamasının ve davranış gerçekleşirken kontrolün kişinin elinde olup olmamasının davranışsal niyeti etkilediği tespit edilmiştir. SDT'nin kullanıldığı, 245 üniversite öğrencisinden toplanan veriyle yürütülen bir çalışmada, tutum ve öznel normun, bağış niyetini anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Konkoly ve Perloff, 1990). Yaşlı bireyler üzerinde yapılan bir çalışmada da öznel normun tutumla karşılaştırıldığında, gönüllülük niyeti üzerinde daha anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Warburton ve Terry, 2000). Diğer modeller olan ödül temelli, borç temelli ve hisse senedi temelli kitlesel fonlama için kullanıcı niyeti literatürü incelenmiştir. Kullanıcı niyetini ölçen iki farklı teori olan Teknoloji Kabul Modeli ve PDT'nin niyet üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmada, Teknoloji Kabul Modelinin davranışsal niyette meydana gelen değişimin %41'ini, PDT'nin ise %57'sini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır (Lin, 2008). Teknoloji Kabul modeli ile PDT'yi kıyaslayan bir başka çalışmada, Teknoloji Kabul Modelinin uygulanmasının kolay olduğu fakat PDT'nin daha derinlikli bilgi verdiği belirtilmiştir (Mathieson, 1991).Yine aynı çalışmada, tutum ve algılanan davranışsal kontrolün davranışsal niyeti etkilediği, fakat öznel normun ise, davranışsal niyet üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı raporlanmıştır. George (2004), online satın alma davranışını etkileyen faktörler olarak tutum ve algılanan davranışsal kontrolü tespit ederken, öznel normun davranış üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. İnternet bankacılığı kullanma niyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesini amaçlayan bir çalışmada, tutumun ve algılanan davranışsal kontrolün, davranışsal niyet üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu, öznel normun ise herhangi bir etkisi olmadığı belirtilmiştir (Shih ve Fang, 2004).

Belirsiz bir çevrede işlerini yürüten işletmeler, işlemlerin gerçekleşmesinde güven faktörüne ihtiyaç duyarlar (Aghdaie vd., 2011). Güven geniş anlamda, bireyin sahip olduğu, başka insanların yaptıklarına yönelik olumlu beklentidir ve bu beklenti genel olarak, geçmiş etkileşimlere dayanmaktadır (Gefen, 2000). Güven, web sağlayıcıların faaliyetlerinin sonuçlarıyla ilgili olumlu bir algı yaratır

ve bu durum pozitif bir tutuma yol açar (Pavlou ve Fygenson, 2006). Aynı şekilde, güven, web üzerinden yapılan işlemlerde, tüketici tutumunu doğrudan ve pozitif yönde etkileyen bir faktördür (Pavlou ve Chai, 2002). Literatürde bulunan pek çok çalışmada, güvenin tutum üzerinde pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir (Jarvenpaa vd., 1999; Pavlou ve Chai, 2002; Pavlou ve Fygenson, 2006; George, 2004). Literatürde, tutumu etkileyen bir başka faktör olarak ise karmaşıklık ele alınmıştır. Karmaşıklık, bir yeniliğin anlaşılmasının ve kullanılmasının zor olarak algılanması anlamına gelmektedir (Rogers, 2010). Karmaşıklık, TKM'de bulunan, algılanan kullanım kolaylığının zıttı bir anlam içermektedir (Venkatesh and Davis, 1996). Kullanımı kolay ve daha az karmaşık bir yapıya sahip olan yenilikçi teknolojilerin, yenilikçi sistemlerin, potansiyel kullanıcılar tarafından kabul edilme ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla, karmaşıklık ile tutum arasında negatif bir ilişki olduğu söylenebilir (Shih ve Fang, 2004). Bununla birlikte karmaşıklık, tutum ile davranış arasında olan uyumu arttıran bir faktördür (Fabrigar vd., 2006).

Ajzen ve Fishbein (1970), davranışsal niyetin üzerinde tutum ve öznel normun etkisini belirlemek için deneysel bir çalışma tasarlamış ve 96 kişilik bir örneklem tasarladıkları oyun üzerinden gözlemlemişlerdir. Araştırma sonucuna göre; rekabet koşullarında davranışsal tutumun, bireyler arası işbirliği gerektiren koşullarda ise öznel normun davranışsal niyet üzerinde daha fazla bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum, bireyci ve toplulukçu kültür ayrımıyla açıklanabilir. Bireycilik toplumda yaşayan bireyler arasındaki bağın düşük olması, toplulukçuluk ise bireyciliğin tam tersi anlamdadır ve toplumda yaşayan bireyler arasındaki bağın güçlü, ayrılmaz bir duruma gelmiş olması anlamına gelmektedir (Hofstede vd., 1991). Ajzen ve Fishbein'in (1970) yapmış oldukları deneyler ve Hofstede ve arkadaşlarının (1991) tanımlarından yola çıkarak, bireyci kültürlerde tutumun, toplulukçu kültürlerde ise öznel normun, davranışsal niyet üzerinde daha anlamlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Choi ve Geistfeld (2004) çalışmalarında, yapmış oldukları analiz sonucunda bireycilik ve toplulukçuluğun, öznel norm ile yakın ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Literatürde bulunan çalışmalardan faydalanılarak araştırma modeli aşağıdaki şekilde olduğu gibi oluşturulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma Modeli

1. Yöntem ve Bulgular

1.1. Ön Test ve Anket Geliştirme

Araştırma kapsamında 6 farklı ölçek derlenmiştir ve bunlar; güven, karmaşıklık, tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve niyet ölçekleridir. Bulunan ölçekler genel anlamda e-ticaret, yeni teknoloji adaptasyonu gibi konular ile ilgili oldukları için, sorular kitlesel fonlamaya uygun şekilde revize edilmiştir. Ayrıca kullanılan ölçekler İngilizce olduklarından dolayı öncelikle Türkçe'ye çevrilmiştir. Hemen arkasından ise tercüme edilmiş ifadeler, tekrar İngilizce'ye çevrilerek, cümlenin aynı anlamı içerip içermediği kontrol edilmiştir. Bu aşamadan sonra anketlerin uygulanabilirliği ve anlaşılabilirliğinin test edilmesi için 49 kişilik bir pilot çalışma yapılmıştır (Tablo 1). Pilot çalışma yapılmasındaki temel amaç, ifadelerin anlaşılabilirliği, biçimsel yapısı ile ilgili geri bildirimler neticesinde, ankete son halinin verilmesidir.

Tablo 1: Pilot Çalışmanın Güvenirlik Analizi

	Cronbach's Alpha
Güven	0,785
Karmaşıklık	0,806
Tutum	0,888
Öznel Norm	0,882
Algılanan Davranışsal Kontrol	0,781
Niyet	0,822

Anket formu 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcı ile ilgili demografik bilgilerle ilgili sorular yer alırken, ikinci bölümde ise kullanıcıların 21 ifadeye yanıt vermeleri istenmiştir.

1.1.1. Güven Ölçeği

Bireylerin, kitlesel fonlama web sitelerine yönelik güvenlerini ölçmek için Pavlou ve Fygenon (2006) tarafından geliştirilen ve toplamda 4 ifadeden oluşan güven ölçeği, mevcut araştırmanın konusuna uyarlanarak, ankete dahil edilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

1.1.2. Karmaşıklık Ölçeği

Bireylerin, kitlesel fonlama web sitelerini ne kadar karmaşık algıladıklarını ölçmek için Shin ve Fang (2004) tarafından geliştirilen ve toplamda 4 ifadeden oluşan karmaşıklık ölçeği, mevcut araştırmanın konusuna uyarlanarak, ankete dahil edilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

1.1.3. Tutum Ölçeği

Bireylerin, kitlesel fonlama web sitelerine yönelik tutumlarını ölçmek için George (2004) tarafından geliştirilen ve toplamda 4 ifadeden oluşan tutum ölçeği, mevcut araştırmanın konusuna uyarlanarak, ankete dahil edilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

1.1.4. Öznel Norm Ölçeği

Bireylerin, kitlesel fonlamaya katılım niyetlerini, çevresindeki bireylerin, bireyin öznel normunu ne kadar etkilediğini ölçmek için Baker vd. (2007) tarafından geliştirilen ve toplamda 3 ifadeden oluşan öznel norm ölçeği, mevcut araştırmanın konusuna uyarlanarak, ankete dahil edilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

1.1.5. Algılanan Davranışsal Kontrol Ölçeği

George (2004) tarafından geliştirilen ve toplamda 3 ifadeden oluşan algılanan davranışsal kontrol ölçeği, mevcut araştırmanın konusuna uyarlanarak, ankete dahil edilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

1.1.6. Niyet Ölçeği

Bireylerin, kitlesel fonlama web sitelerine yönelik niyetlerini ölçmek için Shin ve Fang (2004) tarafından geliştirilen ve toplamda 3 ifadeden oluşan niyet ölçeği, mevcut araştırmanın konusuna uyarlanarak, ankete dahil edilmiştir. Ölçekte 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).

1.2. Örneklem ve Veri Toplama

Araştırma sorularının cevaplanması için gerekli veri internet üzerinden yapılan anketlerle toplanmıştır. Anket çalışmasına 300 kişi katılmıştır ve 1 kişi hariç tüm katılımcılar cinsiyet sorusunu yanıtlamıştır. Soruyu cevaplayanlar ise 148'i kadın (%49,3'ü), 151'i (%50,3'ü) erkek katılımcı olarak dağılmıştır. Anketi tamamlayan katılımcıların tamamı yaş sorusuna cevap vermişlerdir. Katılımcıların 3'ü (%1,0'i) 17 yaş veya 17 yaşın altında, 121'i (%40,3'ü) 18-24, 127'i (%42,3'ü) 25-34, 41'i (%13,7'si) 35-44, 6'sı (%2,0'i) 45-54 yaş aralığında ve 2'si (%0,7'si) 55 yaş ve üstündedir. Bireylerin 2'si (%0,7'si) ilköğretim, 13'ü (%4,3'ü) lise, 8'i (%2,7'si) ön lisans, 184'ü (%61,3'ü) lisans ve 93'ü (%31,0'i) lisansüstü mezundur.

1.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi ölçeklerde yer alan faktörlerin geçerliliklerinin saptanmasında kullanılan bir yöntemdir. Araştırma modelinde belirlenen ilişkiler sınanmadan önce, ölçüm modellerinin doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmesi gerekmektedir. Doğrulayıcı faktör analizinin temel amacı teoriye göre belirlenmiş gözlenen değişkenlerin teoride belirtilen örtük değişkenleri ölçüp ölçmediğini test etmektir (Tabachnick ve Fidel, 2001). Bir başka ifadeyle doğrulayıcı faktör analizi, daha önceden belirlenmiş veya kurgulanmış yapının doğrulanması amaçlanmayan bir yöntemdir. Doğrulayıcı faktör analizi, yapısal eşitlik modeline özel bir uygulamadır ve gözlenen değişkenlerin geçerliliklerini tanımlar (Bayram, 2010). Mevcut kısımda doğrulayıcı faktör analizi yapılarak gözlenen değişkenlerin ölçümleri incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları (CMIN/df = 3,496 GFI = 0,837, NFI = 0,825, CFI = 0,867, RMSEA = 0,091) ölçüm modeli ile data arasındaki uyumun yetersizliğine işaret etmiştir. Çalışmada, toplamda 21 ifade (6 değişkeni temsilen) faktör analizine dahil edilmiştir. Analize dahil edilen ifadelerin dağılımı; güven 4 ifade, karmaşıklık 4 ifade, tutum 4 ifade, öznel norm 3 ifade, algılanan davranışsal kontrol 3 ifade ve niyet 3 ifade şeklindedir. Yapılan analizler neticesinde ise güven değişkeninin altında yer alan ikinci ve dördüncü ifadeler ile karmaşıklık değişkeninin altında yer alan ikinci ve dördüncü ifadeler düşük ve anlamsız ($p > 0,05$) faktör yükleri sebebi ile elenmiştir. Böylece ölçüm modeline son hali verilmiş, doğrulayıcı faktör analizi yenilenmiş ve elde edilen uyum indeksleri (CMIN/df = 2,488, GFI= 0,912, NFI= 0,893, CFI= 0,932, RMSEA= 0,071) data ile model arasında tatmin edici bir uyuma işaret etmiştir. İfadelerin faktör yükleri incelendiğinde tüm ifadelerin ait oldukları faktörlere yüksek ve anlamlı faktör yükleriyle yüklendiği ve dolayısıyla yakınsama geçerliliğinin sağlandığı görülmüştür (Fornell ve Larcker, 1981).

1.4. Güvenirlik Analizi

Çalışmada ölçeklerin güvenirliliklerinin değerlendirilmesi sürecinde Cronbach's alpha katsayısından faydalanılmıştır. Cronbach's alpha katsayısı,

ölçekte yer alan ifadelerin güvenilirliklerinin ölçülmesi için kullanılan bir ölçüttür (Santos, 1999) ve 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Tablo 2’de yer alan, faktörlerin cronbach’s alpha katsayılarının kritik nokta olan 0.70’in üzerinde olduğu görülmüş ve ölçüklerin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tablodan, AVE (0,50) ve CR (0,60) değerlerinin, kendi kritik seviyelerinin üzerinde olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 2: Faktörlerin Güvenirlik Değerleri

	Cronbach’s Alpha	Bileşik Güvenirlik (CR)	Ortalama Açıklanan Varyans Katsayıları (AVE)
Güven	,710	0,72	0,56
Karmaşıklık	,741	0,75	0,60
Tutum	,866	0,86	0,61
Öznel Norm	,839	0,85	0,65
Algılanan Davranışsal Kontrol	,766	0,77	0,54
Niyet	,777	0,78	0,55

Bir ölçüğün geçerli olabilmesi için hem yakınsama hem de ayrışma geçerliliğine sahip olması gerekmektedir (Altunışık vd., 2005). Ayrışma geçerliliği, farklı yapıdaki ölçümlerin diğer yapılardan yeterince ayrışma derecelerini ifade etmektedir (Çetinkaya ve Şimşek, 2008). Buna göre bir faktör için hesaplanan değer, diğer faktörler ile aralarındaki korelasyondan ve 0,50 değerinden küçük olmaması gerekmektedir (aktaran Yurdugül ve Alsancak Sırakaya, 2013).

Tablo 3’te, her bir faktörün ortalama açıklanan varyans değerleri ile diğer tüm faktörlerle paylaştığı varyanslar gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, tüm faktörler için ayrışma geçerliğinin sağlandığı görülmektedir.

Tablo 3: Faktörler Arası Korelasyon Matrisi

	1	2	3	4	5	6
1- Güven	,63					
2- Karmaşıklık	-,35	,66				
3- Tutum	,37	-,40	,70			
4- Öznel Norm	,17	-,17	,28	,72		
5- Algılanan Davranışsal Kontrol	,26	-,34	,33	,44	,70	
5- Niyet	,30	-,22	,28	,52	,57	,74

1.5. Hipotezlerin testi

Yapılan faktör analizi neticesinde elenen ifadelerin modelden silinmesi ile birlikte araştırma modeli son halini almıştır.

Araştırma hipotezlerinin testi için gizil değişkenler ile oluşturulan yapısal model, en yüksek olabirlik (maximum likelihood) hesaplama tekniği kullanılarak test edilmiştir. Tablo 4'te yer alan uyum iyiliği indeksleri makul seviyede bir uyuma işaret emektedir (Bentler, 1990; Kline, 1998; Sümer, 2000).

Tablo 4: Araştırma Modelinin Uyum Değerleri

Uyum indeksi	Değer	Kabul Edilebilir Uyum
Ki-Kare/sd	2,525	1-5
GFI	,909	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$
NFI	,887	$0,90 \leq NFI \leq 0,97$
CFI	,928	$0,90 \leq CFI \leq 0,97$
RMSEA	,071	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$

Modelin genel olarak değerlendirilmesinin ardından araştırma hipotezlerinde ileri sürülen ilişkilere dair analiz sonuçları ise Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Hipotez Testi Sonuçları

Hipotezler	Katsayı	Standart Katsayı	Standart Hata	t	p	Sonuç
H _{1b} : Güven => Tutum	0,442	0,281	0,129	3,424	***	Kabul
H _{2b} : Karmaşıklık => Tutum	-0,458	-0,334	0,114	-4,008	***	Kabul
H _{3b} : Tutum => Niyet	-0,007	-0,009	0,044	-0,161	0,872	Red
H _{4b} : Özne Norm = Tutum	0,368	0,330	0,074	4,966	***	Kabul
H _{5b} : Algılanan Davranışsal Kontrol => Tutum	0,545	0,585	0,072	7,611	***	Kabul

Sonuç

Mollick'e (2013) göre kitlesel fonlama, yeni girişimlerin fonlanması için kullanılan ve bu fonlamanın karşılığında, fon sağlayıcılara, genellikle, hisse senedi veya ödül veren, yeni bir finansman yöntemidir. Günümüzde, internet teknolojilerinin ve sosyal medyanın yaşamış olduğu gelişimle birlikte, kitlesel fonlama, alternatif finansman kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik yeniliklerin merkezi olarak konumlanan ABD'de sıklıkla kullanılan ve Avrupa'da da hızla yaygınlaşan kitlesel fonlama, son birkaç yılda Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerde de ilgi görmektedir (İşler, 2014). Ülkeler mevzuatlarla ve çıkartılan yeni kanunlarla birlikte, kitlesel fonlamayla ilgili gerekli yasalara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, 4 Aralık 2017 yılında yayımlanan 7061 sayılı "Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile ülkemizde de, kitlesel fonlamayla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır (Resmi Gazete, 2018). Mevcut çalışmada Türkiye'de yaşayan bireylerin, kitlesel fonlamaya katılma niyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda internet anketleri kullanılarak veri toplanmıştır. Veri toplamanın ardından, veriler analiz edilmiş ve araştırma modeli çerçevesinde kurulan hipotezler sınanmıştır. İnternet anketlerinin kullanılmasının temel sebebi, kitlesel fonlamanın internet tabanlı bir sistem olmasıdır. Böylelikle, en doğru veri toplama yönteminin seçilmesi amaçlanmıştır. Bu yöntemin kullanılma amacı; internet kullanıcılarının, kitlesel fonlama hakkında, diğer bireylere kıyasla, bilgi sahibi olmalarının beklenmesi veya en azından belirli bir internet okuryazarlığına sahip olmasıdır.

Literatürde, niyeti etkilediği tespit edilen pek çok faktör bulunmakla birlikte, mevcut çalışmada "tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol" faktörlerinin, niyet üzerinde etkilerinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca "güven ve karmaşıklık" faktörleri de, tutumu etkileyen faktörler olarak araştırma modeline dahil edilmiştir. Toplanan verilerin analiz edilmesiyle ortaya çıkan bulgular neticesinde, güvenin tutum üzerinde pozitif ve anlamlı, karmaşıklığın ise negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, elde edilen sonuçlarda tutum ile niyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün, kitlesel fonlamaya fon sağlayıcı olarak katılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

Güven ile tutum arasındaki ilişki, literatürde, pek çok araştırmacı tarafından belirgin bir şekilde ortaya konmuştur. Bireyin bir web sitesini objektif ve dürüst olarak değerlendirmesi, web sitesiyle paylaşmış olduğu bilgilerin üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağına yönelik inancı, o web sitesine duymuş olduğu güvenle doğru orantılıdır. Bu bağlamda bir web sitesine karşı güveni olan bireylerin, bu web sitelerine yönelik olumlu tutum geliştireceği de söylenebilir.

Nitekim bu ikili arasındaki ilişki, literatürde benzer çalışmalarda ispat edilmiştir (Pavlou ve Chai, 2002; Pavlou ve Fygenson, 2006). Çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlar, bu alandaki çalışmalarla ve teori ile benzerlik göstermektedir.

Karmaşıklık; bir web sitesinin kullanımının, öğrenilmesinin ne kadar kolay olduğuyla ilgilenen ve bireyin web sitesini kullanma niyetini etkileyebilecek olan bir başka faktördür. Mevcut çalışmada, bir web sitesinin karmaşıklığının arttığı durumda, bireyin web sitesini kullanmaya yönelik tutumu azalacakken, karmaşıklığın azalması durumunda ise, bireyin web sitesini kullanmaya yönelik tutumunun artacağı varsayılmıştır. Yapılan analizler sonucunda bu varsayım doğrulanmış ve karmaşıklık ile tutum arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, literatürde bulunan benzer araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir (Shih ve Fang, 2004).

Araştırma modelinde yer alan bir başka faktör, kullanıcıların kitlesel fonlama sürecine dahil olmaya yönelik düşüncelerini ifade eden, tutum faktörüdür. Bireyin, bir mal veya hizmete yönelik olumlu tutum geliştirdiği zaman, o mal veya hizmeti satın almaya, kullanmaya yönelik niyet geliştirdiği pek çok çalışmada ortaya konmuştur. Bu çalışmada da fon sağlayıcıların tutumlarının, kitlesel fonlamaya fon sağlayıcı olarak katılma niyetlerini olumlu ve pozitif yönde etkileyeceği ifade edilmiştir. Literatürde bulunan çalışmalar tutumun, niyeti pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Pavlou ve Chai, 2002; Pavlou ve Fygenson, 2006; Shih ve Fang, 2004; George, 2004; Lin, 2008; Yaghoubi ve Bahmani, 2010). Fakat veri analiz edildiğinde, tutum ile niyet arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bir başka ifadeyle Türkiye’de yaşayan bireylerin kitlesel fonlamaya yönelik tutumlarının, kitlesel fonlamaya fon sağlayıcı olarak katılmaları niyeti üzerinde bir etkisi bulunmadığı belirlenmiştir. Bu sonucu açıklamak için, kitlesel fonlama konusunda en gelişmiş ülkelerden biri olan ABD ile Türkiye’nin gayri safi yurt içi hasılları ile yurt içi tasarruf oranları adres gösterilebilir. 2014 yılında ABD’nin gayri safi yurt içi hasılası 17,419 Trilyon \$ iken bu değer Türkiye için 799,535 Milyar \$’dır (Google Public Data ve Dünya Bankası). Yine 2014 yılında bu iki ülkenin yurt içi tasarruf oranları, ABD için %18, Türkiye için ise %15’tir (Google Public Data ve Dünya Bankası). Tasarruf oranları yüzde olarak birbirlerine oldukça yakındır. Fakat bu oranları, gayri safi yurt içi hasıla ile oranladığımızda, ABD’nin yıllık, ortalama 2,9 trilyon \$, Türkiye’nin ise yıllık, ortalama 111,5 milyar \$’lık bir tasarruf sağladığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de oluşan tutumun, niyete dönüşmemesi iki ülke arasında bulunan tasarruf değerleriyle açıklanabilir.

Araştırma kapsamında ele alınan bir diğer faktör olan öznel norm, bireyin algıladığı sosyal baskı şeklinde tanımlanabilir. Öznel normun araştırma modeline dahil edilmesinin temel amacı, bireylerin önemsedikleri, değer verdikleri insanların

kitlesel fonlamaya yönelik görüşlerinden, yönlendirmelerinden ne kadar etkilendiklerinin belirlenmesidir. Öznel norm ve niyet arasındaki ilişki incelendiğinde literatürde farklı bulgular mevcuttur. Bazı araştırmalarda öznel norm ile niyet arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememişken (Shih ve Fang, 2004; Lin, 2008), bazı araştırmalarda bu iki faktör arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Yaghoubi ve Bahmani, 2010). Mevcut çalışmada ise öznel norm ile niyet arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle öznel norm, kitlesel fonlamaya fon sağlayıcı olarak katılma niyeti üzerinde anlamlı bir pozitif bir etkiye sahiptir.

Algılanan davranışsal kontrol, bireyin sürdürmüş olduğu işlemin ne kadarının kendi kontrolünde olduğuna yönelik algısı olarak açıklanabilir. Mevcut araştırmada algılanan davranışsal kontrol ve niyet arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçla birlikte, bireyin, kitlesel fonlama sürecinde yapılan işlemlerin kendi kontrolünde olduğuna inanması durumunda, kitlesel fonlamaya son sağlayıcı olarak katılma niyetinin artacağı söylenebilir. Bu sonuç literatürde bulunan benzer çalışmalarla yakınlık göstermektedir (Shih ve Fang, 2004; Lin, 2008; Yaghoubi ve Bahmani, 2010). Ayrıca algılanan davranışsal kontrolün, kitlesel fonlamaya katılma niyeti üzerindeki etkisi iki ülkede de farklılaşmış, Türkiye'nin etkisi daha fazla bulunmuştur.

Mevcut çalışmanın ilk kısıtı araştırmaya dahil edilmeyen faktörlerle ilgilidir. Literatürde, niyeti etkileyen birçok faktör bulunmasına rağmen, bu araştırmada tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol faktörlerinin, kitlesel fonlamaya katılma niyeti üzerinde bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca literatürde tutumu da etkileyen bir çok faktör varken, bu araştırmada sadece güven ve karmaşıklık faktörleri araştırma modeline dahil edilmiştir. Araştırma modeline, niyeti etkileyen, literatürde kabul görmüş pek çok faktör eklenebilir ayrıca farklı değişkenlerin aracılık etkisi de modele dahil edilerek, incelenebilir. Araştırmanın bir başka kısıtı ise veri toplama sürecinde, gerek evrenin tümüne ulaşmanın zorluğu gerekse maddi sebeplerden dolayı, internet anketlerinin kullanılması ve kolayda örneklem yönteminin seçilmesidir. Bu sebeple, yapılan analizlerle elde edilen sonuçların genelleştirilebilmesi mümkün değildir.

Kaynakça

Aghdaie, F. A. A., S. Fathi ve A. Piraman; (2011), “Factors affecting the attitude of trust in Internet purchasing from the perspective of consumers”, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(5), 208-221.

Ajzen, Icek ve Martin Fishbein; (1970). “The prediction of behavior from attitudinal and normative variables”, *Journal of experimental social Psychology*, 6(4), 466-487.

Ajzen, Icek; (1985). “From intentions to actions: A theory of planned behavior”. Springer Berlin Heidelberg.

Ajzen, Icek; (1991). “The theory of planned behavior. Organizational behavior and human decision processes”, 50(2), 179-211.

Ajzen, Icek; (2012),” Martin Fishbein’s legacy the reasoned action approach”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 640(1), 11-27.

Altunisik, R., Coskun, R., Bayraktaroglu, S., & Yildirim, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Adapazari: Sakarya Kitabevi.

Atsan, Nuray ve Eda Oruç Erdoğan; (2015), “Girişimciler İçin Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Kitlese Fonlama (Crowdfunding)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 10(1), 297- 320

Bamberg, S., Ajzen, I. ve Peter Schmidt; (2003), “Choice of travel mode in the theory of planned behavior: The roles of past behavior, habit, and reasoned action”, *Basic and applied social psychology*, 25(3), 175-187.

Bayram, Nuran; (2010). “Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları”. Ezgi Kitabevi.

Bentler, Peter M.; (1990). “Comparative fit indexes in structural models.”, *Psychological bulletin* 107.2, 238

Burkett, Edan; (2011), “Crowdfunding Exemption-Online Investment Crowdfunding and US Securities Regulation”, *A. Transactions: Tenn. J. Bus. L.*, 13, 63.

Choi, Jayoung ve Loren Geistfeld; (2004), “A cross-cultural investigation of consumer e-shopping adoption”, *Journal of Economic Psychology*, 25(6), 821-838.

Cordano, Mark ve Irene Hanson Frieze; (2000), “Pollution reduction preferences of US environmental managers: Applying Ajzen's theory of planned behavior”, *Academy of Management journal*, 43(4), 627-641.

Crosetto, P., & Regner, T. (2014). Crowdfunding: Determinants of success and funding dynamics (No. 2014-035). Jena Economic Research Papers.

Çetinkaya, Ali Şükrü ve M. Şerif ŞİMŞEK; (2008), “Bilişim Teknolojilerinin İşletme Performansına Etkileri: Beş Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Araştırma.” IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, 3-22.

Elliott, M. A., Armitage, C. J. ve Christopher J. Baughan; (2003), “Drivers' compliance with speed limits: an application of the theory of planned behavior”, *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 964.

Ergen, M., Lau, J. ve Kuntay Bilginoglu; (2013), “Dağıtık Girişimci Sermayesi: Kitle--Fonlaması”.

Fabrıgar, L. R., Petty, R. E., Smith, S. M. ve Stephen Crites Jr; (2006), “Understanding knowledge effects on attitude-behavior consistency: the role of relevance, complexity, and amount of knowledge”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(4), 556.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 39-50.

Galuszka, P. ve Victor Bystrov; (2012), “Development of crowdfunding in Poland from the perspectives of law and economics”, *Polish Yearbook of Law and Economics*, 3, 145-166.

Galuszka, P., & Bystrov, V. (2012). Development of crowdfunding in Poland from the perspectives of law and economics.

Gefen, David; (2000), “E-commerce: the role of familiarity and trust”, *Omega*, 28(6), 725-737.

George, Joey F.; (2004), “The theory of planned behavior and Internet purchasing”, *Internet research*, 14(3), 198-212.

Gerber, E. M., Hui, J. S. ve Pei-Yi Kuo; (2012), “Crowdfunding: Why people are motivated to post and fund projects on crowdfunding platforms”, In *Proceedings of the International Workshop on Design, Influence, and Social Technologies: Techniques, Impacts and Ethics*.

GILES, Jim; (2005), “Internet encyclopaedias go head to head”, *Nature*, 438(7070), 900-901.

Giudici, G., Guerini, M., & Rossi Lamastra, C. (2013). Why crowdfunding projects can succeed: the role of proponents' individual and territorial social capital.

Han, Heesup. ve Yunh, Kim; (2010), “An investigation of green hotel customers’ decision formation: Developing an extended model of the theory of planned behavior”, *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 659-668.

Harland, P., Staats, H. ve Wilke, H. A. (1999). Explaining proenvironmental intention and behavior by personal norms and the theory of planned behavior. *Journal of applied social psychology*, 29(12), 2505-2528.

Hemer, Joachim; (2011), “A snapshot on crowdfunding”, *Working papers firms and region*, No. R2

Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Michael Minkov; (1991), “Cultures and organizations: Software of the mind (Vol. 2)”, London: McGraw-Hill.

Isikoff, Michael; (2008), “Obama’s ‘Good Will’ Hunting”, *Newsweek*, October, 4.

İşler, Serhat Tahsin; (2014), “Modern Finansmanda Yeni Bir Dönem: Kitleli Fonlama-Crowdfunding”, *Gösterge*, Sonbahar, 51-65.

Jarvenpaa, S. L., Tractinsky, N. ve Lauri Saarinen; (1999), “Consumer trust in an internet store: a cross-cultural validation”, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 5(2), 0-0.

Kaur, H., & Gera, J. (2017). Effect of social media connectivity on success of crowdfunding campaigns. *Procedia Computer Science*, 122, 767-774.

Kleemann, F., Voß, G. G. ve Kerstin Rieder; (2008), “Un (der) paid innovators: The commercial utilization of consumer work through crowdsourcing”, *Science, technology & innovation studies*, 4(1), PP-5.

Kline, R. B. 1998. “Principles and Practice of Structural Equation Modeling. NY: The Guilford Press.

Konkoly, T. H., & Perloff, R. M. (1990), “Applying the theory of reasoned action to charitable intent”, *Psychological Reports*, 67(1), 91-94.

Kraus, S., Richter, C., Brem, A., Cheng, C. F., & Chang, M. L. (2016). Strategies for reward-based crowdfunding campaigns. *Journal of Innovation & Knowledge*, 1(1), 13-23.

Lambert, Thomas ve Armin Schwienbacher; (2010), “An empirical analysis of crowdfunding”, *Social Science Research Network*, 1578175.

Lin, Hsis-Fen; (2008), “Predicting consumer intentions to shop online: An empirical test of competing theories”, *Electronic Commerce Research and Applications*, 6(4), 433-442.

Marillion (2016); “<http://www.marillion.com/music/albums/anorak.htm>”, 12 Şubat 2016

Mathieson, K. (1991). Predicting user intentions: comparing the technology acceptance model with the theory of planned behavior. *Information systems research*, 2(3), 173-191.

Mollick, Ethan (2014),“The dynamics of crowdfunding: An exploratory study”, *Journal of business venturing*, 29(1), 1-16.

Montano, Daniel E. veStephen H. Taplin; (1991),“A test of an expanded theory of reasoned action to predict mammography participation”, *Social science & medicine*, 32(6), 733-741.

Pavlou, Paul A. veLin Chai; (2002),“What Drives Electronic Commerce across Cultures? Across-Cultural Empirical Investigation of the Theory of Planned Behavior”, *J. Electron. Commerce Res.*, 3(4), 240-253.

Pavlou, Paul A., and Mendel Fygenson; (2006),“Understanding and predicting electronic commerce adoption: An extension of the theory of planned behavior.”, *MIS quarterly* : 115-143.

Randall, Donna M. ve Annetta M. Gibson; (1991),“Ethical decision making in the medical profession: An application of the theory of planned behavior”, *Journal of Business Ethics*, 10(2), 111-122.

ResmiGazete(2018).

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171205.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171205.htm> (Erişim Tarihi: 21.09.2018).

Rogers, Everett M.; (2010), “Diffusion of innovations”,Simon and Schuster.

Sanchez, Ryan; (2013),“New Crowdfunding Exemption: Only Time Will Tell”, *The UC Davis Bus. LJ*, 14, 109.

Santos, J. R. A. (1999). Cronbach’s alpha: A tool for assessing the reliability of scales. *Journal of extension*, 37(2), 1-5.

Schwienbacher, Armin ve Benjamin Larralde; (2010),“Crowdfunding of small entrepreneurial ventures”, *Handbook of entrepreneurial finance*, Oxford University Press, Forthcoming.

Seker, Sadi Evren; (2015), “Kitle Kaynak (Crowd Sourcing)”, *YBS Ansiklopedi*, 2, 6-11.

Shih, Ya-Yueh ve Kwoting Fang; (2004),“The use of a decomposed theory of planned behavior to study Internet banking in Taiwan”, *Internet Research*, 14(3), 213-223.

Smith, J. R., & McSweeney, A. (2007). Charitable giving: The effectiveness of a revised theory of planned behaviour model in predicting donating intentions and behaviour. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 17(5), 363-386.

Stiver, Alexandra; (2013),“Crowdfunding and online community: maximising mutual benefit.”.

Tabachnick, B. G., & Fidel, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*, MA: Allyn ve Bacon.

Venkatesh, Viswanath ve Fred D. Davis; (1996), “A model of the antecedents of perceived ease of use: Development and test*”, *Decision sciences*, 27(3), 451-481.

Warburton, Jeni veDeborah J. Terry; (2000),“Volunteer decision making by older people: A test of a revised theory of planned behavior”, *Basic and Applied Social Psychology*, 22(3), 245-257.

Xu, A., Yang, X., Rao, H., Fu, W. T., Huang, S. W., & Bailey, B. P. (2014, April). Show me the money!: An analysis of project updates during crowdfunding campaigns. In *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems* (pp. 591-600). ACM.

Yaghoubi, N. M. & Bahmani, M. (2010). Factors affecting the adoption of online banking-an integration of Technology Acceptance Model and Theory of Planned Behavior. *International journal of business and management*, 5(9), 159.

Yurdugül, Halil ve Didem A. Sırakaya; (2013), (Fornel ve Larcker'den aktaran) “Çevrimiçi öğrenme hazır bulunuşluluk ölçeği: Geçerli ve güvenilirlik çalışması” *Eğitim ve Bilim*, 38(169).

Makale Gönderim Tarihi: 27.06.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Çocuklara Yönelik Yerel Yönetim Uygulamaları: Esenler Belediyesi Örneği¹

Veysi AKA²

Fethi GÜNGÖR³

Özet

Çocukluk çağı insan hayatının önemli ve hassas bir dönemi olarak kabul görmektedir. Bu hassas dönemde çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden gelişmesi için imkânların genişletilmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada kentlerin sosyal boyutunu imar etmekle yükümlü olan belediyelerin, özde ise Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik gerçekleştirmekte olduğu faaliyetleri incelemiştir. Bu kapsamda literatür taraması ile yerel yönetim, belediye ve sosyal belediyecilik gibi kavramlar taranmış, doküman analizi yöntemiyle belediyelerin 2016 yılı faaliyet raporları ve Esenler Belediyesine ait son 5 yılın (2012-2016) faaliyet raporları incelenmiş olup elde edilen bilgiler tasnif edilmiştir. Öte yandan Esenler Belediyesinde çocuklara yönelik faaliyetler gerçekleştiren 5 belediye çalışanı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda çocuklara yönelik çevresel düzenlemeler, kültür, sanat, spor, eğitim, sağlık ve sosyal yardım alanında birçok faaliyetin belediyeler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Bu çalışmaların birçoğunun Esenler Belediyesi tarafından da yürütüldüğü ve Türkiye’de ilk olma vasfına sahip çocuk sokağı ve dede-torun merkezi gibi uygulamaların Esenler Belediyesince uygulandığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Yerel Yönetim, Belediye, Esenler Belediyesi

Local Government Services for Children: Sample of Esenler Municipality

Abstract

The age of childhood is accepted as the most important and critical period of human life. Presence of opportunities in this period for biological, psychological, and social development gains importance. This study investigates implementation of municipalities, Esenler Municipality in particular, that are responsible for developing the social aspect of cities for children. In this context, with literature review method, the concepts such as local government, municipality, and social municipality were surveyed, then with document analysis method, annual reports of municipalities for the year of 2016 and annual reports of Esenler Municipality for five years were investigated, finally classification were completed. As a result of the study, it was understood that; implementations regarding environmental regulations for children, and implementations in culture, art, sports, education, health and social aid areas are conducted by municipalities. Also, it was found that most of these implementations are conducted by Esenler Municipality and implementations like Grandparent-grandchild center, and child street are the conducted firstly by this municipality.

Keywords: Child, Local Government, Municipality, Esenler Municipality

¹ Bu çalışma, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Doç. Dr. Fethi Güngör danışmanlığında Veysi Aka tarafından yürütülen ve başarıyla tamamlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, veysi.aka@gmail.com

³ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, fethi.gungor@yalova.edu.tr

Giriş

Birey olma yani yetişkinliğe erişme süreci açısından ele alınan ve yaşamın ilk adımı olarak görülen çocukluk, biyolojik ve zihinsel yetersizlikler dönemi olarak tanımlanmaktadır (İnal, 2014: 70). TDK sözlüğünde ise; bebeklik ile ergenlik çağı arasındaki olgunlaşma dönemi, belli bir işe yeteneği ve tecrübesi olmayan kimse olarak ifade edilmektedir. Ancak çocukluğa yönelik yaş aralığı ve anlayış her toplumun kendi sosyal, kültürel, siyasi ve hukuksal sistemine göre değişiklik arz etmektedir (Mamur Işıkcı ve Karatepe, 2016: 71).

Günümüzde çocukluk, yetişkinlikten farklı bir dönem olduğu kabul edilmekte ve çeşitli bilim dalları (sosyoloji, psikoloji, pedagoji, sosyal hizmet vb.) nazarında araştırma konusu teşkil etmektedir. Bu araştırmalar ile beraber, çocuğun kendine has bir yaşamı olduğu ve umut vaat eden bir gelecek için bu yaş döneminin iyi öğrenilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Avcı, 2009: 15). Ayrıca bu bilim dalları sayesinde çocukluğun sorunları anlaşılmakta ve bu sorunlar popüler iletişim yollarıyla ebeveynlere ve yetkililere iletilmektedir (Onur, 2005: 27). Çocukluk dönemi sorunlarının çözümü noktasında yetkili kurumlardan bir tanesi de belediyeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de 2004 ve 2005 yıllarında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi, 5393 sayılı Belediye ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi kanunlarından önce yerel yönetimler merkezî yönetimin vesayetinde ve ekseriyetle temel kentsel hizmetlerin verildiği bir yönetim şekli ile faaliyetlerini gerçekleştirmekteydiler. Çıkarılan yeni yasalardan günümüze gelindiğinde yerel yönetimler özellikle de belediyelerin sosyal yardım, sağlık, eğitim, meslek edindirme vb. birçok alanda faaliyet yürüttükleri görülmektedir (Kesgin, 2012: 191). Bu faaliyetler belde halkının tamamına yönelik olmasına rağmen özellikle kadın, çocuk, engelli, yoksul vd. dezavantajlı kesimlere daha fazla eğildiği anlaşılmaktadır. Bu dezavantajlı gruplar arasında bulunan ve biyo-psiko-sosyal olarak hassas olan çocuklar için yapılan çalışmalar ise kentlerin zorlu yaşam şartlarının varlığıyla daha da önemli hale gelmektedir.

Kentlerde var olan yapılaşma ve yoğun trafik, çocuk oyun alanlarının daralmasına neden olmakta, çocukların sosyalleşmeleri ve motor becerilerini geliştirmeleri önünde engeller oluşturmaktadır. Öte yandan çekirdek aile yapısı, çocukların yalnızlaşmasını ve dolayısıyla sanal dünya ile daha fazla iletişim halinde olmasını beraberinde getirmiştir. Yukarıda ifade edilen sorunların çözümüne yönelik merkezî yönetimlerin yanında yerel yönetimlerin artan oranda etkisi hissedilmektedir. Yerel yönetimler içerisinde de en önemli payın belediyelerde olduğu görülmektedir.

Sürekli gelişim halinde bulunan çocuklar yetişkinlere göre farklı özellikler taşımaktadırlar. Bu durumun bilincinde olmak ve çocuklara özel yaklaşımlarda bulunmak gerekmektedir (Güngör, 2016: 106). Belediyeler genellikle çocuklara yönelik özgürce ve güvende oynayabilmeleri için park ve çocuk oyun grupları oluşturmakta; eğitimleri için çocuk kütüphaneleri, kreşler ve eğitim destek kurslarını faaliyete geçirmekte; sağlıklı yaşayabilmeleri için sportif faaliyetlerin yanında sağlık taramaları gerçekleştirmekte; yoksul ailelerin çocuklarına sosyal yardım desteği sağlamakta; sosyalleşebilmeleri için kültürel ve sanatsal kursları hizmete geçirmektedirler. Yukarıda ifade edilen hizmetlerin yanı sıra her belediye kendi

kültürel ve sosyal yapısı içerisinde farklı faaliyet ve projeler de gerçekleştirilebilmektedir.

Bu çalışma sosyal hizmetlerin merkezî yönetimden yerel yönetimlere devri tartışmaları temelinde belediyelerin çocuklara yönelik uygulamalarının bir tablosunu içermekte, Esenler Belediyesi örneğinde ise bu uygulamaların içerikleri açıklanmaktadır. Ayrıca bu çalışma söz konusu uygulamaların çocuklar açısından önemi ve gerekliliği noktasında tartışmaları içermektedir.

1. Türkiye'nin Yerel Yönetim Yapısı

Kamu hizmetlerinde etkili bir hizmet sunmak için yönetim bir takım kurum ve coğrafi birimlere bölünerek ve özerklik verilerek verimliliği ve hizmet alan birey, grup veya topluluğun memnuniyetini arttırmak istemiştir. Yerel yönetimler de bu doğrultuda oluşmuş birimlerdir (Özden, 2014: 10). Yerel yönetimler yerinden yönetim ilkesine göre kurulan ve yönetilen birimler olarak belli bir yerde yaşayan insanların mahalli, müşterek ve uygar ihtiyaçlarını karşılamayı amaç edinmektedir (Ökmen ve Parlak, 2013: 34). Bir diğer deyişle yerel yönetim belde halkının, kendi seçtiği organlarca idare edilmesi anlamına gelmektedir (Keleş, 1983: 17-18).

Türkiye yerel yönetim yapısının en işlevli kurumları olan belediyelerin, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı kanunla hizmet alanları genişletilmiştir. Bu kanunda belediyelerin görevleri genel ifadelerle değil detaylı bir biçimde sıralanmıştır. Bu yönüyle kanun daha çok bir yönetmeliği andırmaktadır. Tek parti döneminin bir ürünü olan 1580 sayılı Belediye Kanunu, dönemin siyasi yapısından dolayı belediyelerin karar alma sürecinde merkezî yönetimin vesayeti altında kalmıştır (Erdem, 2011: 55).

1980 sonrasında hız kazanan AB üyelik süreci Türkiye'nin siyasi hayatını, kamu yönetimini ve yerel yönetimleri ciddi anlamda etkilemiştir. Bu doğrultuda, anayasal ve yasal değişikliklere gidilmiş, kamu yönetiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu durum her yıl yayımlanan Avrupa Birliği İlerleme Raporunda açıkça ortaya konulmuştur. Söz konusu raporlarda yerel yönetimlere dair değişiklikler de yer almıştır (Erdem, 2011: 60). Türkiye, yerel yönetimlerin anayasası gibi değer biçilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartını 1988 yılında imzalamış, 1993 yılında ise yürürlüğe koymuştur. Bu şartla birlikte yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan güçlendirilmesinin ve özerkleştirilmesinin altı çizilmiş olup bu güç ile özerklik sosyal yardım ve sosyal hizmetler açısından da kayda değer ilerlemeleri beraberinde getirmiştir. Kamu yönetiminin önemli ölçüde yerele devredildiği bu şartta, yerindenlik (subsidiarity) ilkesinin temel ilke olmasıyla birlikte, vatandaşlara verilen hizmetler en yakın birimlerde sağlanmaya başlamıştır (Kesgin, 2012: 133-136). Bu çerçevede oluşturulan kamu yönetim reformunun en önemli basamaklarından biri olan yerel yönetim reformu kapsamında İl Özel İdaresi Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve Belediye Kanununda reform denilecek düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Fidan, 2006: 102). Bu kapsamda 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, 2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu gibi yerel yönetim kanunları Türkiye'de önemli değişiklikleri gerçekleştirmiştir (Erdem, 2011: 64).

2. Sosyal Politikalarda Yerelleşme

Sosyal politikalar toplumun sorunları üzerinde odaklaşan ve toplumun sorunlarına ürettiği ve yönettiği politikalarla çözümler getirmeye çalışan uygulamalar bütünüdür. Sosyal sorunların zaman içinde değişkenlik gösterebilmesi, sosyal sorunlara karşı müdahale araçlarını da değiştirebilmektedir. Önceleri merkezî yönetim ve araçları ile sağlanan sosyal politikalar değişen şartlar sonucunda yerel yönetimlere doğru yetki ve sorumluluk aktarımı yaşamaktadır (Beldağlı Velioğlu, 2016: 83). Birtakım kamu hizmetlerinin yerel yönetimlere devrini gerekli kılan sebepler olarak; küreselleşme, kentleşme, halka yakınlık ve merkezî yönetimin hizmetin sağlandığı yere uzak olmasından dolayı zaman ve kaynak israfı sayılabilir.

Sosyal politikaların merkezden yerele geçişine neden olan unsurlardan biri şüphesiz küreselleşmedir. Küreselleşen dünyanın en önde gelen konularından biri de devletlerin vatandaşlarına sundukları hizmetlerin nasıl, ne şekilde ve hangi otoritenin eliyle sunduğudur. Bir devletin vatandaşlarına sosyal nitelikli hizmetlerde bulunması ve refah seviyelerinin artırılmasına dönük uygulamalar yürütmesi devletlerin en temel görevleri arasında sayılmaktadır. Özellikle toplumdaki dezavantajlı veya hassas diyebileceğimiz çocuk, genç, yaşlı, engelli ve yoksul kimselere yönelik yürütülen sosyal politikaların niteliği ve sunum şekli önem arz etmektedir (Deniz, 2016: 287). Dünyamız küreselleşme eğiliminin yükselişini ve aynı zamanda hizmetlerde yerelleşmenin de küreselleşmeyle bağlantılı biçimde artışını tecrübe etmektedir. Küreselleşme ve yerelleşmenin eş zamanlı bu etkileşimi ulus devletlerin merkezi politikalarını ciddi anlamda etkilemektedir. Bunun getirisi olarak ekonomik, sosyal, kültürel politikalarda yerel yönetimlerin eskisine oranla daha etkin olduğu anlaşılmaktadır (Sezer, 2008: 81).

Sosyal politikadaki yerelleşme vurgusunun diğer bir unsuru da kentleşme oranındaki yükseliş olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme dar anlamıyla kent sayısındaki ve bu kentlerde yaşayan nüfustaki artış anlamına gelmektedir (Keleş, 1996:19). 1970 yılında dünya nüfusunun %36.5'i kentlerde yaşarken bu oran 2018 yılında %54.9'a yükselmiştir (Worldometers, 14.08.2018). Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde kentleşmesi, kent yönetim mekanizmalarının yani yerel yönetimlerin etkililiğini de arttırmaktadır. Kentlerin hızla çoğalması, büyümesi ve nüfusunun artması kent sorunlarının da artması ve daha karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Artan bu sorunlara karşı verilen yetki, görev ve sorumluluk da paralel bir biçimde artış göstermiştir. Bu yetki ve görevlerin içerisinde bulunan sosyal yardım ve sosyal hizmetler yerel yönetimlerce sağlanan temel görevler arasında yerini almıştır. Böylece yerel yönetimlerin sosyal sorunlara yönelik müdahale yelpazesi de genişlemiştir (Kesgin, 2012: 128).

Yerel yönetimlerin sosyal politikalar konusunda yetkilerinin artırılmasının bir diğer nedeni ise hizmetlerin halka yakın idareciler tarafından verilmesinin hizmette kaliteyi arttıracığı düşüncesidir. Koç (2015: 179)'a göre mahallî hizmetlerin halka verilmesinde yerel yönetimler, halka en yakın idare olmaları hasebiyle niteliksel olarak merkezî yönetimden daha kaliteli hizmet üretirler. Halka yakınlık ilkesi halkın ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında yerel yönetimlere avantaj sağlamaktadır. Merkezî yönetimlerin hem iş yükünün fazlalığı hem de yerel halktan uzakta olmaları etkin hizmet üretmede hantal kalabilmelerine sebebiyet vermektedir. Aygen (2014: 179-180) de benzer ifadelerle özellikle sosyal

hizmetlerin hizmette yerellik esasına göre verilmeye başlamasının altında yatan sebebin, sosyal hizmetlerin yerel niteliklerinin genel niteliklere oranla daha baskın olduğunu belirtmektedir. Dezavantajlı bireylerin yerel yönetimlere daha yakın olmaları, ulaşılabilirliğin daha kolay olması, sosyal ve kültürel öğelerin yöreden yöreye farklılıklar içermesi gibi nedenlerden dolayı sosyal içerikli hizmetlerin yerele devrinin hizmet kalitesi açısından daha doğru olduğunu ifade etmektedir.

Sosyal politikaların merkezden yerele doğru yetki, görev ve sorumluluk devrinin bir diğer nedeni de zaman ve kaynak israfı olarak açıklanabilir. Mobilize etme ve yönlendirme, engellilerin yaşam standartlarının geliştirilmesi, kültürel çalışmalar, sosyalleştirme, kent hayatına uyum çalışmaları gibi sosyal belediyeciliğin konusu dâhilindeki çalışmaların yerel yönetimler tarafından verilmesi sorunların daha doğru tespitini ve kaynakların yerinde kullanılmasını sağlayacaktır (Yüksel, 2007: 291-292). Merkezî yönetimler sosyal politika yapma ve uygulama noktasında elbette ki yetkindirler. Ancak merkezî yönetim modelleri tek başlarına toplumun en alt gruplarına ulaşma konusunda mahir değildir. Bundan dolayı zaman ve kaynak israfına da fırsat vermeyecek şekilde halkın en yakınındaki yöneticilerin bu hizmeti yerindenlik prensibine uygun bir şekilde vermesi hizmet sunumunu daha kaliteli hale getirecektir (Beldağlı Velioglu, 2016: 84).

Geçmişten günümüze yerel yönetimlerin sosyal içerikli görevlerine bakıldığında görülmektedir ki geçmişte bu görevler önemsiz ve küçük görevler olarak ifade edilmiştir. Günümüze gelindiğinde ise “yerel yönetim sosyal sorunlar” ve “yerel yönetim sosyal çözümler” vurgusunun netlik kazandığı görülmektedir (Kesgin, 2012: 129). Türkiye’de 2004 yılında kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu ve yine 2005 yılında yayımlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununda sosyal hizmetlere dönük maddeler, sosyal politikadaki merkezden yerele yetki devrinin Türkiye’deki karşılığı olarak nitelendirilebilir. Bu maddelerden bazıları şunlardır:

Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu):

Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak (md. 7/v).

İlçe belediyelerin görev ve yetkileri(5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu):

Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerden; otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak (md. 7/d).

Büyükşehir belediye başkanının görev ve yetkileri(5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu):

Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere engelli merkezleri oluşturmak (md. 18/m).

Belediyenin Görev Ve Sorumlulukları (5393 Sayılı Belediye Kanunu):

...Sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler (md. 14/a).

...Gıda bankacılığı yapabilir... Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır (md. 14/b).

Belediye Başkanının Görevleri (5393 Sayılı Belediye Kanunu):

Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak (md. 38/n).

Belediyenin Giderleri (5393 Sayılı Belediye Kanunu):

Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar (md. 60/i).

Sosyo-kültürel, sanatsal ve bilimsel etkinlikler için yapılan giderler (md. 60/n).

Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım (5393 Sayılı Belediye Kanunu):

Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular (md. 77).

İl Özel İdaresinin Görev ve Sorumlulukları (5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu)

Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde (md. 6/a).

İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında (md. 6/b).

3. Kentsel Alanda Çocuk

Modern şehirleşmenin hızlı bir şekilde değişim göstermesi çocuk, yaşlı, engelli gibi dezavantajlı konumda bulunan bireylerin kent yaşamına adaptasyon sorunları yaşamalarına neden olmuştur. Kentleşmenin özellikle çocuklar üzerindeki etkisine bakıldığında; çocukların hem araç trafiğinden, hem de oyun alanlarını sınırlayan binalaşmadan dolayı hareket alanlarının olabildiğince kısıtlandığı ve güvensizleştiği görülmektedir. Öte yandan modernizmin beraberinde getirdiği bireyselleşme ile komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, çocukların sokaktan kopmalarında etkili olmuştur. Tüm bunlardan dolayı çocuğun oyun ile öğrenme, yaratıcı düşünme ve özgüven duygusu zedelenebilmektedir. Daha çok yetişkinler düşünülerek dizayn edilen asfalt yollar, betonlaşma ve otopark gibi çevresel düzenlemeler aynı şekilde çocuklar için daha çok yeşil alan, park ve oyun alanı olarak düşünülmeli ve buna göre planlamalar yapılmalıdır (Çakırer Özservet ve Boz, 2015: 87-90).

Eski tarihlerden bugüne değin oyun akranlarla oynamak anlamında kullanılmıştır. Ancak günümüzde oyun denilince akla oyuncaklar gelmektedir. Dolayısıyla çocuklar hareket alanlarının kısıtlı olduğu bir oda veya sınırlandırılmış bir çevrede oyuncaklarla oynamak zorunda kalmaktadırlar (Çakırer Özservet, 2015: 41). Çocukların akranlarıyla oynadığı oyunlarda çocuklar o mekânda, o anda buldukları malzemelerle ve o anda oluşturdukları kurallarla zihin gücünü ve el becerisini geliştiren oyunlar oynamaktaydılar. Oyun çeşitli dolambaçlara izin verdiği için çocukların gelişiminde çok önemli bir rol almaktaydı. Oyunağın ise kuralları ve sınırları belli olduğu için çocukların zihin dünyası üzerindeki olumlu etkileri klasik oyunlardan daha azdır (Barre, 1984: 17). Modern dönemde evlerimizin çocuklardan ziyade yetişkinlere göre şekillendirilmesi çocukların ev içerisinde rahat hareket etmesini engellemekte, ev dışındaki çevrenin ise çocuklar için güvensiz ve trafikten dolayı tehlikeli olması çocukları daha fazla kısıtlamaktadır. Çocukların oynayabileceği tek alan olan çocuk parkları ise çoğu zaman oyun elemanlarının çok çeşitli olmaması ve kısıtlı bir alandan oluşmasından dolayı çocukların ihtiyacına cevap veremeyebilmektedir (Tandoğan, 2011: 1).

Çocukların yaşadıkları mekânların güvenli ve eğitime açık olacak şekilde planlanması ve buna yönelik hizmetlerin yürürlüğe konulması yerel yönetimlerin görevleri dâhilindedir. Çocukların kentlerden en iyi şekilde yararlanabilmesi için hem yaz hem kış şartları düşünülmelidir. Öte yandan trafiğin çocuklar üzerinde oluşturacağı riskler düşünülerek düzenlemeler yapılmalı böylece çocuklar için ulaşılabilirliğin önü açılmalıdır (Çakırer Özservet, 2015: 43). Çocuklara yönelik etüt merkezlerinin oluşturulması, oyun alanlarının imar edilmesi, ihtiyaç sahibi ailelere sosyal yardım yapılarak çocukların sokakta çalıştırılmasının önlenmesi vb. önleyici koruyucu hizmetlerin artırılması birebir sosyal hizmet kurumlarına olan ihtiyacı azaltacağından dolayı daha etkili ve verimli olmaktadır (Akço, 1997: 128).

4. Yöntem

Bu araştırma *doküman incelemesi* ve *betimsel analiz* olmak üzere iki farklı nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Doküman incelemesi, hedeflenen çalışma hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analizini kapsamaktadır. Yapılan araştırmanın amacına uygun yazılı dokümanlarının incelenmesi araştırılan olgu ya da olayların çok çeşitli kaynakların verilerinin bileşimi olduğu için araştırma

yöntemlerinde oldukça öneme sahiptir (Baş ve Akturan, 2013: 117). Bu araştırma da doküman analizi temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Ancak doküman analizinde istenilen sonuçların tamamına erişilemediği için doküman analizinin yanı sıra betimsel analiz yöntemi de kullanılarak doküman analizinden elde edilen bilgilerin pekiştirilmesi sağlanmıştır. Doküman analizinde öncelikle anahtar kavramlar belirlenmiş olup bu kavramlar ile veri tabanlarından literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında çocuklara yönelik yerel yönetim uygulamalarının neler olduğuna dair bir tablo çizmek adına Türkiye'deki belediyelerin resmi web sayfalarından 2016 yılı faaliyet raporlarına ulaşılmıştır. Bazı belediyelerin faaliyet raporlarına ulaşılamadığı veya kayda değer bilgi bulunamadığı için kapsam dışında tutulmuştur. Bu doğrultuda 20 büyükşehir, 12 şehir belediyesi olmak üzere 32 il belediyesi ve 76 merkez ilçe, 29 ilçe belediyesi olmak üzere 105 belediyenin faaliyet raporlarına ulaşılmıştır. Daha sonra veriler “çocuk” kelimesi taranarak belediyelerin çocuklara yönelik uygulamaları toplanıp incelenmiştir.

Nitel araştırmacılar yapacakları çalışmanın başında neyi çalışacaklarına karar kılmalıdır. Bunun için yapacakları ilk iş evren veya olayların yapılan çalışmayla ilişkidir. Araştırmacı insanların sahip oldukları ölçütlere göre görüşeceği kişileri belirler (Johnson ve Christensen, 2014: 235). Bu doğrultuda Esenler Belediyesinin seçilmesindeki amaç ilçede ikamet eden çocuk sayısının ilçe nüfusunun yaklaşık 1/3'ünü oluşturuyor olması ve Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik uygulamalarının çok çeşitli olmasının yanı sıra Türkiye'de ilk olarak uygulanmaya konulan çocuk sokağı ve dede-torun merkezi gibi uygulamalarının olmasıdır. Araştırmanın çalışma grubu belirlendikten sonra Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik çalışmalarının neler olduğu ve amaçlarını ortaya çıkarmak için belediyenin resmi web sayfası, stratejik planlar ve son 5 yıla (2012-2016) ait faaliyet raporları incelenmiştir. Doküman incelemesinden belediyenin çocuklara yönelik bazı çalışmaları hakkında yeterli bilgi toplanamadığı için doküman analizinin yanı sıra betimsel analiz de kullanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımında veriler önceden oluşturulan temalar ışığında özetlenir ve yorumlanır. Bu yaklaşımda görüşülen kişilerin ifadelerini etkili bir şekilde ortaya koymak amacıyla doğrudan alıntılara çokça yer verilir. Betimsel analiz; betimsel analiz için çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere 4 aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Bu doğrultuda öncelikle Esenler Belediyesinde aktif olarak çalışan 5 kişi ile toplamda 66 dakika görüşme gerçekleştirilip kayıt altına alınmıştır. Sonrasında görüşmeler deşifre edilerek bu veriler oluşturulan temalar ışığında düzenlenmiştir. Ayrıca kullanılacak alıntılar belirlenmiştir. Son aşamada ise yapılan alıntılar doküman analizinden elde edilen veriler ile ilişkilendirilip yorumlanmıştır.

5. Bulgular

Bu başlık altında öncelikli olarak belediyelerin 2016 yılı faaliyet raporlarından elde edilen bilgilerin tasniflenmesi sonucunda oluşturulan Türkiye'de çocuklara yönelik uygulamaların genel bir tablosu oluşturulmuştur. Sonrasında Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik uygulamaları çevresel düzenlemeler; kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler; eğitim ve sağlık hizmeti; sosyal yardım ve diğer uygulamalar olmak üzere 5 tema altında toplanmıştır.

5.1. Türkiye’de Belediyelerin Çocuklara Yönelik Uygulamaları

Bu başlık altında belediyelerin 2016 yılı faaliyet raporlarından elde edilen veriler ışığında oluşturulmuş Türkiye’de çocuklara yönelik belediyeçilik uygulamaları tablosu verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Çocuklara Yönelik Belediyeçilik Uygulamaları

1. Çocuklara Yönelik Çevresel Düzenlemeler	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuk Parkları ve Çocuk Oyun Grupları • Engelsiz Parklar • Bilim Parkları • Çocuk Trafik Parkları • Çocuk Sokakları
2. Çocuklara Yönelik Kültürel, Sanatsal ve Sportif Faaliyetler	<ul style="list-style-type: none"> • Özel Gün ve Haftaları Anma ve Kutlama • Tiyatro ve Sinema Gösterimi • Sanat Kursları • Gezi Organizasyonları • Uçurma Şenlikleri • Sportif Faaliyetlerde Bulunma
3. Çocuklara Yönelik Eğitim ve Sağlık Hizmetleri	<ul style="list-style-type: none"> • Kreş ve Gündüz Bakım Evleri ile Mobil Kreşler • Çocuk Kütüphanesi ve Mobil Çocuk Kütüphanesi • Eğitim Destek Kursları • Eğitim, Konferans, Panel, Seminer ve Forumlar • Çocuklara Yönelik Yayınlar Oluşturma ve Yazarlarla Buluşturma • Sağlık Hizmeti Sağlama • Çocuk Ruh Sağlığına Yönelik Psikolojik Destek Hizmeti
4. Çocuklara Yönelik Sosyal Yardımlar	<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim Bursu Desteği • Hoş geldin Bebek Projesi • Sünnet Törenleri • Oyuncak ve Kitap Kumbaraları • Yetim ve Öksüzlere Yönelik Sosyal Yardım • Kırtasiye ve Giyim Yardımı
5. Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuklara Yönelik Dolaylı Bir Uygulama Olarak Kadın Konuk Evi • Çocuk Bakım Evleri • Danışmanlık Tedbiri Hizmeti • Sokakta Çalışan Çocuklara Yönelik Merkezler • Dede Torun Merkezi ve Lokalleri • Mülteci Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Desteği
6. Çocuklara Yönelik Diğer Uygulamalar	<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi Evleri • Bilim Merkezleri • Çocuk Meclisleri • Bebek Bakım Merkezleri • Oyun Evleri

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de belediyelerin çocuklara yönelik uygulamaları çok çeşitlidir. Ancak her belediye kendi fiziksel, kültürel ve sosyal yapısına göre farklı çalışmalar yürütmektedir. Yukarıdaki tablo genel anlamda yapılanların bir özeti mahiyetindedir.

5.2. Esenler Belediyesinin Çocuklara Yönelik Uygulamaları

Bu ana başlık altında verilen alt başlıklar vasıtasıyla Esenler Belediyesi tarafından çocuklara yönelik gerçekleştirilmekte olan çalışmalar; çevresel düzenlemeler, kültürel sanatsal ve sportif faaliyetler, eğitim ve sağlık hizmeti, sosyal yardım ve diğer uygulamalar şeklinde temalaştırılıp açıklanmıştır.

5.2.1. Çevresel Düzenlemeler

Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik çevresel düzenlemelerini üç farklı uygulama ile açıklamak mümkündür. Bunlar; çocuk parkları ve çocuk oyun grupları, bilim parkı ve çocuk sokağı uygulamalarıdır.

5.2.1.1. Çocuk Parkları ve Çocuk Oyun Grupları

Yeşil alanlar ve çocuk oyun grupları çocukların ev ortamı dışında oyun oynayabilecekleri alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Esenler ilçesindeki yeşil alanlara bakıldığında 16 mahallesinde toplamda 56 adet park olduğu ve bu parkların 45 tanesinde çocuk oyun grubu görülmektedir. Esenler ilçesinde bulunan mahallelerde bir çocuğa düşen yeşil alan ortalaması aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2: Esenler İlçesindeki Park ve Çocuk Oyun Grupları

Mahalle	Park ve Çocuk Oyun Grubu Olan Park Sayısı	Çocuk Başına Düşen Oyun Alanı
Birlik Mahallesi	4/3	0,15 m ²
Çifte Havuzlar Mahallesi	2/1	0,37 m ²
Davutpaşa Mahallesi	1/1	0,02 m ²
Fatih Mahallesi	1/1	0,008 m ²
Fevzi Çakmak Mahallesi	6/5	0,12 m ²
Havaalanı Mahallesi	4/2	0,42 m ²
Kazım Karabekir Mahallesi	2/2	0,02 m ²
Kemer Mahallesi	3/2	0,05 m ²
Menderes Mahallesi	5/4	0,09 m ²
Mimar Sinan Mahallesi	2/2	0,08 m ²
Namık Kemal Mahallesi	3/3	0,09 m ²

Nene Hatun Mahallesi	4/3	0,05 m ²
Oruç Reis Mahallesi	3/3	0,12 m ²
Tuna Mahallesi	8/6	0,12 m ²
Turgut Reis Mahallesi	3/3	0,01 m ²
Yavuz Selim Mahallesi	3/2	0,27 m ²

Kaynak: Esenler Belediye Arşivi

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Esenler ilçesinde nüfus yoğunluğunun fazla olması ve bu nüfus içerisinde çocuk nüfusunun da fazla olması ile yeşil alanların dar olması çocuk başına düşen oyun alanını daraltmıştır.

5.2.1.2. Bilim Parkı

Esenler Belediyesince oluşturulan bilim parkı çocukların eğlenerek öğrenmeleri için kurulmuştur. Ayrıca çocuklardaki bilimsel merakı ortaya çıkararak buna yönelik bir bilinç ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Esenler Belediyesi, 30.10.2017). Esenler Bilim Parkı öğretmenlerinden birinin ifadeleri bilim parkının amacını ve kapasitesini açıklar niteliktedir.

“Tamamen gençlere ve çocuklara hizmet etmek amacıyla burası açıldı. Bilimsel ağırlıklı olarak oyun ve bilimi birleştirip üretken bir gençlik yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Çocuklar okulun haricinde buraya gelip bilimsel aletlerle beraber, bilimi günlük hayatlarına katıp bilimle alakalı bir şeyler yapmalarını sağladık ve bunda başarılı olduğumuzu düşünüyorum. Buradaki çocuklardan birincilik ödülleri kazanan çocuklarımız var. Merkezimizde 2 laboratuvar sınıfımız ve dışarıdaki 18 adet bilimsel aletimizle beraber Esenler dışındaki okullara da hizmet veriyoruz. İstanbul’un her yerinden ziyaret günümüz olan Cuma günü buraya geliniyor. 2014 yılında kurulan merkezimiz 3-8 sınıf öğrencilerine hizmet vermektedir. Yaz ve kış dönemi olarak yılda iki dönem hizmet veren merkezimizde şu an yani kış dönemi olarak 220 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Yaz sezonunda ise 350-400 kişiyi bulmaktadır.” (Kişisel Görüşme, U.V. , 2017).

5.2.1.3. Çocuk Sokağı

Esenler Belediyesi tarafından 2014 yılında yaptırılan çocuk sokağı ve anne çocuk kampüsü projesi Türkiye’de bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Esenler ilçesinin Menderes Mahallesinde 330. Sokakta imar edilen sokak ve anne çocuk kampüsü; çocuk sokağı, anne-çocuk oyun merkezi, anne-çocuk kütüphanesi, sinema ve tiyatro salonu, anne kafeteryası (çok amaçlı salon) ve karşılama (bekleme) alanı (fuaye alanı) bölümlerinden oluşmaktadır (Esenler Belediyesi, 15.10.2017).

Şehirleşmeyle beraber çocuk oyun alanlarının giderek azalması sebebiyle çocukların güvenle oyun oynayabilecekleri bir alanın varlığı çocuk sokağını önemli kılmaktadır. Anne-Çocuk Kampüsü çocuklar oyun oynarken annelerine hem eğitici hem de eğlenebilecekleri bir alan sunmaktadır (Esenler Belediyesi, 15.10.2017). Çocuk sokağının güvenliği için sokak iki yönden trafiğe kapatılmış olup 11 adet kamera içeren mobese kamera sistemi ile 7/24 kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca araçların plakalarını tanıyan sistem ile sokağın güvenliği sağlanmaktadır (Esenler

Belediyesi, 2014 Yılı Faaliyet Raporu, s.67). Çocuk sokağına olan talep belde halkı tarafından her yıl artmaktadır. Nitekim 2014 yılında kayıtlı 480 üyesi varken, 2015 yılında 750, 2016 yılında ise 1150 kayıtlı üye bu hizmetten faydalanmıştır (Esenler Belediyesi, 2014, 2015, 2016 Faaliyet Raporu).

Çocuk Sokağı ve Anne Çocuk Kampüsünden faydalanan çocuk sayısı ve yapılan faaliyetlerle ilgili olarak merkezin Müdiresinin ifadeleri açıklayıcı olmaktadır.

“Kampüsün içerisindeki kapalı alanlardan faydalanmak için üyelik sistemi ile çalışıyoruz. Şu anda yaklaşık 1400 üyemiz var. 3-6 yaş arası çocuklarla oynayarak okul öncesi etkinlikleri de veriyoruz. Ayrıca 6-12 yaş için kütüphanemizde kitap okuma saati yapıyoruz. Kitapları ödünç alıp okuyup geri getirebiliyorlar. Hem anneler hem de çocuklar için 3000 kitabı bulunan bir kütüphanemiz mevcut. 6-12 yaş için farklı etkinliklerimiz oluyor. Geziler düzenliyoruz, satranç dersi, drama dersi yaptık. Bunun gibi değişik kurslarımız ve faaliyetlerimiz oluyor. Aynı zamanda çocukların annelerine yönelik etkinliklerimiz oluyor. Çocuğunu buraya bırakan anne kafeteryada isterse kuranı kerim dersi, pasta kurabiye kursu, sabun kursu, iğne oyası kursu vb. istek doğrultusunda açtığımız kurslara katılıyor. Ayrıca seminerler, kültürel geziler gibi anneler için farklı organizasyonlar yapıyoruz. Bu durum çocukların oyun süresini de uzatıyor aynı zamanda. Bir saat anne ile oynuyorlar serbest oyun zamanı. Ondan sonrada etkinliklere katılıyorlar. Anne ile beraber katıldıkları etkinlikler de var. Sadece çocuğun katıldığı etkinlikler de var. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi, yani aynı zamanda okul olarak da geçiyor burası. Çocukların bilgilerini e-okul sistemine giriyoruz. Müfredatı takip ediyoruz. Yani okul öncesi eğitimi de alıyorlar aynı zamanda.” (Kişisel Görüşme, M.K. , 2017).

Çocuk Sokağı ve Anne Çocuk Kampüsünün önemi hakkında Esenler Belediyesi Sosyal Yardım İşleri müdürü ise;

“Yani çocuk bir kere araç trafiğinden uzak, gürültüden uzak, aileler orada çocuklarının huzur içinde oynadıklarını biliyorlar. Teknoloji gerekli ama çocukların teknoloji bağımlısı olmadan, gönüllerince oynayabilmeleri gerekiyor. Çocuk o sokağa gitmese veya güvenli bir alanda oynamazsa ya internet kafeye gidecek, ya arkadaşlarıyla merdiven başında oturacak veya başka gruplara katılacak. O sokak sayesinde çocuklar aileleriyle beraber güven içinde sokağa çıkabiliyor. Yoksa çocukların nereye gittiğini de bilemeyecek, takip etmesi de zor. Çocuk sokağını gördüyseniz orada eski oyunların da çizimleri vardır. Buradaki amaç eski oyunları ve çocukların toplu olarak oynayabilecekleri oyunları gündeme getirmek. Ayrıca futbol ve basketbol da var. Çocuklar için ufak minyatür kaleler ve potalar yaptırдық. Onları da oyun zamanı çıkartıp oynatıyoruz.”(Kişisel Görüşme, Ö.H. , 2017).

Çocuk sokağı uygulaması genel olarak değerlendirildiğinde bölgesel bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Esenler ilçesinin park ve yeşil alan olarak yetersiz ve trafik yoğunluğunun fazla olması bu uygulamanın ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

5.2.2. Kültürel, Sanatsal ve Sportif Faaliyetler

Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerini 6 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; özel gün ve haftaları anma ve kutlama, tiyatro ve sinema gösterimi, sanat kursları, gezi organizasyonları, uçurtma şenlikleri ve sportif faaliyetlerdir.

5.2.2.1. Özel Gün ve Haftaları Anma ve Kutlama

Toplumun değerlerini yansıtması açısından önemli olan özel gün ve haftalarda yapılan kutlamaların bir kısmı Esenler Belediyesi tarafından da kutlanmıştır. Esenler Belediyesince çocuklara yönelik düzenlenen kutlamalar her yıl gerçekleştirilen Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın yanı sıra 2015 yılında gerçekleştirilen Dünya Çocuk Hakları Günü kapsamlı bir şekilde kutlanmıştır. 23 Nisan etkinliklerine belde çocuklarının yanı sıra farklı ülkelerdeki çocuklar da iştirak etmiştir. Dünya Çocuk Hakları günü kutlamalarına içlerinde Suriyeli çocuklarında bulunduğu 1000 çocuk katılmıştır. Öte yandan Esenler Belediyesi bünyesindeki Çocuk Sokağı ve Esmâ Biltaci Anne Çocuk Kampüsü ve Dede-Torun Merkezi öğrencilerine yönelik olarak Öğretmenler Günü, Anneler Günü, Dünya Çocuk Günü, Çanakkale Şehitlerini Anma Haftası, Polis Haftası, Yaşlılar haftası münasebetiyle çeşitli kutlamalar ve etkinlikler düzenlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

Esenler Belediyesi 23 Nisan kutlamalarını Barış Ekmeği Festivali adında geniş katılım ve faaliyetler ile gerçekleştirmektedir. Bu konuda Esenler Belediyesi Kültür ve Sanat Şefi'nin ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

“Bu yıl 9. düzenleyeceğimiz Barış Ekmeği Festivali uluslararası bir katılım ile gerçekleşiyor. 23 Nisanı barış, ekmek ve çocuk olmak üzere üç temel üzerine yapıyoruz. Barış tüm dünyada barışı istiyoruz, çocuk masumiyeti simgeliyor, ekmek ise emeği simgelemektedir. Dolayısıyla bu üçünü bir araya getirip Barış Ekmeği Festivali dedik. Ülkelerden davet ettiğimiz çocuklar un ve suyu ülkelerinden getiriyorlar. Burada bir hamur yoğuruyoruz. Ve bu hamurdan ekmek yapıyoruz. Bu ekmeğimizi Meclis Başkanımıza, Başbakanımıza, Cumhurbaşkanımıza götürüp hep beraber paylaşıyoruz ve dünyaya barış mesajlarımızı veriyoruz.” (Kişisel Görüşme, Y. K. , 2017).

5.2.2.2. Tiyatro ve Sinema Gösterimi

Hayatlarının erken dönemlerinde sanatla tanışıp yeteneklerini keşfetme ve eğitimi görsel hale getirmesi açısından çocuk tiyatrosu ve çocuk sineması çocuklar açısından değer kazanmaktadır. Esenler Belediyesi bünyesinde gerçekleştirilen çocuk sinema ve tiyatro sayıları ile bu etkinliklerden faydalanan kişi sayısı aşağıda özetlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

Tablo 3: Esenler Belediyesi'nin Düzenlediği Çocuk Tiyatro ve Sinema Sayıları

Yıllar	Düzenlenen Çocuk Tiyatrosu sayısı	Katılan Kişi Sayısı	Düzenlenen Çocuk Sinema sayısı	Katılan Kişi Sayısı
2014	33	20000	17	6650

2015	38	23000	23	8000
2016	48	27202	44	14678

Kaynak: Esenler Belediyesi 2014-2016 Faaliyet Raporları

Çocuklara yönelik tiyatro ve sinema gösterimlerinin çocuklar açısından önemi Esenler Belediyesi Kültür Sanat Şefi'nin ifadelerinde de açıklık kazanmaktadır.

“2009 yılında burada başladı kültürel faaliyetler. 2014 yılı itibarıyla Kadir Topbaş Kültür Merkezinin açılmasıyla hem tiyatro gösterimleri hem çocuk sinemaları hem de çocuklara özel tematik eğitimler artış gösterdi. Geçen yıl yani 2016 yılında da Adem Baştürk Kültür Merkezinin açılmasıyla birlikte her hafta sonu çocuk tiyatrosu, Kadir Topbaş Kültür Merkezi'nde ise her hafta sonu çocuk tiyatrosu ve çocuk sineması olmak üzere çocuklara yönelik birçok faaliyet yapıldı. Biz buraya ilk defa çocuk tiyatrosu getirdiğimizde burada çocuklar çocuk tiyatrosu ile tanışmamışlardı. Yani tiyatro sanatını bilmiyorlardı. Nerede alkışlayacak, nerede dinleyecek, nerede gülecek bunu dahi bilemiyorlardı ama şu anda Esenler'in profesyonel bir dinleyici kitlesi oldu. Çocuk tiyatrolarında bunu çok güzel fark ediyoruz. Dolayısıyla çocukları sanata yönlendirmede bu bir temel değer. Sanata ulaşan çocuklar başkanımızın deyimiyle diğer kötü alışkanlıklardan uzak durmuş oluyor.” (Kişisel Görüşme, Y.K. , 2017).

5.2.2.3. Sanat Kursları

Esenler Belediyesi tarafından verilen sanat kursları Esenler Sanat Evi (ESEV) çatısı altında düzenlenmektedir. Bu kurslar direkt olarak çocuklara yönelik olmasa bile faaliyet alanı geniş olması ve hedef kitesininin 08-80 yaş aralığı olması sanat kurslarını çocukların bolca faydalandığı aktiviteler haline getirmiştir. ESEV'de verilen kurslar ve katılımcı sayıları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

Tablo 4: Esenler Belediyesi Tarafından Düzenlenen Sanatsal Kurslar

Kurs İsmi	2012	2013	2014	2015	2016	Kurs İsmi	2012	2013	2014	2015	2016
Türk Musiki Korusu	6	17	18	42	25	Klarnet	13	59	30	25	30
Bağlama	299	192	163	41	76	Horon	50	40	-	-	30
Şan	60	51	34	28	32	Karikatür	43	78	78	9	16
Diksiyon	152	127	56	18	62	Drama	60	47	176	30	65
Dijital Fotoğraf Atölyesi	132	52	25	12	22	Takı Tasarım	14	-	-	-	-

Tiyatro Atölyesi	186	57	44	40	81	Tezhip	19	27	48	10	13
Sinema Atölyesi	57	27	-	-	-	Ud	9	9	-	8	16
Resim Atölyesi	202	439	100	88	93	Kaligrafi	20	42	29	39	37
Edebiyat Atölyesi	37	43	8	8	32	Hüsnü Hat	56	87	107	25	77
Türk Sanat Müziği Solfeji	4	-	-	-	-	Ebru	65	179	302	41	50
Halk Oyunları	94	58	60	113	105	Desen Tasarımı	13	-	-	-	-
Ney	228	231	72	86	66	Uygulamalı Türk Halk Müziği	8	-	-	-	-
Kemençe	55	45	27	23	44	Çello	3	13	-	-	-
Keman	326	112	80	56	200	Osmanlı Türkçesi	5	26	33	40	35
Kanun	9	-	-	-	-	Tambur	5	-	-	-	-
Gitar	713	683	262	149	170	Perküsyon	10	19	-	19	18
Flüt	21	-	-	-	-	Filografı	-	20	18	19	21
Piyano	110	47	42	84	67	Yan Flüt	18	55	20	35	15
Kalem İşi	4	-	85	-	-	Rölyef	-	31	14	-	14

Kaynak: Esenler Belediyesi 2012-2016 Faaliyet Raporları

Esenler Sanat Evi bünyesindeki kurslardan yukarıdaki tabloda verildiği üzere 2012 yılında toplamda 3060, 2013 yılında 3357, 2014 yılında 2293, 2015 yılında 2526, 2016 yılında ise 1753 kişi hizmet almıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere sanat kursları çok yönlü olmuştur.

5.2.2.4. Gezi Organizasyonları

Esenler Belediyesi tarafından çocuklara yönelik gezi organizasyonu 2015 yılında tarih bilincinin oluşması açısından Çanakkale'ye yapılmıştır. Bu kapsamda Çanakkale Savaşının 100. Yılı dolayısıyla 1915 çocuk ilçedeki okullardan seçilerek Çanakkale gezisi gerçekleştirilmiştir (Esenler Belediyesi, 2015 Faaliyet Raporu, s.168). Ayrıca Çanakkale, İstanbul, Konya ve Edirne illerine de geziler düzenlenmiş,

ancak bu geziler tüm halka açık olacak şekilde gerçekleştirilmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

Esenler Belediyesi'nce Çanakkale'ye düzenlenen geziler Çanakkale Günleri projesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu projenin nasıl işlediği ve amacıyla ilgili olarak Esenler Belediyesi Kültür Sanat Şefi'nin ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

“Çanakkale günleri projesiyle Esenlerde bulunan ilk, orta ve lise sınıflarında öğrenim gören öğrencilerden her sınıftan birer öğrenci seçip bu öğrencilere Çanakkale gönüllüsü dedik. Bu öğrencilerle iki gece Çanakkale'de kaldık ve Çanakkale'nin tarihini yerinde öğrendik. Daha sonra buraya gelip Çanakkale ile ilgili bir film izlettik. Toplamda 1915 genç. Tamamı Çanakkale ile ilgili seminere katıldılar, her biri Çanakkale ile ilgili öğrenilmesi ne gerekiyorsa öğrendiler. Buradaki amacımız Çanakkale ruhunu çocuklara aktarmak ve tüm Esenlerde bir Çanakkale algısı oluşturmak.”(Kişisel Görüşme, Y. K. , 2017).

5.2.2.5. Uçurtma Şenlikleri

Esenler Belediyesi tarafından 2013 yılında organize edilen uçurtma şenliğine ilçede bulunan birçok çocuk katılmıştır. Uçurtma Şenliği Esenler ilçesinde yaşayan çocukların dışında zihinsel engelli çocukların da katılımıyla çocukların eğlenmelerinin yanı sıra zihinsel engelli çocukların toplumla bütünleşmesine yardımcı olmuştur (Esenler Belediyesi, 16.10.2017).

5.2.2.6. Sportif Faaliyetler

Esenler Belediyesi tarafından çocuklara yönelik sportif etkinlikler yaz spor okulu, izcilik kampı ve Esenler Spor Kompleksi bünyesinde verilen hizmetlerden oluşmaktadır. 07-14 yaş aralığındaki öğrencilerin fiziksel ve ruhsal iyilik hallerinin artırılması ve yaz dönemini sporla geçirmeleri adına her yıl yaz spor okulu düzenlenmektedir. Bu çerçevede futbol, basketbol, voleybol, karate, güreş, tekvando, badminton, masa tenisi ve yüzme dallarında eğitimler ve çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Yaz spor okullarına 2012 yılında 2555, 2013 yılında 4750, 2014 yılında 5000, 2015 yılında 6000, 2016 yılında ise 4280 öğrenci katılmıştır (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

İzcilik kampı Esenler Belediyesi tarafından düzenlenen bir diğer spor etkinliğidir. İlçede bulunan öğrencilerin doğa ile tanışmaları ve doğa ile barışık bir yaşam sürmeleri adına her yıl farklı bir bölgede düzenlenen izcilik kampına 2012 yılında 150, 2013 yılında 250, 2014 yılında 250, 2015 yılında ise 390 öğrenci katılmıştır (Esenler Belediyesi, 2012-2015 Faaliyet Raporu).

Esenler Spor Kompleksi ve yüzme havuzu ise Esenler Belediyesi tarafından ilçe halkına spor yapma amacıyla sunulan diğer bir hizmettir. Bu spor kompleksinde çocuklara yönelik olarak da çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. 2012-2016 yılları arasında spor kompleksi çatısı altında çocuklara sunulan hizmetler aşağıda özetlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

- Çocuklara yönelik spor oyunları ligi (2012).
- İlçede bulunan okullara yönelik güreş turnuvası (2012).
- 11 ülkeden sporcu çocukların katılımıyla Balkan Şampiyonası (2012).
- 7-14 yaş aralığındaki çocuklara yönelik yüzme yarışması (2013).

- Okulların sömestr tatiline girmesiyle beraber tatilin iyi değerlendirilmesi adına satranç, güreş, tekvando vb. spor dallarında yarışmalar (2013, 2014, 2015, 2016).
- Esenler Spor Kompleksinde eğitim alan minik kız-erkek voleybol takımları oluşturulup eğitimler verilmiştir (2013).
- Mendil kapmaca, yakan top, seksek gibi geleneksel oyunları tanıtımı yapılmış olup çocuk oyunları festivali düzenlenmiştir (2013).
- 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı dolayısıyla 500 çocuğun iştirakiyle çeşitli spor dallarında yarışmalar düzenlenip çocuklara hediyeler verilmiştir (2013, 2014).
- İlçede bulunan ilkokul ve lise dönemi çocuklara badminton eğitimi verilerek 200 çocuğun katılımıyla yarışma düzenlenmiştir (2013).
- Çocukların ebeveynleriyle güzel zaman geçirme ve hem çocukların hem de ebeveynlerin birlikte spor yapmalarını amaçlayan “Anne-Baba-Çocuk Spor Yapıyor” projesi gerçekleştirilmiştir(2014, 2015, 2016).
- Çocuklara yönelik bilek güreşi turnuvası (2015, 2016).
- İlçede bulunan okullara çeşitli spor dallarını tanıtmak ve sevdirmek amacıyla söyleşiler (2016).

5.2.3. Eğitim ve Sağlık Hizmeti

Esenler Belediyesi tarafından çocuklara sağlanan eğitim ve sağlık hizmetlerini 7 kategori altında toplamak mümkündür. Bunlar; eğitim destek kursları, çocuklara yönelik eğitim, konferans, panel, seminer ve forumlar, çocuk üniversitesi projesi, kitap okuma grupları, çocuklara yönelik yayınlar, çocuklara yönelik sağlık hizmeti ve çocuk ruh sağlığına yönelik psikolojik destek hizmetleridir.

5.2.3.1. Eğitim Destek Kursları

Esenler Belediyesi tarafından ilçedeki öğrencilerin derslerine yardımcı olunması ve merkezî sınavlarında başarılı olabilmeleri için eğitim destek kursları düzenlenmektedir. Bu kurslar okul derslerine yardımcı olmak, TEOG ve YGS-LYS sınavlarına hazırlık için gerçekleştirilmektedir. Esenler Belediyesince 2016 yılında verilen eğitim destek kursları kapsamında okula derslerine takviye olması amacıyla 4014 saat Türkçe, 6696 saat Matematik, 3240 saat Fen Bilgisi, 3192 saat İngilizce ve 3348 saat sosyal bilimler dersi olmak üzere toplamda 20580 saat ders verilmiştir. Bunun yanı sıra TEOG, YGS ve LYS sınavlarına hazırlık eğitimleri de verilmiştir. Bu kapsamda 303 öğrenci Fen ve Anadolu liseleri olmak üzere toplamda 850 öğrenci farklı alanlarda liselere yerleşmiştir (Esenler Belediyesi, 2016 Faaliyet Raporu, s.133).

5.2.3.2. Çocuklara Yönelik Eğitim, Konferans, Panel, Seminer ve Forumlar

Esenler Belediyesince çocuklara yönelik eğitim, konferans, seminer vb. faaliyetler düzenlenmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı direkt çocuklara ve gençlere olmakla beraber çocuk eğitimi gibi konularda ise ebeveynlere yönelik gerçekleştirilmektedir. Son 5 yılda Esenler Belediyesince bu kapsamda yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

- Esenler ilçesindeki 27 ilkokulda öğrencilerin ebeveynlerine yönelik aile-çocuk iletişimi, çocuklarda problemlili davranışlar, medya ile çocuk arasındaki bağ konularında seminer gerçekleştirilmiş olup 4320 kişiye ulaşılmıştır (2012).
- Esenler Belediyesi ve Yeşilay'ın işbirliğiyle Esenler ilçesinde bulunan okullardaki rehber öğretmenlere eğitimler verilmiş olup daha sonrasında bu rehber öğretmenler tarafından ilçede bulunan okullarda öğrencilere alkol, madde ve davranışsal bağımlılıklar konularında eğitimler verilmiştir. Bu eğitimlerden 10.000 kişi faydalanmıştır (2013).
- Esenler Belediyesince okul öncesi 3-6 yaş aralığında çocuğa sahip ailelerin çocukların gelişim evreleri hakkında bilinçlendirmek ve çocuklara olumlu davranış modelleri kazandırmak amacıyla Esenler ilçesindeki anaokulu öğrencilerinin ebeveynlerine yönelik 2 seminer gerçekleştirilmiştir (2014, 2015).
- Esenler Belediyesi ve paydaş kurumlarla birlikte “Çocuk, Kent ve Yerel Yönetimler” konulu sempozyum düzenlenmiştir (2015).
- Esenler ilçesinde YGS sınavına hazırlanan öğrencilerin sınav stresini azaltmak adına “Sınav Kaygısı” konusunda seminer gerçekleştirilmiştir (2015).
- Esenler ilçesinde bulunan 17 okulda afet bilinci konusunda eğitim gerçekleştirilmiş olup, bu eğitimlere 2500 öğrenci katılım göstermiştir (2016).
- Esenler Belediyesince 0-8 yaş aralığında çocuğu olan ve çocuk bekleyen anneler yönelik haftalık pozitif çocuk-aile ilişkileri konularında seminerler düzenlenmiştir (2016).

5.2.3.3. Çocuk Üniversitesi Projesi

Çocuk Üniversitesi Projesi Esenler ilçesinde ikamet etmekte olan 7-14 yaş aralığındaki çocuklarda üniversite algısı oluşturmak ve eğitim ile bilimsel meraklarını teşvik etmek amacıyla çocukların üniversite ortamında eğitim almalarını sağlamaya yönelik bir projedir. Proje kapsamında 2013 yılından bu yana hizmet verilmekte olup 2014 yılında 120, 2015 yılında 45 ve 2016 yılında 350 öğrenci bu projeden faydalanmıştır (Esenler Belediyesi, 2014-2016 Faaliyet Raporu).

5.2.3.4. Kitap Okuma Grupları

Çocukların ve gençlerin kitap okuma alışkanlığı elde edebilmeleri adına Esenler Belediyesince kitap okuma grupları organize edilmektedir. “Bir Kitap Bir Dünya” projesi ile çocuk ve gençleri okumaya teşvik etmek ve bu yolla çocuklara toplumsal değerleri de öğretmek bu çalışmaların temel amacıdır. Ayrıca kitap programlarının kolektif yani grup içinde olması ve bir öğretmen ya da kitap yazarı mihmandarlığında gerçekleştiriliyor olması okunulan kitabın iyi tahlil edilmesi ve anlaşılmasına vesile olmaktadır. Bu çerçevede Esenler Belediyesince oluşturulan 250 kitap okuma grubuna 2000 öğrenci dâhil olmuştur (Esenler Belediyesi, 2015 Faaliyet Raporu, s.168). Esenler Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğüne verilen bu hizmet müdürlüğün Kültür ve Sanat Şefi'nin ifadeleriyle açıklayıcı olmaktadır.

“ ‘Bir Kitap Bir Dünya’ projesi bu sene 4. yılında. Her okuldan kitap okumayı seven ilk, orta ve lise öğrencilerinden gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen, her bir grubun 7 kişiden oluştuğu kitap okuma grupları oluşturduk. Şu an Esenler genelinde 300 grubumuz var. Bu grubun her birinin sorumlu hocası var. Biz bu gruplara yıl içerisinde toplam 8 tane kitap veriyoruz. Dolayısıyla 300 grubumuz var. 8 ile çarptığımız zaman çocuklara

yıl içerisinde 20000 üzerinde kitap hediye ediyoruz. Çocuklar her ay bir kitabı okuyup kendi rehber hocalarıyla tahlil ediyorlar. Öte yandan çocukları müzelere götürüp orada okuma yaptırıyoruz. Kahvaltı programları, öğle yemekleri ile beraber kitapları tahlil ediyorlar ve İstanbul'un çeşitli noktalarını tanımış oluyorlar. Örneğin akvaryuma götürüldü, Darıca Hayvanat Bahçesine götürüldü, Miniatürk'e götürüldü. Bu gruplar hem kitap okuyorlar hem de bu tür faaliyetlerle kitap okumayı seviyorlar. Kitap okuma gruplarına seçtiğimiz kitapların tamamını milli eğitim ile birlikte istişare ederek seçiyoruz. Ayrıca o kitabın yazarı hayattaysa o kitabın yazarıyla buluşturuyoruz öğrencileri. O yazara kitabı ile ilgili sorularını soruyorlar. Eğer yazar hayatta değilse ve kabri İstanbul'da ise bir kabir ziyareti gerçekleştiriyoruz. Orada bir anma programı düzenliyoruz." (Kişisel Görüşme, Y.K. , 2017).

5.2.3.5. Çocuklara Yönelik Yayınlar

Esenler Belediyesince çocuklara yönelik oluşturulan yayın her yıl basılan ve her mevsim için ayrı olmak üzere 4 basım olarak çıkan Esen Çocuk Dergisi'dir. Çocukların donanımlarını arttırmak ve eğitimlerine yardımcı olmak amacıyla basılan Esen Çocuk Dergisi 2014-2016 yılları arasında 10000'er adet basılmıştır. Esen Çocuk Dergisi'nin yanı sıra 2015 yılında Esenler İlçesinin tarihi alanlarını çocuklara öğretmek ve el becerileri kazandırmak amacıyla 5000 adet Şehrime Tanıyorum Boyama Kitabı öğrencilere ulaştırılmıştır (Esenler Belediyesi, 2014- 2016 Faaliyet Raporu).

5.2.3.6. Çocuklara Yönelik Sağlık Hizmeti

Esenler Belediyesince çocuklara yönelik sağlık hizmeti kapsamında ağız-diş sağlığı taramaları karşımıza çıkmaktadır. Esenler Belediyesi ve çeşitli sağlık kuruluşlarının beraber uyguladığı taramalar kapsamında 2012 yılında 2300, 2013 yılında 2360, 2014 yılında 2593, 2015 yılında 500 ve 2016 yılında ilçedeki tüm okullarda ağız-diş sağlığı taramaları gerçekleştirilmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

5.2.3.7. Çocuk Ruh Sağlığına Yönelik Psikolojik Destek

Esenler Belediyesince ruh sağlığının korunması amacıyla 2010 yılında kurulan Psikolojik Danışmanlık Birimi kapsamında hizmet veren Çocuk-Ergen Danışmanlığı, alanında uzman personellerce hizmet vermektedir. Bu kapsamda davranışsal problemler, alt ıslatma, tırnak kemirme, öfke, yalan konuşma, kardeşler arası uyumsuzluk, okula uyum problemi, özgüven ve fobiler ile ilgili görüşmeler gerçekleştirilmektedir (Esenler Belediyesi, 2012- 2016 Faaliyet Raporu).

5.2.4. Sosyal Yardım

Esenler belediyesinin çocuklara yönelik gerçekleştirdiği sosyal yardım uygulamalarını 4 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; hoş geldin bebek projesi, sünnet törenleri, yetim ve öksüzlere yönelik sosyal yardım ve kırtasiye yardımlarıdır.

5.2.4.1. Hoş Geldin Bebek Projesi

Esenler ilçesinde yeni doğum yapmış ailelerin ziyaret edilmesi ve destekte bulunulması amacıyla Esenler Belediyesince aile ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. "Esen Bebek Projesi" kapsamında ziyaret edilen ailelere içerisinde anne ve bebeğin

ihtiyaçlarına yönelik olarak “Esen Bebek” çantası hediye edilmektedir. Projenin başladığı tarihten 2016 yılının sonuna kadar olan sürede 13286 çanta ailelere verilmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

5.2.4.2. Sünnet Törenleri

Esenler Belediyesince her yıl gerçekleştirilen sünnet organizasyonları kapsamında çocuklara sünnet kıyafeti hediye edilmekle beraber önceden belirlenmiş sağlık kuruluşlarında çocukların sünnet işlemleri gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda 2012 yılında 1500, 2013 yılında 1750, 2014 yılında 1300, 2015 yılında 1100 ve 2016 yılında 1000 çocuk bu destekten faydalanmıştır (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu).

5.2.4.3. Yetim ve Öksüzlere Yönelik Sosyal Yardım

Esenler ilçesinde ikamet etmekte olan yetim ve öksüzlere yönelik bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar çocukları psiko-sosyal olarak güçlendirmenin yanı sıra ailelerine yalnız olmadıkları mesajını vermek gibi hedefler taşımaktadır. Ayrıca belde halkının birlik ve beraberliğini arttırmayı hedefleyen bu yöndeki çalışmalar toplumun bütünleşmesine hizmet etmektedir. Esenler Belediyesi tarafından yetim ve öksüz çocuklara ve ailelerine yapılan hizmetler aşağıda özetlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu):

- Çocukların sosyalleşmeleri ve toplumdan izole hissetmemeleri için “ Hayvanat Bahçesi, Oyun Parkı, Restoran, Tiyatro Gösterisi, Yunus Gösterisi, Çikolata ve Oyuncak Müzesine gidilmiştir.
- Bayram öncesi kıyafet yardımı gerçekleştirilmiştir.
- Anne ve çocukların birlikte güzel zaman geçirebilmeleri için kahvaltı organizasyonu yapılmıştır.
- Çocuklara birlik, beraberlik duygusu aşılamak ve motivasyonlarını yüksek tutmak amacıyla çocuk iftarı ve doğum günü kutlamaları gerçekleştirilmiştir.

Esenler Belediyesi tarafından yapılan bu çalışmalara 2012 yılında 494, 2013 yılında 509, 2014 yılında 925, 2015 yılında 506 ve 2016 yılında 465 yetim-öksüz çocuk ve ailesi faydalanmıştır (Esenler Belediyesi, 2012-2016 Faaliyet Raporu). Yukarıda ifade edilen hizmetlerin yanı sıra yetim ve öksüzlere yönelik aynı yardımlar da gerçekleştirilmektedir. Bu konuda Esenler Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürünün ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

“Esenlerde ne kadar yetim ve öksüz var onların isimlerini okullardan listeler halinde istedik. Çünkü en iyi bunu okullar biliyor. Daha sonra onlardan bir grup oluşturduk. Belli zamanlarda doğum günleri partileri yapıyor, onları gezmeye götürüyoruz, bayramlarda kıyafet yardımı yapıyoruz. Senede bir kere olmak üzere de piknik yapıyoruz. Ayrıca yetim ailelerini kapsayacak şekilde market kartı veriyoruz. Belediyemize ait, hayırseverlerin katkılarıyla oluşturulmuş bir marketimiz var. Bu market kartıyla çocuklar oradan da ihtiyaçlarını giderebiliyorlar. Bir yetim için aylık 150 lira yüklüyoruz bu karta. Bu kartla aile isterse kendi ihtiyaçlarını da karşılar. İsterse çocuğuna elbise de alır. Çikolatasından tutun oyuncuğına kadar malzemeler var marketimizde. Tabi bu hayırseverlerin bağışlarıyla oluşturuldu. Yani bir nevi gönüllü katılımı da sağlıyoruz.” (Kişisel Görüşme, Ö.H. , 2017).

5.2.4.4. Kırtasiye Yardımı

Esenler Belediyesi tarafından son 5 yıldır geri dönüşüm tesislerinde ayrıştırılarak elde edilen 500 bin defter Esenler ilçesindeki öğrencilere dağıtılmaktadır. Bu sayede hem geri dönüşümle atıklardan faydalanılmış olup hem de öğrencilerin defter ihtiyacı karşılanmaktadır (Esenler Belediyesi, 2015 Faaliyet Raporu, s.171).

5.2.5. Diğer Uygulamalar

Esenler Belediyesinin çocuklara sunduğu hizmetleri arasında bulunan ve yukarıdaki sınıflandırmalar dışında kalan hizmetler diğer bağlılığı altında toplanmıştır. Bu hizmetler “Dede Torun Merkezi, Bilgi Evleri, Çocuk Meclisi ve 365 gün 365 Çocuk” projesidir.

5.2.5.1. Dede Torun Merkezi

Esenler Belediyesi bünyesinde hizmet vermekte olan Dede-Torun Merkezi bir ilk olma özelliği taşımaktadır. 1023 m² alana sahip bu merkez dede-nene ve torunların sosyal olarak vakit geçirebileceği bir merkez olmakla beraber kuşakların birbirleri ile buluşmalarına da hizmet etmektedir (Esenler Belediyesi, 23.10.2017). Bu merkez kapsamında çocuklar için; oyun odası, masal odası, satranç odası, 7-14 yaş çocuklar için akıl odası oyunları, 3-6 yaş grubu çocuklar için etkinlik odası, ilköğretim hazırlık kursu ve sinema odası bulunmaktadır. Dedeler için; akıl oyunları, ücretsiz berber hizmeti, şark odasında okuma ve sohbet saatleri gerçekleştirilmektedir. Nineler için; spor, kokulu taş, sabun kursları, örgü ve sohbet, kuran-ı kerim dersi, Cuma sohbeti, torunlar ile birlikte etkinlik odasında sanat etkinlikleri yapılmaktadır. Dede-nine ve torunlar için ise birlikte vakit geçirebilecekleri hobi bahçesi (sebze-meyve ekimi, toprak çapalama ve ekili ürünleri sulama), çeşitli oyunlar, halı dokuma kursu, satranç kursu, sağlık semineri ve ücretsiz göz ve diş muayenesi yapılmaktadır (Esenler Belediyesi, 2017 Tanıtım Broşürü). Öte yandan yaşlılar haftası kutlaması, ninni yarışması ve geziler düzenlenmiştir (Esenler Belediyesi, 2016 Faaliyet Raporu, s.212). Dede-Torun Yaşam merkezinden faydalanan dede-nene ve torun sayısı ile bu merkezin önemi hakkında merkezin Müdiresinin ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

“3 yaşından 12 yaşına kadar çocuklarımız var. Dedeler ve neneleriyle geliyorlar. Okul öncesi olanları 3,4,5 yaş diye ayırdık. Sabah birde 17 kişilik okul öncesi grubumuz var. Haftanın 4 günü geliyorlar. Şu an 240 öğrencimiz var. Sadece öğrenciler bunlar bir de dede ve nenelerimiz var. Yukarıda şark odasından yararlanıyorlar. Tek başına gelen dedelerimiz yaklaşık 80 kişi bir de torunlarıyla birlikte gelenler var onlar da 140 kişi. 180 tane de babaannemiz var. Buranın amacı kuşaklar arası iletişimi sağlamak. Zaten birlikte vakit geçirmemizin sebebi o. Biz önce gelen çocuklarla top havuzunda vakit geçiriyoruz. Sonra etkinlik odasında dede ve nenesiyle kesme, yapıştırma, boyama... bu tarz şeyleri birlikte yapıyoruz. Akıl oyunlarında daha çok zeka geliştirici oyunlarımız mevcut. Bu senede 10 oyun ekledik bu oyunlara. Ayrıca görsel hafızalarını geliştirmek için oyunlarımız mevcut burada. Çok hoşlarına gidiyor o tarz oyunlar. Bu tür oyunlar büyüklerin bile ilgisini çekiyor. Daha sonra masal odasına geçiyorlar. Genellikle zaten küçük yaş grubunu seçiyoruz. Büyükleri de burada görsel hafızalarını güçlendirsinler diye yayın yaptığımız zaman bu odaya alıyoruz. Yukarıda Kur'an dersi alıyorlar. Ebru kursumuz var.

Dedeler ise şark odasında daha çok vakit geçiriyorlar.” (Kişisel Görüşme, B.Ç. , 2017).

Merkezin diğer amaçları arasında çocukların sosyalleşmeleri ve bu sayede çocukların motor becerilerini geliştirmek ile yaşlıların nezdinde göçün olumsuz etkilerini azaltmak ve kuşaklar arası iletişimi sağlamak gösterilebilir. Merkezin Müdüresi ve Sosyal Yardım İşleri Müdürünün bu doğrultudaki ifadeleri konunun anlaşılması için anlamlıdır.

“Geçen sene 5 yaşında bir kız çocuğu vardı. Hiç konuşmayı bilmiyordu. Anne-baba haricinde ağızdan çıkan bir laf yoktu. 3-4 ay buraya geldikten sonra arkadaşlarının yardımıyla o çocuğumuz değişti. Bir de hobi bahçemiz var. Dede ve torunlarla beraber çapasını yaptık, ürünlerimizi topladık. Biber, patlıcan, domates vb. baya ürün topladık oradan. Teyzelerimizden biri şunu aktarmıştı ‘bize eski günlerimizi yaşattınız, senelerdir tarlayı çapalamamıştım’ demişti.” (Kişisel Görüşme, B.Ç. , 2017).

“Yalnızlık günümüzde en büyük problemlerden biridir. İnsanlar aile kurduktan sonra büyükleri ile yaşamak istemiyorlar. Bir şekilde ayrılıyorlar. Tekrar aile birliğinin kuvvetlenmesi için en azından dede, torun ve nenelerin beraber olmasını istedik. Çünkü evde çok zor görüyorlar birbirlerini, belki aynı evin içinde değiller farklı binalardalar. Bunun için bu merkezi hizmete açtık. Torunlar burada anne-çocuk merkezimiz gibi okul öncesi eğitim de alıyorlar. Dedeleri ile neneleri ile ortak çalışmalar da yapıyorlar. Buradaki amaç dede-torun ve nenelerin beraber olmalarıdır. Yani kuşaklar arası iletişimi sağlamaya çalışıyoruz. Torunlar inanın dedelerini, babaannelerini evde görmedikleri kadar burada görüyorlar.”(Kişisel Görüşme, Ö.H , 2017).

5.2.5.2. Bilgi Evleri

Esenler Belediyesi tarafından 9-14 yaş aralığında bulunan çocuklara hizmet verilmesi amacıyla Esenler ilçesinde ilk olarak 2009 yılında hizmete başlayan Esenler Gençlik ve Bilgi Evlerinin sayısı bugün itibarıyla 7 adettir. Esenler Gençlik ve Bilgi Evlerinin hizmet amacı etüt, kulüp ve sosyal faaliyetlerin yapılmasının yanı sıra dini, ahlaki ve milli değerleri çocuklara öğretmektir. Bu hizmetlerden 2012 yılında 9108, 2013 yılına 15254, 2014 yılında 16000, 2015 yılında ise 19000 kişi faydalanmıştır (Esenler Belediyesi, 2012-2015 Faaliyet Raporu). 2016 yılı içerisinde ESGEV’ler bünyesindeki sanat kurslarından 674, el sanatlarından 456, görsel sanatlardan 527 öğrenciye hizmet ulaştırılmıştır. Ayrıca çeşitli spor branşlarından 707, kulüp etkinliklerinden 3610, psikolojik destekten 816 öğrenci faydalanmıştır. Ayrıca 426 adet seminer ve toplantı gerçekleştirilmiştir (Esenler Belediyesi, 2016 Faaliyet Raporu, s.134-136). Yapılan hizmetler ve faydalanan çocukların sayısından da anlaşılacağı üzere Esenler Belediyesinde hizmet vermekte olan ESGEV’lerin çocuklar için önemli olduğu anlaşılmaktadır.

5.2.5.3. Çocuk Meclisi

Esenler ilçesinde bulunan çocukların sorun, talep ve projelerini ifade edebilmeleri ve faaliyetler gerçekleştirmeleri adına 14 komisyon ve 120 üyeden oluşmaktadır. 8-14 yaş aralığındaki çocuk üyelerden oluşan çocuk meclisinin amacı çocukların sosyal, kültürel, eğitim vb. alanlarda çocukların sorun ve taleplerini çocukların dilinden ve yine çocukların ifadeleriyle görmektir (Esenler Belediyesi, 2016 Faaliyet Raporu, s.138).

5.2.5.4. 365 Gün 365 Çocuk Projesi

Esenler ilçesinde bulunan yoksul, engelli, yetim-öksüz ailelerinin çocuklarına yönelik olarak çocukların dileklerini gerçekleştirmek amacıyla Esenler Belediyesi'nce 365 Gün 365 Çocuk Projesi uygulanmaktadır. Bu projeye çocukların toplumla kaynaşması hedeflenmekte olup yukarıda ifade edilen dezavantajlı çocuklardan 365 kişiye her yıl özel hizmetlerde sunulmaktadır (Esenler Belediyesi, 2013 Faaliyet Raporu, s.181).

6. Sonuç ve Değerlendirme

5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 5393 Sayılı Belediye Kanunuyla sosyal içerikli işlerde çeşitli görevler yüklenen belediyeler, çocuklara yönelik birçok faaliyet gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu faaliyetler; çocuklara yönelik çevresel düzenlemeler, kültür, sanat, spor, sağlık, eğitim ve sosyal hizmet olmak üzere geniş bir alanda gerçekleştirilmektedir. Bu tür faaliyetlerin yerel yönetimler tarafından veriliyor olması, özellikle halka yakınlık ilkesi ile değerlendirilmekte olup faydalılığına vurgu yapılmaktadır.

Bu çalışmanın gerçekleştirildiği yer olan Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik faaliyetleri; çevresel düzenlemeler; kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler; eğitim ve sağlık hizmeti; sosyal yardım ve diğer hizmetler olarak tasnif edilmiştir. Yapılan çalışmaların çok yönlü olması, hayatın birçok alanında çocuklara ulaşılmasını ve hizmette bulunulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda verilen hizmetlerin ücretsiz olması bu hizmetlere erişimi kolaylaştırmıştır.

Esenler Belediyesinin çocuklara sunduğu hizmetler arasında bulunan Dede-Torun ve Yaşam Merkezi uygulaması belediyenin faaliyetleri arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Kuşaklar arası iletişimsizliği azaltmaya yönelik hizmet vermesi ve Türkiye'de belediyecilik alanında bir ilk olması dolayısıyla diğer belediyelere örnek teşkil edecek bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Merkezin sadece çocuklara değil aynı zamanda günümüzün dezavantajlı grupları arasında bulunan yaşlılara da hizmet sunuyor olması uygulamanın önemini ve örnekliğini pekiştirmektedir.

Esenler ilçesinin çocuklar için en büyük dezavantajlarından biri yeşil alanların azlığıdır. Park alanlarının ilçedeki çocuk nüfusuna oranına bakıldığında çocuk başına düşen oyun alanının 0,12425 metrekaare olduğu saptanmıştır. Binalaşmanın yoğun bir şekilde hissedildiği beldede, yeşil alanların azlığı ile birlikte çocuk oyun alanlarının kısıtlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Esenler Belediyesinin bu duruma karşı aldığı en önemli tedbir çocuk sokağı uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar trafikten arındırılmış ve çeşitli güvenlik tedbirlerinin (güvenlik kamerası, güvenlik görevlisi) alındığı bu sokağı ideal bir oyun alanı olarak kullanabilmektedirler. Ancak çocuk sayısının fazlalığı ve yeşil alanların azlığı göz önüne alındığında çocuk sokağı ve parkların sayısının artırılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kentleşmenin çocuklar üzerindeki en büyük risklerinden biri suçla sürüklenmenin yaygınlığı ve kolaylığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların sosyal içerikli faaliyetlerde bulunmaları ve güvenli alanlarda oyun oynayabilmeleri (çocuk sokağı) çocukların gelişimine katkı sunduğu gibi çocukları suçla sürüklenmekten de koruyabilmektedir. Esenler Belediyesinin çocuklara yönelik

faaliyetlerinin kültür, sanat, spor vb. geniş bir yelpazeye sahip olması aynı zamanda çocuk suçluluğu açısından da önleyici birer tedbir olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de belediyeler tarafından çocuklara uygulanan çalışmaların bölgesel ihtiyaçlar gözetilerek gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Gaziantep ilinde mülteci sayısının fazla olması belediyenin mültecilere yönelik faaliyetler yapmasını beraberinde getirmiştir (Suriyeli Misafirlerimiz Bilgi ve Eğitim Merkezi). Esenler ilçesinin ise yoğun nüfusa sahip ve yeşil alan ile parkların yetersiz olmasının bir sonucu olarak çocuk sokağı uygulamasını hayata geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse; Çocukların suça sürüklenmesi, sağlıklı sosyalleşme, kuşaklar arası iletişim, motor becerilerinin gelişmesi vb. durumlar karşısında belediyelerin uyguladığı çalışmaların olumlu sonuçlar doğuracağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bölgesel ihtiyaçlar da göz önüne alınarak uygulanan ve uygulanacak olan çalışmaların çocukların kent yaşamı içerisinde sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri üzerinde olumlu etkiler oluşturması kuvvetle muhtemeldir.

Bütün bu veriler ışığında aşağıdaki önerileri geliştirmek ve paylaşmak mümkündür:

1. Kent merkezlerinde çocuk oyun alanlarının arttırılmasına yönelik park, çocuk sokakları ve çocuk oyun gruplarının sayısında artışa gidilip engelli çocuklar dâhil olmak üzere erişilebilirliğinin kolay olmasında fayda görülmektedir.
2. Çocuklara yönelik kültür, sanat ve spor dallarında hizmetlerin niceliği ve niteliğinin arttırılmasında yarar görülmektedir.
3. Esenler Belediyesi’nin Türkiye’de ilk defa uyguladığı “Çocuk Sokağı ve Anne Çocuk Kampüsü” ile “Dede-Torun Merkezi” uygulamalarının çocukların rahatça oyun oynamaları ve kuşaklar arası iletişim gibi iki önemli sorunun çözümünde yardımcı olduğu görülmüştür. Bu kapsamda belediyeler tarafından özellikle bu iki uygulamanın örnek alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
4. Esenler Belediyesi özelinde ise, iki temel uygulama olarak Türkiye’de uygulanan kreş ve gündüz bakım evi ile çocuklara dolaylı olarak fayda sağlayan kadın konuk evinin eksikliği göze çarpmaktadır. Bu iki uygulamanın Esenler ilçesi için yararlı olacağına inanılmaktadır.
5. Çocuklara yönelik hizmetlerinin niceliği ve niteliğinin arttırılması için bu alanda eğitim gören sosyal çalışmacıların istihdam edilmesinde fayda görülmektedir.

Kaynakça

- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). T. C. Resmi Gazete. No: 23 Temmuz 2004.
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu. (2005). T. C. Resmi Gazete. No: 25745. 4 Mart 2005.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2005). T. C. Resmi Gazete. No: 25874. 13 Temmuz 2005.
- Akço, S. (1997). Medeni Hukuk Açısından Çocuk. WALD (Ed.), *Çocuk Hakları ve Yerel Yönetim*, (99-133), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yay.
- Avcı, M. (2009). *Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenleri: Erzurum İli Örneği*, “Yayımlanmamış Doktora Tezi”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Aygen, M. (2014). Sosyal Belediyecilik Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Belediyesi Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*. 1(1), (173-192).
- Barre, F. (1984). Çocuk ve Mekan ya da Yitirilmiş Kent. (Çev.: Murat Güvenç). *Mimarlık Dergisi*. 9(84), (14-17).
- Baş, T. ve U. Akturan. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yay.
- Beldağlı Velioglu, Z. (2016). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Yerel Yönetimlerde Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmete Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çakırer Özservet, Y. (2015). Çocuk Dostu Belediyecilik. *TBB İller ve Bölgeler Dergisi*. 1(802), (38-43).
- Çakırer Özservet, Y. ve S. Boz. (2015). Çocuk Dostu Esenler ve Yerel Yönetim İlişkisi. Hatice Ayataç (Ed.), *Herkes İçin Dost Kentler İstanbul Esenler İlçesi Üzerine Değerlendirmeler İçinde* (86-111). İstanbul: Şehir Yay.
- Deniz, E. (2016). Yaşlılara, Çocuklara ve Engellilere Sunulan Sağlık ve Sosyal Hizmetlerde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Sorumlulukları: Çanakkale

Belediyesi Örneği. Selma Karatepe vd. (Ed.), *Yerelleşme/ Merkezileşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde* (286-295). Ankara: TODAİE Basım.

Erdem, İ. (2011). *Yerel Siyaset ve Belediyecilik*, İstanbul: İlke Yay.

Esenler Belediyesi. (2017). Belediye Arşivi. Çocuk Oyun Alanları.

Esenler Belediyesi. (2017). Dede Torun Yaşam Merkezi. Tanıtım Broşürü.

Esenler Belediyesi. 2012 Faaliyet Raporu.

https://www.esenler.bel.tr/Files/Pdf/2012_MAL_YILI_DARE_FAALYET_RAPORU23.pdf:

Esenler Belediyesi. 2013 Faaliyet Raporu.

https://www.esenler.bel.tr/Files/PlanProjeler/faaliyet_raporlar/2013_web_faaliyet.pdf.

Esenler Belediyesi. 2014 Faaliyet Raporu.

https://www.esenler.bel.tr/Files/2014Esenler_Belediyesi_2014_Faaliyet_Raporu_Web_icin-1.pdf.

Esenler Belediyesi. 2015 Faaliyet Raporu.

https://www.esenler.bel.tr/Files/2015_YILI_FAALYET_RAPORU.2.pdf.

Esenler Belediyesi. 2016 Faaliyet Raporu.

http://www.esenler.bel.tr/Files/FAALYET_RAPORU/faaliyetraporu2016-2.pdf.

Esenler Belediyesi. Binlerce Uçurtma Esenler Semalarında.

<https://www.esenler.bel.tr/tr/icerik/32/1449/binlerce-ucurtma-esenler-semalarinda.aspx>.

Esenler Belediyesi. Dede Torun Merkezi.

<https://www.esenler.bel.tr/tr/icerik/12/4001/dede-torun-merkezi.aspx>.

Esenler Belediyesi. Esenler Bilim Parkı.

<http://www.esenler.bel.tr/tr/icerik/12/4000/esenler-bilim-parki.aspx>.

Esenler Belediyesi. İşte Türkiye'nin İlk Çocuk Sokağı.

<https://www.esenler.bel.tr/tr/icerik/280/2496/iste-turkiyenin-ilk-cocuk-sokagi.aspx>.

Fidan, A. (2006). *Sosyal Politikaya Katkısı Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- Güngör, F. (2016). Aile ve Çocuk. Nazmi Avcı, Erdal Aksoy (Ed.), *Aile Sosyolojisi İçinde* (90-121). İstanbul: Lisans Yay.
- İnal, K. (2014). *ocuk ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Johnson, B. ve L. Christensen. (2014). *Eğitim Araştırmaları Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar*. (ev.: Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitapevi.
- Keleş, R. (1983). *Yerel Yönetimler*. Ankara: Turhan Kitabevi Yay.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Kesgin, B. (2012). *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Koç, F. (2015). *Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Yerel zerklik ve İdari Vesayet, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya.
- Mamur Işıkı, Y. ve S. Karatepe. (2016). Türkiye’de ocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), (69-100).
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de ocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Ökmen, M. ve B. Parlak. (2013). *Kuram ve Uygulamada Yerel Yönetimler - Kavramlar, Yaklaşımlar, Yapılar ve Mevzuat-*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Özden, K. (2014). Yerel Yönetimler ve Demokrasi. Kemal zden (Ed.), *Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar ve Tartışmalar İçinde* (9-40). Ankara: Seçkin Yay.
- Sezer, . (2008). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Tandoğan, O. (2011). İstanbul’da “ocuk Dostu Kent” İçin Açık Alanların Planlama, Tasarım ve Yönetim İlkelerinin Oluşması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Worldometers. World Population (2018 and historical).
<http://www.worldometers.info/world-population/>

Yıldırım, A. ve H. Şimşek. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.
Ankara: Seçkin Yay.

Yüksel, F. (2007). Sosyal Devletin Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimlerin Yeni İşlevleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi. 62(1), (279-298).

Makale Gönderim Tarihi: 13.06.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Çizgi Filmlerin Türk Kültürüne Ait Özellikler Açısından İncelenmesi: “Pepee Örneği”

Raziye PEKŞEN AKÇA¹Gülen BARAN²

Özet

Bu çalışmada, çizgi filmlerin bir kültür aktarım aracı olarak nasıl kullanıldığı konusu ele alınarak Türk yapımı bir çizgi film olan Pepee üzerinden örneklendirilmeye çalışılacaktır (Türkmen, 2012). Araştırmada, Pepee çizgi filminin 2015-2016 yılında yayınlanan 52 bölümü incelenip, veriler QSR NVIVO 10 programıyla çözümlenmiştir. Sonuç olarak, Pepee çizgi filmindeki kültürel kod; Aile, Dil, Kıyafet, Yemek, Halk Oyunları, İnanç, Müzik ve Milli Hassasiyet şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda her bölümde ailenin önemine yer verilmiş (52) çocuğun kavramlar öğrenirken, büyürken aileye ihtiyaç duyduğu her bölümde yansıtılmıştır. Türkçe sözcüklere sıklıkla yer verilmiştir (72). Örneğin dilimize İngilizceden geçen scooter yerine ittirgit (4), sürpriz yerine şaşırıtı (6) ifadeleri çizgi filmde kullanılmaktadır. Kıyafetlerde yöresel unsurlara rastlanırken (9), farklı bölgeleri temsil eden folklorik oyunlara da yer verilmiştir (9). Tüm bölümlerde Türk bayrağı kullanılmıştır(54).Türk kültürüne ait farklı özelliklerin çocuklara aktarılması noktasında Pepee çizgi filmi tek başına yeterli olmamakla birlikte, çizgi filmlerden Türk kültürünü aktarım aracı olarak faydalanma amacıyla yapılan sistemli ilk örneklerden biri olduğu söylenebilir (Türkmen, 2012).

Anahtar Kelimeler: Pepee, Çizgi Film, Kültür

Examining Cartoon Movies In Terms of Properties of The Turkish Culture: “Sample of Pepee”

Abstract

In this study, how cartoon movies are/could be used as a means of cultural transmission will be examined and exemplified on the basis of the case of a Turkish cartoon movie, Pepee (Türkmen, 2012). In the study, the data were collected by examining 52 episodes of the cartoon movie “Pepee” broadcasted in 2015. The acquired data were analyzed via QSR NVIVO 10 computer software in accordance with qualitative data analysis. As a consequence, the cultural codes given in the cartoon movie “Pepee” were determined as Family, Language, Clothes, Food, Folk Dances, Belief, Music, and National Sensitivity. In this context, every episode emphasizes the importance of extended family (52) and a child’s need for family while learning new concepts and growing up. Turkish words are used frequently (72). For example; the cartoon movie uses “ittirgit” instead of “scooter” (4), which is an English word, “şaşırtı” instead of “surprise” (6) derived from English (36). The clothes bear local elements (9) and there are also folk dances that represent different regions (9). Turkish flag is used in all episodes (54). Even though the cartoon movie Pepee is not sufficient alone in transferring different properties of the Turkish culture to children, it may be asserted that it is one of the first systematic examples intended for using cartoon movies as a means of transferring the Turkish culture (Türkmen, 2012).

Keywords: Pepee, Cartoon Movie, Culture

¹ Öğr. Gör. Kayseri Üniversitesi Develi Hüseyin Şahin MYO Çocuk Gelişim Programı, rpeksen@erciyes.edu.tr

² Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, glnbaran@gmail.com

Giriş

Çocuklar gelişim sürecinde pek çok şeyi model alarak öğrenmekte, kültürlenme sürecinde çocuklara model olan anne-baba, arkadaş ve öğretmenlerin yanı sıra zamanının büyük bir bölümünü kaplayan çizgi filmlerde yer alan karakterler de çocuğun yaşamında etkin bir rol üstlenerek kimi zaman diğer modellerden daha fazla çocuğu etkilemektedir (Yorulmaz, 2013). Bu karakterlerin çocukların davranışlarını, ahlaki yapılarını ve hayal dünyaları üzerinde birtakım değişimler yaratabilen unsurlar olduğu görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında çizgi filmlerin çocuğun yaşamındaki biçimlendirici etkisi dikkat çekicidir. Uzun süre ekran karşısında olan çocuklar eğlenirken bir taraftan da doğru içerikler taşıyan yayımlar sayesinde eğitilmektedir. Çoğu çizgi film yapımcısının çizgi filmlerin sözü edilen işlevine kayıtsız kalmadığı görülmekte çizgi filmler hedef kitle yaş aralığı, yayının türü ve içerik özelliklerine göre de sınıflanarak günden güne çocuklar için cazibesini artırmaktadır. Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda çocukların büyük bir çoğunluğunun gününü çizgi film izleyerek geçirdiğine dikkat çekmektedir (Muratoğlu, 2009; Kamacıoğlu, 2017). Gerek yerel gerekse ulusal yayın yapan kanallarda hafta içi ve hafta sonu çocukların televizyon karşısında kalma olasılığının yüksek olduğu saatlerde çizgi filmler yayınlanmaktadır. Ayrıca yayın kuşağını çizgi filmler üzerinden sürdüren kanallar da mevcuttur (TRT Çocuk, Yumurcak TV, Minika go vb.). Bu kanalların temel işlevi hedef kitle olan çocukların eğlenirken kendilerine model olabilecek karakterler sayesinde doğruyu görmelerini sağlaması yatmaktadır. Ancak kimi zaman yayın içeriklerinde yapılan yanlış uygulamalar ve bazı hususlara uyulmadığı takdirde bu olumlu etkiler olumsuzla da dönüşebilmekte ve çocuğu istenmeyen bir şekilde de etkileyebilmektedir.

Günümüzde çizgi filmler geçmişten gelen anlatıları günümüze taşıyan önemli görsel unsurlardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Uzun süre ekran karşısında vakit geçiren çocuklar için bu görsel unsurlar iyi bir kültürel aktarım aracıdır. Başka bir ifade ile gerek farklı kültürlerin özelliklerini bünyesinde taşıması gerek kültürler arası aktarım sağlaması açısından bir köprü görevi üstlenen çizgi filmleri izleyen çocuğun o millette ait kültürü tanımasına ve bir ölçüde almasıyla etki alanını genişletmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kendi ülkesine ait kültürel değerleri içerisinde barındıran yapıtların bir ülkede var olması gerek o ülke çocukları için gerekse farklı dünya ülkelerindeki çocuklar için bir kültürel aktarım aracı olması yönünde oldukça önemlidir. Bu nedenle bu gerekçeler ışığında ülkemizde son yıllarda birçok çocukla buluşan Pepee çizgi filmi Türk kültürüne ait özellikler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma ve Yöntem

Bu kapsamda; çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi yöntemi kullanılarak çocukların yaşamında önemli bir yere sahip olan, yerli üretim Pepee çizgi filmi incelenmiştir. QSR NVİVO 10 programıyla Pepee çizgi filmini analiz edilmiştir. Çizgi filmin her bir bölümü ortalama 11 dakikalık toplam 52 disk halindedir. İnceleme sonucunda içerikler birbirleriyle ilişkilendirilerek bir sonuca varılmıştır.

Çizgi Filmin İçeriği

Çizgi filmde 6 Haziran 2008 yılında yayın hayatına başlamış ve Düşyeri Çizgi Film Stüdyosu yapımıdır. Çizgi filmin senaryosu Ayşe Şule Bilgiç'e, müzikleri Ali Tufan Kıracı'ya aittir (<http://www.dusyeri.com.tr>). Pepee çizgi filmi adını çizgi filminin başkarakteri Pepee' den almaktadır. Bu karakter, başlangıç bölümlerinde konuşma zorluğu çeken, sevimli, arkadaş canlısı, öğrenmeye açık, mutlu, hayat dolu, ailesi ile kuvvetli bir bağına sahip olan dört yaşında bir erkek çocuktur. Çizgi filmde ayrıca Pepee 'ye eşlik eden diğer karakterler şunlardır: Pepee, Pepee'nin annesi, babası, dedesi, nenesi, kız kardeşi Bebe, kuzeni Şıla ve Eke, zürafa Zulu, köpek Köpüş, Maymuş dış ses Şuşu (Kalaycı, 2015) teyzesi, eniştesi, arkadaşları Bibi, Zeze, Dudu, Keke, Mimi, Tutu, öğretmenidir (<http://www.dusyeri.com.tr>). Çizgi film çok mutlu, sevgi dolu, öğrenmeye meraklı, kardeşini çok seven, arkadaşlarına çok değer veren, hayal dünyası oldukça güçlü ve farklı hikâyeler hayal etmekten çok hoşlanan bir çocuk olan Pepee'nin gün içinde başından geçen farklı olayları konu alır. Her bir bölümde farklı konulara yer verilen çizgi filmde, çocuklar için çeşitli değerlere, kavramlara, duygulara yer verilmekle birlikte Türk kültürüne ait unutulmaya yüz tutmuş bazı değerlerde çizgi filmde sözel ve görsel öğelerle de desteklenmektedir (Pekşen-Akça ve Baran, 2017).

Çizgi Film Analizinde Kullanılan Metot

Bir çizgi film analizinde, birçok unsur (ayarlar, perspektifleri, müziklerin uygunluğu, resim kompozisyonu vb.) göz önüne alınarak inceleme yapılabilir. Bu çalışmada, bir çizgi film videonun QSR Nvivo 10 ile analiz edilen videoda çocuklara yönelik Türk kültüründe yer alan unsurlara yer verme, bu unsurların çocuğun gelişimi uygunluğu ve kullanılabilirliği açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Pepee çizgi filminin aşağıdaki tabloda yer alan bölümleri incelenmiştir.

Sevgili Doktor	27.Pepee'nin Yeşilleri Çoğalıyor
Zuzu'yla Şaşırttı	28.Pepee Mavi Arıyor
Kendi Kendine	29.Her yer Bembeyaz
Ay Ay Ay	30. Pepee'nin Şekilleri
Islak Kuru	31.Yaşasın Oyun Oynamak
Çıt Çıt Çıt Keseriz	32.Bebe'nin Dişi Hastalandı
Şuut ve Basket	33. Toplamacılık Oynuyor
8 Saatlik Sabır Oyunu	34.Bebe Artık Emzik Emmeyecek
Bugün 23 Nisan	35. En Uzundan En Kısaya
Hayde Bre Pehlivan	36. Biraz Hızlı- Biraz Yavaş
Pepee Saçını Kestiriyor	37.Pepeenin Kocaman Ailesi
Şut ve Gol İşte Futbol	38. Günde 3 Kez Yemek Yemeliyiz
Sabır Sabır Ya Sabır	39.Denizde Yüzmek
Asıl Kürekleri	40.Evde Sinema Gecesi
Balerin Dudu	41. Bibi Eke'yi Üzünce
Meyve Şenliği	42. Konuşmak Çok Güzel
Sevgili Balıkçı	43.Önünde Arkasında
Paylaşmak Güzeldir	44. Pepenin Teke Zortlaması
Seni Seviyorum	45. Özledim Seni

Korsan Pepe	46. Pepee'nin Yeni Arkadaşı Zeze
Sevgili Korsan	47. Pepee Okullu Oluyor
Büyüme Güzeldir	48. Sevgili Kaptan
Ekenin Saçları	49. Pepe Yıkanmayı Çok Seviyor
Kalbim Kırıldı	50. Pepee Ağlıyor
Pepee'nin 5 Sürprizi Var	51. Popenin Yükseklik Korkusu
Pepee ve 6 Kurbağa	52. Bebe Tuvaletini Söylemeyi Öğreniyor

Tablo 1: Pepee Çizgi Filminde İzlenen Bölümler

Çalışmada tüme varımsal bir yol izlenmiştir. 2015-2016 yılında yayınlanan 52 diskten oluşan çizgi filmin parçaları izlenirken Türk kültürüne ait özelliklerin yer aldığı ve konuyla ilgili olabileceği düşünülen parçalar belirlenerek ilk etapta serbest kodlar oluşturulmaktadır. Kodlama öncelikle görüntünün kodlanması şeklindedir, bu kısımlar belirlendikten sonra hangi dakika yer verildiği ya da ne tür kültürel özelliklere değinildiği şeklinde kısa açıklamalar yazılarak belirlenir. Bu belirleme işlemi yapıldıktan sonra toplam 52 diskte yer alan kodların kendi içerisinde hiyerarşik bir form kazandırılarak oluşturulan kodlamalar, araştırma konusu çerçevesinde belirli kavramların etrafında yeniden şekillendirilir. Son olarak kodlanan parçalar, çalışmanın amacı ve konusu çerçevesinde yorumlanmaktadır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler QSR N-VIVO 10 programı kullanılarak içerik analizine uygun olarak çözümlenmiştir. Bu aşamalar kapsamında veriler kodlanarak sınıflamalar yapılmış ve temalar düzenlenmiştir. Bu işlemlerin ardından bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. Çözümlemelerde içerik analiz tekniği kullanılmıştır.

Bu çerçevede 52 diskten oluşan Pepee çizgi filmlerinin Türk Kültürüne ait özellikler açısından incelenmesine ilişkin çözümlenmeler yapılarak bir kod listesi oluşturulmuş ve bu kod listesi incelenerek sekiz ana tema belirlenmiştir. Bu temalar “*Aile*”, “*Dil*”, “*Kıyafet*”, “*Yemek*”, “*İnanç*”, “*Halk Oyunları*”, “*Müzik*” “*Milli Hassasiyet*”, “şeklinde oluşmuştur. Bu yönergeye ait model aşağıda verilmiştir.

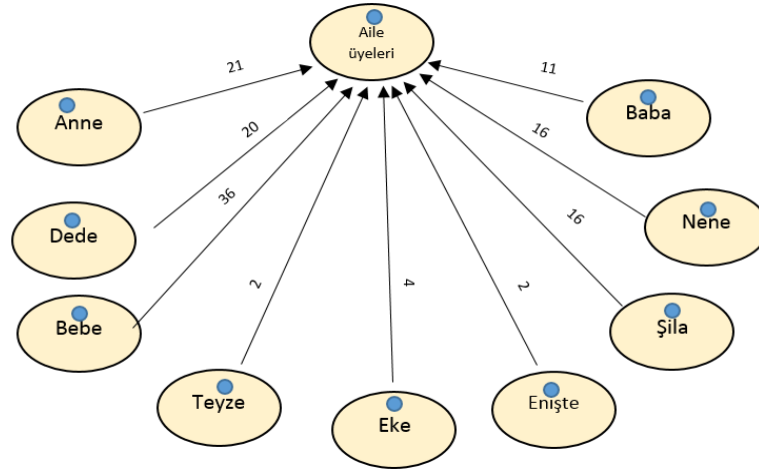
Model 1: Pepee Çizgi Filminde Yer Alan Türk Kültürüne Ait Unsurlar

Pepee çizgi filminde yer alan Türk kültürüne ait unsurlara ilişkin model incelendiğinde; en fazla sırasıyla; Dil (72), Milli Hassasiyet (72), Aile (117), Müzik (61) ve İnanç (28) yer verildiği görülmektedir. Tüm bölümlerde Pepee ve

yakın çevresinde yer alan bireylerin diyaloglarında Türk dilinin kullanımının oldukça yalın ve anlaşılır olduğu, farklı dillerden dilimize geçerek konuşma diline yansıyan ifadelerin bölümlerde kullanılmadığı görülmektedir. Örneğin: Dilimize İngilizceden geçen kökeni Grandmother/Grandfather'dan çevrilen Büyükanne/Büyükbaba yerine Nene/Dede(36) sözcükleri kullanılmaktadır. **“Zuzuyla Şaşırıtı”**, bölümü başta olmak üzere pek çok bölümde **“sürpriz”** yerine **“şaşırtı”**, **“scooter”** yerine **“ittirgit/ittirgeç”** sözcükleri kullanılmıştır. **“Hayde Bre Pehlivan”**, **“Asıl Kürekleri”** ve **“Konuşmak Çok Güzel”** adlı bölümlerde doğrudan Türk dili ve Türk kültürüne ait unsurlara yer verilmiştir. Ayrıca çocuklara kültüre ait tarihi detaylar sıklıkla anlatılmaktadır. Örneğin: **“Asıl Kürekleri”** bölümünde Pepee ve arkadaşları kürek çekme yarışı yapmaktadır. Yarış yapan iki gruptan birisi adının **“Tonguç”** olacağını belirtmesi üzerine Pepee'nin dedesi bu adın aslında ilk Türk kürek sporcumuzun ismi olduğunu belirterek, bu spor hakkında çocuklara genel bilgi vermektedir. Yine **“Hayde Bre Pehlivan”** bölümünde güreşin ata sporumuz olduğu, gerek sağlık için gerekse bu kültürün yaşatılmasının önemine vurgu yapılarak çocuklara bilgi verilmektedir. Aile fertlerinin olduğu bölümlerde sıklıkla dilimizde kullanılan **“Koçum”**, **“Hey maşallah”**, **“Kerata”** gibi ifadelerle Pepee'ye hitap edilmektedir. Bütün bölümlerde Türk bayrağı kullanılarak (54) milli hassasiyet ön plana çıkartılmaktadır (72). Milli hassasiyetler denildiğinde ilk akla gelen, bayrak ve devlet olgusu olsa gerektir. Zira bu iki unsur bağımsızlığın/özgürlüğün ve ulus olmanın sembolüdür. Söz konusu unsurların Pepee'de sıklıkla kullanıldığına rastlamaktayız. Pepee ve ailesi Türk olduklarını pek çok açıdan hissettirirler. Ayrıca **“Bugün 23 Nisan”** bölümünde ise çocukların dedesine **“Neden 23 Nisan'ı Atamız armağan etmiştir”**, **“Özgürlük nedir?”**, **“Çocuk bayramı nedir?”** gibi sorular yönelterek dedesine göre daha genç oldukları için bu Atatürk'e ait daha az şey bildiklerini belirterek **“Atamızın en sevdiği oyun hangisidir ?”** gibi sorular sormakta, yeni şeyler öğrendikçe arkadaşlarıyla birlikte mutlu olmaktadır.

Görsel 1: Pepee Çizgi Filminde Kullanılan Türk Bayrağı Örnekleri
Pepee çizgi filminde yer alan aileye ait model aşağıda verilmiştir.

Model 2: Pepee Çizgi Filminde Yer Verilen Aile Üyeleri

Pepee çizgi filminde yer verilen aile üyelerine ait model incelendiğinde; bütün bölümlerde aile fertlerinden en az birisine (117) yer verilirken; en çok sırası ile Pepee'nin kız kardeşi Bebe (36), Anne (21), Dede (20) Nene (16), Baba (11), kuzeni Şıla (16) ya yer verildiği görülmektedir. Nitekim aile kurumunun Türk toplumunda ayrı bir yeri ve önemi vardır. Türk aile yapısının çoğu batılı ülkelerden farklı olarak evlilik kurumu üzerine inşa edilmiş olması; toplumu ve aile kurumunu sosyal açıdan daha sağlıklı ve güçlü hale getirmiştir (Kuru, 2016). Aile hem onu oluşturan bireylerden etkilenen hem de bireylerini sürekli olarak çeşitli derecelerde etkileyen bir sosyal sistemdir. Bu sistem, bir yandan içinde büyüyen insanın sosyalleşmesini, yetişmesini ve kişiliğini bulmasını sağlarken öte yandan da toplumun yapısını, değerlerini, beklentilerini, kurallarını ve kültürünü yansıtır (Torun, 1995). Kısacası toplumun sosyal ve kültürel temelleri aile içinde beslenir (Sarıkaya, 2004). Buradan yola çıkılarak Pepee çizgi filminde Türk kültüründe aile ve aile bağlarının önemi, çocuğun gelişiminde aile fertlerinin büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir (117).

Görsel 2: Pepee Çizgi Filminde Yer Verilen Aile Üyeleri

İlaveten Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan; iyi, dürüst ve adil insan olma, yardımsever, paylaşımcı, sabırlı, nazik, farklılıklara ve farklı olana saygı duyma, işbirliği yapma, karşılıksız sevmeye vb. değerler “*Sevgili Doktor*”, “*Sevgili Balıkçı*”, “*Seni Seviyorum*”, “*Sevgili Korsan*”, “*Büyüme Güzeldir*”, “*Özledim Seni*”, “*Sevgili Kaptan*”, “*Pepee Yıkanmayı Çok Seviyor*”, “*Paylaşmak Güzeldir*” gibi bölümlerde görsel ve işitsel olarak değerler eğitimi verilmiştir. Pepee ve çizgi filmde yer alan diğer karakterler mutlu olma ve sevmeye gibi kavramlara sıklıkla yer vermektedir. Ayrıca “*Kalbim Kırıldı*”, “*Bibi Eke’yi Üzünce*” “*Pepee Ağlıyor*”, “*Pepee’nin Dişi Hastalandı*” ve “*Pepee’nin Yükseklik Korkusu*” adlı bölümlerde üzülme, kızma ve korkma gibi kavramlara da yer verilmiştir. Bu nedenle değer kazanma süreci çocuklukta başlar. Özellikle küçük yaşlarda kişilik şekillenmesinin temelleri olduğundan, erken çocukluk yıllarının önemi daha da önem kazanmaktadır. Bu açıdan erken çocukluk döneminde kişisel ve sosyal hayatımıza yön veren değerlerin öğrenilmesi açısından Pepee çizgi filminin de önemli bir katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Pepee çizgi filmde yer alan Müzik türlerine ait model aşağıda verilmiştir.

Model 3: Pepee Çizgi Filmde Yer Alan Müzik Türleri

Pepee çizgi filmde yer alan Müzik türlerine ait model incelendiğinde genel olarak çocuk şarkılarına yer verildiği gibi (52), folklorik olarak Türk kültürüne ait şarkılarında zaman zaman bölümlerde verildiği (9) ayrıca bu şarkılara yer verilir iken bu yörelere ait geleneksel kıyafetlerin giyildiği, danslarının da yapıldığı görülmektedir. Aşağıda bu farklı yörelere ait geleneksel kostümlere ilişkin görsellere yer verilmiştir.

Görsel 3: Pepee Çizgi Filmde Yer Verilen Geleneksel Kostümler

Kökeni ve ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmeyen nazar kavramı çok eskilere dayanan bir inanıştır ve tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir (Marchese, 2001). Türkçede bakış anlamına gelen nazardan korunmak ve nazarın giderilmesi için geçmişten günümüze nazarlıklar

kullanılmıştır. Eski dönemlerde sade bir formda yapılan nazarlıklar, günümüzde zarafet, süs ve aksesuar amaçlıda kullanılmaktadır (Uygur, 2013). Bu değişim içerisinde nazarlıklar, geçmişten günümüze varlıklarını sürdürmüşlerdir. Son olarak Pepee çizgi filminde Pepee’ de inanç unsuru olarak karşımıza çıkan öğelerin sayısı pek fazla değildir. Buna rağmen çizgi film içerisine yerleştirilen birkaç inanç unsuru kendisini belirgin bir şekilde göstermektedir. Pepee’nin gerek kıyafetlerinde, gerekse çevresinde konumlanan nesnelere çoğunda nazar boncuğu kullandığı (28) görülmektedir. Dahası zaman zaman bölümlerde “Maşallah” gibi Türk kültüründe nazardan koruduğu düşünülen ifadeler Pepee’nin aile üyeleri tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

Görsel 4: Pepee Çizgi Filminde Yer Verilen Nazarlık

Ayrıca Pepee, çizgi filminde sıklıkla Türk mutfağının güzelliklerine yer verilmektedir. “*8 Saatlik Sabır Oyunu*” bölümünde ev yoğurdunun nasıl yapıldığı nenesi tarafından Pepee ve Şıla’ya oyunlaştırılarak öğretilmekte böylece bir taraftan da kuşaklar arası aktarım sağlanmaktadır. “*Biraz Hızlı Biraz Yavaş*” bölümünde arkadaşına oyun oynamak için giden başkarakterin ilk defa Çütte yemeğinin adını duyması ile birlikte unutulmaya yüz tutmuş bu yemek hakkında farkındalık uyandırılması sağlanmıştır. Bunun dışında Pepee kuru fasulye, turşu, köfte, yoğurt, gözleme (patatesli, kıymalı), makarna, çoban salata vb. Türk mutfaklarında sıkça pişirilen yemekleri sevmekte, farklı bölümlerde oyunlar oynarken, konuşurken Anadolu coğrafyasında sıkça bulunan domates, salatalık, elma, reyhan vb. meyve, sebze ve bitkileri hakkında ifadeler de yer vermektedir. Bu durum Pepee izleyicileri arasında paylaşılan bir yemek kültürünün temellerinin atılması hem de çocukların beslenme alışkanlıklarına yönelik doğru model

oluşturarak sağlıklı sağlıksız beslenme, ana öğün ve ara öğün hakkında sözel ve görsel ifadelerle yer vererek çocukları olumlu yönde yönlendirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan da anlaşıldığı üzere çizgi filmler kültür etkileşiminde ve aktarımında önemli bir yere sahiptir. Özellikle çocuklar için sadece keyifli bir vakit geçirme aracı değil aynı zamanda yol gösterici ve kültürü aktarıcı bir unsurdur. Bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Çizgi filme en fazla aile (117) ve dil/ milli hassasiyet (72) gibi unsurlar üzerinde durulmuştur. Pepee çizgi filmi yerli bir yapım olması, kültürel değerleri aktarmayı hedef edinmesi bakımından önemli bir yapımdır. Ayrıca değerler eğitimi açısından olumlu görsel ve işitsel temalar bulunmaktadır. Nitekim sosyal öğrenme teorisine göre insanlar, özellikle de çocuklar en çok çevrelerinden görerek öğrenmektedirler (Koç, 2006). Çocukların kendisiyle benzerlik kurabildiği (yaş, cinsiyet, arkadaşlık ilişkileri, gelişimsel özellikler vb.) karakterlerle kurgusal bir karakter de olsa onunla bir bağ kurmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle Pepee çizgi karakterinin başından geçen olayları konu alan çizgi film pek çok açıdan çocuklarla ortak noktalar yakalayarak çocuklar tarafından sevilen ve takip edilen bir çizgi film olmuştur. Ayrıca Pepee'nin değindiği pek çok konu geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında bir köprü görevi üstlenerek çocukların davranışlarına kültürel izler eşliğinde yön vermeye çalışmaktadır. Çizgi filmde görsel ve işitsel detaylara sıklıkla yer verildiği görülmekle birlikte özellikle Anadolu coğrafyasında yer alan farklı bölgelere ait folklorik müziklere de yer verildiği ve müziğin neredeyse merkez bir konumda olduğu saptanmıştır. Müziğin ve çeşitli melodiler kullanmanın eğitim-öğretimi kolaylaştırdığı bir gerçektir. Özellikle erken çocukluk döneminde kullanılması duyu gelişimi açısından son derece önemlidir. Fakat Pepee çizgi filmde müzik eğitsel bir araç olarak kullanılmamaktadır. Daha çok geleneksel melodilerin nesilden nesile aktarımını desteklemekte ve farklı gelişimsel kavramları konu alan şarkılara da yer verildiği görülmektedir.

Çizgi film de yer alan ana kahraman Pepee'nin genel olarak mutlu, sevgi dolu bir çocuk olduğu, soru sormaktan hoşlandığı, ailesi ve arkadaş çevresine değer veren bir karakter olduğu görülmektedir.

Çizgi filmde çocukların dil gelişimi ve yaratıcılığın desteklenmesi için sık sık farklı çocuk oyunları yer verdikleri görülmektedir. Pepee çizgi filminin bu açılardan çocuk yayınları kuşağında önemli bir yeri doldurduğu için çocukların dünyasında etkin olarak dâhil olduğu düşünülmekte, benzer yönde programların sayısının artırılması için destekleyici teşebbüslerde bulunulmalıdır. Türk kültürüne ait farklı özelliklerin çocuklara aktarılması noktasında Pepee çizgi filmi tek başına yeterli olmamakla birlikte, çizgi filmlerden Türk kültürünü aktarım aracı olarak faydalanma amacıyla yapılan sistemli ilk örneklerden biri olduğu söylenebilir (Türkmen, 2012).

Kaynakça

Kalaycı, N.(2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Bir Çizgi Film Çözümlemesi: Pepee. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(177), 243-270.

Kamacıoğlu, B.(2017).Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Hayao Miyazaki Çizgi Filmleri. *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(13), 1-18.

Koç, G (2006). *Sosyal Öğrenme Kuramı*. Anı Yayınları, Ankara.

Kuru, G.(2016). *Türk Ailesinde Karakter ve Otorite: Bir Toplumsal Tip Olarak Kaynana ve Kaynanalık Rolü Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi/Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya.

Marchese, T. R. (2001). Charms and Amulets in Turkish Life. *The Textile Museum Journal*, 40(35), 35-48 .

Muratoğlu, B. (2009). *Sosyal Sapkınlığın Medyadaki Temsilinin Çizgi Filmler Üzerinden İncelenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Pekşen-Akça, R. ve Baran, G.(2017). Çizgi Filmlerin Kavram Gelişimi Açısından İncelenmesi: Pepee Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10),580-597.

Sarıkaya, B. (2004). *Türk Masallarında Aile Yapısı “Bacı Bacı Can Bacı” Masalı Esasında*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

Torun, A. (1995). *Tükenmişlik, Aile Yapısı ve Sosyal Destek İlişkileri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Yeditepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Türkmen, N.(2012). Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Pepee. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36 (2), 139-158.

Uygur, H.(2013). İslam, Hristiyanlık ve Yezidilik Perspektifinde Büyüsel Pratikler: Midyat Örneği. *Science and Culture - Journal of International Cultural Studies*, 1,166-156.

Yorulmaz, B.(2013). Pepee Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitim Açısından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,6 (24),438-448.

Makale Gönderim Tarihi: 15.09.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

Çeviri

İlhanlıların Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

Fatemeh ROSTAMİ¹

Çev. Aytaç KAYA²

Özet

Oyratlar Cengiz İmparatorluğu'nun ordu yapısında ona dostluk andıyla bağlı bulunan, itibarlı soyuna ve akrabalık bağına dayanarak İlhanlıların siyasi ilişkilerinde mühim rol oynayabilen kabilelerden biridir. Bu yazı Oyrat ümerasının İlhanlılar ile siyasi münasebetlerindeki rolünün ne olduğunu açıklamaya yöneliktir. Eldeki veriler ilk devrede Oyratların Cengiz ulusu ile ihtilaflarıyla ve onun uruğu, özellikle de kızlarıyla yapılan evliliklerle hükümet yapısındaki kendi mevkilerini sağlamlaştırabildiklerini göstermektedir. İlhanlı Devletinin veziri Emir Argun Aka bu devrin meşhur çehrelerinden biri olarak gösterilebilir. Emir Nevruz'un güç kazanmasıyla da yine onun önderliğinde Oyratların İlhanlı iktidarı ile mücadelesi başladı. Bu durum Oyrat kabilesinden büyük bir kısmın Mısır'a göçmeyle sonuçlanmıştır. Sülemiş'in isyanı da Oyratların İlhanlılar ile olan siyasi ilişkilerinin ikinci devresindeki en önemli olay sayılmaktadır. Üçüncü dönemde İlhanlı Devleti'nin inhitatıyla birlikte Ebu Said Han'ın dayısı ve Anadolu'da Oyratların vekili Ali Padişah ile Horasan'ın Oyratlı hakimi Argunşah'ın rolü özellikle dikkate şayandır. Mevcut araştırmada Emir Argun Aka, Emir Nevruz, Sülemiş ve Ebu Said Han'ın dayısı Ali Padişah gibi Oyratlı emirlerin İlhanlıların siyasi olaylarındaki rolü deskriptif yöntemle değerlendirmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : Moğollar; İlhanlılar; Oyratlar; Emir Argun, Emir Nevruz, Sülemiş, Ali Padişah

The Role of Oirats Governors in Political Relations of the Ilkhanate

Abstract

The oirate people were of the tribes, in which by the presence in military structure of Genghis's ruling, contracted an alliance with him and in support of ancestry credit and familial connection could play a leading role in political relations of The Ilkhanate. This article tends to show, what was the role of Oirate's governors in political relations of The Ilkhanate. Achievements demonstrate that in first period, through the coalition with Genghis Ulus and marrying his daughters, could gain a foothold in government framework. One of the celebrated figures of this time whom can be pointed out to, is Emir Arghun-Agha, minister of The Ilkhanate government. Assumption of authority by Emir Nauruz, the challenging period of Oirate tribes under the leadership of Emir Nauruz with the ruling of Ilkhanate started, in which led to mass emigration of Oirates to the Mamluk real in Egypt. Uprising of Sulamish is considered as one of the major political relations of Oirates and Ilkhanate in second period. In third period, coincident with the decline of Ilkhanate government must pay specific attention to the role of Ali Shah the uncle of Ilkhan Abu Sa'id and Oirates's representative in Roman realm and Emir Arghun Shah, Oirate ruler of Khorasan. In this research with descriptive method, the role of Oirate's ruler such as Emir Arghun-Agha, Amir Nauruz, Sulamish, Ali Shah the uncle of Ilkhan Abu Sa'id in Ilkhanate's political current has been taken into consideration.

Keywords: Mongol; The Ilkhanate; The Oirates; Emir Arghun; Emir Nauruz; Sulamish; Ali Shah

¹ Üstadyar/Doç. Dr., Sistan ve Belucistan Üniversitesi, Tarih Bölümü.

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih A.B.D., kaya.aytac@outlook.com

Giriş

H.7/M.12.yüzyılda çeşitli Moğol kavimleri arasında büyük bir ihtilaf şekillenmekteydi. Cengiz Han'ın Moğol kavimleri karşısında kazandığı zafer ile Türk ve Moğol kavimlerinin pek çoğu Moğol hanının ordu düzeni içerisinde yerini aldı. Bu kavimlerin Cengiz uruğuyla kurduğu evlilikler ile bu birliktelik daha kalıcı hale geldi. Bu kabilelerin en önemlilerinden biri Oyratlarıdır. Cengiz'in güçlenmesinden önce Oyratlar onun muhalif cephesinde yer alıyorlardı. Cengiz Han'ın Oyratların tabiiyeti üzerine hakimiyet kurması ile ona boyun eğerek sonraları İlhanlı Devleti'nin siyasi değişmelerinde etkili olmuşlardır. Söz konusu etki ilk olarak genel anlamda Oyratlar ve ikincisi de Oyratlı emirlerin İlhanlı Devleti yapısındaki varlığı olmak üzere bu devrede iki önemli açıdan dikkate şayandır. Bu emirlerin en önemlileri olarak Emir Argun Aka, Emir Nevruz, Sülemiş, Ali Padişah ve Horasan hakimi Argunşah gösterilebilir.

Basworth, Barthold, Faruk Sümer ve Peter Golden gibi araştırmacılar genellikle Moğol kavimlerini soybilim ve kavmi açılarından yaklaşmışlar ve Moğol imparatorluğunun yerleşmesinden sonra siyasi hadiselerde onların tarihi rollerine değinmemişlerdir. Rene Grousset *Bozkır İmparatorluğu* adlı eserinde Oyratların etkili rolünü, özellikle de onların 4 ulus üzerine çok sayıda baskılarını zikretmiştir. Ancak onun Oyratlar hakkındaki açıklamaları çok dağınıktır. Şirin Beyani de kendi kitabında emirlerin rolüne işaret etmekte ama onların Oyratlı soyuna değinmemektedir. Cemşid Rusta'nın kaleme aldığı "Hazin Sonlu Serdar Emir Nevruz" makalesi Emir Nevruz'un Gazan dönemindeki siyasi olaylardaki tesirini ferdi kisvet de ele almasıyla, diğer eserlerden biri olarak gösterilebilir. İhsan Seyfi de makalesini Mısır memleketindeki vafidi/göçmen Oyratlara ve başlıca da Ayalon ve Irwin gibi araştırmacıların sundukları verileri üzerine dayandırmıştır. Söz konusu iki araştırmacının yöneldiği meselenin kapsamı tamamıyla Mısır memleketiyle muhacirlerin bağlantısı üzerinedir. Bu yazı ise Oyrat kabilelerin konumunun ve Oyratlı emirlerin İlhanlı Devleti'nin siyasi yapısındaki yerinin tafsilatlı tahlili yöntemiyle ortaya çıkarılması için hasredilmiştir.

Oyratlı emirlerin İlhanlılar ile siyasi münasebetlerindeki rolü nün ne olduğu bu araştırmanın sorusudur. Faraziyeler şunlardan ibarettir: İlhanlıların İran üzerine hakimiyetinin birinci devresinde Oyratlar Cengiz Han ile akrabalığa erişerek ve şamanizmin gücüne dayanarak Cengiz Han'ın rızasını çekmeyi ve hükümet yapısına nüfuz etmeyi başarabilmiştir. İlhanlıların otoritesinin güçlenmesinde Emir Argun'un rolü ise dikkat çekicidir. İkinci dönem Emir Nevruz gibi Oyratlı emirlerin ve Gazan Han'ın iktidarı arasındaki sürtüşme devresidir. Onun iktidarı ve ardından ortadan kaldırılmasına paralel olarak bu devrede Oyratların Mısır memleketine göçüne ve Oyratlı Sülemiş'in isyanına şahit olmaktayız. Üçüncü devrede İlhanlıların inhitatıyla birlikte iki Oyratlı emir büyük öneme sahiptir. Bu şahıslar ilk olarak Ebu Said Han'ın ölümünden sonra yaşanan taht mücadelesinde, ardından İlhanlıların inhitatı ve fetret döneminde önemli role sahip olan ve Ebu Said Han'ın da dayısı olan Ali Padişah ile Horasan hakimi Emir Argunşah'tır.

1. İran'da Moğol Hakimiyeti Zamanında Oyratlar

Oyratların³adı çoğunlukla Kongurat, Kuranés, Tatar, Kerayit, Celayir, Sulduz, Nayman gibi kavimlerinin yanında zikredilmektedir. West ve Guchinova Oyratları M.8. yüzyıldan sonra Kuzey Moğolistan'a göç eden Dokuz Oğuz Türklerinin içindeki kabilelerden biri saymaktadır⁴. Rene Grousset Oyratları pek çok aşamada Kuzey Moğolistan'a yerleşen bir Moğol kavmi olarak tanıtmaktadır⁵. Faruk Sümer de Dokuz Oğuz Türklerinden yalnızca iki kabilenin bilinmekte olduğunu söylemektedir⁶. O Oğuzların yanında başka kabilelerden de bahsederken Kalmuklara da değinmiştir⁷. Sonraki kaynaklarda Oyratlardaki dört topluluk Kalmuk adı altında zikredilmiştir⁸. Moğol çağında Oyratların bölgesi birinci Haritada gösterilmişken, Kalmukların yerleşim yerleri ikinci haritada yer almaktadır.

H. 7/M. 12. yüzyılın eşiğinde Moğolistan'da yaşayan Türk ve Moğol kabilelerini birbirinden ayırmak zor bir iştir. Grousset bu kabileler hakkında açıklamalarda bulunmakta birlikte onların Türk veya Moğol olması konusunda bazen tereddütlü yaklaşmıştır. Nayman ve Kerayitlerin Türk veya Moğol soyundan olma ihtimali üzerinde durmakla birlikte Oyratların ise Moğolluğu konusunda kararlıdır. Oyrat Moğolca "heyet" ve "mutelife" demektir⁹. Onların bu isimle adlandırılması Moğolistan'ın batı sınırlarında dört Oyratlı grubun arasında meydana gelen sağlam bir bütünlüğün olduğunun deliliydi¹⁰. Görünen o ki Oyratlar M.8. Yüzyılda, Türklerin Moğolistan'a göç akınlarıyla birlikte Kuzey Moğolistan'ın doğu sınırlarına yerleştiler ve zamanla da Türk ve Moğol sözcüğü onları adlandırmak için birlikte kullanıldı. Birinci haritada¹¹ Oyratların ilk yerleşim yerleri büyük yazıyla belirtilmiştir. Burası Moğolistan'ın kuzeyi ve Kuzey Çin'dir. M.8. Yüzyılın sonları geldiğinde de Oyratlar diğer Oğuz kabileleri ile birlikte Moğolistan'dan İrtiş nehrinin ötesine, Aral gölü ve Sırderya nehri sahiline göç etti¹².

Asil soyu ve Moğol birliği içindeki işbirliği tecrübesine ilaveten Oyratlar sihir yapımında da ünlüydü. Grousset'in cümlelerine göre Moğol gurupları arasında büyücülerin makamı çok değerli addedilmiştir. İsimlerinin sonunda yer alan "bigi" ünvanı büyüklüklerini ve özel konumlarını açıklamaktadır. Bu rütbe Türk ve Moğol kabileleri arasında özel bir konum sayılıyordu ve şaman, hanın kabul etmesiyle sonraları

³ Rene Grousset'in eseri *Emperatori-yi Sahraneverdan*'nda Oyratlar'ın da adı geçmektedir.(Rene Grousset, *Emperatori-yi Sahraneverdan*, terc. Abdülhüseyin Meykede, Tehran 1365, s. 314) . *Tarih-i Şahi*'de ise bu kabiliden "otratlar" olarak bahsedilmiştir (*Tarih-i Şahi Karahityan*, yay haz. Muhammed İbrahim Bastani Parizi, Tehran 1976, s. 181)

⁴ Barbara West, "Oirats", *Encyclopedia of the Peoples of Asia and Oceania*, New York 1968, s. 606; Elza-Bair Guchinova, *The Kalmyks*, trans. David C. Lewis, 2006: 5.

⁵ Grousset, s. 303.

⁶ Faruk Sümer, *Oguzha (Türkmenha)*, terc. Anaderdi Unsuri, Tehran 1381, s. 11.

⁷ Sümer, s. 15.

⁸ Mirza Haydar *Duğlat*, *Tarih-i Reşidi*, terc. Abbaskulu Gaffari, Tehran 1381, s. 83.

⁹ Grousset, s. 314

¹⁰ Guchinova, s. 5.

¹¹ Kalmuk Oyrat kabilelerinden bir gurubun adıdır. M. XVI. Yüzyılın ortalarında Büyük bir birlik meydana getirdiler. Daha sonraları Oyratların bu gurubu Türkmenler ve Turfan Kabileleri ile pek çok kez münasebette bulundular. Kalmuk Federasyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Guchinova, Elza-Bair (2006) *The Kalmyks*, Translated by David C. Lewis Routledge: London & New York.

¹² West, s. 606. Oyratların göç yolu ve yerleşim sahaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Edmund Califord Baworth, *Tarih-i Gazneviyan*, terc. Hasan Anuşe, C. II, Tehran 1378. Peter Golden, "The Migration of The Oghuz", https://www.academia.edu.tr/763468/The_Migration_of_the_Oghuz.

siyasi kaderde ve idari yapıda önemli bir rol oynamıştır¹³. Bu ittifakın açık örneğini Cengiz Han'ın sevdiği Kökçü Şaman ve hepsinden daha önemlisi İlhanlı Devleti'nin ilk devresindeki Oyrat kabilesinden Emir Argun'un derin varlıklarında görülebilir. Cengiz Han güçlenmeden önce de bu makam Merkit ve Oyrat kabilelerinin iki lideri için adlandırılmıştır¹⁴. Buna ek olarak en köklü ve kadim kabilelerden biri olan Oyratlar Moğolistan ve Çin bölgesinin siyasi bunalımlarından dolayı sürekli şarki Moğol bölgesine uzanmıştır. Sonraları da özellikle merkezi Pekin olmak üzere Çin'de Kubilay Kağan'ın¹⁵ Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan ve aynı şekilde Maverâünnehir bölgesinde Çağatay ulusunun yerleşmesinden sonra bu tehdit ve baskıları gittikçe artmıştır.

İlk kez Moğolların Gizli Tarihi'nde kendi askeriyle Cacirat kavminin emiri Camuka ile Merkitler ve Naymanlarla birlikte olup Cengiz'in yeni filizlenen gücü karşısında başkaldıran Kuduku Abakı¹⁶ isimli Oyratlı bir emir zikredilmiştir¹⁷. Oyratlar Camuka'nın mağlup olmasının ardından bir süre daha Cengiz Han'a itaat etmediler. Cengiz 1208 yılında Kerayit ve Merkit gibi kudretli kabileleri mağlup etmesinden sonra Naymanlara itaatlerini bildirmeleri için Kuzey Moğolistan'a asker çekti. Bu savaşta Oyrat emiri kendisinde karşı koyacak gücü görmedi ve müşavir görevi altında Cengiz'e teslim oldu¹⁸. Cüveyni'ye göre "Oyratlar yardımda ve destekte önde yer almaları ve il olmayı en önde ve süratle gerçekleştirmeleri nedeniyle bu kabilenin hukukuna binaen [ya da hakkının ödenmesi için] emirlerinin kızlarının Cengiz'in uruğunun çocuklarıyla evlenmeleri için ferman çıktı"¹⁹. Cengiz Han kendi çocukları ile Oyrat boyuna mensup kızların evliliğini başlı başına yeterli görmedi. Kendi kızı Cickan Bigi'yi Oyrat lideri Turalçi Gürekan'a verdi²⁰. Bu evliliğin meyvesi Buka Timur H. 654/ H.1256 yılında Hülagü'nün fermanıyla İsmailiye kalelerini kuşatmak ve Bağdad'ı fethetmek için İran'a gelmişti²¹. O, H.658/M. 1259/1260 yılında öldü²².

Cengiz ulusu ile evlilik yoluna gitmek soyun asil sayılması için gereken kıstaslardan biridir. Mevcut açıklamalar Cengiz uruğunun Oyrat erkekleriyle yaptığı evliliklerin Cengiz Han'ın halefleri zamanında da sürdüğünü göstermektedir. Mengü Kağan'ın kadınlarından biri olan Ogulgaymış, Oyratlardan Kutuka Bigi soyundan ve

¹³ Grousset, s. 319.

¹⁴ Aynı yer; Barthold, *Türkistanname*, terc. Kerim Keşaverz, C. II, s.818.

¹⁵ Oyratların en önemli varlığı/bakiyesi Batı Moğolistan'da Çin Devleti ile mücadele halindeydi. H.658/M.1259/1260 yılında Tulu Han'ın kardeşi Kubilay Kağan Çin'de Yuan adında Moğol İmparatorluğundan bağımsız bir Şubenin temelini attı. Bu devlet M. 1368 yılına kadar ayakta kaldı. Çin Devleti'nin kuruluşu için bkz. Grousset, *Emperatori-yi Sahraneverdan*, Oyratlar kısmı.

¹⁶ Rene Grousset'in eserinde Oyratlardan ismi geçen ilk kişi Kutuka Bigi'dir. Yine onun satırlarına göre Oyratların birleşmesi İlk kez Camuka'nın önderliği altında gerçekleşmişti. Cengiz'in Moğol Kavimlerine galip gelmesi ile bu birlik bozuldu. Cengiz Han'ın iktidarından önce Moğol birliği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Grousset, s. 353-360.

¹⁷ Paul Pelliot, *Tarih-i Sırrı Mogulan*, s. 86; Şerafüddin Ali Yezdi, *Zafername*, C. I, yay haz. Seyid Muhammed Sadık ve Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1387, s. 73.

¹⁸ Grousset, s. 353.

¹⁹ Alaüddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, C. III, yay haz Muhammed Kazvinî, Tehran 1387, s. 572.

²⁰ Aynı yer; Muhammed Şebankarei, *Mecmau'l-Ensab*, C. II, yay haz. Mir Haşim Muhaddis, Tehran 1376, s. 261; Yezdi, *Zafername*, s. 177.

²¹ Cüveynî, C.II, s. 708.

²² Aynı yer; Vassaf, *Tahrir-i Tarih-i Vassaf*, yay haz. Abdülmuhammed Ayeti, Tehran 1383, s. 323.

Olca Hatun'un kız kardeşidir. Reşidüddin Fazlullah'ın bahsine göre “Bu hatun oldukça otoriterdi. İlk olarak Tulu Han'ın nişanlısıydı ve bu sebepten dolayı kocasının kardeşleri Kubilay Kağan ve Hülagü Han'ı oğlu gibi sayıyordu. Onlar da hatundan çekinirlerdi”²³. Tulu Han'ın diğer çocukları da Oyrat kızlarıyla evlendiler. Aruk Buka'nın eşi İlçikmiş ve Turakçı Gürekan'ın Hülagü'nün haremindeki kızı Kuyil Hatun'un varlığı Cengiz hanedanının Oyrat kabilesi ile ilişkisinin niteliğine açık bir örnektir²⁴. Bu hatunların ve onların çocuklarının Moğolların sarayına girişleriyle Oyratların karar alımlarında ve siyasi olaylardaki nüfuzu kök saldı. Altın Ordu yurdunda Batu'nun torunu ve Tukukan'ın oğlu Tuda Münkka siyasi rekabet sahnesinde en bilinen Oyratlardandır. Onun annesi Oyratlı Bukatimur'un kızı Küçü Hatun'dur²⁵. Çağatay ulusunda Tukun ve İsençi isimleri Kubilay Kağan'ın iktidarına muhalif ve inatlaşan çehrelerden olarak kendini gösterir²⁶. Bu ulusta Oyratların yurtlarının yakınlığı nedeniyle onların Çin'de Moğol Devleti ile yaşadıkları mücadele ve kavga daha şiddetli bir hal aldı. Oyratların bu boya mensup emirlere dayanarak kuruluşundan çöküşüne kadar İlhanlı Devleti'nin siyasi ilişkilerindeki rolü de araştırmanın devamında üzerinde durulacak mesele olacaktır.

2. İlhanlı Devleti'nin İlk Döneminin Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

İlhanlı Devleti Tulu Han'ın oğlu ve Cengiz Han'ın torunu Hülagü Tarafından İsmailiye kalelerinin H.654/H.1255'te ele geçirilişi ve H.656/M.1258 yılında Bağdad'ın düşüşünden sonra kuruldu. Yeni kurulmuş devletin idaresi esaslı bir planlamaya ihtiyacı vardı. Bu amaçla Hülagü Ögedey iktidarı zamanındaki gibi hükümet işlerinin idaresi ve tahrip olmuş şehirlerin tamiri amacıyla umumiyetle çeşitli İranlı ve Budist müşavirlerden faydalanmayı seçti.

Göyük'ün annesi ve Ögedey'in karısı Töregene Hatun'un iktidarı zamanında Horasan, Rey, Mazenderan ve İran'ın batı bölgelerine atanan Emir Argun Aka Oyratların en ünlü simalarındandı. Ondan önce bu vazife sırasıyla Uygurlardan Cintimur ve Ongirat Kabilesinden Körküz'ün sorumluluğundaydı. Emir Argun Aka ve onun icraatlarını öğrenmek için Cüveyni'nin eseri diğer kaynaklardan daha önemlidir. Öyle ki Cüveyni Emir askeri divanın işlerine Argun Aka tarafından atanmıştı. Her ikisinin yakınlığı ve hemfikir olması ordu divanının yapısının değiştirilmesi ve düzene koyulması hususunda onları aynı amaçta tuttu. Cüveyni'nin rivayetine göre Argun Aka'nın babası Taycu emir-i hezare idi²⁷. Emir Argun Aka'nın Oyratlı kimliğinden ne Cami'u't-Tevarih ne de Tarih-i Güzide de bahsedilmemiştir. Reşidüddin Fazlullah, Cüveyni ile oldukça zıt bir anlatısında Felaket dolu bir zamanda Emir Argun'un babası Taycu'nun kıtlık baş gösterdiğinde oğlunu zahire için kendi kardeşinin tabiyetine verdiğinden bahsetmiştir²⁸. Hondmir de Cüveyni gibi şöyle kabul etmektedir: “Oyrat kabilesinden Argun Aka bahşiliği öğrenerek²⁹ bitikçilerin arasında yerini aldı, Horasan vilayetinin yönetimine

²³ Reşidüddin Fazlullah Hemedanî, *Djami el-Tevarikh: Histoire Generale du Monde: Tarih-i Moubarek-i Gahazani Histoire des Mongols*, II, ed. Edgar Blochet, Leiden-London 1911, s. 268.

²⁴ Gıyasüddin Hondmir, *Habibü's-Siyer*, C. III, yay haz. Celaleddin Hümanî, Tehran 1380, s. 103.

²⁵ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, C. II, s. 112.

²⁶ Grousset, s. 826.

²⁷ Cüveyni, *Tarih-i Cihanguşa*, C. II, s. 572.

²⁸ Cami'u-Tevarih'in Rusya nüshası için Jackson'den naklen bkz. Peter Jackson, “Argun Aqa”, *Eir*, II/4, s. 401.

²⁹ Moğol hükümetin Çin'deki en önemli siyasi meseleleri Oyratların ilerlemelerini önlemeleriydi. Bu zamanda Oyratların büyük kısmı ya Budizm'e inanmış veya en azından içeriğine aşına olmuşlardı. Oyratlarda Budizm'e olan ilgi için daha fazla bilgi için bkz. İ. N. Öëäiä (2013) *Буддизм в транскультурном простр-анстве Юга России*

yükselerek yüzünü oraya döndü”³⁰. Bahşilik İlhan ile ikili ilişkiye sahip ayrıcalıklı bir vasıftı ve Emir Argun Aka da devletin siyasi ilişkilerine girmek için bu fırsattan faydalandı. Buna ilaveten bu yükselişin en önemli nedeni Argun Aka'nın Uygur yazısına olan aşinalığıydı³¹.

Argun'un ülke yönetin tarzı konusunda Reşidüddin ve Cüveyni'nin açıklamaları birbirinden ayrılmaktadır. Cüveyni'ye göre Emir Argun'un Horasan'daki yönetimi zamanı Moğol saldırılarından kaynaklanan hasarların çoğu düzeldi ve İran halkının durumu sıhhatlik kazanmıştı³². Onun İslam topraklarındaki idaresinde 39 yıllık karnesi Müslümanların yurduna tevcihi ve iyi niyetinin ve de Müslümanları maruz kaldığı eziyetler ve sıkıntılardan kurtarmaya yönelik çabasının göstergesiydi. Buna rağmen Reşidüddin'in eserinde Emir Argun'a dair övgü daha az göze çarpmaktadır ve genellikle bayındır hale gelen yerlerin tümü ve hükümet işleri Emir Argun'un şahsından çok Mengü Kağan'a atfedilmiştir³³. Emir Argun Oyratlı soyuna, divan tecrübesi ve diline dayanarak Hükümet merkezinde İlhandan sonra tesirli bir konuma sahip hale gelmiştir. Abaka Han'ın kızı Tugancun'u Emir Argun'un oğlu Emir Nevruz'a vermesi yine aynı iktidar ve ihtişamın gölgesinde yaşanmıştır. Kaynaklar Sadece onun İlhana itaatsizliğinden bahsetmekle kalmamış Vassaf gibileri ise onu ilhanın yakınlarından sayılmaktadır³⁴. Bu Oyratlı emir nihayetinde İran'ın doğu ve batı sınırlarındaki 39 yıllık iktidarından sonra H.673/M.1375 yılında eceliyle öldü.

3. İlhanlı Devleti'nin İkinci Döneminin Siyasi İlişkilerinde Oyrat Emirlerinin Rolü

Emir Argun Aka'nın oğlu Emir Nevruz'un siyasi hayatı üç ayrı noktadan dikkati çekmektedir: Emir Nevruz ve Gazan'ın, babalarının naibi ve halefi makamında buldukları ilk dönemde İlhan'ın adamlarından ve aynı zamanda Emir Nevruz'un da yoldaşlarından Buka ve King Sang adındaki iki kişinin isyanı haberi Argun Han'ın öfkelenirdi. Vassaf'ın inancına göre Emir Nevruz, isyan hususunda Argun tarafından suçlanmak korkusuyla kaçtı. Reşidüddin Fazlullah'ın bahsine göre “(Emir Nevruz)... İsyani haberi ulaştığı için eğer ihtiyaç olursa askerinin başına geçmek için hanelerime gidip binlerimi tekrar göreyim diye huzura çıktı. Bu bahane ile izin aldı ve geri döndü”³⁵. Ancak biraz sonra ikinci açıklama şu hakikati doğrulamaktadır ki Nevruz “Argun tarafından Buka'nın töhmetinin korkusu nedeniyle peşinden [birini] gönderdi ve ayağımın ağrısı huzura varmama manidir şeklinde bahane öne sürdü”³⁶. Grousset, Emir Nevruz'un İlhana karşı isyanının sebebinin onun yücelik ve büyüklüğünün yükseğe ulaşmasında ve Horasan mülkünü babası Emir Argun Aka gibi kendisinin hakkı olduğuna dair inancında yattığını düşünmektedir³⁷.

Emir Nevruz Argun Han'a kastetme niyetiyle Horasan'dan yola çıktı. Ama

(Buddhism as a Factor in the History of the Relations Oirat-Kalmyks and Mongols),“Studia Culturea”. Выпуск 18:p p 135-144

³⁰ Hondmir, C. III, s. 50.

³¹ Grousset, s. 572.

³² Cüveyni, C. II, s. 583.

³³ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 341-342.

³⁴ Vassaf, s. 39.

³⁵ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 16-17.

³⁶ Aynı yer.

³⁷ Grousset, s.261.

Argun'un askerleri onu takip ettiler. Tus'a bağlı Radkan şehrinde Emir Nevruz ve Argun genç oğlu Gazan arasında bir savaş meydana geldi ve emir yenilerek Sistan'a kaçtı³⁸. Emir Nevruz çok az yiyecek ve kötü durumda Türkistan'ın Bedehşan vilayetine gitti³⁹. Orada ikamet etmek için durumu inkar etmekten ve Bedehşan hanını kendi tarafına çekmekten başka çaresi kalmamıştı. Kaydu onu kabul etti ve Emir Nevruz üç yıl boyunca Bedehşan ve Sistan'a hakim oldu. Vassaf, söz konusu üç yıl hakkında şunları yazmıştır: "Emir Nevruz'un korkusu ve vahşeti kalplere öyle yerleşmişti ki eğer bir hayvan su içerken korkmuşsa, derler ki Emir Nevruz'un yüzünü suda gördüğü içindir"⁴⁰. O yine konu hakkında Emir Nevruz'un bu sürede Sistan'da elini yol kesmeye ve yağmaya uzattığını ve bolca ganimet ele geçirdiğini nakletmiştir⁴¹. Reşidüddin Fazlullah da Emir Nevruz'un bu günlerdeki durumundan şöyle bahsetmektedir: "Onun tabiiyetinde inat ve kibirlenme yer tutmuştu. Vahşette, gurbette, hüzünde idi ama Kaydu'nun inakları ve emirleri arasında garibanlar ve misafirler gibi yaşamıyordu. Onun İran'da ve Horasan bölgesinde otuz yıl boyunca refah, hürmetli ve azametli bir şekilde Moğol hanlarının memleketinde yaşaması ve 3. ile 4. iklimin işleri, halli, genişlemesi, yayılması, kontrolü babası Argun'un kabzasında olması, bunun nedeniydi"⁴².

Nevruz bu yıllarda Kutlugşah komutasındaki Argun'un askerleri ile birkaç kez savaşa da bir süre sonra Kaydu ile arası açıldı. Siyasi çekişmelerin kargaşasında Gazan tarafına yönelerek Kaydu ile olan ittifakına son verdi. Argun'un ölümü ve Geyhatu'nun katledilmesi Gazan'ı İlhanlı tahtı adına savaşmak için Emir Nevruz hakkında verilen karardan vazgeçmek ve onun yardımından faydalanmak için bir sebebe dönüştü⁴³. Gazan Firuzkuh'ta bu durumu kabul ederek H.694/M. 1295 yılında Baydu ile savaşmak için hareket etti ve rakibini ortadan kaldırmasıyla saltanat tahtına oturdu. O ilhan olmasından sonra: "Memleketin işlerinin başına geçince memleketlerde ve büyük ordu yönetiminde naipliği ve yürütmeyi Nevruz Beğe verdi ve onu yetkili kıldı"⁴⁴.

Emir Nevruz yeniden arzu ettiği makam nail oldu ve [başka bir deyişle] "şanı yükseldi"⁴⁵. Bir süre sonra Vezir Sadrüddin Zencani'nin azledilmesine yönelik kararı çıkardı ve vezarete onun yerine Cemalüddin Destcerdani'yi atadı. Cemalüddin böylece tekrardan kendi makamına geri dönmüş oldu. Ancak Emir Nevruz'a karşı kin tuttu. Nevruz devamında divan işlerini ve askeri harcamaları kendi kardeşi Hac Bik'e ve beratların imzasını diğer kardeşi Nasırüddin Satılmış'a teslim etti. Bu azamet ve büyüklük bir süre sonra yok olmaya yüz tuttu. Rusta'nın bahsine göre ondan geriye "hazin sonlu serdar" kaldı⁴⁶. H.696/ M.1297 yılında Emir Nevruz'dan Mısır Sultanına mektup götüren bir casus yakaladılar⁴⁷. Gazan mektubu gördükten sonra Nevruz'un kardeşleri Hacı, Lekzi ve aynı zamanda naibi de olan Satılmış'ı diğer yakınlarıyla

³⁸ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 21.

³⁹ Reşidüddin, *Djami el-Tevarikh*, s. 22.

⁴⁰ Vassaf, s. 177.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek Gazani*, s. 26.

⁴³ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek Gazani*, s. 179.

⁴⁴ A.g.e, s. 87, 183.

⁴⁵ A.g.e, s. 184.

⁴⁶ Cemşid Rusta, "Emir Nevruz: Serdar-ı Nafercam", *Mecelle-yi Pejuheşname-yi Tarih*, S. 6, Yıl 2, 1386, s. 17.

⁴⁷ Vassaf, s. 190.

sorgusuz sulasiz katletti⁴⁸. Gazan ardından adamlarından Sutay ve Hürkudak'ı Nevruz'un işini bitirmek için Horasan'a gönderdi.

Hamdullah Müstevfi'nin açıklamasında Gazan Han Hacı Sadrüddin Ahmed Halidi'nin sözüne uyarak Nevruz'un Mısır Sultanı ile müttefik olduğunun ve İran'a saldırma planının olduğu hususunda kuruntu yaptı. Öyle çoraplar örmüştü ki Gazan ona inandı⁴⁹. Reşidüddin Fazlullah da bu durumu onaylamaktadır: “O sıralarda yeni vezir olmuş Sadrüddin Zencani sürekli Nevruz'un işini bitirmek için fırsat kolladı. Bunun nedeni ise onun vezirliği beklediği zamanda Nevruz Cemal Destcerdani'yi kendi naipliğine atamasıydı”⁵⁰. İbn Haldun ise Nevruz ile Şam ümerasından Laçin'in Gazan aleyhine işbirliği yaptığından bahsetmiştir⁵¹. Diğer nokta Gazan'ın Emir Nevruz ve hanedanının ölüm fermanını vermesindeki acelesidir. Güya İlhan, Emir Nevruz ve Oyratların saldırılarından kurtulmak için bu işe gönülsüz değildi. Diğer taraftan unutmamak gerekiyor ki saltanata geçmesinden önce Gazan ile Nevruz düşmandı ve Nevruz'un Gazan ile sulh yapmasının tek sebebi onun Bedehşan Hanı Kaydu'dan korkmasıydı. Gazan bu gerçeğe haiz şekilde ve doğal olarak da Nevruz'un aşırı gücünden korkarak onu yok etmek için fırsat kolladı.

Emir Nevruz Horasan'da hiçbir şey yapamadı. Oğulları öldürüldüler ve kendisi zayıf bir durumda Bedehşan Hanı Kaydu'nun yardımından umudunu keserek Kert hanedanının lideri Şemsüddin'in oğlu Fahrüddin'in sarayına gitti⁵². Kert hakimi onu kendi sarayına davet etti. Ama bir süre sonra onu Kutlugşah'a teslim etti. Şemseddin Kert'in ağzından bu hareketin nedeni şöyleydi: “Nevruz ona karşı hiçbir şekilde muhalefet olmayacağına dair Gazan'a yemin etmişti ve [muhalefet] etti. Bizim yapmamız gereken şey önce davranıp ona hile yapalım, il olmaya ve itaat göstermesini sağlayalım”⁵³. Müstevfi Nevruz'un ölüm yılını H.696/M. 1296 olarak göstermektedir⁵⁴. Nevruz'un ölümünden sonra Oyrat kabilesinden ve çocuklarından geniş bir kitle katledildi ve Reşidüddin'in bahsine göre Nevruz'un yakınlarının öldürülmesi Emir Nurin'in sorumluluğundaydı⁵⁵. Cami'ü't- Tevarih'te lakabı padişah olarak da zikredilmiş olup Cengiz'in de içinden çıktığı Kıyat kabilesine mensup olduğu bilinmekteydi. Bu nedenle o Emir Nevruz'dan daha asil ve üstündü.

Emir Nevruz'un yönetimi esnasında onunla Emir Nurin arasında ihtilaf ve çekişme baş göstermişti. Reşidüddin'in açıklamasına göre “Emir Nevruz'un kardeşi Oyratay onun nökeriydi ve Nurin kendi soyunun büyüklüğü nedeniyle ona fazla ilgi göstermiyordu. O [Oyratay] kardeşine onu [Nurin] şikayet ediyordu ve çatışma ortaya çıkıyordu ve ondan sonra nevrüz Horasan'a ulaştığında düşmanın saldırılarını Nurin Aka'nın kusuruna bağladı. Ona bağlı olanların yanında ve dışında onun [Nurin] için

⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁹ Hamdullah Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, yay haz. Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1394, s. 605.

⁵⁰ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazan*, s. 110.

⁵¹ İbn Haldun, C. IV, İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed, *el-İber: Tarih-i İbn Haldun*, terc. Abdülmuhammed Ayeti, Basım yeri belli değil, 1368, s 709.

⁵² Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazanî*, s. 113.

⁵³ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazanî*, s. 115.

⁵⁴ Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, s. 605.

⁵⁵ Reşidüddin, *Tarih-i Mübarek-i Gazan*, s. 111.

Aytaç Kaya

korkunç sözler sarf ederdi”⁵⁶.

Emir Nevruz'un hanedan halkı ve Oyrat kabilesinin katliyle eş zamanlı olarak (Hülagü Han'ın oğlu Mengü Timur'un Oyratlı damadı) Emir Turgay Güregen'in Diyarbakır ve civarında bulunduğu, Yisutay bin Taşmengü ve Köktay Bahadır ile birlikte ailesi ve Oyrat hezareleri ile Şam'a yönelindikleri ve Emir Mulay'ın da onların bu hareketini durdurmak için atına binerek yola koyulduğunun haberi ulaştı”⁵⁷. Hülagü, Turgay ve onunla birlikte giden Oyratları ele geçirmek için sayısız askeri Mısır'a gönderdi. Melikü'l Adil Kitbuka firarileri sıcak karşıladı ve Dimaşk naibi onları gelişi şerefiyle büyük bir ziyafet verdi. Ardından bu gurup Mısır'a gitti⁵⁸. İbn Haldun Oyratların Mısır ülkesine sığınmalarına açık açık değinmesine rağmen, İlhanlı ülkesinde kaleme alınan İranlı kaynaklar bu konu hakkında sessiz kalmaya çalışmışlardır. Reşidüddin'in eserinde ve sonraki kaynaklarda göçmenlerden “vafidiye” adı altında bahsedilmemiştir⁵⁹.

Oyratların göçü kademeli olarak gerçekleşti. Robert Irwin'e göre Oyratların göç etmesinin sebebi Diyarbakır'ın onların başlıca otlakları arasında olmasıydı⁶⁰. Görünen o ki başta Oyratlar olmak üzere Emir Nevruz'un ailesi ve dostlarının Gazan tarafından tarumar olması bu kabilenin düşman ve rakip ülke konumunda olan Mısır'a göçlerinin nedenlerinden biri olmuştur. Buna rağmen sayısızca meydana gelen bu göç dalgasını açıklayıcı bir sebep sunulmamıştır. Oyratların aslında Müslüman olması ve bu kavmin lideri Emir Nevruz'un Gazan'ın Müslüman olmasında gösterdiği ciddi çaba dikkate alındığında İlhanlılar ile Memlüklerin şiddetli çatışmaları ve Oyratların Mısır'a akın etmesi, Emir Nevruz'un ölümünden hemen sonraki dönemde Gazan'ın Müslümanlığını kabul etmediklerini göstermektedir.

Oyrat gruplarının göçü Hülagü zamanına kadar gitmektedir. Devamında ise sonraki muhacirlerin sayısı 1.000 kişinin üzerine çıktı. Aştiyanı onların sayısını 10.000⁶¹, David Ayalon ise yaklaşık 18.000 kişi olarak tahmin etmiştir⁶². Oyratlar Mısır'a yerleşmesinden sonra Mısır ordusu safında Memlüklerin yararına Haçlılar ve İlhanlılara karşı savaşlarda kılıç salladılar. Her ne kadar Mecma`el-Muruc [Vadi el-Haznedâr] savaşında bu gruptan bir kısım Moğollar safına geçtilerse de onların kalan soydaşlarına nazaran ağırlığı etkisiz kaldı. Onların Memlükler safında bulunması da sonraki dönemlerde Mısır askeri kuvvetlerine güç kazandırdı. İbn Haldun'a göre bu gurup İlhanlıların Memlükler karşısında yenilmesinde çokça etkili olmuştu⁶³. Oyratların batı sınır bölgelerine göçünün gidişatı bu şekilde devam etti.

Gazan'ın saltanatının son zamanlarında diğer mesele Sülemiş adında başka bir Oyratlı emir tarafından vuku buldu. Sülemiş Oyrat kabilesinden Tengiz Güregen'in

⁵⁶ A.g.e., s. 102.

⁵⁷ A.g.e., s. 97.

⁵⁸ İbn Haldun, el-İber, C. IV, 606-607.

⁵⁹ Oyratlar'ın Mısır ülkesindeki durumları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nobutaka Nakamachi, “The Rank and status of Military Refugees in the Mamluk Army: A reconsideration of the Wafidiya”, *Mamluk Studies Review*, The University of Chicago, (2006), 10/1.

⁶⁰ Robert Irwin, “Futuwwa: Chivalry and Gangsterism in Mediaval Cairo”, *Muqarnas: Essays in Honour of J.M. Rogers*, Volume 21, 2004, pp. 91.

⁶¹ Aştiyani, Abbas İkbâl, *Tarih-i Moğol: ez Hamle-yi Cengiz tâ Teşkil-i Devlet-i Timurî*, Tehran 1384, s. 271.

⁶² David, Ayalon “The Wafidiya in the Mamluk Kingdom”, *Studia Islamica*, Heyderahad Deccen 1951.

⁶³ İbn Haldun, el-İber: *Tarih-i İbn Haldun*, C. IV, s. 604.

oğluydu⁶⁴. Kızı Hacı Hatun da Muhammed Olcaytu'un karısı ve Ebu Said Han'ın annesiydi. Bu durum İlhanlı çağının son yıllarının siyasi olaylarında etkili oldu. Ama Rum Selçuklularının kaynaklarında Onun Oyratlara mensup olduğuna dair herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır. Gazan H.696/M.1297 yılında onu ve Kutlugşah'ı Tanci'nin oğlu Baltu'nun çıkarmış olduğu isyanını bastırmak için Rum'a gönderdi. Sülemiş Baltu'nun bertaraf edilmesinden sonra Rum'da üstün konuma geldi ve gücü eline geçirdi. Dönemin bir diğer dikkat çekici emiri Kutlugşah ise Moğolların Mangkut kabilesindendi ve dedesi Cedi Noyan ve babası Mangkutay (Mangkuday) Moğolların seçkin kişilerindendi⁶⁵. Emir Nevruz'un bertaraf edilmesinden sonra Sülemiş ile Kutlugşah birlikte batı sınırlarda görevlendirilmişlerdi. Müsameretü'l-Ahbar'ın yazarı, Sülemiş hakkında "yetersiz bir hazırlıkla ve bir anda ortaya çıkan görkemle tek başına hükümdarlık fikrine kapılmıştı"⁶⁶ şeklinde bahsederek onu isyankâr olarak tanıtmıştır. Gazan Han bahar mevsimine kadar beklerken Sülemiş bu sırada onun Memlükler tarafından bozguna uğratıldığına dair gerçekdışı haberleri yaymaktaydı. Gazan Sülemiş'in yalanlarından askerlerini haberdar etmek için bazı casuslarını Rum'a gönderdi. H.698/M.1299 yılında Sülemiş'in isyan girişiminin açığa çıkmasından sonra Gazan'ın ordusunun komutanı Kutlugşah onunla savaşmak için Rum'a doğru hareket etti. Gazan'ın Sülemiş karşısındaki başarısızlığı birkaç hususta özetlenebilir: Birincisi İlhanlılar Şam ve Mısır cephesinde Memlükler ile savaş halineydiler. İkincisi su ve hava şartları ile donanmanın yokluğu Sülemiş'in bertaraf edilmesini geciktirdi ve sonunda Gazan'ın ilk teşebbüsünde başarısız olmasına neden oldu. Aksarayî'nin rivayetine göre Gazan'ın ordusu Sülemiş'i etkisiz hale getirmek için iki kez hazırlık yaptı: İlkinde Emir Çoban onu mağlup etmek için görevlendirilmişti ve Sülemiş ona yenilerek Şam'a kaçtı. İkincisinde ise bir süre sonra Anadolu'da olduğu haberi duyuldu. Sonunda "İrak'ta kanını dökmek için zalim kişilerin eline verdiler"⁶⁷. Her ne kadar Emir Nevruz ve Sülemiş'in ölümleriyle Oyratlı emirlerin isyanları sonuçsuz da kalsa bu girişimler ve Oyratların geniş çapta Mısır'a göç edişi Gazan Han'ın siyasi hedefleri doğrultusunda onları kendine bağlama amacının başarısızlığa uğradığını göstermekteydi. Bu gidişat son dönemlerde de böyle devam etti.

4.İlhanlı Devleti'nin Üçüncü Döneminin Siyasi İlişkilerinde Oyratlı Emirlerin Rolü

Tarihi incelemeler İlhanlı Devleti'nin son döneminde Oyratların gücü ve nüfuzunun Ali Padişah'ın şahsiyetinde belirdiğini göstermektedir. Hacı Hatun'un kardeşi ve Ebu Said Han'ın dayısı Ali Padişah İlhanlıların son döneminde siyaset arenasındaki mihenk taşlarından biriydi⁶⁸. Türkçe'de "damat" (kız kardeş veya kızın kocası) anlamına gelen güregen⁶⁹ lakabı ve isminin devamındaki "şah" ünvanı onun Ebu Said Han'ın saltanatı sırasındaki itibarını göstermekteydi. Bundan önce de güregen lakabı

⁶⁴ Ahmed Benaketi, *Tarih-i Benaketi: Ravzatu uli'l-elbab fi marifeti'l-tevarih ve'l-ensab*, tashih Cafer Şiar, Tehran 1348, s. 477.

⁶⁵ Ahmet Tetevi, *Tarih-i Elfi (Tarih-i Hezar Sale-yi İslâm)*, C. VI, tashih Gulamreza Tebatebayi Mecc, Tehran: 1382, s. 5757.

⁶⁶ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Tarih-i Selaçika-yı Rum (Müsameretü'l-ahbar ve Müsayeretü'l-ahbar)*, yay. haz. Osman Turan, Tehran 1362, s. 241.

⁶⁷ A.g.e, s. 272.

⁶⁸ Benaketi, *Tarih-i Benaketi*. s. 473.

⁶⁹ Daha önce Maverünnehir Türkleri için kullanılmış bir lakaptır. Damat anlamının yanında kendisi veya kabilesi için bir nevi siyasi meşruiyet sunmaktaydı.

Oyratlardan Tukay ve Sülemiş'in babası Tengiz'e verilmişti.

Ali Padişah'ın Ebu Said Han döneminde ilk ortaya çıkışı onun Narin Togay ile arabuluculuk meselesi ile olmuştur. Narin Togay Sultan Ebu Said'in mülazımlarından Küçbuka'nın oğlu ve Kiybuka'nın torunuydu⁷⁰. Emir Çoban'ın H. 727/M.1329'da katledilmesinden sonra Narin Togay Horasan emirliğini onun yakınlarından ele geçirdi ama görünüşte Emir Çoban'ın sahip olduğu gibi bir makam beklemekteydi. Bu sırada Nişabur'da kargaşa ortaya çıktı. Togay görünüşte isyanı bastırmak ama gerçekte ilhana karşı isyan başlatma amacıyla ondan asker istedi. Supuler'in bahsine göre Ebu Said Han dayısı Ali Padişah'ı bir orduyla donattı. Narin Togay kendisinde isyan cesareti göremedi ve yaptığını durumdan af dilemek için Ebu Said Han'ın sarayına gitti⁷¹. Ali Padişah kendisine şefaatte bulunsa da İlhan bunu kabul etmedi. Narin Togay H.729/M.1331/1332 yılında idam edildi. Ali Padişah'ın ondan şefaatte bulunması ise İlhan'ın kendi dayısından şüphelenmesine neden oldu. Ali Padişah ve bu olay sırasında onunla birlikte olan Emir Çoban'ın oğullarından Timurtaş İlhan'ın gözünden düştüler. Ali padişah Rum'a geri döndü ve Ebu Said Han'ın ölümüne kadar İlhan'ın işlerine müdahil olmadı. Ondan sonra Emir Çoban'ın çocukları Dımaşk Hâce ve Timurtaş ile birlikte Anadolu, Rum ve Diyarbekir'de Memlük saldırılarına karşı koydular. Ama fiilen batı sınırlarının yönetimi onların elindeydi. Ali Padişah'ın yanında Sutay Aktaç'ya da değinmek gerekiyor. O, Gazan ve Olcaytu dönemlerinde Fırat nehri ve Suriye sınırlarını korumakla görevliydi⁷². Onun ölümünden sonra Bağdat'dan Diyarbekir'e kadar olan bölgenin tüm kontrolü Ali Padişah'a havale edildi⁷³.

Ali Padişah hayatının en kritik sınavını Ebu Said Han'ın M.736/H.1335 yılında ölümünden sonra Arpa Gavon'ın saltanata geçmesi sırasında verdi. Semerkandî'nin rivayetine göre Ali Padişah'ın atası Tengiz'in soyu ile Artık Buka ve onun çocuklarıyla nesilden nesile süregelen bir düşmanlık vardı. Semerkandî'nin eseri ile birlikte diğer kaynaklar da bu kabilevi anlaşmazlığın ayrıntılarından bahsetmemişlerdir. Yalnızca Tengiz'in torunlarından olan Ali Padişah Artık Buka'nın torunu Arpa Han'ın saltanata devralmasını onaylamadığı halde gerçekleşmesinden memnun kalmadığı üzerinde dururlar⁷⁴. Diğer taraftan da Ali Padişah Ebu Said Han'ın dayısıydı ve bundan dolayı İlhanlık seçimini Oyratlardan yapılması düşüncesindeydi⁷⁵. Ali Padişah'ın çözülüş dönemindeki siyasi faaliyetleri birkaç aşamaya ayrılabilir: İlk olarak Ebu Said'in halefi Arpa Gavon ile savaşı ve onun katlindeki yeri. İkincisi Hâce Reşidüddin Fazlullah'ın oğlu Hâce Gıyasüddin Reşidi'nin katlindeki etkili ve doğrudan rolü. Üçüncü olarak ise Oyratlardan Musa Han'ı saltanata oturtması ve İlhanlı hakimiyeti üzerine kabilevi tasallutun yerleşmesi. Sonunda da Celayir Hanedanı ile canından olmasına neden olacak düşmanlığı.

M.736/H.1335 yılında Arpa Gavon'un saltanata geçiş haberi yayıldığında Ebu Said Han'ın annesi Hacı Hatun Hacı Lülü'yü Emir Ali Padişah'ın yanına gönderdi ve

⁷⁰ Hondmir, C. III, s. 216-218.

⁷¹ Bertold, Spuler, *Tarih-i Moğol der İran*, terc. Muhammed Mir Afitab. Tehran 1374, s.134.

⁷² Ebu'l Kasım Abdullah Kaşanî, *Tarih-i Olcaytu*, yay. Mehin Hambli, Tehran 1348, s. 9.

⁷³ Patrick Wing "The Decline of Ilkhanate and the Mamluk Sultanate's Eastern Frontier", *Mamluk Studies*, The University of Chicago, Review,11/2 (2007), s. 79

⁷⁴ Semerkandi, C.I, s. 156.

⁷⁵ Muhammed Ketebi, *Tarihi Âl-i Muzaffer*, yay. haz. Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1364, s. 41.

kardeşini Arpa Han`a karşı kışkırttı<sup>76</sup>. Her ne kadar Gıyaseddin Muhammed Reşidi hatunu razı etmek için nasihatte bulunduysa da Hacı Hatun razı olmadı<sup>77</sup>. Gıyasüddin, Arpa Han`ın kalması hususunda ısrarcı olarak Ali Padişah`ı küçük görmekteydi ve Arpa Han`ı onu bertaraf etmesi için kışkırttı. Hafız Ebru Ali Padişah hakkında şunları yazmıştır “Onun hile ve aldatmak yaradılışındaydı. Taat, gece ibadeleri ve emr bi`l ma`ruf ve nehyi ani`l münker`i görünüş için yapardı”⁷⁸. Ali padişah Oyratların ve Arap emirlerinin yardımıyla sayısız askeri Tebriz`e çekti. Diğer taraftan ise vezir onu defetmek için sınırsız sayıda askeri donattı. Karşılaştıklarında Tebriz ordusu savaşımadan bozguna uğradı. Arpa Han ve o kutlu kişi [Gıyasüddin Reşidi] esir oldular. Birkaç gün sonra şehit edildiler⁷⁹.

Ali padişah ele geçirilen Vezir Gıyasüddin`e saygı gösterse de birkaç gün sonra onun idam fermanını çıkardı. Bu fermanının hazırlanmasıyla Gıyasüddin Reşidi kardeşi Pir Sultan ile birlikte H.736/M.1336 yılında öldüler<sup>80</sup>. Hafız Ebru açıklamasında Ali Padişah`ın askerlerinden eşkıya ve serseri olarak bahsetmektedir. Ayrıca müellif “vezir ile bir yakınlıkları bulunmadıkları için onun evini yağma ettiler”⁸¹ şeklinde bilgi de vermektedir. Timurlu müverrihlerinden olan Hafız Ebru`nun söz konusu rivayeti, kendisinin Reşidi hanedanına duyduğu saygı ile Arpa Gavon`un seçilmesini desteklediğini göstermektedir⁸². Siyaset arenasında Ali padişah başarılı olmasına rağmen Hafız Ebru bu durumu doğrulamamıştır. Ali Padişah Gıyasüddin Reşidi`nin taraftarlarını perişan ettikten sonra Ebu Said`in hamile eşi Dilşad Hatun`u Ucan`a götürdü⁸³. Ondand bir kız çocuğu dünyaya geldi. Hafız Ebru Ali Padişah`ın gidişatı hakkında eleştirel yaklaşımla şunları yazmıştır: “İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder ayeti gereğince kendini diğer emirlere göre müstağni ve yeterli buldu. Gurur, kibir ve şahlanmaktan onların farkında bile değildi ve onların hiç birini hükümet işe dahil etmiyordu”⁸⁴. Ali Padişah bir süre sonra zamanı geldiğinde Musa Han b. Ali b. Baydu Han`ı saltanata geçirdi<sup>85</sup>. Ali Padişah`ın Musa Han`ı seçmesinin en önemli nedeni onun Oyratlı olmasaydı.

Bütün bunlar olurken Sutay Aktacı`nın çocuklarından Hacı Togay Ali Padişah`a muhalif olanlarla birlikte ona karşı işbirliği yapmaktaydı⁸⁶. O, Ali Padişah`a karşı ordu hazırlasa da onun tarafından bozguna uğradı. “Ali Padişah ve Oyrat kavmine beslediği kadim kinden dolayı onlara karşı muhalefet bayrağını kaldırdı ve Emir Hüseyin`in oğlu ve aynı zamanda Ebu Said Han`ın halasının oğlu Şeyh Hasan`ın yanına Rum`a gitti ve

⁷⁶ Semerkandi, *Matla-ı Sadeyn ve Mecma`-ı Bahreyn*, C.I, s. 223.

⁷⁷ Hafız Ebru, *Zübdetü`l-Tevarih*, Seyyid Kemal Cevadi, C. I., Tehran 1380. s. 48-49.

⁷⁸ A.g.e., s. 53.

⁷⁹ Ketebi, s. 41.

⁸⁰ Hafız Ebru, C. I, s. 56.

⁸¹ A.g.e., s. 57.

⁸² Hafız Ebru`nun Oyratlara pek de olumlu olmayan bakışı sadece kendi eserlerinde değil Tarih-i Reşidi gibi Timurlu çağının diğer kaynaklarında da göz çarpar. Tarih-i Reşidi`de Oyratlar Kalmuk adıyla zikredilmiştir. Bu isim Kalmuk olarak adlandırılan kişiler arasında tanınmamaktadır. Onlar Kalmuk ismini küçültücü bulurlar. Kalpak kelimesinin değişime uğramış şekli olduğu tahmin edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Duğlat, *Tarih-i Reşidi*.

⁸³ Peter Jackson and Charles Melville, “Giath-al-din Mohammad”, *Eir*, 4/2, pp. 599.

⁸⁴ Hafız Ebru, C.I, s. 57.

⁸⁵ Semerkandi, C.III, s. 223.

⁸⁶ Patrick Wing, “The Decline of Ilkhanate and the Mamluk Sultanate`s Eastern Frontier”, s. 79.

onu İran'ı ele geçirmek için kışkırttı⁸⁷. Oyratlar Ali Padişah'ın başkanlığında, Emir Şeyh Hasan-ı Büzürg'den şüphelendikleri için onun düşmanı Şeyh Hasan-ı Kuçek Çoban'ın kanadına geçtiler⁸⁸. Ordular Şeyh Hasan Celayir'in liderliğinde Rumlular, Ali Padişah'ın liderliğinde Musa'nın taraftarları olarak iki guruba ayrıldılar.

Semerkandi'nin bahsine göre bu zamanda "Emir Ali Padişah Emir Hasan'a bir tuzak kurarak biz her iki hanı kendilerine bırakalım, galip olana tâbi olalım ve haksız kan dökmeyelim dedi"⁸⁹. Görünüşte Şeyh Hasan Celayir Ali padişah'ın teklifini kabul etti. Rumlular Musa taraftarlarına galip gelirken aynı zamanda da Şeyh Hasan-ı Büzürg Ali Padişah'a üstün geldi ve onu öldürdü⁹⁰. Bunun ardından Oyrat kavminin ve Horasanlıların birçoğu Şeyh Hasan'ın eliyle katledildiler ve Musa Han da hezare mülküne kaçtı⁹¹. Ancak bir süre sonra onu yakalayarak Şeyh Hasan-ı Büzürg'ün fermanı gereğince takipçileriyle birlikte M.737/H.1336 yılının kurban bayramında öldürdüler⁹². Ondan sonra Şeyh Hasan-ı Büzürg Togan Timur'u padişahlığa oturttu. Atabeği Taştemür ve Emirzade Kutlug b. Mübarek'i ise onun huzuruna çıkma talebinde bulunmak için gönderdi⁹³.

Bütün bunların yanında şöyle bir gerçek vardı: İlhanlıların çöküş dönemindeki siyasi çatışmalar Ali Padişah ve dostları için soylarına dayanarak kendilerini İlhanlıların yerine geçmeye hazırlamaları için iyi bir fırsattı. Celayirlerin güç kazanmasıyla Oyratlar Ali Padişah önderliğinde onların düşmanı Çobanlıların tarafına geçtiler ve Gücü kendi ellerine geçirebildiler. Sadece Celayirli Hasan-ı Büzürg'ün Tebriz'deki başarısı ve iktidarı Oyratlı Ali Padişah'a engel olabildi. Her ne kadar Ali Padişah'ın ölümü İlhanlı çağında Oyratların iktidarının da sonu anlamına gelmişse de bu kabile İlhanlılardan sonra siyasi olaylara iştirak ettiler. Cani Kurbaniler grubu Horasan'da Oyrat neslindediler. Kaynaklara göre Emir Argunşah Emir Nevruz'un torunu, aslında daha doğru bir ifadeyle yeğenydi. Emir Argunşah'ın babası Emir Nevruz'un kardeşi Emir Orday Gazan'dı ki, ona Sultan Olcaytu kendi divanında yer vermişti⁹⁴.

Bu zamandan sonra Emir Nevruz'un soyunun gücü yükselişe geçti. İlhanlı Devleti'nin sonlarında Orday Gazan'ın oğlu ve Emir Nevruz'un yeğeni Emir Argunşah Kuzey Horasan gibi bölgelerin yönetimini eline geçirebildi. Halefleri ise Kelat'ı kendi yönetimlerinin merkezi yaptılar. Serbedarlar'ın güç kazanması ile muktedir emirlerinden Hâce Yahya Kerrabi Nişabur ve Cam şehirlerini Emir Argunşah'tan ele geçirebilmeyi başarabildi. Bununla birlikte Cani Kurbaniler ve Serbedarlar Moğol soyunu İran'dan uzaklaştırmak konusundaki ortak hedef doğrultusunda işbirliği içinde hareket ettiler⁹⁵. Cani Kurbaniler gücünü yavaş yavaş kaybettiler ve Emir Timur'un oğullarının iç çekişmeleri sırasında dağılsalar da Oyratların esas şubesi Emir Timur'un zamanı ve

⁸⁷ Semerkandi, C.I, s. 161.

⁸⁸ A.g.e., C.I, s. 168.

⁸⁹ A.g.e., C.I, s. 162.

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ A.g.e., C.III, s. 226.

⁹² Hafız Ebru, *Zübdetü't-Tevarih*, C.I, s. 67.

⁹³ Semerkandi, C.III, s. 171.

⁹⁴ Şebankarei, *Mecma'u'l-Ensab*, C.III, s. 323.

⁹⁵ A.g.e., s. 324.

sonrasında da aynı şekilde devam ettiler⁹⁶. 17. Yüzyıldan sonra Kalmuk adı altında Cungarya Devleti`nde siyasi hayatına devam ettiler⁹⁷.

Sonuç

Oyrat kabilesi Cengiz Han`ın iktidarının ilk yıllarında onun üstünlüğünü kabul eden ve Cengiz Han`ın soyu ile evlilik ve aynı zamanda da asil soyları sayesinde Moğol imparatorluğunun sonraki olaylarında etkili olan Moğol kabilelerinden biridir. Bu kavim İlhanlılar döneminde bürokratik yapıda konumlarını sağlamlaştırdılar ve hükümetin askeri ve siyasi olaylarında ciddi rol oynadılar. Devletin kuruluşu sırasında en meşhur Oyratlı sıfatıyla emir Argun Aka İlhanların iktidarı altındaki tüm ülkeye hüküm sürmüştür. Ayrıca o Uygurcaya hakim olmakla birlikte Cüveyni hanedanı gibi divan mensuplarıyla müttelik ve koordineydi. Ondan sonra gelen oğlu Emir Nevruz da başka bir Oyratlı liderdi. O Gazan`ın tahta çıkarılmasında çok çaba sarf etti. Bir süre sonra Emir Nevruz`un gücü bir süre sonra normal sınırları aştı ve Gazan`ın ondan korkacağı seviyeye ulaştı. Memlükler ile bağlantısı olduğuna dair düşmanlarının ve de Sadrüddin Halidî`nin ifadeleri bu Oyratlı emirin silinmesi ve sonunda da katledilmesi için son darbe oldu. Ondan sonra çok sayıda Oyratlı öldürüldü. Gazan Han döneminde Oyratların böyle bir geniş katliama uğraması onların güçlerinin alanının İlhanlılar için tehlike yaratır duruma geldiği gerçeğinden başka bir şey değildir. 10.000 Oyratlı Nevruz`un ölümünden sonra Mısır`a göç etti. Nevruz`un gücü devletin yıkılış zamanında yeğeni Argunşah`ın karizmasında vücut buldu. Yine bu zamanda bir diğer Oyratlı Ali Padişah da saltanat çekişmelerinde büyük öneme sahipti. O Arpa Guvan`ı İlhanlı soyundan olmadığı bahanesiyle ortadan kaldırıp Musa Han`ı tahta geçirdi. Çobanoğulları ve Celayirlerin mücadelesinde ilkinden yana taraf tutarken Gıyasüddin Reşidi`nin katlinde de doğrudan bir role sahipti. Sonunda İlhanlı Devleti yıkılmaya yüz tutarken Oyratların önderi olarak gövde gösterisinde bulundu. Oyratlar onun ölümünden sonra tekrar farklı zaman dilimlerinde gerektiğinde siyasi cenahlara taze kan oldular ve bu nüfuzları Timur`un gücü ele geçirdiği döneme kadar devam etti.

⁹⁶ Yaroslav, Pylypchuk, *Казачествующиецаревичи и Моғолистан [Cossack-Prince and Mogolista], История Турана [History of Turan]*, № 1-3, 2016 Ташкент, pp.73-74.

⁹⁷ 16. Yüzyılda Jungarya Devleti veya Kalmuklar hakkında Rus Kaynakları dikkate şayandır. Bu eserlerde dikkate dılması gereken bir husus bazen etnisite meselesine taraflı yaklaşımdır. Kırım bölgesinde Turan kavminin ve Moğolların üstünlüğünün dikkate alınması düşündürücüdür bkz: Yaroslav, Pylypchuk, *Казачествующиецаревичи и Моғолистан [Cossack-Prince and Mogolista], История Турана [History of Turan]*, № 1-3, 2016 Ташкент, pp.73-79; _____ *Служилые татары в войнах ВеликогоКняжества Московского конца XV - середины XVI в. //Жусуп Баласыгдын 1000 жылдыгына арналган жыйнакБишкек, (2016)С (р р) 233-239.*

Aytaç Kaya

Şekil 1: Şekil 2 Oyratların Orta Asya'da Yaşadığı bölge.

Kaynak: Rene Grousset, Emperatori-yi Sahraneverdan.

Şekil 3: Şekil 4 Yeni çağlarda Kalmukların Ülkesi

Kaynak: Rene Grousset, Emperatori-yi Sahraneverdan.

Kaynakça**Doğu Dillerinde Kaynaklar**

Aksarayî, K. M., *Tarihi-i Selaçika-yı Rum (Müsameretü'l-ahbar ve Müsayeretü'l ahyar)*, tashih Osman Turan, Tehran 1362.

Aştıyani, A. İ., *Tarih-i Moğol: ez Hamle-yi Cengiz tâ Teşkil-i Devlet-i Timurî*, Tehran 1388.

Barthold, W. W., *Türkistanname*, C. II, Kerim Keşaverz, Tehran 1366.

Basworth, E. C., *Tarih-i Gazneviyan*, terc. Hasan Anuşe, C. II, Tehran 1378.

Benaketi, A., *Tarih-i Benaketi: Ravzatu uli'l-elbab fî marifeti'l-tevarih ve'l-ensab*, tashih Cafer Şiar, Tehran 13488.

Beyani, Ş., *Mogulan ve Hükümet-i İlhanî der İran*, Tehran 1386.

Cüveynî, A. A., *Tarih-i Cihangûşa-yı Cüveynî*, C. III., tashih Muhammed bin Abdülvahab Kazvinî., Tehran 1387.

Duğlat, M. M. H., *Tarih-i Reşidi*, terc. Abbaskulu Gaffari Ferd, Tehran 1383.

Fadl Allah Rashid Ed-din, *Djami el-tevarikh: Histoire Generale du Monde: Tarikh-i Moubarek-i Gahazanii Histoire des Mongols*, II, ed. Edgar Blochet, Leiden-London 1911.

Grousset, R., *Emperatori-yi Sahraneverdan*, terc. Abdülhüseyin Meykede, Tehran 1365.

Hafız E., *Zübdetü't-tevarih*, Seyyid Kemal Cevadi, C. IV., Tehran 1380.

Hemedani, R. F., *Tarih-i Mübarek Gazanî*, yay. haz. Karl Jahn, GMS, London 1940.

Hondmir, G., *Habibi's-Siyer fî ahbari efradi beşer*, C. IV, tashih Cemaleddin Hümayî, Tehran 1380.

İbn el-Verdi, Z. Ö., *Tarih-i İbnü'l-Verdi*, Beyrut 1417.

İbn Haldun, A., *el-İber: Tarih-i İbn Haldun*, terc. Abdülmuhammed Ayeti, Basım yeri belli değil 1368.

Kaşani, E. A., *Tarih-i Olcaytu*, yay. Mehin Hambli, Tehran 1348.

Ketebi, M., *Tarihi Âl-i Muzaffer*, tashih Abdülhüseyin Nevayî, Tehran 1364.

Müstevfi, H., *Tarih-i Güzide*, tashih Abdülhüseyin Nevai, Tehran 1394.

Peliot, P., *Tarih-i Sırrî Mogulan*, terc. Şirin Beyani, Tehran 1382.

Rusta, C., "Emir Nevruz Serdar-ı Nafercam", *Mecelle-yi Pejuheşname-yi Tarih*, (1386), Yıl 2 no. 6.

Semerkandi, K. A., *Matla-ı Sadeyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Tashih Abdülhüseyin Nevayî, Tehran 1372.

Seyfi, İ., "Tahkiki Piramun-u Vafidiye-i Oyratiye: Bozorgterin-i Movc-u Penahendegan-ı Moğul be Devlet-i Memalik-i Mısır", *Faslname-i Tahsis-i fıkıh ve Tarih-i Temeddün*, (1388), Yıl 6, S. 21.

Spuler, B., *Tarih-i Moğol der İran*, terc. Muhammed Mir Afitab, Tehran 1374.

Aytaç Kaya

Sümer, F., Oguzha (Türkmenha), Anaderdî Unsurî. Tehran 1381.

Şebankarei, M., *Mecma`u`l-Ensab*, C. II, tashih Mir Haşim Muhaddis, Tehran 1386.

Tarih-i Şahî Karahıtayan, tashih Muhammed İbrahim Pastani Parizi, ,Tehran 1976.

Tetevi, A., *Tarih-i Elfi (Tarih-i Hezar Sale-yi İslâm)*, tashih Gulamreza Tebatebaya Mecd, Tehran 1382.

Vassaf Ş., *Tahrir-i Tarih-i Vassaf*, yay haz. Ayeti, Abdülmuhammed Tehran 1383.

Yezdi, Ş. A., *Zafername*, C. II, tashih Seyyid Said Seyyid Mir Muhammed Sadık ve Abdülhüseyin Nevayi, Tehran 1386.

Ruşça ve Batı Dillerinde Kaynaklar

Ayalon, D., “The Wafidiya in the Mamluk Kingdom”, *Studia İslamica*, 25, (1951), pp.98-104.

Guchinova, E. B., *The Kalmyks*, İng. Terc. David C. Lewis, London&New york 2006.

Irwin, R., “Futuwwa: Chivalry and Gangsterism in mediavel Cairo”, *Muqarnas: Essays in honour of J.M. Rogers*, 21, (2004), pp. 161-170.

Jackson, P. and Charles M., “Giath-al-din Mohammad”, *Eir*, 4/2, pp. 598-599.

Jackson, P., “Argun Aqa”, *Eir*, vol. II, Fasc. 4, pp. 401-402.

Nakamachi, N., “The Rank and Status of Military Refugees in the Mamluk Army: A Reconsideration of the Wafidiyah” *Mamluk Studies Review*, The University of Chicago, 10/1, (2006), pp. 55-81.

Óëäîâ, İ. N., “Буддизм в транскультурном простр-анстве Юга России”, *Studia Culturea*. Выпуск, 18, (2013), pp 135-144.

Pylypchuk, Y., *Казачествоицаревичи и Моголистан [Cossack-Prince and Mogolistan] //История Турана [History of Turan]. № 1-3. Ташкент,С) pp (73-79).-*

_____, *Казачество и завоевания Мухаммеда Шейбанив письменных источниках (источниковедческий анализ)// Scriptorium Nostrum. № 2. Херсон, (2016), С (p p) 218-246.*

_____, *Служилые татары в войнах ВеликогоКняжества Московского конца XV - середины XVI в. //Жусуп Баласыгдын 1000 жылдыгына арналган жыйнакБишкек, (2016)С (p p)233-239.*

West, B. A. “Oirat”, *Encyclopedia of The Peoples of Asia and Oceania*, New York 1967.

Wing, P. (2007), “The Decline of Ilkhanate and the Mamluk Sultanate`s Eastern Frontier”, *Mamluk Studies*, , The University of Chicago, Review vol. 11/2, pp. 77-88.

Online Kaynaklar

Golden, P., “The Migrations of The Oghuz”,
<https://www.academia.edu/763468>.